

COVID-19'UN BUGÜNÜ VE SONRASI

Editörler

Dr. Asmin KAVAS BİLGİÇ • Erol Uğraş ÖÇAL

Yazarlar

Prof. Dr. A. Argun AKDOĞAN • Filiz AYDIN KOÇ • Ahmet Müfit BAYRAM
Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK • Dr. Asmin KAVAS BİLGİÇ • Doç. Dr. Volkan ÖZDEMİR
Serhat SALİHOĞLU • Prof. Dr. Ahmet SALTİK • Prof. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN
Oğuz TÜRKYILMAZ • Prof. Dr. Gamze YÜCESAN ÖZDEMİR

memleket
yayınları

COVID-19'UN BUGÜNÜ VE SONRASI

Yerel Yönetimler Araştırma Yardım ve Eğitim Derneği Yayın No: 10

Yazarlar

Prof. Dr. A. Argun AKDOĞAN, Filiz AYDIN-KOÇ, Ahmet Müfit BAYRAM,
Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK, Dr. Asmin KAVAS-BİLGİÇ, Doç. Dr. Volkan ÖZDEMİR,
Serhat SALİHOĞLU, Prof. Dr. Ahmet SALTİK, Prof. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN, Oğuz
TÜRKYILMAZ, Prof. Dr. Gamze YÜCESAN-ÖZDEMİR

Editörler

Dr. Asmin KAVAS-BİLGİÇ

Erol Uğraş ÖÇAL

Kapak ve Afiş Tasarımı

Duygu BANKOĞLU

ISBN 978-9944-5435-5-2

© Memleket Yayınları, Ağustos 2020, Ankara
Yerel Yönetim Araştırma Yardım ve Eğitim Derneği (YAYED)
Ziya Gökalp Caddesi No: 30 Kat: 5 D: 17 06420 Kızılay/Ankara
<http://www.yayed.org/>
merkez@yayed.org

0312-430-35-60

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	III
BİRİNCİ BÖLÜM: VERİLERLE COVID-19 VE SAĞLIK.....	1
COVID-19 VE SAĞLIK.....	2
KORONAVİRÜS (COVID-19) KARŞILAŞTIRMALI VERİ ANALİZİ.....	22
İKİNCİ BÖLÜM: COVID-19'UN EKONOMİ, İSTİHDAM VE SEKTÖRLER ÜZERİNE ETKİLERİ	51
KOVİD-19'UN DÜNYA EKONOMİSİNE ETKİLERİ.....	52
EMEĞİN GELECEĞİ: TEKNOLOJİ, TOPLUM VE ÇALIŞMA YAŞAMI.....	67
COVID-19 GÜNLERİNDE İSTİHDAM.....	75
COVID-19 SÜRECİNDE TARIM, GIDA VE EMEK POLİTİKALARININ GELECEĞİNDE DİRENÇ NOKTALARI.....	80
DEMOKRATİK ENERJİ PROGRAMI ÜZERİNE NOTLAR.....	95
KÜRESEL SALGIN SONRASINA İLİŞKİN DÜŞÜNCELER	119
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: COVID-19'UN KENTLER ÜZERİNE ETKİLERİ	123
COVID 19 SÜRECİNDE DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE AKILLI KENT UYGULAMALARI.....	124
KENT KONSEYİNİN YEREL KATILIMDAKİ ANLAMI VE İŞLEVİ: ANKARA ÖRNEĞİ.....	152
SON SÖZ: RASYONEL VE İRRASYONEL POLİTİKALAR GERİLİMİNDE TÜRKİYE'DE PANDEMİ.....	171
ÖZGEÇMİŞLER.....	179
EK 1: 'KARANTİNA KADINLARI' KOLEKSİYONUNDAN SEÇMELER.....	184
EK 2: YAYED ÇALIŞMA GRUBU ZOOM TOPLANTILARINDAN BİR GÖRSEL.....	185
DİZİN.....	186

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Ülkelere Göre COVID-19 Verileri.....	11
Tablo 2: Birleşik Arap Emirlikleri COVID-19 Verileri	13
Tablo 3: Dünya ve Türkiye Vaka Bilgileri (24 Mayıs 2020).....	24
Tablo 4: 20. ve 21. Yüzyıllarda Yaşanan Salgınlarla İlişkin Bilgiler	27
Tablo 5: İllere Göre Vaka Sayıları (3 Nisan 2020)	31
Tablo 6: Ülkelere Göre Koronavirüs Verileri	33
Tablo 7: Türkiye'nin Dünya İçindeki Sıralaması (1 milyon nüfusa göre sıralı).....	33
Tablo 8: Sektör ve Türe Göre Yoğun Bakım Hasta Yatak Sayısı (2018).....	35
Tablo 9: Geniş Tanımlı İşsizlik (Ocak 2019-Ocak 2020) (Bin).....	75
Tablo 10: Kent Konseylerinin Siyasal Konumlarına ve Faaliyetlerine Göre Sınıflandırılmaları	159
Tablo 11: COVID-19'a İlişkin Politikalara Yönelik Risk Algısı	175

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Dünya Geneli Toplam Olgu (Vaka) Sayısı.....	7
Grafik 2: Dünya Geneli Toplam Olgu (Vaka) Sayısı (Logaritmik)	8
Grafik 3: Dünya Geneli Toplam Ölüm Sayısı	9
Grafik 4: Dünya Geneli Toplam Ölüm Sayısı (logaritmik).....	10
Grafik 5: Türkiye'de Toplam Vaka, Ölüm ve İyileşen Sayısı	13
Grafik 6: Türkiye'de Toplam Vaka ve Yeni Vaka Sayısı	14
Grafik 7: Ülkelere Göre Vaka Sayıları.....	23
Grafik 8: Ülkelere Göre Vaka sayısına Göre Ortalama Test Yapılan Kişi Sayısı.....	25
Grafik 9: Ülkelerin Göre Vatandaşların Sağlık Güvencesi Oranları.....	35
Grafik 10: OECD Ülkelerinin Test Sayısı (4 Mayıs 2020)	37
Grafik 11: Günlük Vaka ve Günlük İyileşen Sayısı Grafiği (25 Mayıs).....	39
Grafik 12: Ülkelere Göre Vaka Sayıları (11 Mayıs).....	40
Grafik 13: IHME' ye Göre ABD Ölüm Sayısı Tahmini	41
Grafik 14: Imperial College'e Göre 5'li Senaryo ve Tahmini	42
Grafik 15: Public Health Ontario'nun Tahmini	42
Grafik 16: Stephen Kissler'in 4 Farklı Tahmini	43
Grafik 17: Tespit Edilmemiş Enfekte Hasta Sayısı Tahmini.....	44
Grafik 18: İşsizlik Türleri	76
Grafik 19: 2019 Sonu İtibarıyla Kurulu Gücün Kaynaklara Dağılımı (MW, %).....	100
Grafik 20: Yıl Sonu İtibarıyla 2019 Yılı Elektrik Üretimine Kaynaklara Dağılımı (Milyon kWh, %).....	100
Grafik 21: Akıllı Şehir Alanında Yapılması Öngörülen Yatırımlar (milyar dolar).....	132
Grafik 22: Konularına Göre Akıllı Kent Harcamaları (2019.yüzde).....	132
Grafik 23: Akıllı Kent Uygulama Geliştiricilerin Dağılımı (%).....	139

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Salgınların Ölüm Oranları.....	27
Şekil 2: Türkiye İllere Göre Vaka Sayıları (3 Nisan 2020).....	31
Şekil 3: Türkiye Güncel Koronavirüs Verileri	32
Şekil 4: Türkiye Sağlık Verileri	36
Şekil 5: Koronavirüs Salgını Türkiye Kronolojisi.....	38
Şekil 6: İstanbul ve Türkiye Dolaşım/ Hareketlilik Oranları.....	39
Şekil 7: COVID ActNow'a Göre Kaliforniya Eyaleti Ölüm Sayısı Tahminleri	41
Şekil 8: Boyd Cohen'in Akıllı Kentler Çarkı.....	128

SUNUŞ

11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından, yeni tip koronavirüs olarak da bilinen COVID-19'un pandemi olarak değerlendirilmesinin ardından; tüm dünya salgınla mücadelede alarma geçmiş durumdadır. Dünya genelinde neredeyse bütün insanların yaşamlarını tehdit eden bu salgın ve salgının etkileri, yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde dünyanın gündemine yerleşmiştir.

Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 kapsamında, Yerel Yönetim Araştırma Yardım ve Eğitim Derneği (YAYED) ve Çalışma Grubu olarak 8 Nisan 2020 -17 Haziran 2020 tarihleri arasında her hafta Çarşamba günleri çevrimiçi platformda bir araya geldik. Çok değerli bilim ve uğraş insanların katılımıyla, çeşitli başlıklarda COVID-19'u değerlendirmeye ve etkilerini tartışmaya çalıştık. YAYED ailesi olarak COVID-19'un ulusal ve uluslararası arenada; sağlık, istihdam, ekonomik, toplumsal, çevresel ve politik etkilerini her hafta konusunda uzman olan çalışma grubu üyelerimizin hazırlamış olduğu sunumlar ve değerlendirme notları üzerinden tartıştık, COVID-19'un bugünü ve sonrasını soru ve cevaplar özelinde değerlendirdik. Toplantılarda bilgilendirici sunumların ve kapsamlı değerlendirmelerin yanı sıra; bu zor günlerde kültürel ve sanatsal faaliyetlerden kopmamak adına, YAYED Çalışma Grubu'nun müzik, dans, resim gibi ilgili sanat dallarıyla ilgilenen değerli katılımcılarının canlı performanslarını ve eserlerini çevrimiçi ortamda izleme imkanına da sahip olduk. "Karantina Kadınları" adlı resim sergisi ile Zerrin Yeşeren KAVAS; "Gemi Atölyesi" sunumu ile Reşat DEMİRCİ; piyano dinletileri ile İdil KOÇ ve Yiğit KOÇ; Türk sanat müziği dinletisi ile Savaş Zafer ŞAHİN; Latin dans gösterileri ile Güneş Ada ÖZDEMİR ve Ediz GÜNEY, her toplantı öncesinde karantina boğuntusunu söküp atmamızı sağladılar.

On hafta boyunca aralıksız devam eden toplantılarımız; Ahmet Müfit BAYRAM, Prof. Dr. Süheyla ALICA, Prof. Dr. Gamze YÜCESAN ÖZDEMİR, Serhat SALİHOĞLU, Oğuz TÜRKYILMAZ, Doç. Dr. Volkan ÖZDEMİR, Prof. Dr. Ahmet SALTİK, Filiz AYDIN KOÇ, Prof. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN ve Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK tarafından yapılan aydınlatıcı, doyurucu ve öğretici sunumlara ev sahipliği yapmıştır. Toplantılar kapsamında yapılan bu nitelikli sunuşlar ve ardından gerçekleşen verimli tartışmalar, yapılan çalışmaların e-kitap formatında yayımlanması fikrini gündeme getirdi. Bu fikrin, YAYED Çalışma Grubu üyelerinden de destek alması sonucunda; e-kitap hazırlık süreci başladı. Hazırlık aşaması ile birlikte e-kitabımız aynı zamanda dinamik ve öğretici bir sürecin ürünü oldu. 10 farklı bilim uzmanının katkılarıyla hazırlanan e-kitabımızda COVID-19 ve etkileri, 3 ana başlık altında ele

alındı: (i) Verilerle COVID-19 ve Sağlık; (ii) COVID-19'un Ekonomi, İstihdam ve Sektörler Üzerine Etkileri; (iii) COVID-19'un Kentler Üzerine Etkileri. Bu başlıklar altında, alanında uzman kişiler tarafından yapılan sunumlar, yazılı metinler haline dönüştürüldü ve e-kitabın editörlerine iletildi. Görsel metinler ise toplantı kapsamında tutulan ses kayıtlarının deşifreleri üzerinden, yazılı hale getirildi. Ayrıca yine yapılan tüm ses kayıtlarının deşifreleri üzerinden her bir metin için, toplantı kapsamında gerçekleştirilen değerlendirme bölümleri derlenerek; "Soru, Cevap ve Katkılar Bölümü" hazırlandı.

Çok değerli bilim insanlarının emekleriyle oluşturduğumuz e-kitabımızın, COVID 19'un tartışıldığı, çözüm arayışlarının sunulduğu bu döneme katkısı olmasını dileriz. Karantina sürecini, çevrimiçi toplantılar aracılığıyla ve e-kitap çalışmasıyla daha faydalı ve üretken geçirme fikrini gündeme getiren ve bu yolda bizlere öncülük eden YAYED Başkanı Prof. Dr. Birgül AYMAN GÜLER'e; toplantıların koordinasyonunu sağlayarak zengin bir içeriğe kavuşmasında büyük katkısı olan Doç. Dr. Ozan ZENGİN'e; çevrimiçi toplantıların moderatörlüğünü yürüten ve kaleme aldığı son söz ile e-kitaba değerli katkıda bulunan Prof. Dr. A. Argun AKDOĞAN'a; bu sürecin sorunsuz işleminde büyük payı olan YAYED Genel Sekreteri Serhat SALİHOĞLU'na teşekkür ederiz.

Son olarak, paylaşılan tüm değerli görüşlerin somut bir çıktısı olan e-kitabımızın hazırlanmasına katkı sağlayan tüm YAYED Çalışma Grubu üyelerine, teşekkürlerimizi sunarız.

Editörler

Dr. Asmin KAVAS BİLGİÇ & Erol Uğraş ÖÇAL

COVID-19 VE SAĞLIK

Ahmet SALTİK MD, MSc, BSc¹

31 Aralık 2019'du tarih, Çin Dünya Sağlık Örgütü'ne birtakım olgular (vakalar) bildirdi. Bu hastalar zatürre (pnömoni) olgularıydı. Ancak, alışageldiğimiz, tipik zatürre olgularından farklıydı. Tıbbi teknik ayrıntılara belki çok girmeye gerek yok. Hastalık tablosunun “yeni bir virüs” tarafından oluşturulduğu 44 olgu DSÖ'ye (Dünya Sağlık Örgütü) bildirildi. Zatürreyi yapan virüs tanıdıktı, Zatürre akciğer yetmezliğine yol açıyor, soluk alıp vermeyi engelliyor ve hastalar adeta boğuluyordu! Virüsün yarattığı patolojide alveol adı verilen küçük akciğer hava keseciklerinin içinde jelimsi bir sıvı oluşuyor; oksijenin o küçük keseciklerden kan dolaşımına geçmesine engel oluyordu. Deyim yerindeyse, biz *entübe* de etsek hastayı, soluk borusuna bir kanül koysak ve dışarıdan basınçlı - nemli % 100 oksijen versek de mekanik vantilatörle; o oksijen kana geçemiyordu. İnsanlar deyim yerindeyse *boğularak* ölüyorlardı, böylesine ağır bir klinik tablo.

Virüs solunum yollarından alınan sürüntü örneklerinde izole edildi. Tanıdık bir virüstü, “korona” virüsleri ailesindendi. Bu aileyi biz tanıyoruz. Geçmişte SARS (*Ciddi Akut Solunum Zorluğu*) hastalığını yaptılar bu yüzyılın başında. Ebola'dan sorumluydular. MERS'ten sorumluydular. Elektron mikroskop altındaki yapısında birtakım taçsı yapıcıkları, 100 nm (nanometre) boyutu var. Yani boyutu bir mikronun 1/10'u (bir milimetrenin milyonda biri 1 mikrondur bilindiği gibi). Özetle 0,1 mikron çapında ve rahatlıkla alveollere inebilecek boyutta. Bir mikronun altında çaplı parçacıklar inebiliyor alveollere (akciğer hava keseciklerine), daha büyük parçacıklar inemiyor ve atılıyor dışarıya. Yeni Koronavirüs Korona ailesinden ama bir mutasyon (Evrin!) geçirmiş, Çin'deki pangolinler ve yarasalar arasındaki bir etkileşimden diyelim. Gökten inme bir yaratık değil, *Evrin* sonucu ortaya çıkan bir yeni virüs tipi.

Mutasyon (Evrin!) geçirmiş bir virüs. Bu mutasyon ona insanlarda yaşama yeteneği, dolayısıyla insanlarda hastalık yapma yeteneği kazandırmış. Ancak virüsler hücre içi parazitleridir. Salt hücre içinde yaşarlar. Dolayısıyla üst solunum yollarından alındıklarında veya göz mukozasın-dan veya burun içindeki mukozadan hücrelerin içine giriyor. Orada kendi genetik materyalini RNA'sını (kimi kez DNA) çoğaltabiliyor. Yeni Koronavirüs bir RNA vitüsü, genetik materyali RNA. İnsan bedeninde çoğalınca bağışıklık sistemi bu virüse savaş

¹ Prof. Dr., Ankara Üniv. Tıp Fak. Halk Sağlığı Anabilim Dalı, profsaltik@gmail.com, <http://ahmetsaltik.net/> Sağlık Hukuku Uzmanı, Kamu Yönetimi – Siyaset Bilimi (Mülkiye).

açıyor ve kimi kez o savaşın doğurduğu komplikasyonlar, akciğer yetmezliği, solunum yetmezliği (sitokin fırtınası)... yaşayabiliyor insanlar. Veya çok daha ürkünç (vahim) bir klinik tabloda *yaygın damar içi pıhtılaşma* (DIC) geliyor; dolaşan kan, bütün damarlarda büyük bir hızla pıhtılaşıyor ve dolaşım duruyor. Tabii bu yaşamla bağdaşabilir bir durum değil. Örneğin sınıf arkadaşımız Prof. Dr. Cemil Taşçıoğlu'nu bu biçimde, DIC'ten yitirdik. Ciddi komplikasyonları var hastalığın.

Çin DSÖ'ne hemen bildirdi, virüs RNA'sı üretildi, tanımlandı, akraba korona virüs ailesi ile olan bağlantıları kuruldu. DSÖ devreye girerek Çin'deki salgına yardım etti, uzmanlar yolladı, teknik destek gönderdi, danışmanlık verdi. Bir yandan da artan alarm düzeyleriyle, bir küresel alarm düzeyine dünyayı aşamalı olarak taşıdı. Ta ki 10 Mart'a gelinceye dek. 10 Mart 2020 günü, "**Bu bir küresel Pandemidir!**" dedi. DSÖ Anayasasındaki yetkisini kullandı. Bilindiği gibi DSÖ, BM sistemine bağlı bir uzmanlık kuruluşu ve kendi kuruluş Anayasası var. Türkiye de bu kuruluş Anayasasını örgüte üye olurken TBMM'den geçirerek 1949'da 5062 sayılı yasa ile iç hukukuna katmıştır. Dolayısıyla, o zaman 1982 Anayasasının 90. maddesi yoktu ama şimdiki bağlamda DSÖ Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir yasasıdır ve Anayasanın 90. maddesine göre uluslararası andlaşma / sözleşme statüsü taşımaktadır.

Pandemi (Küresel salgın) ilanı ile birlikte DSÖ'nün birtakım yetkileri doğdu. Bu yetkiler, iş birliği ve eşgüdüm sağlamak ve salgını birlikte yönetmek için DSÖ'nün koyduğu kurallara *-uluslararası hukuk bağlamında tavsiye kararlarına-* uymayı gerektiriyor. Bunlardan biri sağaltım (tedavi) rejimleriyle ilgili, bir başkası hastalığın kodlamasıyla ilgili. Türkiye COVID-19'u kodlamada çok büyük sıkıntı yaşadı. Çünkü, bu koronavirüsün yarattığı hastalık COVID-19'a ilişkin bir kod yoktu ICD X'da. Dünyadaki bütün ülkeler aşağı yukarı DSÖ üye, *uluslararası bir hastalık kodlama sistemi* kullanıyorlar; ICD-10² bunun adı. Ancak bu sistemde bu hastalık yeni olduğu için kodu yoktu. Her konan tanı, travma ya da ölüm nedenini biz hekimler bilgisayar ortamında ICD-10'u açar ve oraya kodlarız. Ancak bir süre bunu kodlayamadık. DSÖ kısa süre içinde büyük bir hızla 2 yeni kod ekledi ICD-10'a. Kodlardan biri, COVID-19'u *laboratuvarda* PCR testi yaparak saptayabilen ülkelerin kullanması için verildi. İkinci kod ise PCR testi yapamayan ülkelerin *klinik tanı* koyarak kullanmaları için oluşturuldu. Türkiye bu kodlardan ilkinin biraz gecikerek girdi. 10 Mart'ta DSÖ küresel pandemi ilan ettiği gün Sağlık Bakanlığı da "*aynı gün*" ilk COVID-19 olgusunu duyurdu. Bilimsel kuşkuculuğa dayanarak burada şunu sorabiliriz; bu bir rastlantı mıdır bilmiyoruz. Acaba DSÖ

² ICD X : International Classification of Disease....; *Uluslararası Hastalık.... Sınıflandırma sistemi, 10. sürümü*

pandemiye daha önce ya da sonra ilan etseydi bizim de ilk olguyu ilan tarihimiz onunla örtüşür müydü, kocaman bir soru işareti...

PCR testi negatif çıkan ama klinik ve öbür laboratuvar bulguları ile COVID-19 tanısı konan hastalar için “klinik COVID-19” kodunu kullanmadı Türkiye!? Ölenlerde de.. PCR testi COVID-19 olgularını %60-70 duyarlıkla yakalayabildiğinden, ülkemizde açıklanan resmi COVID-19 olguları ve ölümlerinin üzerine en az %30-40 eklemek gerekmektedir. Yazıyı gözden geçirirken (27.7.2020), birkaç gün önce Sağlık Bakanlığınca kullanılan PCR testinin duyarlığının (hastaları yakalama yeteneği) %40 olduğu, yetkili uluslararası laboratuvarlarda doğrulandı! Bu büyük bir fiyasko, skandal.. İlgili Daire Başkanı görevden alındı ama gerçekte Bakan hatta **hükümet istifa eder** böylesine ağır bir sorumluluk karşısında uygar ülkelerde.. Tüm hesapları düzeltmek gerekecek.. 226.100 olgu resmen açıklanan (26.7.2020 günü). %60 oranında olgu sayısı eklemek gerekli.. 339.600 olgu yakalanmamış oluyor PCR testinin çok düşük duyarlığı nedeniyle.. Böylece, 26 Temmuz 2020 günü “resmi” / PCR (+) olgu sayımızın toplam 565.700 olması gerek! Bir de PCR(-) çıkan, test yapılmayan, sağlık kuruluşlarına başvurmayanlar var...

Ancak bu korona bulaşları (enfeksiyonları) Çin’in bildiriminden çok daha geriye, aylar geriye hatta belki bir yıla varan süre geriye uzanıyor. Geriye doğru (retrospektif) araştırmalardan bunları öğrenebiliyoruz. Nasıl öğreniyoruz? Örneğin, az sayıda da olsa, ölmüş insanlarda yaşayan dokulardan alınan örneklerde koronavirüs gösterildi. İkinci olarak antikor testleri yapıldı. Bu hastalığı geçirdiyse eğer insanlar, bağışıklık sistemleri buna bir tepki veriyor. Bu tepki ya serumda / plazmada birtakım proteinlerin, antikorların nicel (kantitatif) olarak titre edilmesiyle, yani ne kadar mikrogram, nanogram ya da pikogram var belli miktar serumda, nicel olarak titre edilmesiyle ölçülebiliyor; ya da bağışıklık sisteminin ikinci bölümü olan hücresel bağışıklık gelişmiş olabiliyor. Bunları da lenfositler üzerinden değişik yöntemlerle anlayabiliyoruz. Her iki yöndeki çalışmalar, salgının demesek bile “hastalığın” başlangıcının ilan edildiği 31 Aralık 2019’dan bir yıl dolayınca öncelere gittiğini bize düşündürüyor.

Bir de *çapraz bağışıklık* var. Geçmişte yeni koronavirüs ailesinden akraba koronavirüslerle SARS, Ebola, MERS, H1N1 (domuz gribi), influenza (grip) virüsleri ile enfeksiyon geçiren insanların ürettiği antikorlarla yeni koronavirüse karşı üretilen antikorları yer yer ayırt edemiyoruz. Buna çapraz pozitif tepkime (*reaksiyon*) deniyor. Bu nedenle bağışıklığın kaynağını (özgüllüğünü), düzeyini anlamakta büyük güçlük bizi bekliyor.

Türkiye’de de Sağlık Bakanlığı böyle bir çalışma yapmaya başladı. Naçizane biz de çok kez önerdik. Türkiye’de ne denli insan hastalığı aldı ve bağışıklık kazandı bunun saptanması önemli. Yanlış bir çeviri ile “sürü bağışıklığı” dendi ama “toplum / kitle bağışıklığı” demek daha doğru. Bunun ne yaygınlıkta olduğunu görmek önemli. Türkiye’yi temsilen on bin kişi dolayında bir örneklem üzerinde çalışılacak. Umarız çapraz pozitif sonuçlar çok olmaz ve umarız kullandığımız teknikler gelişen bağışıklığı yeterince yakalamaya el veren yetenekte olur ve biz toplum bağışıklığının ne düzeye geldiğini görme olanağı buluruz.

Bir varsayım üretelim: Varsayalım ki, on bin kişilik bir örneklemde çalışıldığında % 10 bağışıklık oranı bulundu. Bu şu anlama gelir; Türkiye nüfusuna oranladığımızda 8,8 milyon nüfus enfeksiyonu almıştır. Türkiye nüfusunu 88 milyon kabul ederek bu sayıya ulaşıyoruz; 83 milyon nüfus + 5 milyon sığınmacılarla birlikte değerlendiriyoruz.

Salgın yönetiminde **toplumsal bağışıklık düzeyini** bilmek önemli. Varsayalım ki bağışıklık oranı %60 çıktı, bu durumda çok rahatlayabiliriz. 3.500 dolayında ölümle Türkiye’de bağışıklık %60’lara geldi, bundan sonra salgın ciddi bir boyut taşımaz denebilir. Nüfusun geri kalan %40’ı bir salgın yaratmaz, hastalık “endemi” boyutuna inebilir. Yavaş yavaş birkaç ay içinde o insanlar da bulaşı alır ve salgın Türkiye’de biter. Ama bu oran %60 mıdır? Hiç sanmıyoruz. Çünkü %60 dolayında bir bağışıklık olsaydı, iyimser %2 oranında ölüm oranı düşünürsek, Türkiye için 1 milyonu aşan bir ölüm olgusuyla karşılaşmamız beklenebilirdi; demek ki bu düzeyde değil.³

Bu arada sağaltım (tedavi) önemli bir boyut taşıyor. Elimizde bu virüse karşı geliştirilmiş bir sağaltım etkeni, ilacı yok ne yazık ki. Genel olarak tıp dünyası, anti-viral sağaltımlarda çok sınırlıyız. Anti-viral antibiyotiklerimiz çok sınırlı. Bakterilerdeki gibi başarılı değiliz. Ancak görgül - deneyime dayalı (*ampirik*) bir biçimde, daha önceki gözlemlere göre, acaba şu anti-viral ilaçlar, örneğin HIV’de kullandığımız, etkili olabilir mi diye düşünüldü. Birkaç anti - retroviral ajan denendi ve bir de sıtma sağaltımında kullanılan *hidroksiklorokin* adlı kadim (eski) bir ilaç denendi.⁴ Türkiye’nin elinde dünyanın kullandıklarından farklı sağaltım modeli bulunmuyor. Şu ya da bu ilacı (sayıları 4-6’yı geçmiyor), farklı biçimlerde birlikte vererek (kombine ederek), başlangıç zamanlarını değiştirerek vs. tümüyle görgül

³ YAYED’in düzenlediği webinar konuşmamızın çözülen metnini gözden geçirirken (27.7.2020, ekleyelim ki, bu sero-prevalans çalışması Türkiye genelinde 154 bin kişide tamamlandı ve toplum bağışıklığı %1’in çok altında (%0,25!))! Dolayısıyla COVID-19 ile savaşında toplumun bulaşı alarak yeter oranda doğal bağışık duruma gelmesini beklemek bilimsel ve gerçekçi, hatta insancıl değildir.

⁴ Daha sonra DSÖ bu ilacı kal ritmini bozduğu için sakıncalı bularak sağaltım rejimlerinden geri çekti.

(ampirik) bir biçimde, deneme - yanılma sağaltımları yapıyor. Çünkü son (terminal) döneme girmiş entübe hastalarda, ağır komplikasyonlar ve çoklu organ yetmezlikleri geliyor. İki hekim arkadaşımız, rahmetli Prof. Cemil Taşçıoğlu ve iyileşen Prof. Bülent Tutluoğlu da genel durumları çok bozulduğunda “*uygun gördüğünüz her tedaviyi deneyin bana*” diye izin verdiler. “Aydınlatılmış yazılı onam” verdiler. O çerçevede bunlar denenmiş oldu.

Ancak hukuksal çerçeve son derece sınırsız keyfi bir davranışa da izin vermiyor. Klinik araştırmalarla ilgili mevzuatımız var. O yönetmelik ve Endikasyon Dışı İlaç Kullanımı Kılavuzu bizi sınırlamakta. Bir de *uluslararası etik kurallar* var. O çerçevede çok da rahat değiliz.

Bu görgül (ampirik) sağaltımlardan (tedavilerden) çok yarar görmedik. İyileşen hastalar daha çok destek sağaltımla (palyatif sağaltım) kurtuldular. Özgün bir sağaltım modeliyle olmadı.

Durumu, Dünya rakamlarını paylaşıp yorumlamaya çalışacağız. Bu sayfayı artık herkes biliyor; www.worldometers.info/coronavirus. Pek çok göstergeyi buradan görebiliyoruz ve oldukça güncel. Bugün, 6 Mayıs, Londra saatiyle 14.17’de olgu (vaka) sayısı 3.8 milyona yaklaşmış durumda. Bunlar üye ülkelerin DSÖ’ye bildirmiş olduğu olgular. Ancak burada bir bulanıklık var. Bildirilen olgular salt PCR testi pozitif olanlar mı yoksa klinik vakalar da bu sayılara dahil mi, bu belirsiz. İki tür tanı koyuyoruz: 1. PCR testi yoluyla laboratuvar tanısı; 2. PCR testi negatif çıktığı halde klinik bulguları ve öbür laboratuvar bulgularıyla COVID-19 düşündüklerimiz. Bu ikincilere de aynı sağaltımı başlıyoruz. Bilgisayarlı akciğer tomografisi tanıda bize çok yardımcı oluyor, bu hastalığa özgü tipik radyolojik görünümleri var.

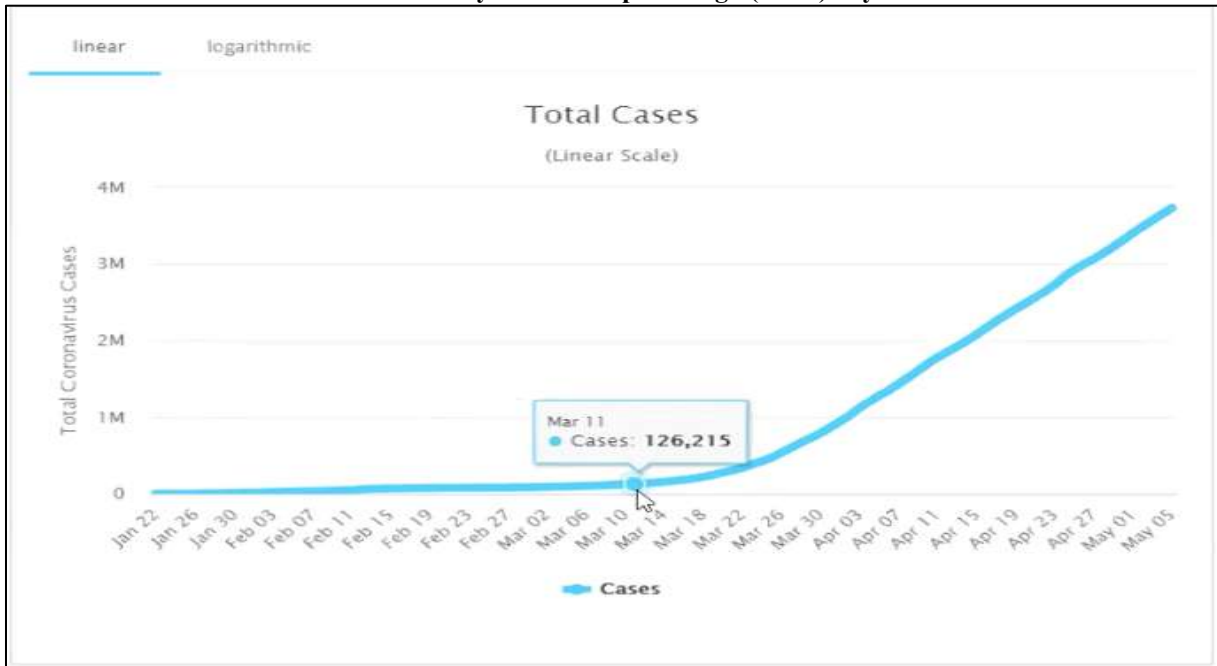
Ölümlerin 260 bini bulunduğunu görüyoruz. 1,25 milyon insan ise iyileşmiş görünüyor. Ölümleri ve iyileşmiş olguları topladığımızda 1,5 milyon gibi bir sayı karşımıza çıkıyor ki bu da 2,2 milyondan biraz çok kişinin şu an sağaltım (tedavi) gördüğü anlamına gelir. Bunların 2 milyon 190 bini hastalığı orta düzeyde geçirirken, 49 bini yoğun bakıma gereksinim duyacak biçimde *kritik* düzeydeler.

Şu eğriler çok önemli. 22 Ocaktan başlayarak bu sitenin verdiği bir grafik görüyoruz. 22 Ocak’ta 580 olgu var. Dünya genelinde yavaş yavaş artış görüyoruz. DSÖ’ye göre kırılma noktası olan 10 Mart’ta 126 bin olgu (vaka) var ve bu tarihte pandemi ilan edildi. DSÖ bir açıklamada daha bulundu aynı metinde; “Pandemi ilanı salt matematiksel bir öngörü değildir,

aynı zamanda sanattır.“ diye duygusal bir tümce kurdu. Dolayısıyla znel (sübjektif) boyutları da var pandemi ilanının. Arkasından büyük bir hızla salgın eğrisinin yükseldiğini görüyoruz.

Salgın eğrisinin x ekseni ile yaptığı açı önemli. Bu doğrusal (lineer) birikimli eğri. Dolayısıyla bizim bu aının ark tanjantını hesaplamamız gerekiyor. Aı lerle ölçersek Şu anda 50 derece gibi görünüyor. Ancak *ark tanjantını* hesapladığımızda daha yüksek çıkıyor. Dolayısıyla görsel karar vermek çok yanıltıcı olabilir.

Grafik 1: Dünya Geneli Toplam Olgu (Vaka) Sayısı

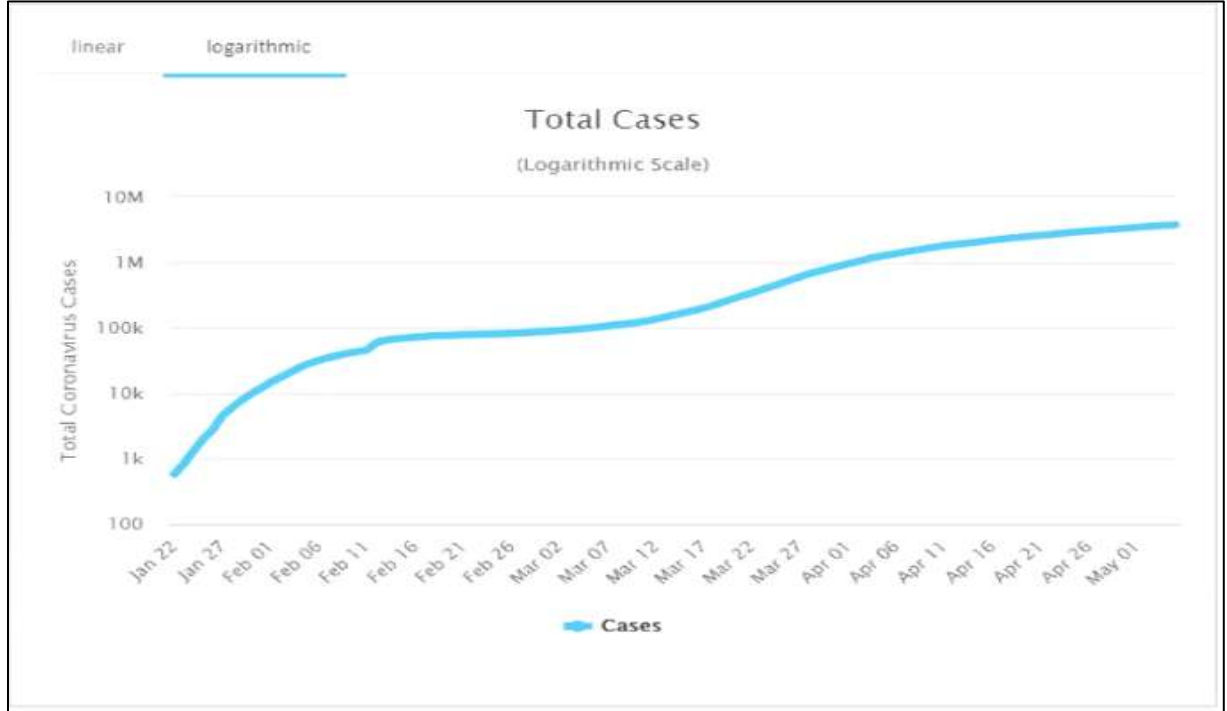

(worldometers, 2020)

Şimdi aynı eğriyi logaritmik eŐelde irdeleyecek olursak ne görüyoruz? 22 Ocak'ta başlayarak Őuba ortalarına dek giderek artan bir eğilim görüyoruz. Şubat ortasında eğrinin tırmanışında eğim azalması ya da hız kaybı görüyoruz. Burada biz dünya olarak galiba bir *duraksama* yakalıyoruz yanılığına düŐtük. Bu eğime bakarak salgın snmlenebilir, hızını yitirdi yanılığına düŐtük ve önlemleri gevŐettik. Ciddiye almadık. Örneğin İngiltere, “*Ben toplum baęıŐıklığına oynayacağım*” dedi. İsveç benzer bir yöntem denedi. “*Madem %85 dolayında insan bu hastalığı belirtisiz geçiriyor, bırakalım bulaşı alsınlar (enfekte olsunlar), bağışık duruma gelsinler. Hastalananlara da sağlık kuruluşlarında bakarız, her 100 kişiden aşağı yukarı 15'i hastaneye düŐer, bu 15'in içinde de ¼' yoğun bakıma gereksinim duyar, benim sağlık kapasitem bunu karŐılar*”.. dendi. Ama yle olmadı, öyle olmadığını da eğrinin

hızla başkaldırışından görüyoruz. Mart ayında salgın eğrisinin X eksenine yaptığı açının büyüdüğünü görüyoruz.

Grafik 2: Dünya Geneli Toplam Olgu (Vaka) Sayısı (Logaritmik)

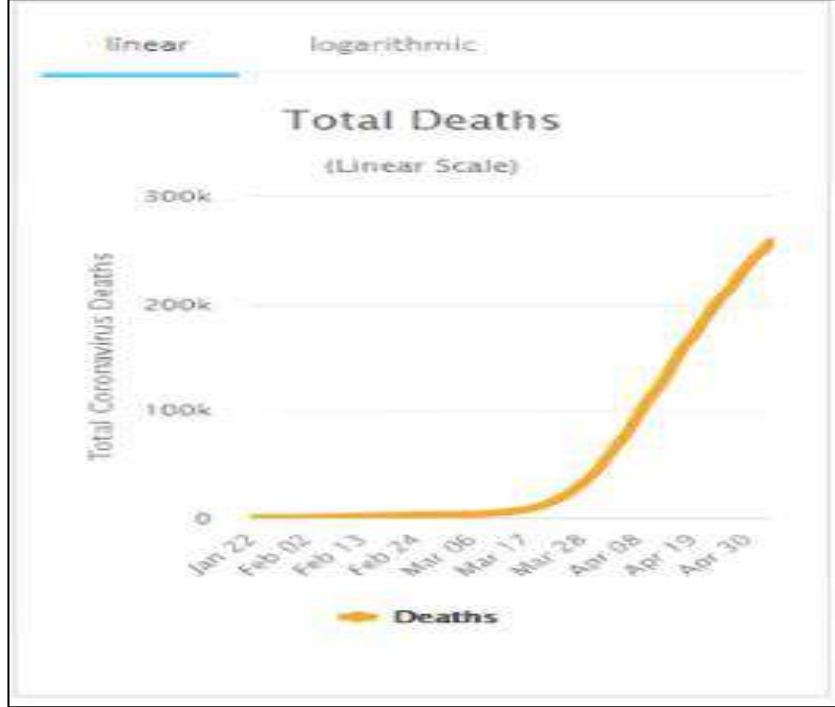
(worldometers, 2020)

Geldiğimiz yer için ne diyeceğiz? 5 Mayıs, dünkü rakamlara göre 3,7 milyon olgu var. Acaba bu eğri ne diyor? Bunun ne dediğini ancak matematiksel dille anlayabiliriz. Burada eğrinin ne söylediğine ilişkin bölüm bölüm (*segment segment, segmenter*) analiz yapmak gerek. 11 Nisan'dan başlayarak 5 Mayıs'a dek olan kesimi (segmenti), 3 haftalık, 4 haftalık, 5 haftalık (5 haftadan uzun olmazsa iyi olur) analize almak gerekir. Bu biçimde baktığımızda bu eğilimin (trendin), istatistiksel anlamda hala anlamlı (önemli, signifikan) olduğu yönünde. Biyoistatistik anlamda değerli, rastlantısal (random) olmayan biçimde artmayı sürdürüyor olgu sayıları.

Epidemiyolojik olarak bir süreci incelemek için olgularla birlikte **ölümlere de** bakmak gerekiyor. Olgu ve ölümleri birlikte görüyoruz. Bakınız ölüm sayılarına ilişkin trend, olgulara ilişkin trende çok benziyor. İkisi birbirine koşut (paralel) görünüyor, salt sayısal farklılıklar var. Olguların yaklaşık %7'si ölüm. Son sayılara baktığımızda olgularda 3,5 milyon, ölümlerde ise 260 bin görüyoruz. Bu iki sayıyı oranladığımızda %7 gibi bir oran buluyoruz. Yani hastalık

tanısı konan her 100 (yüz) insandan 7'si dünya genelinde ölmüş. Buna, olgu-ölüm hızı da denebiliyor. Hastalığın ölümcüllüğü (fatalitesi) %7.⁵

Grafik 3: Dünya Geneli Toplam Ölüm Sayısı

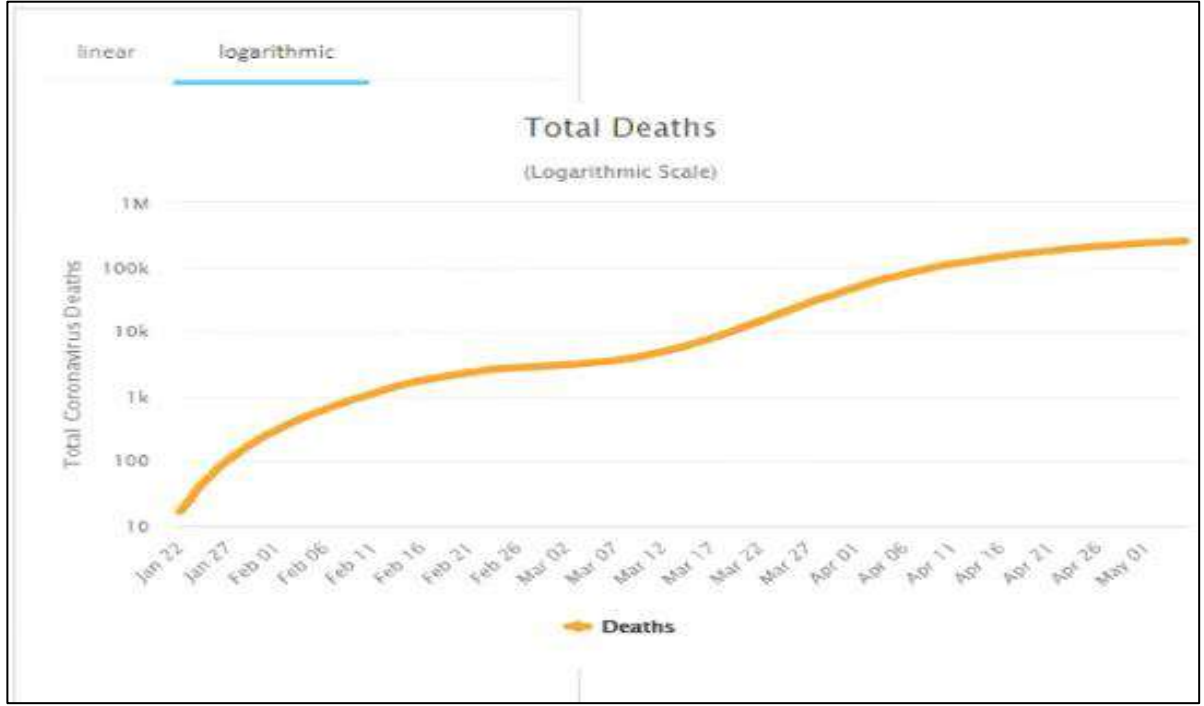

(worldometers, 2020)

Buna da logaritmik ölçekte baktığımızda benzer eğilimi (trendi) görüyoruz. Ancak dikkat buyrulursa olgu grafiğinde hafif platoya benzeyen düz gidiş daha yumuşakken, bu yumuşamanın ölüm grafiğine yansımadağı görülüyor. Bir süre gecikmeyle aşağı doğru çentik vermiş ama tabii bu da kuluçka süresiyle ilgili, dolayısıyla çok önemli değil. Bu eğriye de segment analizi yaptığımızda ölüm eğrisi de bize hala anlamlı bir şekilde artmakta olduğunu, platoya geçmediğini, artış eğiliminin ciddi olduğunu söylüyor. Yani *normalleşmeye geçemezsiniz* diyor.

⁵ 26 Temmuz 2020'de bu hız Dünya genelinde %6, Türkiye için ise $5613/226.100 = \%2,5$ dolayındadır. Ama ülkesel farklılıklar var. Öte yandan 26.7.2020 verileriyle Türkiye'de yoğun bakımda yatan hastalar 1249/11.000 = %11,4. Bu oran dünyada %1! Türkiye'de yoğun bakıma gerek duyan hasta oranı dünya ortalamasının 11 katından çok ama ölüm oranlarımız dünya ortalamasının yarısından da az! Nasıl başarıyoruz acaba?

Grafik 4: Dünya Geneli Toplam Ölüm Sayısı (logaritmik)

(worldometers, 2020)

Sayısal (Nümerik) verilere baktığımızda şunları okuyabiliyoruz: 5 Mayıs'ta 81 bin yeni olgu kaydedilmiş. Türkiye'de ise bu sayı 1832 ve bir önceki güne göre 200 daha çok. "Platoya girdik" derken günlük dalgalanmalar olabilir, bunlar çok önemli değil. Bu nedenle 3'er 5'er günlük, haftalık bölümler (*segmentler*) olarak hareketli - kayan ortalamalara (*moving average*) bakmak gerekir.

Tablo 1: Ülkelere Göre COVID-19 Verileri

All	Europe	North America	Asia	South America	Africa	Oceania						
Country, Other	Total Cases	New Cases	Total Deaths	New Deaths	Total Recovered	Active Cases	Serious, Critical	Tot Cases/ 1M pop	Deaths/ 1M pop	Total Tests	Tests/ 1M pop	
World	3,724,718	+81,247	258,027	+5,787	1,240,705	2,225,786	49,256	478	33.1			
USA	1,237,633	+24,798	72,271	+2,350	200,626	964,736	16,179	3,739	218	7,727,811	23,347	
Spain	250,561	+2,260	25,613	+185	154,718	70,230	2,254	5,359	548	1,932,455	41,332	
Italy	213,013	+1,075	29,315	+236	85,231	98,467	1,427	3,523	485	2,246,666	37,158	
UK	194,990	+4,406	29,427	+693	N/A	165,219	1,559	2,872	433	1,383,842	20,385	
France	170,551	+1,089	25,531	+330	52,736	92,284	3,430	2,613	391	1,100,228	16,856	
Germany	167,007	+855	6,993		135,100	24,914	1,937	1,993	83	2,547,052	30,400	
Russia	155,370	+10,102	1,451	+95	19,865	134,054	2,300	1,065	10	4,460,357	30,564	
Turkey	129,491	+1,832	3,520	+59	73,285	52,686	1,338	1,535	42	1,204,421	14,281	
Brazil	114,715	+6,449	7,921	+578	48,221	58,573	8,318	540	37	339,552	1,597	
Iran	99,970	+1,323	6,340	+63	80,475	13,155	2,685	1,190	75	519,543	6,186	
China	82,881	+1	4,633		77,853	395	29	58	3			
Canada	62,046	+1,274	4,043	+189	26,993	31,010	502	1,644	107	940,567	24,921	
Peru	51,189	+3,817	1,444	+100	15,413	34,332	709	1,553	44	406,579	12,331	
Belgium	50,509	+242	8,016	+92	12,441	30,052	646	4,358	692	456,194	39,362	
India	49,400	+2,963	1,693	+127	14,142	33,565		36	1	1,191,946	864	
Netherlands	41,087	+317	5,168	+86	N/A	35,669	644	2,398	302	235,909	13,768	
Ecuador	31,881		1,569		3,433	26,879	159	1,807	89	80,171	4,544	

(worldometers, 2020)

Bu sayılardan şunları okumalıyız: Dün dünyada 81 bin yeni olgu ortaya çıkarken, Türkiye dünya nüfusunun %1,1'ine sahip olduğuna göre, dün konan 81 bin yeni tanıdan 891'inin Türkiye'ye düşmesi gerek. Ancak nüfusumuzla orantılı olmayan bir biçimde 1800 yeni olgumuz var. Toplam olgu sayısına baktığımızda, Türkiye'nin 37 bin olgusu olması beklenirken bu sayının 130 bin olduğu görülüyor. Burada da nüfusumuza oranla 3,5 katı bir olgu (vaka) sayısı - yükü olduğu anlamına geliyor.

Yoğun bakıma bakıldığında, dünya genelinde ciddi yoğun bakıma gereksinim duyan 50 bin hasta var. Türkiye'ye bakıldığında 1338 olduğunu görüyoruz. Burada da %1,1'ini alırsak 550 olgunun Türkiye'de olması beklenir ancak beklenenin 3 katı hastamızın yoğun bakımda

olduğu görülüyor. Öte yandan Sayın Sağlık Bakanı Türkiye’de hastaların yoğun bakım gereksinmelerinin dünyadan çok daha az olduğunu söylüyor!?

Ölüm hızlarına baktığımızda dünyada olgu sayısı ile ölüm sayısı oranlandığında az önce de belirttiğimiz gibi %7 gibi bir oran (olgu fatalite hızı) karşımıza çıkıyor. Ancak Türkiye’de toplam 130 bin hastada %2,5 olarak görünüyor. Yani dünyadaki ölüm hızınının 1/3’ünü görüyoruz. Yoğun bakımdaki hastalarımız oranı dünyadakilerden daha çok.. İlginç biçimde bu veriler arasında **açıklanması güç, açık çelişkiler** görmekteyiz.

Bir başka boyut, 1 milyon nüfusta ölüm hızlarıdır. Türkiye’ye baktığımızda milyonda 42 ölüm hızıyla karşılaşıyoruz. Dünya genelinde ise 33. Burada ise Dünya ortalamasının üstünde bir ölüm hızına sahip olduğumuz görülüyor.

Tanı testlerini incelemek gerekiyor...

Test oranı milyon nüfusta ABD’de 23 Türkiye’de 14 dolayında. Sayısal olarak ise 1,2 milyon test yapıldığı görülüyor. Fransa, Almanya, İtalya, Rusya, İspanya.. bu ülkelerin hepsinin bizden daha çok sayıda test yaptığı görülüyor. Türkiye nedense bir *test cimriliği* yaşıyor. Çok uyarılmış olmamıza karşın günlük 40 - 42 binlere ulaştı ama bir türlü 50 binlere, 100 binlere ulaşamadı. DSÖ ise, yoğun test yapılması gereğini sürekli vurguladı.

- Yaygın test yaparak pozitif çıkanları sağaltıma (tedaviye) alın (*izole edin*)
- Test (+) ama klinik bulgu vermiyorlarsa 14 gün karantinaya alarak ayırın ve bulaştırıcılıkları bitene dek gözleyin,
- Hasta ve taşıyıcıların temaslılarını bulup (*contact tracing*) test yapın, izleyin.. dedi.

PCR (+) çıkanların kimlerle temas ettiklerini teker teker geriye doğru bulun, **filyasyon** yapın, onlar da taşıyıcı ise negatif kılmak için ya tedavi edin ya ayırın gibi strateji gerçekte yalındı.

Türkiye bu yöntemle çok uymadı. Test sayısı bakımından da yetersiz kaldı. Pratik olarak **az test = az olgu** denebilir. Örneğin Birleşik Arap Emirlikleri’ni göstermek isteriz. Bu ülkenin çok ilginç bir biçimde, 15 bin olgusu ama yaklaşık 9 milyon nüfusu var ama Türkiye kadar test yaptığını görüyoruz. DSÖ dünya genelinde 40 milyon test / gün önerdi... Türkiye’ye 440 bin test/gün düşüyor nüfusuna göre ama hiç 52 binleri aş(a)madık!?

Tablo 2: Birleşik Arap Emirlikleri COVID-19 Verileri

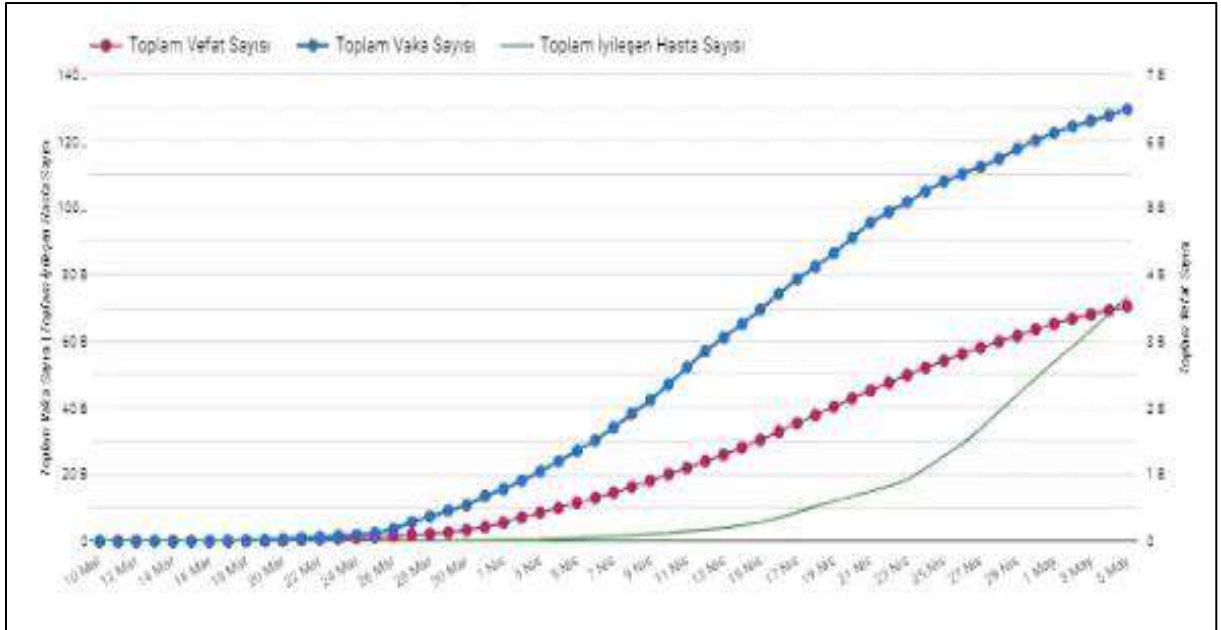
All	Europe	North America	Asia	South America	Africa	Oceania						
Country, Other	Total Cases	New Cases	Total Deaths	New Deaths	Total Recovered	Active Cases	Serious, Critical	Tot Cases/ 1M pop	Deaths/ 1M pop	Total Tests	Tests/ 1M pop	
UAE	15,192		146		3,153	11,893	1	1,536	15	1,200,000	121,330	
Total:	3,759,306	+34,788	259,590	+1,563	1,259,469	2,240,247	49,058	482.3	33.3			

(worldometers, 2020)

Şimdi Türkiye verilerine döneceğiz

Türkiye'deki eğriyi irdelemek istiyoruz. Bu eğri bize çok şey söylüyor. Bu veriler, Sağlık Bakanlığının TÜBİTAK desteği ile açmış oldu bir siteden. Mavi noktalar olgu (vaka) sayıları, 120 binler dolayında olduğunu görüyoruz. Kırmızı çizgi ölümleri, yeşiller de iyileşenleri gösteriyor.

Grafik 5: Türkiye'de Toplam Vaka, Ölüm ve İyileşen Sayısı

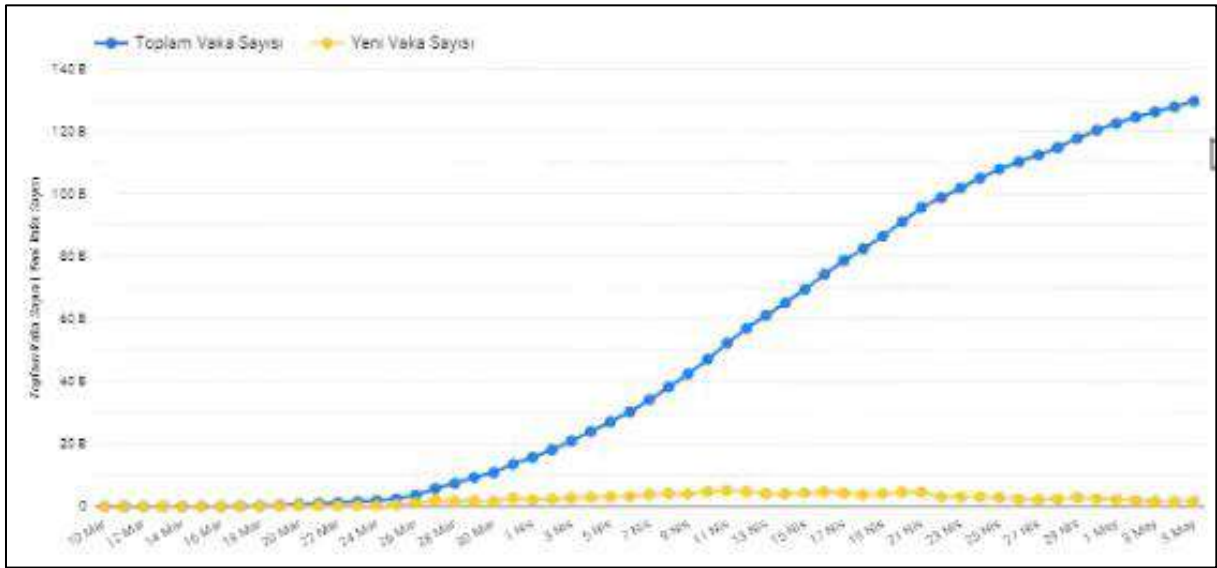
(TÜBİTAK, 2020)

Haliyle yeşiller zaman içinde artacak. İlginç olan, şu grafikte y eksenine bakmazsak ciddi bir yanılgıya düşüyoruz. Türkiye'deki ölüm sayılarının olgu sayılarının yarısı olduğu gibi bir sonuç çıkıyor. İyileşenlere baktığımızda, olgu sayısının iyileşenlerin iki katı olduğu, iyileşenlerin ölenlere denk olduğu gibi bağışlanmaz bir grafik hatası. Burada yapılması gereken, ölüm sayıları için eksenlerden birini logaritmik yapmak ve yarı logaritmik grafik kullanmaktır.

Burada sıkıntı var, hala düzeltilmiyor. Kaç kez uyardık. Ayrıca x eksenini bilerek veya bilmeyerek uzatırsanız, eğrinin eğimini değerlendirmede görsel bir yanılsamaya (illüzyona) uğrarsınız. Aslında eğim daha yüksektir, eğer x eksenini kısaltabilseydik bu eğri çok daha dik görülecekti.

Aşağıda bir grafik daha var. Yeni olgu sayısı ile toplam olgu sayısının karşılaştırmalı verildiği ve makasın açıldığı belirtilmeye çalışılıyor.

Grafik 6: Türkiye’de Toplam Vaka ve Yeni Vaka Sayısı

(TÜBİTAK, 2020)

Burada Mart veya Nisan ayının bir segment olarak alınıp 4 haftalık verilerin trend analizi yapıldığında çıkan sonuç bize diyor ki bu eğri; *hala istatistiksel anlamda önemli biçimde tırmanmayı sürdürüyorum, plato çizmedim...* Bakın, plato demek bunun düz çizgi durumuna gelmesi demek, ama mavi çizgi yükselmeyi sürdürüyor. Belki, x eksenineyle yaptığı açı daha önceki gibi yüksek değil ama artış hızında belirli bir miktar azalma olmakla birlikte, artış hızındaki azalma da anlamlı değil. Bir bütün olarak trend anlamlı, bu istatistiksel anlamlılığın karşılığı da hastalık istatistiksel olarak anlamlı biçimde artmayı sürdürüyor. Dünyadaki eğilimi de gördük. Türkiye'nin dünyadaki eğilimden, yer yer Avrupa'daki kimi ülkeler rahatlasa bile, genel küresel trendden çok fazla farklılaşması için anlaşılır nedenler yok.

Buradan normalleşmeye geçebiliriz...

Şu çerçeve içinde, bu eğri bize Türkiye için *normalleşmeye geçemezsin* demektedir. **Normalleşmeye dönük alınan politik kararın bilimsel temeli yok.** Üstelik bu veriler Sağlık Bakanlığınca açıklanan veriler. Gerçek sayılar olduğuna ilişkin ciddi kuşkularımız var. Bunlar çok konuşuldu. Ölüm sayılarına ilişkin artık iktidarın söyleyecek bir tek sözü yok. Gün gün, örneğin İstanbul'da, **Yılmaz Özdil** 1 Mayıs 2020 günü 'Sözcü Gazetesi'ndeki köşesinde yazdı. Artık bu mızrak bu çuvala sığmıyor. İstanbul'da, geçen yıla göre 10 Mart'tan 30 Nisan'a dek 3705 **daha çok** ölüm var. Salgının ilanından (10 Mart) bu yana Türkiye'nin duyurduğu korona ölümleri, İstanbul için söylemek gerekirse, bu sayının bile gerisinde kalıyor. Her ne denli hastaların %60'ı İstanbul'daysa da arada **kayda alınmayan ölümler var.** Bu ölümlerin nedenlerinin aydınlatılması gerek. Sağlık Bakanlığının politikası şu: PCR testi pozitif çıkmadıkça COVID-19 hastası / ölümü denmiyor. Hiç olmazsa kuşkulu / klinik COVID-19 dense ve DSÖ'nün 2. koduna uyulsa, geriye doğru (retrospektif) araştırma yapmak olanaklı olacak. Ama klinik COVID-19 denmediğinde, ileride geriye dönük araştırmaları da çok güçleştirmiş oluyor.

Belirttiğimiz gibi İstanbul'da 40 günde 3705 ölüm fazlalığı var. İstanbul ölümlerini Türkiye ölümlerinin yarısı kabul edersek, 3705 kadar da Türkiye'nin geri kalanında kayda alınmayan COVID-19 ölümü düşünürsek, 7500'e yaklaşır toplam açıklanmayan / örtülen ölüm sayısı. Kayda alınan 3500 olduğuna göre, toplamda 11 bin ölüm var demektir; gerçeğin 1/3ü açıklanıyor!?

Toplam olgu sayıları da 120 bini geçti, bir o denli de PCR testi (-) / klinik COVID-19 dersek, 240 bin dolayında olgumuzun olduğunu düşünebiliriz. Toplumdaki toplam hasta sayısını bulabilmek için bu rakamı en az 10 ya da 15 ile çarpmak gerekir. Değişik formüller var. Benim hesaplamalarım göre 6 milyona varabilecek sayıda insanın bulaşı (enfeksiyonu) aldığını kestirebiliyoruz. Bu rakama çok yerinmenin de anlamı yok. Çünkü bir yandan biz **toplum bağışıklığı** oluşsun, artsın istiyoruz. Yani daha çok insan enfekte olsun, buna karşılık daha az sayıda insan hastanelere başvursun, enfekte olmalarına karşın daha az sayıda insan ölsün (????...) böyle bir büyülü rüya / fantezi gerçekleşsin istiyoruz! Böylelikle toplum bağışıklığı üzerinden de bir anlamda bu sorunun üstesinden gelelim??...

Burada bağlayalım, normalleşmeyle ilgili hükümetin ilan ettiği öneriler üzerinde, yani AVM'lerde ne yapacağız, öğrenciler sınavlarda ne yapacak gibi sorular gelirse onları da açmaya çalışırız. Teşekkür ederim dikkatiniz için.

**Prof. Dr. Ahmet Saltık'ın "COVID-19 ve Sağlık" Konulu Sunumu Hakkında
Soru, Cevap ve Katkılar Bölümü**

***Argun Akdoğan:** Türkiye'nin sağlık sisteminde yapmış olduğu özelleştirmelerin yatak sayılarının artmasında katkısı olduğu ve bu salgın döneminde bu durumun avantajını yaşadığımız yönünde yorumlar var. Bu yorumların haklılık payı nedir?*

CEVAP:** Yatak sayılarıyla ilgili yaptığınız açıklama çok ciddi. Ben sunumda süre kısıtı nedeniyle değinememiştim. Türkiye'de 10 bin kişiye 28 yatak düşüyor. Bu sayı OECD standartlarının yaklaşık yarısına karşılık geliyor. Ama yoğun bakım yataklarında açık ara dünya şampiyonuyuz. Türkiye'de 100 bin kişiye 45,7 yoğun bakım yatağı düşmekte. Sayısal olarak da yaklaşık 40 bin yatak. Yani toplam 240 bin yatağın 1/6'sı yoğun bakım yatağı diyebiliriz. Bunların yaklaşık 10 bini yeni doğan bebekler için ve yalnızca bu bebekler için kullanılabilen. 10 bin dolayında yatak ise çocuk yoğun bakım yatağı olarak kullanılmakta. Bunlar ayarlanarak erişkinler için de kullanılabilen. Dolayısıyla bu salgında yararlanabileceğimiz yoğun bakım yatağı sayısının 30 bin olduğunu söyleyebiliriz. Bu sayı OECD ortalamasında 100 binde 11. Bizde ise 100 binde 45-46, ABD'de 35 dolaylarında. Bu yatakların çoğu da özel sektörün elinde. Merkezi planlamayı kaldırırsanız ABD'de ve Türkiye'de olduğu gibi bir görüntü ortaya çıkar. Kamu hastanelerindeki yatak sayısı yetmediği için bütün hastaneleri telaşla **pandemi hastanesi** ilan edersiniz. Özel hastaneler karşı çıkar, kabul ettiği hastalara fatura keser, bu noktada SGK pandemi hastalarının geri ödemelerini yapacağını açıklar. Böyle bir tablo var. Bu anomali nedeniyle geçen yıl Sağlık Bakanlığı, özel sağlık kuruluşlarında yoğun bakım yataklarının toplamın %30'unu geçemeyeceği yönünde bir genelge çıkardı. Türkiye bilgisayarlı tomografi (BT, CT), manyetik rezonans görüntüleme (MRG - MRI) bakımından da Avrupa'nın tümünü aşmaktadır. Özel sektörün planlamasıyla böyle bir durum ortaya çıkar ve bir afetle karşılaşıldığında baş etmek zor olur. Ödenen bedel, Anayasa'nın 5. maddesinde de yazan ve en temel göreviniz olan insan yaşamını korumak görevinizi yerine getiremezsiniz. Anayasa md. 56'nın gereğini de; **HERKESİN SAĞLIKLI ve DENGELİ BİR ÇEVREDE YAŞAMA HAKKINI...

***Dilek Akagün:** Avrupa'da sağlık sektörü açısından kamu-özel paylaşımının durumu nedir?*

***CEVAP:** İngiltere ne yazık ki kapitalist yapı içinde sağlık hizmetlerini neredeyse sosyalist bir ülke gibi sürdürmekteyken M. Thatcher'la birlikte neo-liberal politikalar, 1980*

başlarında sosyal devlet adına her şeyi alt üst etti. Şimdi bunun bedelini İngiltere, ABD çok ağır ödiyor.

Fransa biraz daha dikkatli davrandı bu konuda. İtalya, İsveç sağlık siteminde pek çok özelleştirme yaptı ve çok heterojen bir ülke. Ancak Almanya ilginç bir örnek. Almanya hala 1880'lerden gelen Bismark'ın sosyal güvenlik politikalarına kıskançlıkla sahip çıkıyor. Bir somut veri paylaşmak gerekirse, Almanya'da toplam sağlık giderlerinin % 90'ı kamusal kaynaklardan karşılanıyor! Almanya'da bir de Robert Koch Enstitüsü var. Yani salgını Almanya'da bu köklü "Kurum" yönetiyor. Türkiye'de ise Kurumlar yok edildiği için, örneğin Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü, kurullara gerek duyuyoruz. Robert Koch gibi bilimsel, yönetsel (idari) ve akçalı (mali) açıdan özerk kurumlarımızı yok ettiğimiz için, böyle felaketlerde ancak **ad hoc** kurullara başvurabiliyoruz. Dolayısıyla özerk kurumlar yerine, siyasetin güdümündeki sözde bilim kurullarıyla salgın yönetimi bu denli olabiliyor.

Tevfik Kızılkaya: En büyük yıkımın (tahribatın) ABD ve İngiltere gibi ülkelerde olması nüfus ve nüfus yoğunluğu gibi değişkenlerle açıklanabilir mi?

CEVAP: ABD örneği başlı başına tezlere konu olabilecek bir örnek. Orada bildiğiniz gibi aşağı yukarı %15 evsiz / çok yoksul ve sosyal güvencesiz 45-50 milyon dev bir nüfus var. Bu insanların NewYork sokaklarında açık otoparklarda, kaldırımlarda beyaz şilteler üzerinde öldüklerini gördük. Ayrıca 2017'de Trump, Obama'nın getirdiği, **Obama Care** adlı sınırlı bir sağlık güvencesi sağlayan reform paketini kaldırmıştı. Yani Adam Smith'in torunları, **bırakınız ölsünler** bakışıyla yabanıl (vahşi) sözde neo-liberal ideolojilerini dayatmayı sürdürüyorlar. Görkemli teknolojiye karşın hizmetler çok pahalı. Koruyucu sağlık hizmetlerinin çok sınırlı olduğu, sağaltıma (tedaviye) odaklı çok pahalı bir sağlık sistemi var. Sayıları 50 (elli!) milyonu bulan ve çoğunlukla Zencilerden, Hispaniklerden ve Kızılderili yerli Amerikalılardan (İndian) oluşan bu yoksul insanlar EVSİZ ve işsizdirler, hiçbir sosyal güvenceleri yoktur. Bu insanların iki seçeneği vardı ya güvencesi olmadığı halde bir acil servise başvurup 10 (on!) bin dolar dolayında fahiş bir faturayla çıkmak, ödeyemeyip iflas etmek ya da sokallarda ölmek.

Dilek Akagün: DSÖ'nün belirli ölçütleri var, peki bunların uygulanmasına dönük olarak yaptırım gücü var mıdır? TTB, bu süreçte alınabilecek önlemler ve uygulamalar konusunda zorlayıcı bir eylemde bulunabilir mi?

CEVAP: DSÖ'nün ülkeler üzerinde bir yaptırım uygulama yetkisi yok. Ancak dünya kamuoyuna ilan edebilir. Uluslararası Sağlık Tüzüğü (International Health Regulation) gereğince sayılan **Kolera, Sarı Humma, Veba** ve epidemi boyutuna ulaşan bulaşıcı hastalıkların DSÖ'ye bildirim zorunlu. Bunun dışındakiler tavsiye kararları niteliğinde.

TTB (Türk Tabipleri Birliği) ile siyasal iktidar arasında bir türlü meltemler esmiyor, hep fırtınalar var. TTB, Bilim Kuruluna ya da başkaca bir toplantıya da hiç çağrılmadı! Oysa bildiğiniz gibi TTB, 6023 sayılı Yasayla kurulmuş ve Anayasa'nın 135 inci maddesinin koruması altında **kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşudur**. Bilim Kurulunda TTB'nin kurumsal temsilcisi yok! Ancak oradaki hekimlerin belki de tümü bireysel olarak TTB'nin üyeleri. TTB, Sağlık Bakanlığına 21 soru sordu, bu sorulara yanıt alınamadı. Ancak açıklamalar ve sorular iktidarı sıkıştırıyor. Test sayısının artırılması konusunda sürekli olarak yapılan baskılar sonucunda günlük test sayısı 30 binlere ulaşmış durumda. Kamuoyu baskısı bu noktada önemli. Bu baskıyı her kanaldan sürdürmek gerek.⁶

Dilek Akagün: Deniz ve sıcaklığın virüsün üzerindeki etkileri nelerdir?

CEVAP: Ultraviyolenin virüs üzerinde etkili olduğunu biliyoruz. Ama sıcaklık bakımından dersiniz 60 santigrat dereceye dek bir sıcaklık gerekli. Dolayısıyla doğrudan ısı enerjisiyle değil de UV (ultraviyole) ışınlama ile virüsü inaktive etmek düşünülebilir. Bu da %100 etkili değil. Dolayısıyla yazın plajlara gittiğimizde hijyen kurallarını yine uygulamamız gerekir. Klorlu suda hızla inaktive oluyor. Bu nedenle yüzme havuzlarında, öbür kurallara da uyararak, belki de daha avantajlıyız!.. (deniz dahil suda, plajda... en az 1,5 m korunma uzaklığı, genel hijyen, bone, yüzme gözlüğü, kişisel havlu, havuzun uygun dezenfeksiyonu, düzenli su örnekleri alarak analizi... gibi)

İlyas Osmanağaoğlu: COVID-19 kaynaklı ölümler sonrasında cenaze ve mezarlıkların risk durumu nedir?

CEVAP: Çok özel önlemlere gerek yok. Kolera, Şarbon, Ruam gibi hastalıklara ilişkin Umumi Hıfzıssıhha Yasası'nda defin ve cenazelerin taşınması konusunda çok özel önlemler vardır. COVID-19'da genel anlamda önlemler almak yeterli. Ölü yıkayan kişilerin önlemleri olması gerekir. Bu virüs mutlaka canlı hücreye gereksinim duyar, dolayısıyla insan öldükten

⁶ 26 Temmuz 2020 akşamı verisiyle 139 günde toplam 4.572.688 test yapıldı; günlük ortalama 32.897. Öte yandan bu rakam "kişi" değil "test" sayısı. Aynı kişide 1'den çok test yapılabilir. Hele yatan hastalarda bu yinleme daha da artıyor.. Taburcu kararı için mutlaka ardışık 2 PCR testinin (-) olması koşulu aranıyor.

sonra virüs de hücre içinde ölmeye başlıyor. Ancak ölümden sonra daha bir süre yaşayan hücreler var. Bu hücreler öldükçe virüs de ortadan kalkacaktır. Genel geçer önemler dışında gömme (defin) sırasında abartılı önlemlere gerek bulunmuyor. Örneğin tabutları yakmak anlamsız.

Kaynakça

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020). *Uluslararası Hastalık Sınıflandırması - Versiyon 10 (ICD-10)*. http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2014/04/Eylem_53_Saglik_Bilisimi.pdf adresinden alındı.

TÜBİTAK, (2020), 6 Mayıs 2020 tarihinde <https://covid19.tubitak.gov.tr/anasayfa> adresinden alındı.

World Health Organization. (1990). *International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems 10th Revision*. <https://icd.who.int/browse10/2019/en> adresinden alındı.

Worldometers, (2020), 6 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.worldometers.info/coronavirus/> adresinden alındı.

KORONAVİRÜS (COVID-19) KARŞILAŞTIRMALI VERİ ANALİZİ

Filiz AYDIN KOÇ⁷

Giriş

2019 yılının son günlerinde dünyada ortaya çıkan koronavirüs (COVID-19) salgını, içinde yaşadığımız 21. yüzyılda SARS ve MERS koronavirüs salgınlarından sonra aynı kökenli üçüncü salgındır.

Epidemi (salgın hastalık), “*bir toplum ya da bölgede hastalığın önceki dönemlere kıyasla beklenenin üzerinde görülmesi*” olarak tanımlanmaktadır (Gordis L. Epidemiology, 1996). Kır çiçeklerinin çoğaldığı gibi tek bir olgunun bile salgın olarak kabul edildiği gibi yüzlerce olgunun olması da bir salgın göstergesi olmayabilir. Salgın tespitinin yapılabilmesi için atak hızının tespitine ihtiyaç vardır. Atak hızının tespit edilebilmesi için ise, hastalığın tanı kriterlerinin belirlenmesi ve bu kriterler üzerinden kesin olarak yapılması gerekmektedir. Atak hızının tespiti için risk altındaki insan sayısının bilinmesi gerekmektedir. Vakalara ilişkin kişi, yer, zaman özellikleri ile birlikte yaş grupları, cinsiyet, coğrafi bölge gibi ilave değişkenlerle özel atak bölgeleri belirlenebilir (Türk Taroks Derneği, 2020:10).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), herhangi bir hastalığın salgın (pandemi) olabilmesi için üç farklı kriterden söz etmektedir. Bunlardan ilki; yeni bir virüsün ya da mutasyona uğramış bir virüsün mevcut olması, ikincisi; insanlara bulaşması, üçüncüsü ise; insandan insana kolaylıkla ve süreklilik halinde bulaşmasıdır. Bu üç durumun varlığı halinde, ülkeleri tehdit eden bir durum olası nedeniyle DSÖ, salgın olduğunu resmi olarak ilan edebilmektedir.

31 Aralık 2019 tarihi itibarı ile Dünya Sağlık Örgütü Çin Halk Cumhuriyeti Ofisi, Wuhan’da kaynağı bilinmeyen vakalar (WHO, 2020), olduğunu bildirmesiyle dünya yeni bir salgın ile karşı karşıya kalmıştır. 3 Ocak 2020 tarihinde ise; kaynağı bilinmeyen 44 vaka olduğu Çin Halk Cumhuriyeti tarafından doğrulanmıştır. 8 Ocak 2020 tarihinde ise; Çin Halk Cumhuriyeti Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezi tarafından, bu salgına neden olan virüsün, yeni bir koronavirüs olduğu resmi olarak kayıtlara geçmiştir (Qun Liv vd., 2020). 2019-nCoV olarak da adlandırılan koronavirüsün Huanan Deniz Ürünleri Pazarı’ndan yayıldığı

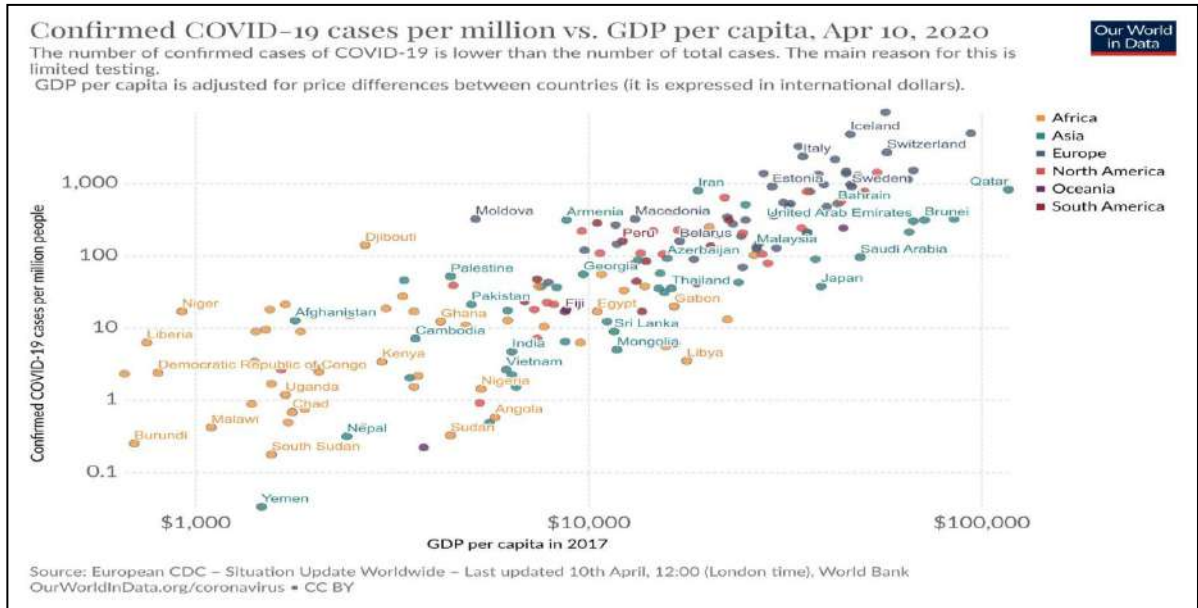
⁷ Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Kamu Yönetimi PhD Candidate, İstatistikçi/ Yerel Yönetimler Bilim Uzmanı.

düşünülmektedir. Koronavirüs salgını dünyanın 236 ülkesinin 210'unda yani dünyanın %89'unda görülmüştür (wikipedia, 2020).

Türkiye'de koronavirüs salgını ile mücadele, siyasi iktidar tarafından koordine edilip yürütülmektedir. Pandemi süreci ile birlikte kısa süre içinde, "Bilimsel Danışma Kurulu" kurulmuştur. Ancak bilim kurulu üyelerinin kararlara onayı ya da katılımı ile ilgili çeşitli şüpheler dile getirilmiştir. Türk Tabipler Birliği'nin ve önemli meslek örgütlerinin temsilcilerinin, bilim kurulunda yer almamış olması, bilim kurulu üyelerinin seçimine ilişkin sürecin, yeterince şeffaf işletilemediği ve salgına ilişkin yeterli detayda bilginin, verinin kamuya açık olarak paylaşılmadığı gibi hususlar önemli tartışmalar olarak gündemde yerini almıştır (Türk Taroks Derneği, 2020:12).

Dünya genelinde koronavirüs salgınından en çok etkilenen ülkelere göre bakıldığında (Grafik-7), Avrupa ülkelerinin daha fazla etkilendiği görülmektedir. Vaka sayılarının yüksekliği ile ülkelerin gelişmişlik düzeyinin paralellik gösterdiği söylenebilir.

Grafik 7: Ülkelere Göre Vaka Sayıları

(ourworldindata, 2020)

Bu çalışmanın hazırlandığı tarihte (24.05.2020) dünyada ve ülkemizdeki koronavirüs sayıları aşağıdaki tabloda (Tablo-3) karşılaştırmalı değerlendirilmiştir. Türkiye'deki vaka sayısının dünya ortalamasından biraz daha yüksek, iyileşen hasta oranının dünya

ortalamasından daha düşük, ölüm oranının dünya ölüm ortalamasından daha düşük, tedavi gören hasta oranının ise dünya ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Dünya ve Türkiye Vaka Bilgileri (24 Mayıs 2020)

Dünya Toplam (24 Mayıs)	Türkiye Toplam (24 Mayıs)
• Toplam Test Sayısı: 69.281.000	• Toplam Test Sayısı: 1.832.262
• Toplam Vaka Sayısı: 5.273.572 (%7,6)	• Toplam Vaka Sayısı: 156.827 (%8,6)
• Toplam İyileşen Hasta Sayısı: 4.318.747 (%81,9)	• Toplam İyileşen Hasta Sayısı: 118.694 (%75,7)
• Toplam Vefat Sayısı: 341.722 % 6,5	• Toplam Vefat Sayısı: 4.340 % 2,8
• Tedavi gören hasta sayısı: 954.825 (%18,1)	• Tedavi gören hasta sayısı: 38.133 (%24,3)

Bu değerlendirmede, ülkemizde ilk koronavirüsün açıklandığı 10 Mart 2020 tarihi itibarı ile salgınla mücadele kapsamında ülkemizde yaşananlar, Türkiye verilerinin dünya ile karşılaştırması yapılarak, uluslararası düzeyde yapılan tahminlere yer verilerek sürece ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. Koronavirüs Salgınları

Bu bölümde koronavirüsler, R0 değeri, tarihte koronavirüs salgınları ile devletler için salgınların yönetimi ve öneminden bahsedilecektir.

1.1. Koronavirüs Nedir?

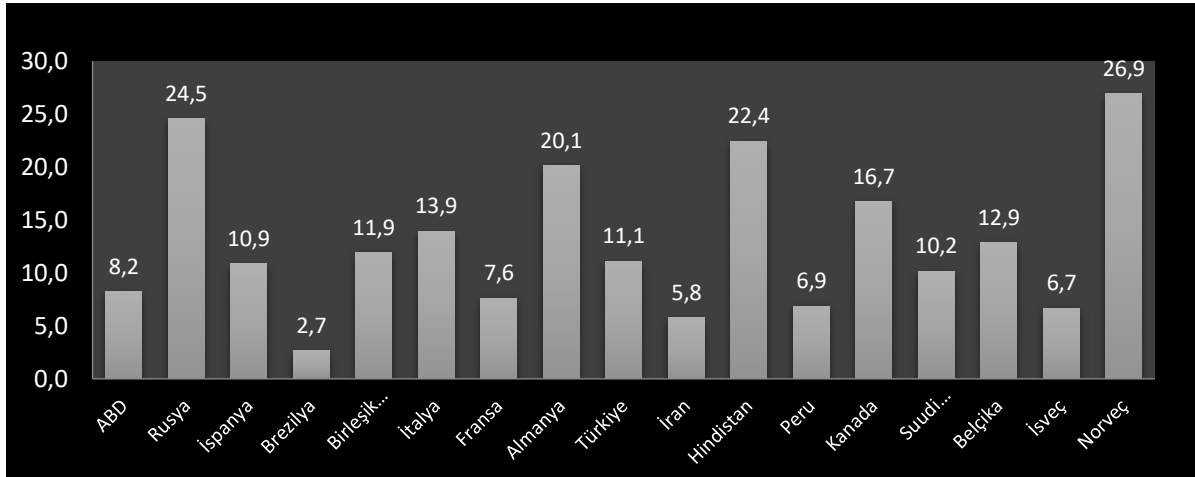
Soğuk algınlığı virüsü olan koronavirüsün geçmişi 1965 yılına kadar gitmektedir. Koronavirüsün dış yüzey çıkıntıları taç görünümünü andırması nedeniyle adına “Coronavirus” denilmektedir (K. H. Witte vd., 1968). Koronavirüsler tıbbi olarak memelileri ve kuşları enfekte etme yolu ile solunum yolu, nörolojik, hepatik ve enterik farklı hastalıklara neden olmaktadır (J. Bennet vd., 2014). Koronavirüs alpha, beta, gamma ve delta koronavirus olarak dört cinstir. İnsanlarda soğuk algınlığına neden olan türü -HCoV-229E, HCoV-OC43 ve HCoV-NL63- alphacoronavirus, -SARS-CoV, MERSCoV-betacoronavirus cinsi altında yer almaktadır (Sağlık Bakanlığı (a), 2020).

1.2. R0 Değeri Nedir?

R0 değeri, *bir kişinin hastalığı bulaştırdığı kişi sayısı* olarak tanımlanmaktadır. Bilimsel olarak bir virüsün yayılma değeri; R0, temel olarak çoğalma değeridir. R0 değeri ile enfekte olmuş tek bir kişinin virüsü ortalama olarak kaç kişiye bulaştırdığı tahmin edilmektedir. Grip enfeksiyon için R0 değeri yaklaşık 1.3'tür. Koronavirüs için R0 değeri bulma çalışmaları halen sürmektedir. NEJM dergisinin 29 Ocak 2020 tarihli yayımında yer alan bir çalışmaya göre R0 değerinin 2,2 olduğu belirtilmektedir (Ak, 2020:20). R0 sürekli değişen bir değerdir. Değerin değişkenliği toplumsal olarak virüs yayılımı engelleyici (sosyal mesafe, maske kullanımı, hijyen vb.) alınan önlemlere göre değişmektedir. R0 değerinin 1,8-3,3 arasında değişkenlik gösterdiği araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir (Ak, 2020:20). Herhangi bir salgının durdurulabilmesi için R0 değerinin 1'in altına inmesi gerekmektedir (TUBİTAK, 2020).

Bu bölümde, dünyada yapılan test sayıları ve vaka sayıları üzerinden, her bir vakaya karşılık, kaç kişiye test yapıldığına yer verilmek istenmiştir. Bu değer R0 değeri değildir ama en azından testi pozitif çıkmış bir hasta için ülkelere göre ortalama kaç kişiye test yapıldığını ve ülkeler arasındaki değişimi görmek anlamlı olacaktır. Burada bir kişiyi tek test yapıldığı varsayılmaktadır.

Grafik 8: Ülkelere Göre Vaka sayısına Göre Ortalama Test Yapılan Kişi Sayısı

Görülmektedir ki; Norveç bir pozitif hastaya karşılık yaklaşık 27 kişiye, Rusya 25 kişiye, Hindistan 17 kişiye test yaparken Türkiye'nin 11 kişiye test yaptığı görülmektedir. Brezilya'da 3 kişiye, İsveç'te ise 7 kişiye test yapıldığı görülmektedir. Türkiye'nin test sayısının vaka sayısına oranla birçok ülkeye düşük olduğu görülmektedir.

Grafikten yapılan test sayısının, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile ilgili olmadığı görülmektedir. Ama vaka başına daha fazla test yapan ülkelerin salgınla mücadelede daha başarılı olduğu (Norveç, Kanada gibi) görülmektedir.

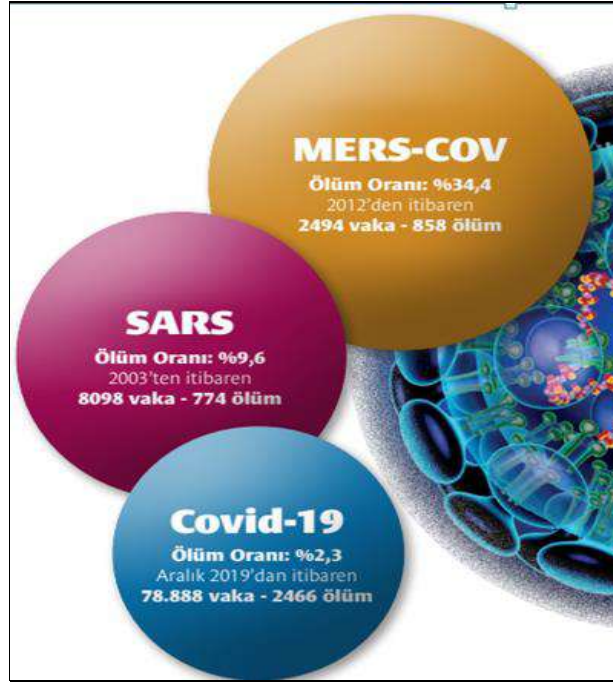
20 Mayıs 2020 tarihinde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca tarafından yapılan resmi açıklamaya göre, R0 değerinin Türkiye genelinde 1,56'dan 0,72'ye (yani 156 kişi 72 kişiye bulaştırıyor.) düştüğü ifade edilmiş olsa da bu veriye ilişkin herhangi bir veri, analiz yayınlanmamıştır. Aynı açıklamada R0 değerinin illere göre farklılık gösterdiği bazı illerde R0'ın 4,5 - 5 değerlerine ulaştığı ifade edilmiştir (BBC News, 2020). Almanya Başbakanı Angela Merkel de R0 değeri ile ilgili R0'ın şu ana Almanya'da 1 olduğunu ancak 1,3 olursa sağlık sisteminin çökebileceğini belirtmiştir (Twitter/dw_turkce, 2020).

1.3. Tarihte Koronavirüs Salgınları

Koronavirüs salgını öncesinde, 2000 ve 2010 yıllarında SARS-CoV ve MERS-CoV koronavirüslerinin neden olduğu salgınlardan kısaca bahsedilecek olunursa; bu iki virüs de koronavirüs gibi hayvanlardan insanlara bulaşan virüslerdir. SARS-CoV egzotik hayvan, MERS-CoV ise deve kökenli olup her iki virüs de hayvandan insana geçme yolu ile salgınlara neden olduğu bilinmektedir. Bu iki virüs de solunum yolu hastalığına neden olmaktadır (Er, Ünal, 2019:2).

SARS salgını, Kasım 2002 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin Guangdong eyaletinde başlamış, Singapur, Hong Kong ve Hanoi'ye yayılması üzerine Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) salgını, dünyaya resmi olarak duyurmuştur (Z. Zhao vd., 2003). SARS salgını dünyada 29 ülkeye yayılmış, toplam vaka sayısı 8096, ölüm sayısı 774, tanı konmuş hastalar içindeki ölüm oranı ise % 7 - 17 olarak açıklanmıştır. MERS salgını ise Eylül 2012 tarihinde tespit edilmiş ve halen devam eden bir salgın olarak, Ocak 2020 tarihine kadar onaylanmış toplam vaka sayısı 2494 olup, toplamda 858 ölüm gerçekleşmiştir. Virüs 27 ülkede tespit edilmiştir (WHO, 2020) Ak'a göre SARS'ın ölüm oranı % 9,6, MERS-COV'un ölüm oranı % 34,4, Koronavirüsün (Covid-19) ölüm oranı ise % 2,3'tür (Ak, 2020:27).

Şekil 1: Salgınların Ölüm Oranları

(Ak, 2020)

Salgınların tarihsel geçmişine bakıldığında ise 1918 yılında ilk olarak ABD’de görülen “İspanyol Gribi” olarak anılan influenza salgını, tüm dünyaya yayıldığında 20 milyondan fazla insanın ölümüne sebep olmuştur. Asya Gribi, Hong Kong Gribi ve İnfluenza A (H1N1) geçmişte yaşanan diğer salgınlardır (Sağlık Bakanlığı, 2019:2).

Tablo 4: 20. ve 21. Yüzyıllarda Yaşanan Salgınlarla İlişkin Bilgiler

	İspanyol Gribi	Asya Gribi	Hong Kong Gribi	İnfluenza A(H1N1) 2009
Yıl	1918	1957-1958	1968-1969	2009-2010
Çıkış bölgesi	Belirsiz	Güney Çin	Güney Çin	Kuzey Amerika
İnfluenza A virüs alt tipi (hayvan genetik girişi / rekombinasyon olayı)	H1N1 (bilinmiyor)	H2N2 (kuş)	H3N2 (kuş)	H1N1 (domuz)
Temel vaka üreme sayısı (R₀)	1,2-3,0	1,5	1,3-1,6	1,1-1,8
Tahmini vaka fatalite hızı	%2-3	<%0,2	<%0,2	%0,02
Dünya çapında atfedilen tahmini mortalite	20-50 milyon	1-4 milyon	1-4 milyon	100-400 bin
Etkilenen yaş grupları	Genç erişkinler	Tüm yaş grupları	Tüm yaş grupları	Çocuklar ve genç erişkinler

(Sağlık Bakanlığı, 2019)

1.4. Salgınlar ve Kamu Yönetimi

Salgınların toplumlar düzeyindeki etkisi farklılık göstermektedir. Bunun nedeni, virüsün bulaştırıcılık seviyesinin, hastalık oluşturma kabiliyetinin, toplum bireylerinin bağışıklık seviyesinin, toplumlar arası sosyal ilişkilerin (temas, fiziksel mesafe vb.), ulaşım yöntemlerinin, toplumsal ve sağlık açısından risk faktörlerinin, sunulan sağlık hizmeti kalitesinin ve iklimin farklılık göstermesidir.

Salgınlar, devletler için hayati öneme sahip faaliyetleri ve toplumsal yaşam akışını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenlere salgınlar en başta ekonomik kayıplara neden olurken, iş ve eğitim kurumlarında devamsızlığa neden olabilmektedir. Bu tür kurumsal düzeydeki devamsızlıklar, kamu düzenini olumsuz yönde etkilemektedir.

2019 yılında Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan “Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı’na” göre bazı pandemilerin farklı özellikleri olsa da bir takım ortak özellikleri de vardır. Pandemilerin ortak olan özellikleri;

- Salgındaki hastalığın örüntüsü ile mevsimsel influenza örüntüsü farklıdır.
- Salgınların birden fazla dalgasının olması muhtemeldir.
- Herhangi bir salgının süresi 12-18 hafta arası olabilir.
- Herhangi bir salgın döneminde yeni virüs, diğer virüs ve virüslerin alt türlerinin yerini alır.
 - Mevsimsel influenza da yatış ve ölüm vakalarının çoğu yaşlılar ve risk grubunda yer alan kişilerin olduğu görülürken, diğer salgınlarda vakalar gençler, hatta sağlıklı bireyler olabilir. Bu vakalarda hastaneye yatış ve ölümler görülebilir.
 - Mevsimsel influenzada beklenen ölüm oranlarına, salgını müteakip on yıl içinde kademeli şekilde geri döner (Sağlık Bakanlığı, 2019:2).

Salgınların ne zaman, nerede, nasıl ve hangi özellikte çıkacağı ile ilgili tahminde bulunmak neredeyse imkansızdır. Bu nedenle salgınların, toplumda yaratacağı zararları en aza indirebilmek için geçmiş pandemilerdeki sonuçları iyi analiz etmek ve de gelişen teknolojiyi en iyi şekilde kullanarak salgını yönetmek çok önemlidir. Bu bağlamda pandemi öncesi ya da pandemiler arası dönemlerde planlar yapmak, yapılan planlar doğrultusunda hazırlık çalışmaları yürütmek, pandeminin ortaya çıkması ile birlikte de zararlı etkileri önlemeye ve azaltmaya yönelik faaliyetler yürütmek ülke ve toplum yararı için oldukça önemlidir.

Pandemilerin ülkenin tamamını etkisi altına alma ihtimali çok yüksektir. Bu nedenle pandemi esnasında bölgeler arası yardımlaşmanın olamayacağı, tıbbi malzeme ve ihtiyaçlarında eksiklikleri olabileceği gibi kamusal hizmetlerin (ulaşım, ticaret, kamu ve güvenlik vb.) aksayabileceği ve pandeminin küresel ölçeğe yayılabileceği varsayımı ile planlamalarda bu hususlar mutlak göz önünde bulundurulmalıdır.

Pandemilere müdahale etmek, etkili bir planlama ve eylem planı hazırlamakla mümkündür. Bu bağlamda ülkemizdeki ve küresel ölçekteki pandemilerle ilgili veri toplamak, bilimsel araştırmalar yapmak, geliştirmek çok önemlidir. Ayrıca hastalıktan korunma ve kontrol önlemlerinin detaylarına yönelik hazırlıklar yapmak, halk sağlığı hizmetlerine ilişkin planlar yapmak, laboratuvar ve tıbbi cihaz ihtiyacına ilişkin hazırlık yapmak, sağlık sisteminin toplumun tüm kesimlerine eşit erişimi ile birlikte yeterli (sağlık çalışanı ve teknolojik alt yapı açısından) hale getirmek, tedavi için ilaç hammaddesi depolamak, ilaç, araç ve gereç üretim kapasitesini belli bir seviyede tutmak, aşı bulunması çalışmalarını için gerekli bilimsel koşulları sağlamak çok önemlidir.

Kamu yönetimi açısından bir diğer gereklilik ise pandemilerin yaşanmadığı dönemlerde hastalıklara karşı korunma ve kontrol yöntemlerinin uygulanarak, toplumda herhangi bir enfeksiyon olması halinde enfekte olacak birey sayısı ile birlikte kamusal önlem sayısını da azaltmak mümkündür. Bu bağlamda herhangi bir pandemi olamayan dönemde yapılabilecek kamusal hizmetler şöyle sıralanabilir (Sağlık Bakanlığı, 2019: 3-4)

- Toplumun salgınlara karşı bilgilendirilmesi,
- Seyahat ile ilgili önlem ve öneriler hazırlanması,
- Pandemi bölgelerinin ve bu bölgelerden gelenlerin hızlı taranması,
- Eğitim ve öğretime ara verilmesi halinde alternatif eğitim modelinin hazırlanması,
 - Toplumun kalabalık halde bulunduğu mekanlardaki (alışveriş merkezleri, terminal, hava alanı vb.) hizmetlerin kısıtlanması halinde alternatif hizmet ağlarının planının hazırlanması,
 - Virüs ile temas etmiş kişilerin izolasyonunun planlanması,
 - Eldiven, maske, dezenfektan gibi malzemelerin yeterli miktarda depolanması gibi hususlar birincil olarak önem taşımaktadır.

Salgın durumunda ise sağlık kurumlarının diğer ilgili hizmet kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile yönetişimi, hazırlanan faaliyet planlarının uygulamaya konulması ve en önemlisi, etkili koordinasyon sağlanması çok önemlidir. Alınacak tüm önlemler pandemi sırasında;

- Sağlık hizmetlerine ihtiyacın artması halinde bile sağlık hizmetlerinin kalitesinin düşmemesini,
- Enfeksiyonun yayılmasını önlemek amacıyla korunma ve kontrol önlemleri alınmasını,
- Toplumunda salgına karşı farkındalık yaratılmasını,
- Ölüm sayısını azaltmaya yönelik etkili müdahale yöntemlerinin uygulanmasını sağlayacaktır (Sağlık Bakanlığı, 2019: 4).

Kamu hizmetlerinin pandemi dönemlerinde kesintisiz sürdürülebilmesi için devletlerin ulusal pandemi ile mücadele planı hazırlaması ve bu planı değişen sosyo - ekonomik, toplumsal, teknolojik yapıya göre sürekli güncel halde tutulması, dijital teknolojinin etkin bir şekilde kullanılması önem taşımaktadır. Ülkemizde salgın hastalıklara karşı mücadelenin yönetimi ve koordinasyonu Sağlık Bakanlığına aittir.

2. Türkiye ve Koronavirüs Pandemisi

Bu bölümde Türkiye ve dünyaya ilişkin koronavirüs verileri ile güncel sağlık kapasitesi hakkında verilere yer verilerek, değerlendirmeler yapılacaktır.

2.1. Türkiye Koronavirüs Verileri

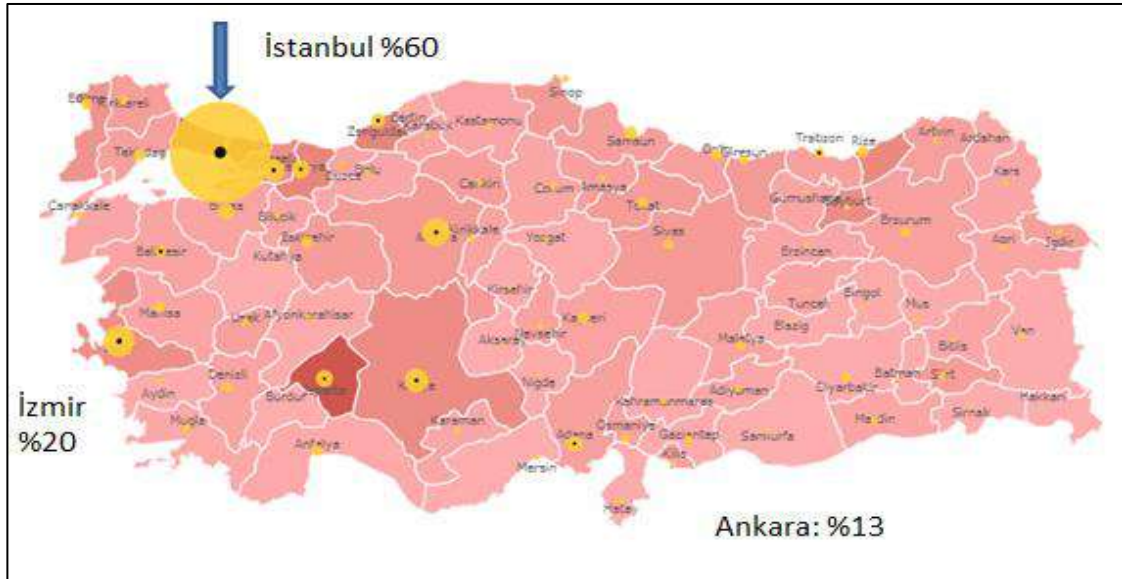
Sağlık Bakanlığı tarafından 3 Nisan 2020 tarihinde açıklanan 81 il genelindeki vaka sayılarına göre vakaların % 60'ının İstanbul'da, % 20'sinin İzmir'de, % 13'ünün Ankara'da olduğu görülmüştür (Evrimagacı, 2020). Salgından en çok etkilenen illerin büyükşehirler olduğu görülmektedir (Tablo-5). Ülke genelindeki salgın haritası Şekil-2 de verilmiştir. Görüldüğu gibi salgın tüm Türkiye'ye yayılmıştır.

Tablo 5: İllere Göre Vaka Sayıları (3 Nisan 2020)

Sıra	İl Adı	Nüfus	Vaka Sayısı	Nüfusa Göre Vaka Oranı (Her 100 Bin Kişi İçin)
1	İstanbul	15.067.724	8.852	58,7
2	İzmir	4.320.519	853	19,7
3	Ankara	5503.985	712	12,9
4	Konya	2.205.609	584	26,5
5	Kocaeli	1.906.391	420	22,0
6	Isparta	441.412	268	60,7
7	Sakarya	1.010.700	207	20,5
8	Adana	2.220.125	197	8,9
9	Bursa	2.994.521	135	4,5
10	Zonguldak	599.698	112	18,7
	Diğer İller	9.462.514	2.371	25,0

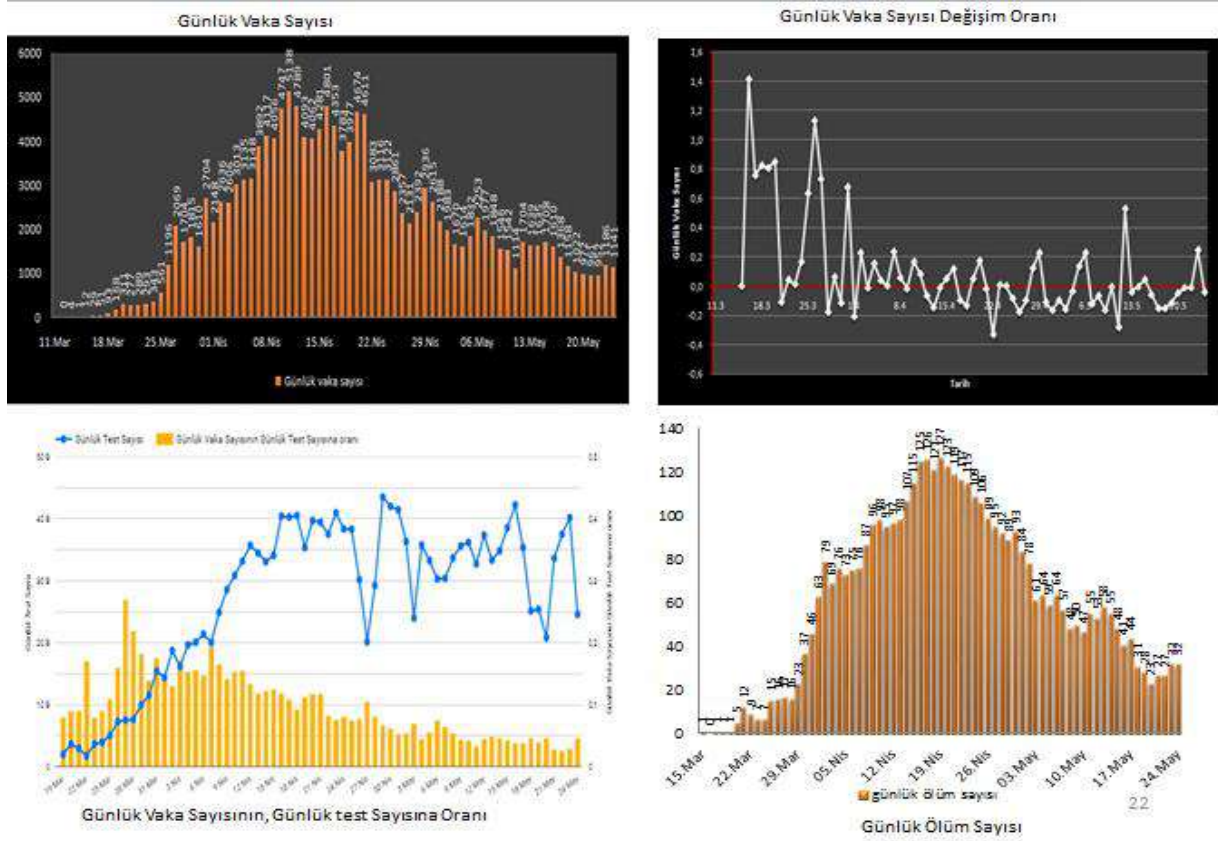
(Sağlık Bakanlığı, 2020)

Şekil 2: Türkiye İllere Göre Vaka Sayıları (3 Nisan 2020)

Şekil-3'te 24 Mayıs 2020 tarihi itibarı ile Türkiye'ye ait vaka sayısı, vaka sayısı değişim oranı, test sayısı ve ölüm sayılarının yer aldığı grafikler paylaşılmıştır. Mayıs ayının son günleri tarihi itibarı ile vaka ve ölüm sayılarının azalma eğilimine geçtiği görülmektedir.

Şekil 3: Türkiye Güncel Koronavirüs Verileri

2.2. Dünya ve Türkiye Karşılaştırmalı Koronavirüs Verileri

Bu bölümde dünya genelinde en çok vaka görülen ilk 11 ülke değerlendirmeye alınmıştır. Ülkeler ortanca yaş, toplam vaka sayısı, toplam iyileşen sayısı ve toplam ölüm sayıları açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir (wikipedia (b), 2020). Tablo-6'da görüldüğü üzere ortanca yaşın yüksek olduğu ülkelerde (Ortanca yaş (Anadolu Ajansı, 2020): İtalya 45,5, Fransa:41,4) ölüm oranları yüksektir. Bir milyon nüfusa oranla ortanca yaşı 40,5 olan İngiltere'de ölüm sayısı 659 ile en yüksektir. Türkiye'nin ölüm sayısı bir milyon nüfusa göre 54'tür. Vakaların en çok görüldüğü ilk 11 ülkedeki ölüm sayısı oldukça düşük görünmektedir.

Tablo 6: Ülkelere Göre Koronavirüs Verileri

SN	Ülkeler (sıralı)	Ortanca Yaş		Toplam Vaka sayısı			Toplam İyileşen Sayısı			Toplam Ölüm Sayısı		
		Ortanca Yaş	Dünya sırası	Sayı	%	1 milyon	Sayı	%	1 milyon	Sayı	%	1 milyon
1	USA	38,1	51.	1696547	30,5%	5169	456595	26,9%	1391	99561	5,9%	303
2	Brezilya	30,7	104.	367906	6,6%	1763	149911	40,7%	718	22965	6,2%	110
3	Rusya	38,9	54.	353427	6,4%	2406	118798	33,6%	809	3633	1,0%	25
4	İspanya	42,7	19.	282852	5,1%	6026	196958	69,6%	4196	28752	10,2%	613
5	İngiltere	40,5	41.	261184	4,7%	4666	0	0,0%	0	36914	14,1%	659
6	İtalya	45,5	4.	230158	4,1%	3813	141981	61,7%	2352	32877	14,3%	545
7	Fransa	41,4	34.	182584	3,3%	2726	65199	35,7%	973	28432	15,6%	424
8	Almanya	47,1	3.	180602	3,2%	2175	161200	89,3%	1942	8395	4,6%	101
9	Türkiye	32,4	94.	158762	2,9%	1936	121507	76,5%	1482	4397	2,8%	54
10	Hindistan	27,9	122.	144941	2,6%	105	60706	41,9%	44	4172	2,9%	3
11	İran	30,3	99.	137941	2,5%	1686	107713	78,1%	1317	7451	5,4%	91
Toplam				3996904	71,9%		1580568	67,7%		277549	79,7%	
Dünya Toplamı				5557374	0,07%		2333223	42,0%		348312	6,3%	

Aynı tablo her bir değişken için sıralı verildiğinde ise aşağıdaki tablo elde edilmiştir.

Tablo 7: Türkiye'nin Dünya İçindeki Sıralaması (1 milyon nüfusa göre sıralı)

SN	Ülkeler (sıralı)	Toplam Vaka sayısı			SN	Ülkeler (sıralı)	Toplam İyileşen Sayısı			SN	Ülkeler (sıralı)	Toplam Ölü Sayısı		
		Sayı	%	1 milyon			Sayı	%	1 milyon			Sayı	%	1 milyon
1	İspanya	282852	5,1%	6026	1	İspanya	196958	69,6%	4196	1	İngiltere	36914	14,1%	659
2	USA	1696547	30,5%	5169	2	İtalya	141981	61,7%	2352	2	İspanya	28752	10,2%	613
3	İngiltere	261184	4,7%	4666	3	Almanya	161200	89,3%	1942	3	İtalya	32877	14,3%	545
4	İtalya	230158	4,1%	3813	4	Türkiye	121507	76,5%	1482	4	Fransa	28432	15,6%	424
5	Fransa	182584	3,3%	2726	5	USA	456595	26,9%	1391	5	USA	99561	5,9%	303
6	Rusya	353427	6,4%	2406	6	İran	107713	78,1%	1317	6	Brezilya	22965	6,2%	110
7	Almanya	180602	3,2%	2175	7	Fransa	65199	35,7%	973	7	Almanya	8395	4,6%	101
8	Türkiye	158762	2,9%	1936	8	Rusya	118798	33,6%	809	8	İran	7451	5,4%	91
9	Brezilya	367906	6,6%	1763	9	Brezilya	149911	40,7%	718	9	Türkiye	4397	2,8%	54
10	İran	137941	2,5%	1686	10	Hindistan	60706	41,9%	44	10	Rusya	3633	1,0%	25
11	Hindistan	144941	2,6%	105	11	İngiltere	0	0,0%	0	11	Hindistan	4172	2,9%	3
Toplam		3996904	71,9%		Toplam		1580568	67,7%		Toplam		277549	79,7%	

Yukarıdaki tablolarda (Tablo: 6-7) yer alan verilere göre;

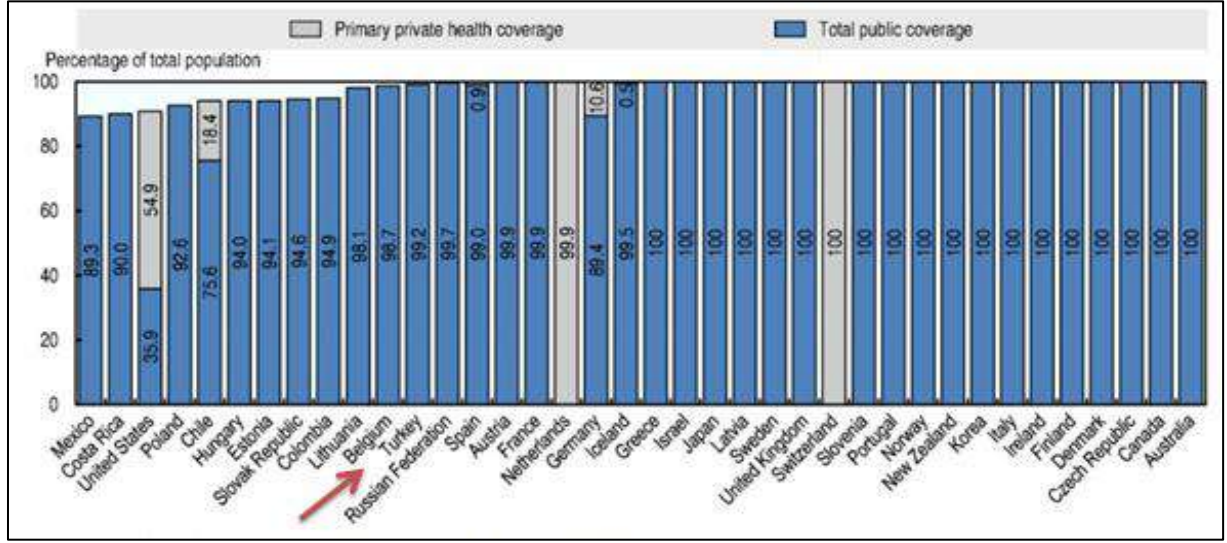
- Dünya nüfusunun %0.07'si enfekte olurken, dünya genelindeki ilk 11 ülkede enfekte oranı %0,22'dir.
- Vakaların yaklaşık % 72'si, vakaların en çok görüldüğü ilk 11 ülkede yer almaktadır. İyileşen vakaların % 68'i ve ölenlerin % 80'i de bu 11 ülkede yer almaktadır.

- Türkiye vaka sayısı olarak dünya genelinde nüfusa yoğunluğu açısından 210 ülke içinde 8. sırada yer almaktadır.
- **Sayısal** olarak dünyada, vaka sayısının en çok bulunduğu ülke Amerika'dır (% 30,5). **Nüfus yoğunluğu** açısından ise sırasıyla İspanya (6026/milyon), Amerika (5169/milyon), İngiltere (4666/milyon) vakaların en çok bulunduğu ülkelerdir.
- En fazla **"iyileşen hastaya"** sahip ülkelere nüfus yoğunluğu açısından bakıldığında, dünya genelindeki ilk üç ülke; İspanya (4196/milyon), İtalya (2352/milyon) ve Almanya'dır (1942/milyon). Türkiye en çok hasta iyileştiren ülkeler sıralamasında dünya genelinde sayısal olarak 4. sırada (% 76,5) yer almaktadır.
- Dünya geneli vakaların % 42'si iyileşirken, ilk 11 ülkedeki bu oran % 28,4'tür.
- Dünya genelindeki **"ölüm oranı"** % 6,3'tür. Ölenlerin % 80'i vakaların en çok görüldüğü ilk 11 ülkedendir. Nüfus yoğunluğuna göre en fazla kayıp veren ülke sırasıyla İngiltere (659/milyon), İspanya (613/milyon) ve İtalya'dır (545/milyon). Türkiye nüfus yoğunluğuna göre ölüm sıralamasında dünya genelinde 9. sıradadır (54/milyon).

2.3. Türkiye ve Dünya Sağlık Kapasitesi

Salgın ile mücadelede en önemli hususların başında, ülkelerin sağlık kapasiteleri gelmektedir. Türkiye açısından 81 il genelinde yeterli sayıda sağlık kuruluşu, sağlık çalışanı ile bireylerin sağlık hizmetine erişiminin sağlanabilmesi çok önemlidir. Koronavirüs salgınında Amerika Birleşik Devletleri'nde sağlık hizmetinin önemli ölçüde ücretli olması nedeniyle vatandaşların sağlık hizmetine erişememesi (Grafik-9), Fransa'da pandeminin aşırı yayılması nedeniyle mevcut sağlık kuruluşlarının yetersiz kalması nedenlerle hastaların başka bölge, şehir ve ülkelere sevki gibi durumlar yaşanmıştır. Ülkemizde hem sağlık kurum ve kuruluşları açısından hem de sağlık çalışanları ve tıbbi cihaz vb. şu ana kadar herhangi bir yetersizlik yaşanmamış tüm hastalar buldukları illerde tedavi olabilmişlerdir. Bu bölümde salgın kapsamında ilgili olabilecek bazı istatistiklere yer verilecektir.

Grafik 9: Ülkelerin Göre Vatandaşların Sağlık Güvencesi Oranları

(OECD, 2020)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan 2018 yılı sağlık istatistiklerine göre, ülke genelinde 1534'ü yataklı ve 33.025'i yataksız olmak üzere toplam 35.559 adet kurum vardır. Bu kurumlarda toplam 231.913 yatak vardır. Her 1.000 kişiye düşen yatak adet ise 2.83'tür. Ülke genelindeki toplam hekim sayısı 153.128 iken 2018 yılı boyunca hekim başına gerçekleşen hasta müracaatı ise 5110'dur (Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2018 Haber Bülteni, 2019:3). Aşağıdaki tabloda ise sağlık kurumlarının türüne göre erişki, çocuk ve yeni doğan yatak sayıları yer almaktadır.

Tablo 8: Sektör ve Türe Göre Yoğun Bakım Hasta Yatak Sayısı (2018)

	Sağlık Bakanlığı	Üniversite	Özel	Toplam
Erişkin	11.171	4.049	8.851	24.071
Çocuk	941	542	142	1.625
Yenidoğan	3.974	1.448	6.980	12.402
Toplam	16.086	6.039	15.973	38.098

(Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018)

Salgın süresince devletin güncel sağlık kapasite durumuna ilişkin Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın bir soru önergesine verdiği yazılı yanıtta göre ise güncel veriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır (TBMM(a), 2019)(TBMM(b), 2019).

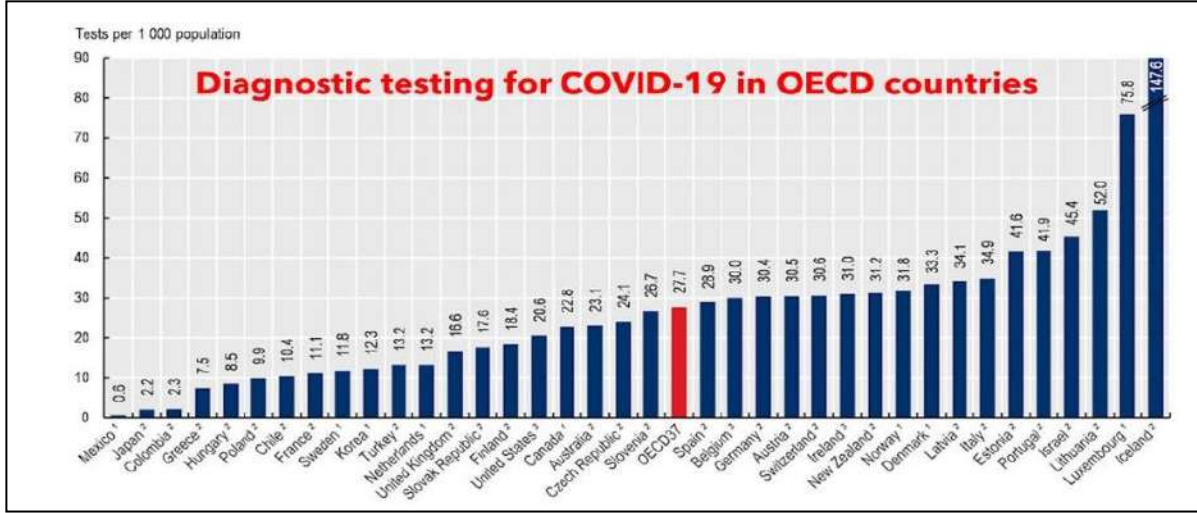
Şekil 4: Türkiye Sağlık Verileri

Tabloya göre, Türkiye genelindeki hekim sayısı 164.594, hemşire sayısı 198.465'tir. Hekimlerin % 61,4'ü Sağlık Bakanlığına bağlı hastanelerde görev yaparken, % 20,4'ü üniversite hastanelerinde % 18,2'si ise özel hastanelerde görev yapmaktadır. OECD verileri ile karşılaştırmalı açıklanan verilere göre hekim başına düşen kişi sayısı Türkiye'de 498,2 iken, bu oran OECD ülkelerinin ortalamasına göre 341,3'tür. Hemşirelerdeki oranlar ise Türkiye için hemşire başına 431,2 kişi düşerken OECD ülkelerinde ortalama 102 kişi düşmektedir. Bu oranlardan görüldüğü üzere Türkiye'deki hekim sayısı OECD ülkelerinin oldukça üzerindedir. Hemşire sayısı olarak da ülkemizde OECD ülkelerinin ortalamasına göre oldukça düşük sayıda hemşire vardır. Ayrıca ülke genelinde devlet, üniversite ve özel sektör ile birlikte 13.211'i üst seviyede olmak üzere toplam 25.466 erişkin yoğun bakım hasta yatağı bulunmaktadır (Twitter/koronareport, 2020).

OECD ülkeleri içinde yapılan test sayısına baktığımızda ise Türkiye'nin 4 Mayıs itibarı ile (13,2) ortalamanın (27,7) altında kaldığı görülmektedir (ourworldindata, 2020).

Grafik 10: OECD Ülkelerinin Test Sayısı (4 Mayıs 2020)

2.4. Koronavirüs Salgı İle İlgili Türkiye’de Yaşananlar

Bu bölümde 31 Aralık 2019 tarihi itibarı ile Çin Halk Cumhuriyeti’nde resmi olarak teyit edilen vakalardan sonra, ülkemizde neler yaşandığına ilişkin kısa bir kronoloji verilecektir.

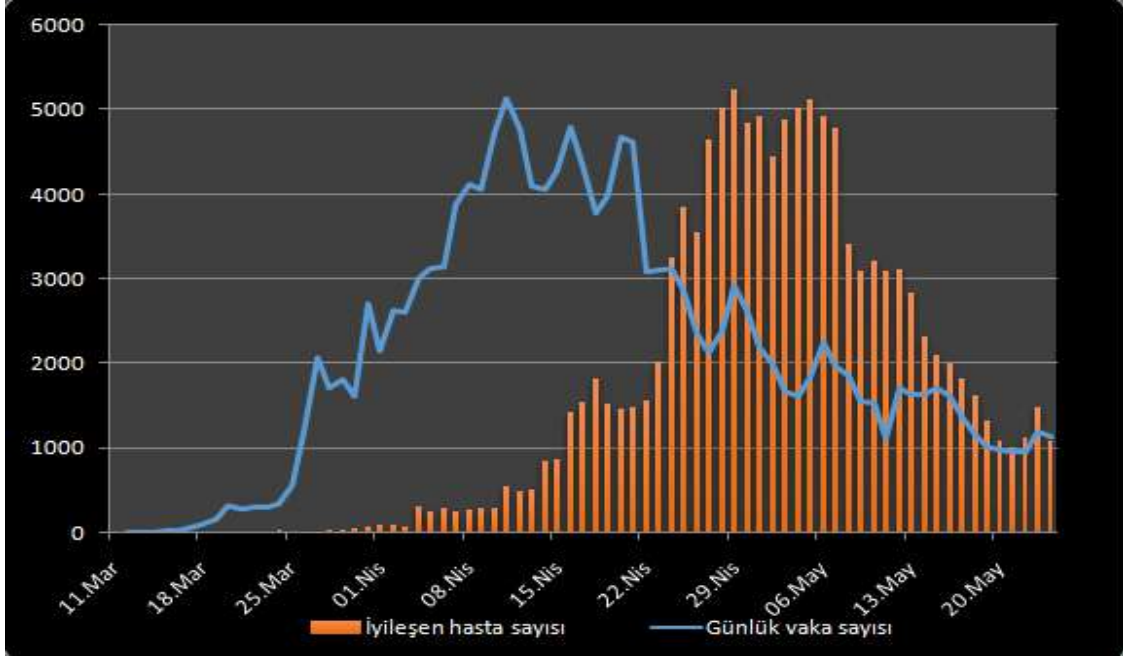
Şekil 5: Koronavirüs Salgını Türkiye Kronolojisi

Önemli Olaylar-Düzenlemelerin Kronolojik Listesi
31.12.2019 Çin'de ilk vaka tespiti
10.01.2020 Sağlık Bakanlığınca Koronavirüs Bilim Kurulu'nun Kurulması
11.01.2020: Çin'de ilk ölüm gerçekleşti
14.01.2020: İlk 2019-n CoV Hastalığı Rehberi hazırlanması
22.01.2020: Çin'deki bir hava yolu firması tarafından yapılan Wuhan-İstanbul uçuşları durduruldu
04.02.2020: Öncelikle hastalığın görüldüğü ülkelerden gelenler, havalimanlarında termal kameralar aracılığıyla test edilmeye başlandı
05.02.2020: Çin'den gelen tüm uçuşlar durduruldu
23.02.2020: Türkiye ile İran arasındaki kara hudut kapıları kapatıldı
29.02.2020: Türkiye ile İtalya, Türkiye ile Güney Kore, Türkiye ile Irak arasında gidiş-geliş tüm yolcu uçuşları tedbiren durduruldu
11.03.2020: İlk Vaka Görüldü
12.03.2020: Okulların tatil edilmesi
13.03.2020: Kamuya açık toplu etkinliklerin kısıtlanması
15.03.2020: Kapsamlı seyahat ve ulaşım kısıtlamaları. İnsanların toplu bulunduğu mekanların geçici olarak kapatılması. Umreden son kafile geldi. Yurtlarda gözlem altına alındı. Umreden son kafile geldi. Yurtlarda gözlem altına alındı.
16.03.2020: Cuma namazı ve vakit namazların cemaat ile kılınmasına ara verildi. Elektif ameliyatların ve diş hekimliği uygulamalarının ertelenmesi kararı alındı.
17.03.2020: Uçuşa kapanan ülke sayısı 20'ye yükseldi.
19.03.2020: Futbol, Basketbol, Hentbol, Voleybol ligleri ertelendi. Covid-19 testi yapan merkez sayısı 18'e yükseldi
21.03.2020: Covid-19 testi yapan merkez sayısı 73'e yükseldi (44 ilde). Uçuşa kapanan ülke sayısı 68'e yükseldi. Lokantalara sadece paket servis sınırlaması getirildi.
22.03.2020: Kamuda esnek çalışmaya geçildi.
24.03.2020: Toplu taşıma araçlarının kapasitesi %50 ye düşürüldü. Yolcular arası sosyal mesafe kuralı getirildi.
27.03.2020: Pazar yerlerinde zaruri ihtiyaç olmayan malzemelerin satışı yasaklandı. Tezgahlar arasına 3 metre mesafe getirildi
28.03.2020: Şehirler arası otobüs-uçak yolculuklarının izne tabi edildi. Yurt dışına uçuşlar durduruldu. Yurt dışına uçuşlar durduruldu
31.03.2020: Covid-19 testi yapan merkez sayısı 75'e yükseldi
01.04.2020: Pazar yerleri ile ilgili ek genelge yayınlandı. Giriş-çıkışlar denetlenecek.
04.04.2020: 20 yaş altı vatandaşlara sokağa çıkma yasağı getirildi. 30 Büyükşehir ve Zonguldak iline giriş-çıkış yasağı getirildi. Toplu çalışılan yerler, market ve pazarlarda maske takmak zorunlu hale getirildi
05.04.2020: 20-65 yaş arası vatandaşlara ücretsiz maske dağıtım uygulamasının başlaması.
09.04.2020: Çevre ve Şehircilik Bakanlığının aldığı karar ile maske ve eldivenler ayrı bir atık kutusunda toplanıp, 72 saat sonra belediye ekiplerine teslim edilecek.
10.04.2020 Hafta sonu sokağa çıkma yasağı ilan edildi (11-12.04.2020 tarihlerinde)
15.04.2020 Hafta sonu sokağa çıkma yasağı ilan edildi (18-19.04.2020 tarihlerinde)

(Türkiye Bilimler Akademisi, 2020)

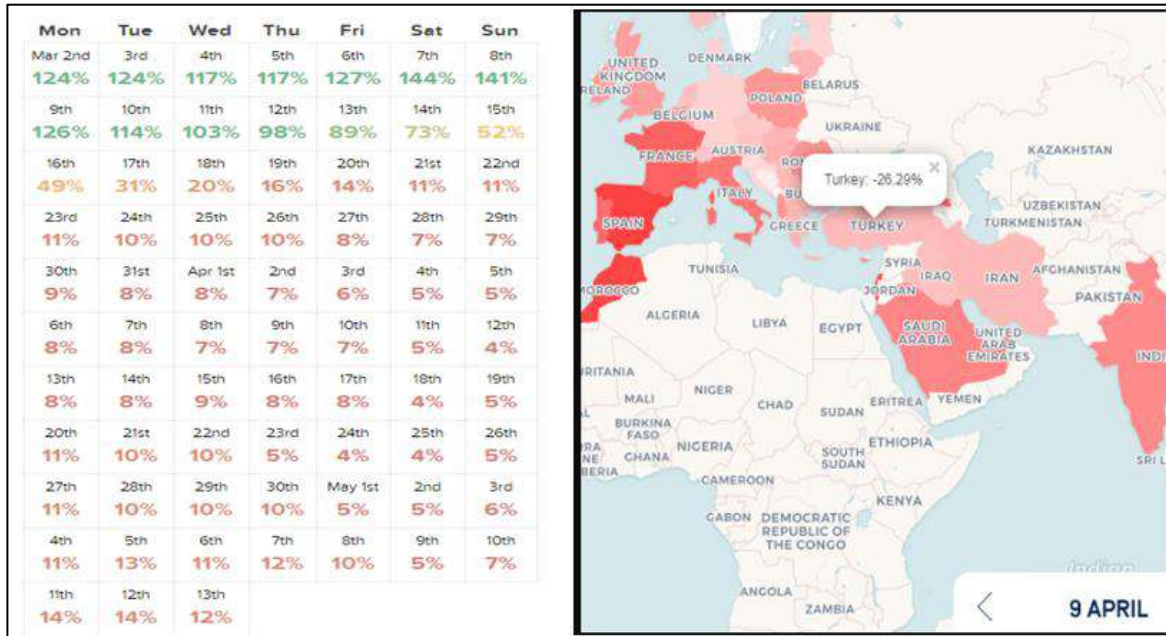
15 Nisan 2020 sonrasında, 29 Nisan 2020 tarihinde, Milli Eğitime ve YÖK'e bağlı tüm eğitim kurumlarının 31 Mayıs 2020'ye kadar uzaktan eğitime devam edilmesine karar verilse de bilahare 2019 - 2020 Eğitim ve öğretim yılının ikinci döneminin tamamında uzaktan eğitim ile eğitim ve öğretim faaliyetleri sürdürülme kararı alınmıştır. Türkiye'de Mayıs 2020 itibarı ile normalleşme adımları başlamış 11 Mayıs'ta AVM'ler, berber ve kuaförler açılmıştır. 28 Mayıs itibarı ile de esnek çalışma önemli ölçüde kaldırılmış ve "kontrollü sosyal hayat" yaklaşımı ile normalleşme dönemine geçilmiştir. Normalleşme sürecine hızlı geçişin en önemli nedeni ekonomik sebeplerdir. Ayrıca normalleşmeye geçişin veriler açısından gerekçesi ise iyileşen hasta sayısının günlük vaka sayısı ile yaklaşık eşitlenmesidir (Grafik-11).

Grafik 11: Günlük Vaka ve Günlük İyileşen Sayısı Grafiği (25 Mayıs)

Türkiye’de koronavirüs sebebiyle sokağa çıkma yasakları ve vatandaşın mecbur kalmadıkça sokağa çıkmaması yönündeki telkinler oldukça etkili olmuştur. Bu konuya ilişkin bazı veriler burada paylaşılmak istenirse;

Şekil 6: İstanbul ve Türkiye Dolaşım/ Hareketlilik Oranları

9 Nisan tarihinde ülke genelindeki hareketlilik oranının % 26,29 oranında azaldığı görülürken, İstanbul’da sokağa çıkma yasağının olduğu 25-26 Nisan tarihlerin % 95-96 oranında azalma görülmüştür.

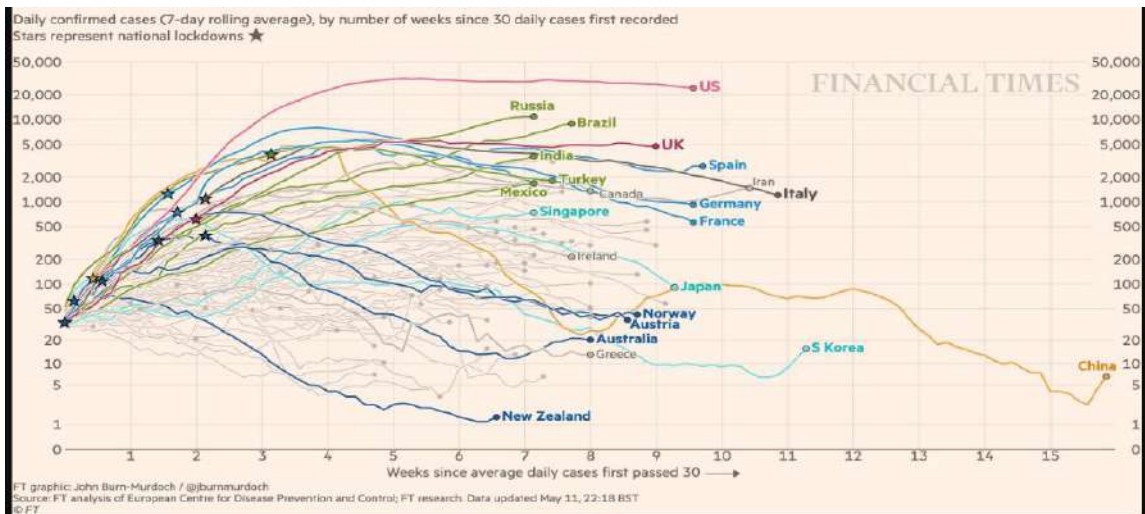
3. Tahminler

İlk resmi vakanın açıklandığı 31 Aralık 2019 tarihinden itibaren tüm dünyaya yayılan bu salgının ne zaman biteceği bilim insanları tarafından merak konusu. Dünyanın her yerinde veri bilimcileri sağlık kurumlarında kayıt altına alınan verileri üzerinden simülasyonlar, modellemeler yapılarak, yapay zeka, ileri istatistiksel modeller yardımıyla salgının ne zaman biteceği, tekrar edip etmeyeceği, kaç kişinin vefat edeceği gibi konulardaki rakamları tahmin etmeye çalışmaktadırlar. Elbette ki epidemiyolojik tahminler, veri alınan ülkelerin özgün durumunu yansıtması bakımından diğer ülkeler için tamamıyla doğru olmayabilir. Çünkü ortanca yaş, iklim koşulları, alınan önemlerin yeterliliği, bağışıklık sistemi farklılıkları gibi birçok etken, vaka ve ölüm sayıları etkileyebilmektedir. Yapılan modellemelerdeki hata payları da ayrıca önemlidir. Modellemelerin en önemli faydası, en iyi ve en kötü senaryoya göre nasıl bir sonuçla karşılaşılacağı tahmin edilmesidir. Nihai olarak da yapılan modellemelerin en sonunda test edilmesi şansı doğabilecektir. Bu bölümde uluslararası düzeyde yapılan tahminlere yer verilmiştir.

3.1. John Hopkins Üniversitesi

Salgının başından itibaren John Hopkins Üniversitesi süreci anlık olarak takip ederek verileri sürekli güncellemektedir. Hem kendi sitesi üzerinden (John Hopkins University, 2020) hem de The Financial Times aracılığı ile yapılan analizleri ve görselleştirmeleri tüm dünya ile paylaşmaktadırlar. 11 Mayıs 2020 tarihi itibarı ile dünya genelinde vaka sayılarının en yüksek seyrettiği ülkelerdeki durumun yer aldığı grafik aşağıdadır (Financial Times, 2020).

Grafik 12: Ülkelere Göre Vaka Sayıları (11 Mayıs)

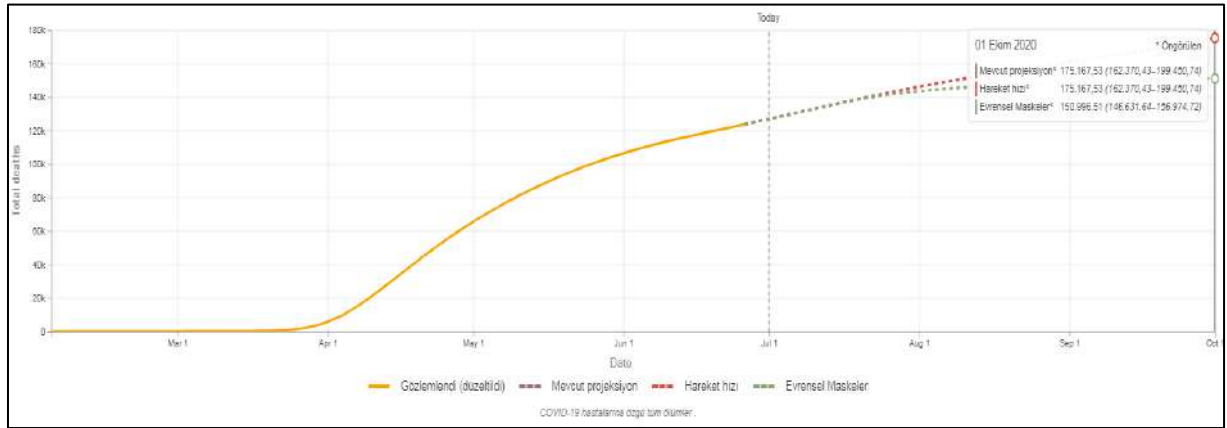

(Financial Times, 2020)

3.2. IHME (Sağlık Metrikleri ve Değerlendirme Enstitüsü)

ABD’de Sağlık Metrikleri ve Değerlendirme Enstitüsü (IHME) ülkelere göre projeksiyon tahminlerini yayınlamaktadır. Yapılan güncel projeksiyona göre 1 Ekim 2020 tarihine kadar ABD’de mevcut duruma göre 162 bin - 199 bin kişinin öleceği tahmin edilmektedir. Bu raporun güncellendiği 11 Mayıs’ta yaklaşık 74 bin kişi ABD’de salgın nedeniyle vefat etmiştir. IHME internet sitesinden dünyada salgın yaşanan tüm ülkeler için tahminler yer almaktadır (Healthdata, 2020).

Grafik 13: IHME’ye Göre ABD Ölüm Sayısı Tahmini

(Healthdata, 2020)

3.3. Amerika’nın COVID Uyarı Sistemi (COVID ActNow)

ABD’de bir diğer tahmin yapan kuruluş ise COVID ActNow’dur. COVID ActNow her eyalet için ayrı ayrı 4 farklı senaryo için tahmin edilen ölüm sayılarına yer verilmektedir. Kurallara hiçbir şekilde uyulmaması halinde California eyaletinde 417 bin kişinin ölebileceği tahmin edilirken, 3 aylık bir kilitlenme olduğunda ise sadece 6 bin kişinin öleceği tahmin edilmektedir (covidactnow, 2020).

Şekil 7: COVID ActNow’a Göre Kaliforniya Eyaleti Ölüm Sayısı Tahminleri

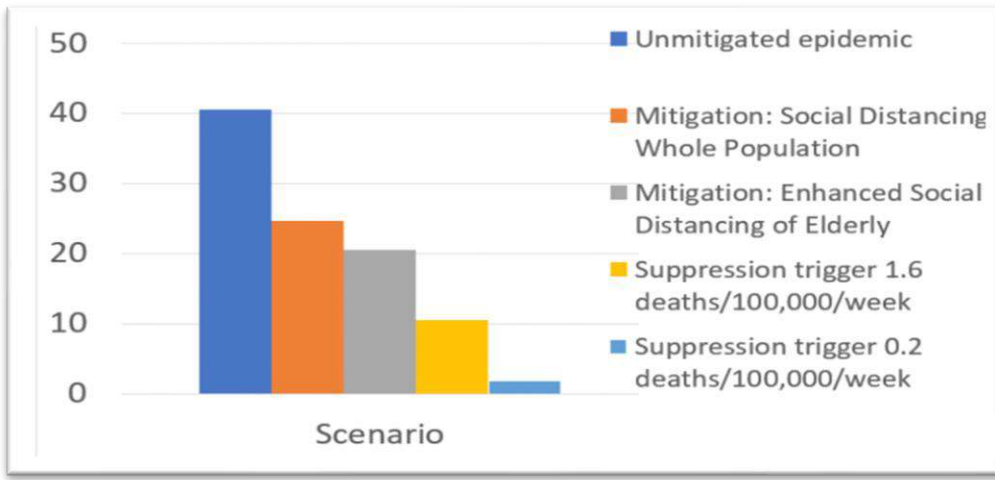
Scenario	Estimated Cumulative Infected	Estimated Date Hospitals Overloaded	Estimated Deaths
Limited action	>70%	Tue Apr 21 2020	417.000
3 Months of Stay at home (poor compliance)*	55%	Sun May 17 2020	148.000
3 Months of Stay at home (strict compliance)*	10%	never	33.000
3 Months of Lockdown**	1%	never	6.000

(covidactnow, 2020)

3.4. Imperial College London

Dünya Bankası'nın 31 Mart 2020 tarihinde yaptığı açıklamaya göre, Imperial College London tarafından (Neil M Ferguson) Çin Halk Cumhuriyeti ve İtalya verileri üzerinden yapılan beş senaryoya dayalı modellemesine göre (Damien de Walque, 2020); hiçbir tedbirin alınmaması halinde 400 binin üzerinde İngiliz vatandaşının ölebileceğini açıklamıştır (Imperial College London, 2020).

Grafik 14: Imperial College London'a Göre 5'li Senaryo ve Tahmini

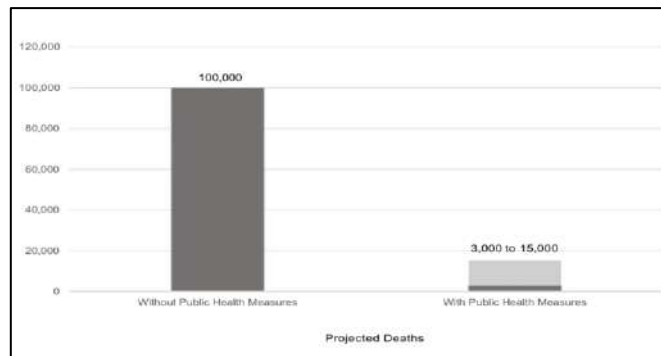

(Imperial College London, 2020)

3.5. Public Health Ontario

Kanada'nın Ontario eyaleti için yapılan simülasyon çalışmasına göre sosyal mesafe, okulların kapanması, hareketliliğin/dolaşımın kısıtlanması yani çok sıkı önlemler alınması halinde 3 bin ila 5 bin kişi öleceği tahmin edilirken, hiçbir önlem alınmaması halinde ise ölüm sayısının 100 bine yaklaşacağı tahmin edilmektedir (National Post, 2020).

Grafik 15: Public Health Ontario'nun Tahmini

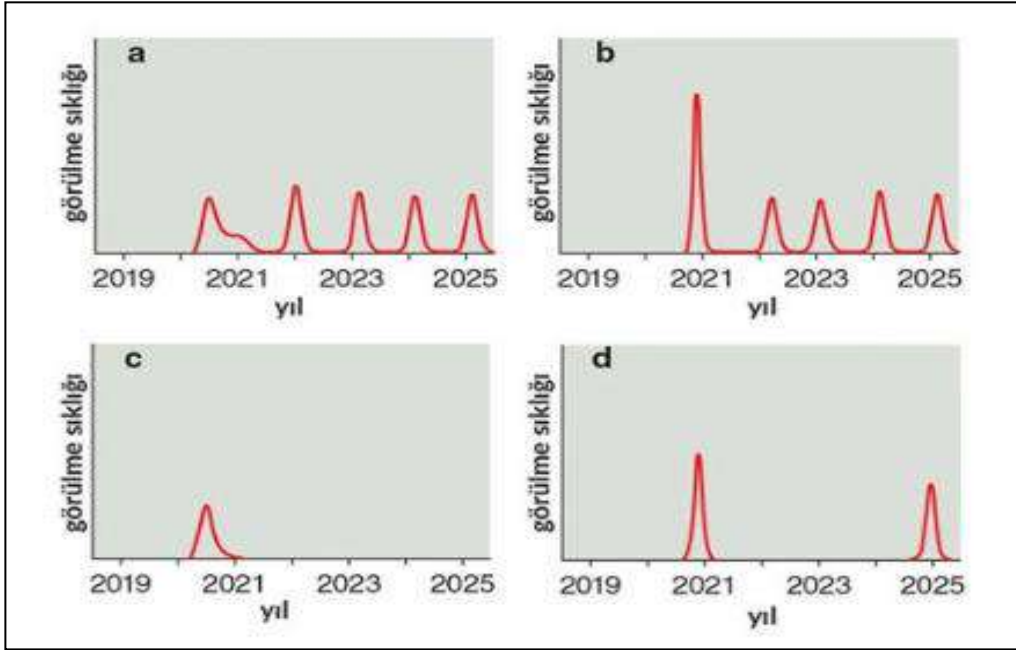

(Public Health Ontario, 2020)

3.6. Harvard Üniversitesi

Harvard Üniversitesi'nden Stephen Kissler ve ekibinin Science Dergisi' nde yayınlanan epidemiyolojik modellere göre dört farklı senaryodan söz edilmektedir. Senaryolara göre grafikler aşağıda verilmiştir. Birden fazla dalga olabileceği, en kötü senaryoya göre 2025 yılına kadar sürebileceği iken, en iyi ihtimalde ise 2021 yılına kadar bu dalganın devam edeceği tahmin edilmektedir.

Grafik 16: Stephen Kissler'in 4 Farklı Tahmini

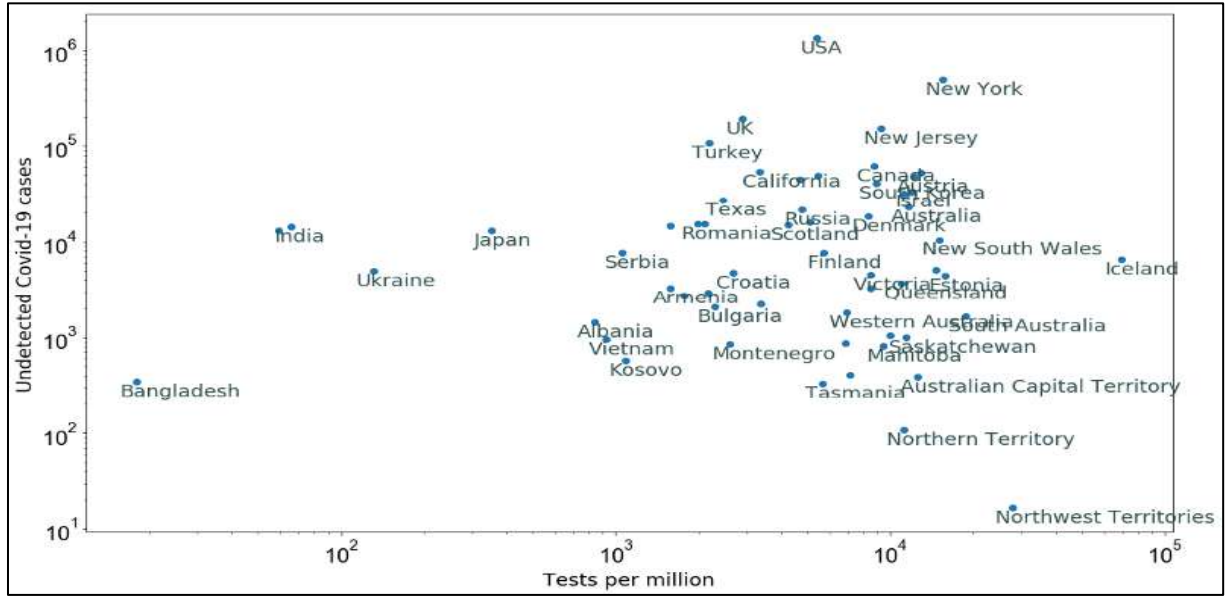

(American Scientist, 2020)

3.7. OMDENA

Simülasyonların bir diğer konusu ise tespit edilememiş enfekte hasta sayısının tahminidir. Omdena isimli platform tarafından yayınlanan rapora göre, Bayesian modele göre 5 Nisan 2020 tarihli ülke verileri dikkate alınarak yapılan tahminlerde Türkiye'de yaklaşık 100 bin kişinin tespit edilmemiş ama etekte olduğu tahmin edilmiştir (Omdena, 2020).

Grafik 17: Tespit Edilmemiş Enfekte Hasta Sayısı Tahmini

(Omdena, 2020)

Sonuç

Türkiye'nin, toplam vaka sayısı olarak, dünya genelinde sekizinci, iyileşen hasta sayısı olarak dördüncü, ölüm sayısında ise dokuzuncu sırada olduğu görülmektedir. 236 ülke içinde ortanca yaş olarak (32,4) 94. sırada olan Türkiye için, salgın rakamları önemli sıralarda yer almaktadır. Türkiye ortanca yaşının daha yüksek olduğu Avrupa ülkelerine göre daha az etkilenmiş olsa da yine de önemli şekilde etkilenmiştir ve ilerleyen günlerde etkilenmeye devam edecektir. Bireysel önemlerle birlikte kurumsal önemler salgınla etkin mücadele için çok gereklidir.

Sağlık kapasitesi ve test sayısı olarak OECD ülkelerinin ortalaması altında kaldığımız görülmektedir. Sokağa çıkma yasağı gibi kamusal önlemler önemli ölçüde etkili olmuş ve salgının yayılma hızı diğer önlemlerle birlikte düşürülmüştür. Ancak uluslararası kuruluşların yaptığı tahminlerden de görülebileceği gibi salgın daha uzun süre devam edebilecek ve hatta bu süre 2025'e kadar uzayabilecektir. Tahminlerin bir diğer önemli göstergesi ise kurumsal ve bireysel önlemlerin alınması halinde ölüm sayılarının en aza düşeceği'dir. Rakamlardan ve tahminlerden görüldüğü üzere, dünyanın önünde salgınla mücadele ederek geçirilecek önemli bir süre vardır.

Küreselleşen dünya ile birlikte toplumlar salgınlara daha açık ve salgınlar da daha kolay yayılabilir hale gelmiştir. Dünyanın hazırlıksız yakalandığı koronavirüs salgını, dünya için olduğu kadarı ile Türkiye için de önemli deneyimler barındırmaktadır. Bu deneyimlerden biri, salgın hastalıklarla etkin mücadele edebilmek için bir eylem planının olması gerektiği ve bu eylem planının tüm tarafları kapsayan hususları da içine alacak şekilde, güncel gelişme ve değişikliklere göre sürekli revize edilmesi gerekliliğidir.

Bilim insanlarının dünyayı ve ülkemizi saran bu pandemiye ilişkin ayrıntılı sayısal verilere, bilgilere daha detaylı erişme talepleri önemlidir. Farklı disiplinler açısından veriler analiz edilebilmeli, gelecek projeksiyonları yapılabilir. Türkiye'nin de içinde yer aldığı, dünya genelinde etkin sağlık yönetişiminin yapılabilmesi için DSÖ'nün standartlarına uygun, veri toplama, depolama ve derlemelerin yapılması dünya genelinde yapılması gereken yönetişimin bir gerekliliğidir.

Ülkelerin sağlık sistemlerinin ne kadar önemli ve belirleyici olduğu bu salgında ortaya çıkmıştır. Bu nedenle akıllı teknolojilerle sağlık sistemleri araç, gereç, araştırma, geliştirme ve insan kaynakları açılarından güçlendirilmelidir. Bunun yanında bireylerin salgınlara karşı eğitimi ve gelişimi de ihmal edilmemelidir.

Dünya genelinde her ülkenin birbirine karşı sorumluluğu vardır. Her ülke maksimum test sayısına ulaşmalı, otobüs ve taksi şoförleri, kargo-kurye, market çalışanları gibi sürekli vatandaşla iç içe olan hizmet gruplarına hastalık belirtisi olmaksızın periyodik olarak test yapılabilir. Dünyadaki tek bir vaka bile virüsü tekrar yayabilecektir.

Türkiye nezdinde illerin R0 katsayısına göre salgınla mücadele yaklaşımları geliştirilmelidir. Dezavantajlı illere ve bireylere özel yaklaşımlar eylem planlarında hazır bulundurulmalıdır. Diğer ülke deneyimleri dikkate alınmalıdır ancak sağlık sistemi, demografik özelliklerinin farklılıkları ile birlikte.

Tüm dünyayı ve ülkelerin saran böylesi bir salgın ile etkin mücadele için dijital sağlık yönetişimi çok önemlidir. Pandemi süreci göstermiştir ki halka daha yakın bir noktada bulunan yerel yönetimler özellikle dayanışma konulu projeler oldukça başarılı olmuştur. Dayanışmaya dayalı faaliyetlerin dijital uygulamalarla geliştirilmesi ve sürekli hale getirilmesi önem taşımaktadır. Sivil toplum ve özel sektör iş birliği ile birlikte ortaklaşma, yardımlaşma yaklaşımı çok daha fazla geliştirilmeli ve başka faaliyetlerle hazır halde tutulmalıdır.

Küresel ölçekli bir salgın bir kere daha göstermiştir ki veri bilimi çok önemlidir. Bu alana ilişkin kurumsal olarak gerekli teknolojik yatırımlar yapılarak, veri bilimine ilişkin nitelikli iş gücü yaratılması için gerekli eğitim çalışmalarına önem verilmelidir.

Pandemi süreci ile çağımızın “sürdürülebilir kalkınma” şiarı göstermiştir ki, aslında sürdürülebilir gelecek, yaşam ve yardımlaşma çok daha önemlidir.

**Filiz Aydın Koç “Koronavirüs (COVID-19) Karşılaştırmalı Veri Analizi” Konulu
Çalışması Hakkında Soru, Cevap ve Katkıları Bölümü**

Süheyla Suzan Alıcı: “Sayıların güvenilirliğinin durumu nedir? Örneğin vaka sayılarında en yüksek ilk 11 ülkenin içinde Çin’in olmamasının nedeni nedir?”

CEVAP: “Virüs, Çin’de başlıyor ama çok hızlı kontrol altına alıp vaka sayısı ve ölüm sayısı düşüyor. Çin virüslü mücadele kapsamında akıllı sistemleri kullanarak, virüsü kontrol altına almayı başarmıştır. Büyük ihtimalle onunla ilgili bir durumdur”.

Prof. Dr. Argun Akdoğan: “İstatistikler manipüle edilebilir. İstatistikçi olarak bu böyle gösterilmeydi başka bir yöntemle gösterilseydi farklı bir sonuç çıkabilirdi diyebilir misiniz?”

CEVAP: “İstatistikle istediğiniz her şeyi gösterebilirsiniz. Burada sonuçlar, halkta en az kaygı yaratacak şekilde yayımlanıyor ve paylaşılıyor. Her ülkede farklı detaylarla yayınlandığını görüyoruz. Temel hedef halkı herhangi bir endişeye sevk etmemek

Kaynakça

- Ak, Ö. (2020). *Soğuk Algınlığından Ölümcül Salgına*. TÜBİTAK. 20 Mayıs 2020 tarihinde https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/18842/bilim_ve_teknik_coronavirus_hakkinda.pdf adresinden alındı.
- Anadolu Ajansı, (2020): 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyenin-nufusu-83-milyon-154-bin-997-kisiye-ulasti/1723520> adresinden alındı.
- Ankara Üniversitesi. (2020). *COVID-19*. 24 Haziran 2020 tarihinde <http://www.medicine.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/121/2020/05/COVID-19-Kitap.pdf> adresinden alındı.
- American Scientist, (2020): 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.americanscientist.org/article/what-might-happen-to-covid-19-over-time> adresinden alındı.
- Atlasbilgi, (2020): 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.atlasbig.com/tr/ulkeler-medyan-yas> adresinden alındı.
- Bennett, J vd., (2014), *Bennett's Principles and Practice of Infectious Diseases*, 8. Baskı, Philadelphia: Elsevier/Saunders.
- Bilgiç, E. Ç., Bilgiç, A. K., & Peker, Y. (2020). *Salgın Hastalıklarla Mücadelede Yeni Bir Dönem Mi Başlıyor? Akıllı Kentler Bu Sürecin Neresinde Konumlanıyor?* Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. 20 Mayıs 2020 tarihinde https://www.tepav.org.tr/upload/files/1589430946-0.Salgin_Hastalıklarla_Mucadelede_Yeni_Bir_Donem_mi_Basliyor_Akilli_Kentler_Bu_Surecin_Neresinde_Konumlaniyor.pdf adresinden alındı.
- Covid Act Now, (2020): 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://covid19.healthdata.org/united-states-of-america> adresinden alındı.
- Er, A. G., & Ünal, S. (2020). *Koronavirüs Salgını-Anlık Durum ve İlk İzlenimler*. http://www.floradergisi.org/2019_Koronavirus_Salgini_Anlik_Degerlendirme.pdf adresinden alındı.
- Evrin Ağacı Covid 19*. (2020). 20 Mayıs 2020 tarihinde Evrim Ağacı: <https://evrimagaci.org/covid19> adresinden alındı.
- Financial Times*, (2020): 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.ft.com/graphics> adresinden alındı.
- Gordis, L.*, (1996), *Epidemiology*, Philadelphia: W. B. Saunders Company.
- IHME*, (2020): 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://covid19.healthdata.org/united-states-of-america> adresinden alındı.
- Imperial College London, (2020): 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.imperial.ac.uk/media/imperial-college/medicine/sph/ide/gida-fellowships/Imperial-College-COVID19-Global-Impact-26-03-2020.pdf> adresinden alındı.
- Johns Hopkins University*, (2020): 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://coronavirus.jhu.edu/map.html> adresinden alındı.

Li, Qun vd., (2020), *Early Transmission Dynamics in Wuhan, China, on Novel Coronavirus – Infected Pneumonia*: 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/nejmoa2001316> adresinden alındı.

National Post, (2020): 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://nationalpost.com/news/canada/public-health-ontario-covid19-modelling-technical-briefing-full-text> adresinden alındı.

OECD, (2020): 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.oecd.org/health/health-data.htm> adresinden alındı.

Omdena, (2020): 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://omdena.com/blog/undetected-covid-19> adresinden alındı.

Our World Data, (2020), 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://ourworldindata.org/coronavirus-testing> adresinden alındı.

TBMM, (2019): 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-22769sgc.pdf> adresinden alındı.

TBMM, (2019): 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-22768sgc.pdf> adresinden alındı.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2019). *Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı*. Ankara. https://grip.gov.tr/depo/saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf adresinden alındı.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2019). *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2018 Haber Bülteni*. 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/33116,haber-bulteni---2018-30092019pdf.pdf> adresinden alındı.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020). *Bulaşıcı Hastalıklar İle Mücadele Rehberi*. 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://hsgm.saglik.gov.tr/dosya/mevzuat/genelge/Bulasici-Hastaliklar-ile-Mucadele-Rehberi-Genelgesi-2017-11.pdf> adresinden alındı.

Türk Taroks Derneği. (2020). *Her Yönüyle COVID-19*. 20 Mayıs 2020 tarihinde https://www.ttb.org.tr/udek/userfiles/files/heryonuyule_covid19.pdf adresinden alındı.

Türkiye Bilimler Akademisi. (2020). *COVID-19 Pandemi Değerlendirme Raporu*. 17 Nisan 2020 tarihinde <http://www.tuba.gov.tr/files/yayinlar/raporlar/Covid-19%20Raporu-revize.pdf> adresinden alındı.

Türkiye'de Durum. (2020). 24 Mayıs 2020 tarihinde Tübitak: <https://covid19.tubitak.gov.tr/turkiyede-durum> adresinden alındı.

Türkiye'nin Sağlık İstatistikleri. (2020). Doğruluk Payı: <https://www.dogrulukpayi.com/bulten/turkiye-nin-saglik-istatistikleri> adresinden alındı.

Twitter, (2020): 20 Mayıs 2020 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52197229?at_custom1=%5Bpost+type%5D&at_custom2=twitter&at_campaign=64&at_custom3=BBC+Turkce&at_medium=custom7&at_custom4=4E4E966C-9ABB-11EA-B385-A2433A982C1E adresinden alındı.

Twitter, (2020): 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://twitter.com/koronareport/status/1240599269456953346> adresinden alındı.

Ülke ve bölgelere göre COVID-19 pandemisi. (2020). Vikipedi Özgür Ansiklopedi:
https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Clike_ve_b%C3%B6lgelere_g%C3%B6re_COVID-19_pandemisi adresinden alındı.

Ülke ve bölgelere göre COVID-19 pandemisi. (2020). 20 Mayıs 2020 tarihinde Vikipedi Özgür Ansiklopedi:
https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Clike_ve_b%C3%B6lgelere_g%C3%B6re_COVID-19_pandemisi adresinden alındı.

Walqueu, Damien de, (2020), *Projecting the Trajectory of the COVID-19 Pandemic: A Review Available Tools*: 20 Mayıs 2020 tarihinde
<https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/projecting-trajectory-covid-19-pandemic-review-available-tools> adresinden alındı.

Witte, K. H. vd., (1968), Morphologic Characteristics and Nucleicacid Type of Transmissible Gastroenteritisvirus of Pigs. Arch Gesamte Virus Forsch, 23 (1): 53-70.

World Health Organization, (2020), Pneumonia of Unknown Cause – China: 20 Mayıs 2020 tarihinde
<https://www.who.int/csr/don/05-january-2020-pneumonia-of-unkown-cause-china/en/> adresinden alındı.

World Health Organization. (2020). *Q&A: Influenza and COVID-19 - similarities and differences*: 20 Mayıs 2020 tarihinde https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/q-a-similarities-and-differences-covid-19-and-influenza?gclid=Cj0KCQjwp4j6BRCRARIsAGq4yMHP9gjN93ye99Eu9QjHu-7N1EM829BWmN7v11vqlMANq_BNwOS3kSYaAqqVEALw_wcB adresinden alındı.

Zhao, Z., Zhang, F., & Xu, M. (2020). *Description and clinical treatment of an early outbreak of severe acute respiratory syndrome (SARS) in Guangzhou, PR China*.
doi:10.1099/jmm.0.05320-0.

İKİNCİ BÖLÜM: COVID-19'UN EKONOMİ, İSTİHDAM ve SEKTÖRLER ÜZERİNE ETKİLERİ

YAYED KONUŞMALARI
DOÇ.DR. VOLKAN ÖZDEMİR
KORONAVİRUS'ÜN DÜNYA EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Jeopolitik Ekonomi
Uluslararası Ticaret
Deglobalizasyon
Dijitalleşme
Rezerv Para

KAPANIS
LATİN DANIŞ GÖSTERİSİ
GÜNİS ADA ÖZDEMİR
& EDİZ GÜNEY

TARİH: 20 MAYIS 2020, ÇARŞAMBA - SAAT:16.00 - YER:YAYED ÇALIŞMA GRUBU

YAYED KONUŞMALARI
PROF.DR. GAMZE YÜCESAN ÖZDEMİR
"EMEK İÇİN GELECEK"

YAPAY ZEKA
TEKNOLOJİ
ÇALIŞMA
YAŞAMI
HASTA İÇİN GİYİLEBİLİR

ACİL KONUŞMASI:
SERHAT SALIHOĞLU
YAYED ÇALIŞMA GRUBU
"ACİL SORUNLARA
ACİL SENDİKAL ÇÖZÜMLER"

KAPANIS:
YEŞEREN KAVAS

TARİH: 22 NİSAN 2020, ÇARŞAMBA SAAT:16.00 YER:YAYED ÇALIŞMA GRUBU

YAYED KONUŞMALARI
SERHAT SALIHOĞLU
**ACİL SORUNLARA
ACİL SENDİKAL
ÇÖZÜMLER**

TARİH: 22 NİSAN 2020, ÇARŞAMBA
YER: YAYED ÇALIŞMA GRUBU

YAYED KONUŞMALARI
PROF.DR. BÜLENT GÜLÇUBUK
**COVID-19'UN TARIM VE GIDA
BAŞARISI!**

- Tarım ve Gıdanın Yeniden Keşfi
- Geleceğin Tarım Sistemi
- Tarımın Umutları
- İnsana Yakışır Tarım ve Gıda
- Geleceğin Gündemi

Tarife 8 Nisan 2020, Çarşamba
Saat: 16.00 Yer: YAYED Çalışma Grubu

YAYED KONUŞMALARI
A. MÜFIT BAYRAM
**SALGIN KARŞISINDA
ARAYIŞLAR**

Bu salgın dünyayı değiştirecek mi?
Değiştirecekse neyi nasıl?
Ya biz neler değişsin isteriz?
Yapılması gereken nedir?

8 Nisan 2020, Çarşamba
Saat: 16.00
Yer: YAYED Çalışma Grubu

KOVID-19'UN DÜNYA EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Volkan ÖZDEMİR⁸

Giriş

Kovid-19 virüsü, 2020 yılında dünya gündemini meşgul ederken sağlık nedeniyle alınan sert önlemler nedeniyle çok ciddi iktisadi ve buna bağlı siyasi etkilere de yol açtı. Coğrafi yayılımı incelendiğinde ilk olarak Uzak Asya'da görülen virüsün etkisi, zamanla Avrupa ve Amerika kıtalarına doğru yöneldi. Virüsün yayılımını kontrol altına alma amaçlı karantina önlemleri (lockdown) dünya ekonomisini krize sürükledi. Meselenin sağlık boyutu bir yana, bu makalede virüsün dünya ekonomisine etkilerinden bahsedilecektir. Kovid-19'un dünya ekonomisi üzerindeki etkileri incelenirken, değerlendirme biraz geniş ve farklı perspektif sunan opolitik ekonomi bakış açısıyla ele alınacaktır. Bu çerçevede, sürecin gidişatını anlamak için ilk olarak tarihsel süreçte ekonomilerin finansallaşması olgusu işlenecek, uluslararası ticarete yaşanan gelişmelere değinilecek ve iktisadi sistemde yaşanan değişimin mali boyutunun küresel rezerv para ve uluslararası sistem ile ilişkisi artan dijitalleşme olgusuyla birlikte ele alınacaktır.

Dünyadaki iktisadi, siyasi ve sosyal dinamikleri açıklamaya çalışan birçok analitik düşünce mevcuttur. Ancak bunlar arasında farklı dinamikleri bir arada etüt eden ve görece yeni sayılabilecek bir disiplin olan “jeopolitik ekonomi” kanaatimizce en işlevsel olanıdır. Zira, çok kutuplu düzenin eşiğine gelen uluslararası sistemin gidişatını açıklamak ancak yeni bir yöntemle mümkün gözükmektedir. Jeopolitik ekonomi bakış açısının öncülüğünü Hint asıllı profesör Radhika Desai yapmaktadır. Bu yaklaşım, ekonomi, uluslararası ilişkiler, tarih, sosyoloji gibi disiplinlerin birbirinden ayrık ele alınması yönteminden ziyade bütünlükçü bir perspektifle günümüz dünya iktisadi siyasi sistemini açıklamaya çalışmaktadır. Dünyayı sadece serbest ticaret teorileri ve yeknesak ekonomi anlayışı ile açıklamak yerine gelişen süreçlerde çeşitli devletlerin uyguladığı politikaların karşılıklı etkileşimiyle kavramak jeopolitik ekonominin temelini oluşturmaktadır. Kapitalist düzende tek dünya ekonomisi olduğu ve bunun içinde devletlerin çoğunun hiçbir ekonomik rol oynamadığını ileri süren yaklaşımlara karşılık, devletlerin maddeselliği, farklı iktisadi rolleri ve birbirleriyle olan etkileşimlerinin bir ürünü olarak çok kutupluluk süreci incelenmektedir (Dessai, 2013: 3).

⁸ Doç. Dr., ATA Platform Direktörü.

1. Dünya Geneline Ekonomilerin Finansallaşması

Kovid-19'un yayılmasını önlemek amacıyla hemen hemen her ülke tarafından alınan iktisadi ve toplumsal hareketi kısıtlayıcı tedbirler (lockdown) nedeniyle ekonomilerin yavaşladığı ve çoğu örnekte küçülmeye başladığı gözlemlendi. Üzerinden henüz aylar geçmesine rağmen, virüsün dünya ekonomisine olan genel etkisi Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından düzenli olarak yayımlanan 'Dünya Ekonomi Görünümü' raporuna yansdı. Buna göre, yıl başında dünya ekonomisinin 2020'de %3,3 büyüyeceğini öngören IMF, fazla değil sadece 3 ay içerisinde yaptığı revizyonla, önceki büyüme tahmini yerine Nisan raporunda dünya ekonomisi için %3 küçülme öngördüğünü açıkladı (IMF 2020). Bununla birlikte, virüsün dünya ekonomisine olan etkilerini doğru saptamak için elbette konuyu daha ayrıntılı değerlendirmek gerekiyor. Bu çerçevede dünya ekonomisinin mevcut işleyişinde finans kapital özel bir ilgiyi hak ediyor.

Dünya son otuz yılda küreselleşme süreciyle paralel olarak ekonomilerin finansallaşması olgusuna tanıklık etti. Finansal kesim, reel ekonominin çok önüne geçerek 'gerçek üstü gerçeklik' denilebilecek bir ifadeyle dünya iktisadi dengesinde orantısız bir büyüklüğe ulaştı. Finans kapitalin günümüzde eriştiği noktayı doğru konumlandırmak için birkaç veriye bakmak yeterli olacaktır. Buna göre, virüs öncesi yani 2019'da dünya reel ekonomik büyüklüğü (Dünya GSYH'si) cari rakamlarla 85 trilyon dolar seviyesindeydi. Ancak, merkezi İsviçre'de bulunan Uluslararası Ödemeler Bankası verilerine göre dünya finans piyasalarındaki sadece türev işlemlerin toplam (nosyonel) soyut değeri 559 trilyon dolara ulaşmıştı (BIS 2020: 1). Yani var olan reel ekonominin yaklaşık yedi misli büyüklüğünde sanal finans ekonomisi salt türev ürünlerde mevcuttu. Bu veri, ekonominin işleyişinde reel üretim ile sanal finans dengesinin günümüzde nasıl ikincisi lehine bozulduğunun açık bir göstergesi olarak karşımızda duruyor. Bu nedenle, 2020 senesinde virüsün dünya ekonomisi üzerinde yaratmış olduğu etkiyi hem iktisadi hem de finansal kriz boyutuyla birlikte ele almak gerekiyor.

Bugün yaşanan krizi anlamlandırmak için sıklıkla 1929 ve 2008 tarihlerine atıfla önceki krizlerle içinde bulunulan durum arasındaki benzerlik ve farklılıklar inceleniyor. Literatüre 1929 dünya iktisadi buhranı olarak geçen kriz, kapitalist öncelikle kapitalizmin merkezindeki ülkeleri derinden sarsmıştı. Krizden önce Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yine finans kesimi orantısız oranda büyümüş, temel işlevi olan üretim ve ticari faaliyetlerine destekten

sapmış ve borsanın değeri bu ülke ekonomisinin toplam reel büyüklüğünü aşmıştı. Bankacılık sektörünün vermiş olduğu sağlıksız kredilerin riskini menkul kıymet şeklinde yatırımcılara yansıtması krizin önemli nedenlerinden biriydi. Krizden ders alınmış ve 1933 yılında ABD Kongresi “Glass-Steagall” yasasını çıkartmak durumunda kalmıştı. Buna göre, finans kapitalin bel kemiğini oluşturan bankacılık faaliyetleri, mevduat toplayıp kredi veren ticari bankalar ile menkul kıymetlerle iştigal eden yatırım bankaları olmak üzere birbirinden ayrılmıştı. Buna göre, finansal kesimin reel ekonomiyi krize sürüklememesi için bankacılık faaliyetleri yeniden ele alınıyor, genişlemesi kontrol altında tutuluyor, dolayısıyla sert bir şekilde düzenleniyordu (Özdemir 2019). Ancak söz konusu düzenlemelerin çoğu 1990’larla birlikte yerini ‘deregülasyona’ terk edecekti. “Washington Oydaşması”na paralel olarak önceki katı düzenlemeler peyderpey terk edilecekti.

ABD Başkanı Bill Clinton tarafından 2000 yılının sonunda imzalanan Vadeli Emtia Modernleştirme Yasasıyla birlikte dev yatırım bankalarının borsalarda her türlü işlemi yapması daha da kolaylaştırıldı. Sonuç itibariyle finansal kesim 1920’lerde olduğu gibi orantısız bir büyüme sürecine girdi. Dahası yeni dünya düzeni çerçevesinde, vadeli işlem ve opsiyon borsaları, eski Sovyet ülkeleri dahil yerkürenin hemen hemen her yöresine yayılmaya başladı. Mali varlıkların spekülasyon balonlarına dayalı büyüme, üretkenlik ve istihdama dayalı reel büyümenin yerini almıştı. 1980’lerin başında küçük ölçekte ve ilkel denilebilecek yöntemlerle başlayan yeni tip finansal uygulamalar, yukarıda özetlendiği üzere, bugün dünya ekonomisinde yine çok büyük hacimlere ulaşmış durumda. Herhangi bir yatırım aracında saatler içerisinde yaşanacak yukarı ya da aşağı yönlü küçük bir oynamanın kıymeti milyar dolarlarla ölçülüyor. Üstelik artan dijitalleşmeyle birlikte bu işlemler çok kısa sürede tek tuşla bile yapılabilir. Yani varlıklar bir anda el değiştirebilirken, uluslararası sermaye akımlarının serbestleşmesiyle dünyanın bir ucundan diğerine yoğun sermaye akışları gözlemleniyor.

2008 yılındaki krize kadar söz konusu işleyiş pek sorgulanmadı. Bu tarihte finans sektörü kaynaklı yaşanan ‘mortgage’ çöküşüyle birlikte kriz patlak verdi. Süreç, kısa sürede iktisadi krize dönüştü. Büyüme oranları kayda değer ölçüde gerilerken özellikle mali piyasaların derinleştiği gelişmiş ekonomilerde inişler daha keskin oldu. Krizden çıkış için sofistike sermaye piyasalarına sahip olan kapitalist sistemin merkez ülkelerince, “Quantitative Easing” denilen varlık alımlarını da içeren büyük parasal genişleme yöntemiyle çare aranmaya çalışıldı. Buna göre 2009-2015 yılları arasında sadece Amerikan Merkez Bankası piyasaya trilyonlarca dolar karşılıksız yeni para sürdü. Onu Avrupa Merkez Bankası (ECB)

başta olmak üzere diğer Merkez Bankaları takip etti. Temelde finansal kesimdeki büyük batıkları kurtarmak için yapılan bu hamlelerin yapısal iktisadi bozukluğu gidermek yerine daha büyük bir krizi ötelediği görüldü. Sorunlar hala oradaydı ve çözülmemişti.

Önceki dönemde kısmi ve geçici borsa düşüşleriyle erken uyarı veren sistemin, dünyada 2020 itibariyle kusursuz fırtına olarak adlandırılan bir ekonomik krize dönüşme ihtimali her geçen gün artıyordu. Küresel ölçekte 2008 gibi ama etkileri ondan daha büyük bir krizin şişen finans balonunun patlamasıyla ortaya çıkması uzun zamandır bekleniyordu. Tartışma bu krizin nasıl tetikleneceği, ne zaman gerçekleşeceği ve siyasi etkilerinin ne olacağı üzerine idi. Açıkçası tetikleyici unsur olarak 11 Eylül vari olaylar, sarsıcı terör saldırıları ve hatta savaşlar beklenirken kimse bir virüs üzerinden yaşanan panikle birlikte küresel düzeyde bir finansal ve iktisadi krizin başlayacağını tahmin etmiyordu. Şimdiye kadar yaşananlar düşünüldüğünde, dünya ekonomisinin 2008’de öncü olarak başladığı değerlendirilen ve artık korona etkisiyle tamamen beliren sistemik bir krizle karşı olduğu açık. Bir başka ifadeyle Kovid-19’un bu manada bir gerekçe sunduğu iddia edilebilir.

Nitekim Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel bir salgın olarak nitelendirilen virüsün gündem olmasıyla kabaca aynı dönemlerde mali piyasalarda da büyük bir sarsıntı yaşandı. Piyasalardaki panik havası aynı virüs örneğinde olduğu gibi küresel ölçekte hissedildi. Yirmi üç gelişmiş ve yirmi altı gelişmekte olan ekonominin hisselerini kapsayan MSCI Tüm Ülkeler Dünya Endeksi, 12 Şubat ile 23 Mart 2020 tarihleri arasındaki dönemde %32 ile rekor düşüş kaydetti (Sabah, 2020). Öyle ki en gelişmiş finansal piyasaların bulunduğu ve virüsten en çok etkilenen ABD’de kara pazartesi olarak adlandırılan 1987 tarihli mali krizden sonraki en büyük çöküş nedeniyle 12 Mart 2020 günü tarihe kara perşembe olarak geçti. S&P 500, Nasdaq ve Dow Jones endeksleri şok değer kaybına uğradı. Nisan ayıyla birlikte belirli bir toparlanma görülse bile şişen varlık balonlarıyla yeni bir sarsıntı yaşanması hala gündemde. Nitekim 2020’in ikinci çeyreğinde ülke ekonomilerinde çift haneli daralma normal görülürken, borsalar ilk çeyrekteki kayıplarını gidermiş durumda. Reel ekonomiler ile finansal kesim arasındaki uçurum açıkça ortada iken orta vadede bu uyumsuzluğun doğuracağı sismik çöküş riski artıyor (Civelek).

Reel ekonomileri kapsayan küresel ölçekte iktisadi krizin ise 2008’den daha fazla tahribat yaratacak olmasının temel nedeni ise alınan sağlık önlemleri nedeniyle, finansal piyasalar dışında kovid 19’un reel iktisadi faaliyetleri derinden sarsmasıdır. Olumsuzluğu artıran bir diğer faktör de bu sefer krizi alt etmek için öncekinden farklı olarak, reel ekonomileri

toparlayacak yapısal ve radikal önlemlere ihtiyaç duyulmasıdır. Daha önceki deneyimlerin böyle bir durumda ne kadar yol gösterici olacağı veya yaraya derman olup olmayacağı ise ucu açık bir soru teşkil etmektedir. Bu sefer merkez bankalarının şok faiz indirimleri ve ABD Merkez Bankası FED örneğinde görüldüğü üzere mali piyasalara trilyonlarca dolar likidite pompalanması gibi salt para politikalarıyla sorunun çözülemeyeceği görülmüştür. Nitekim FED, sadece aylar içerisinde piyasaya likidite sağlamak adına bilançosunu, çoğu finansal kesime aktarılacak üzere, yaklaşık trilyon dolara çıkarttı (Melek, 2020). Söz konusu artışa ve kapsamın gelişimine karşın reel sektöre yansıyan krizin etkisini hafifletebilmiş bile değil. Sorunları aşmak için büyük ölçekte kamulaştırmaların yapılması ve ulusal ekonomi dinamiklerinin harekete geçirilmesi olasılığı her geçen gün artıyor. Meseleyi siyaseten daha çetrefil yapan ise, birçok ülkede yıllardır hükümetlerden bağımsız işleyen ve küresel finans sisteminin temel taşı olan merkez bankaları ile reel ekonomilerdeki olumsuz görünümünden etkilenen siyasi erkler arasında yaşanan güç mücadelesinin kızışması. Geçmiş döneme damgasını vuran ve Merkez Bankalarınca yürütülen para politikalarının yerine, her geçen gün daha fazla hükümetlerce icra edilen mali politikaların geçmesi yüksek bir ihtimal. Bu nedenle covid 19'un temel etki olarak dünya genelinde yeni bir iktisat politikası arayışlarına yol açtığı şimdiden söylenebilir.

2. Uluslararası Ticarete Dönüşüm

2008 sonrası aradan geçen on iki yıllık sürede reel dünya ekonomisinde yapısal dönüşümler de yaşandı. Batıda başlayan küreselleşme olgusu bu süreçte adeta sahiplik değiştirdi. Dünya ekonomisinde başta Çin olmak üzere Asya ülkeleri yüksek pay kapmaya başladı. Mal ihracatında liderliği yakalayan Çin, küresel tedarik zincirinde ön plana çıkmayı başardı. Bunun doğal sonucu olarak uluslararası sistem, özellikle son dört yıl içinde farklı güç merkezlerinin çatıştığı çok kutuplu bir yapıya büründü. Bu süreçte, finans kapitalin işleyişinin yanında küreselleşme sürecini kendi lehine çeviren ülkelerin atılımıyla dünya ekonomisinde ikircikli bir yapı oluştu. Finans kapital ağırlıkla New York ve Londra gibi Batılı merkezlerdeyken, reel ekonomi üretim ve ticarete başta Çin olmak üzere iktisaden gelişen ekonomilere, coğrafi olarak Asya-Pasifik bölgesine kaydı. Uluslararası iş bölümünde zamanla nitelikli ürünler üretmeyi beceren Çin, dünyanın üretim atölyesine dönüştü. Bu durum ister istemez dünya ekonomisindeki dengeleri de alt üst etti. Nitekim daha 2017 yılında Çin, Hindistan, Rusya, İran ve Brezilya'nın küresel ihracattaki payı %18'e yükselmiş durumda iken aynı ülkelerin küresel ithalattaki payı ise %15,4'e çıkmıştı (Soral, 2020).

Daha kriz öncesi dünyanın en büyük ekonomileri sıralamasına göz attığımızda cari fiyatlarla 20 trilyon dolarlık ekonomisiyle ABD'nin ilk sırada yer aldığı görülüyordu. Onu 14 trilyon dolarla Çin takip ediyordu. Kovid-19 sürecinden görece başarıyla çıkan Çin'in cari fiyatlarla da krizden en olumsuz etkilenen ABD'yi geçerek bir numara olma sürecinin hızlandığı anlaşılıyor. Satın alma gücü paritesine göre ise zaten Çin, 2014'ten beri ABD'yi geçmiş durumda ve 23 trilyonluk büyüklükle ABD ile arasındaki farkı her geçen yıl açıyor. Hindistan ise 10 trilyonla üçüncü sıraya oturuyor. Bu verilerden anlaşılacağı üzere dünya iktisadi ağırlığındaki değişim açık bir şekilde görülüyor ve koronavirüs bu eğilimi sadece güçlendiriyor. Yaşananlar Asya Çağı'nın başlangıcı olarak da değerlendirilebilir. Çin'in yanına Güney Kore, Tayvan, Endonezya, Malezya, Vietnam gibi diğer Asya ülkelerinin başarılı performansı da eklenince bu iddianın temeli sağlam görünüyor. Üstelik bu ülkelerin çoğunun merkezde yer alan ülkelere göre görece ortalama büyüme hızıyla dünya pastasından ileride daha büyük pay kapacağı anlaşılıyor. Nitekim kriz öncesinde küresel liderliği Çin'e kaptırmakta olduğunu tespit eden ABD'de on yıllar önce küreselleşmeyi başlatan bazı güçler bunu idrak edince küreselleşmeyi durdurma çabasına girdi. Küreselleşmeyi terse çevirmenin yolu öncelikle uluslararası ekonomide sermaye, mal ve hizmetlerin serbestçe dolaşımının baltalanmasından geçiyordu. Bu doğrultuda, Trump'ın seçilmesinin ardından alevlenen ABD - Çin rekabetinde 2018 yılı itibariyle ticaret savaşlarına tanıklık edildi. Ticaret savaşlarının sonucunda ABD korumacılığın, Çin ise küreselleşme ve serbest ticaretin bayraktarı oldu.

Bu durum ister istemez kovid-19 sonrası küresel tedarik zinciri ve uluslararası ticaretin nereye evrileceği sorularını da gündeme getiriyor. Bu nedenle, uluslararası ticari dinamikleri ve buna dair yaklaşımları da yeniden düşünmek gerekiyor. Bir ülkenin dış ticaret politikası sadece genel ticari işleyişi düzenlemez, ticaret politikası sanayi politikasını ve hatta jeopolitiği etkiler. Mesela, pazarını gümrük duvarlarıyla koruyan ülkeler bu sayede içerideki sanayinin palazlanmasını ve dışarıda rekabet edebilir hale gelmesiyle etkinliği amaçlar. Yeterince güçlenip dışarıya yoğun mal satma kapasitesine ulaşan ülkeler çıkarları gereği serbest ticaret politikasını savunur. Diğer ülkelere göre gümrük vergilerinin indirilmesi istenir ve olabildiğince sınırsız ticaretle zenginleşme amaçlanır. Mutlak üstünlük, mukayeseli üstünlük gibi liberal iktisat savunucusu teorilerle karşılık korumacılık görece daha güçsüz ülkelerin kullandığı bir politika aracı olarak görülür. ABD'nin Çin'in küresel tedarik zincirindeki üstünlüğünü hedeflemesi de bu bağlamda okunabilir.

Hali hazırda ekonomilerin daha fazla içe kapanması güncel bir tartışmadır. Nitekim dünya 2020 yılına ticaret anlaşmazlıkları nedeniyle ABD ve Çin arasında sağlanan anlaşmanın olumlu havasıyla girerken, kovid-19 vakasıyla beklenti bir anda tersine dönmüş durumda. Uzun yıllar sonra 2019 senesinde duraksayan ve küçük de olsa gerileyen uluslararası ticaret hacmi, küresel tedarik zincirinin kovid-19 nedeniyle sarsılması sonucunda gerilemeye başladı. Öyle ki Dünya Ticaret Örgütü yayınladığı raporda, kovid-19 sebebiyle uluslararası mal ticaretinin 2020’de %13 ile %32 oranında daralacağı beklentisini açıkladı (WTO 2020: 1). Dahası, küresel tedarik zinciri baltalanmasının yanında finans, ulaşım ve turizm gibi hizmet sektörünün farklı dallarına da olumsuz etki yayıldı. Dünya petrol talebinin sadece %60’ının ulaşım sektörü kaynaklı olduğu düşünüldüğünde ve bu alanda getirilen kısıtlamalar hesaplandığında petrol talebi çöküş yaşadı. 70’li yılların petrol arz şokunun yerini bu sefer talep şoku alınca petrol fiyatları tarihi dip seviyeyi gördü. Öyle ki, ABD finansal piyasalarında işlem gören WTI tipi vadeli petrol fiyatları Nisan ayında eksi otuz yedi dolarla işlem gördü (BBC 2020). En önemlisi ise karantina uygulamaları ve uluslararası seyahate getirilen yasaklarla birlikte ‘deglobalizasyon’ denilen küreselleşmenin akamete uğraması sürecinin toplumsal boyutu da yine kovid-19 nedeniyle ateşlenmiş oldu. Nihayetinde iktisaden küreselleşmenin durduğu bir ortamda ulusal ekonomi dinamiklerinin harekete geçmesiyle, küresel ekonomi ve ulusal ekonomiler arasında yeni bir denge ihtiyacının ortaya çıkması kovid-19’un yarattığı bir başka önemli etki olarak belirdi.

3. Doların Küresel Rezerv Para Konumu

Kovid-19’un dünya ekonomisine etkileri incelendiğinde, farklı dinamiklerle 75 yıldır devam eden doların uluslararası rezerv para birimi olma statüsünün de tartışılmaya başlandığı gözlemlenmektedir. Modern uluslararası iktisadi sistemin temelleri, İkinci Dünya Savaşı sonlarında ABD’deki Bretton Woods’ta atılmıştı. Batı dünyasının galip güçleri savaş sonrası kurulacak ekonomik düzeni masaya yatırmak için Bretton Woods konferansında bir araya gelmişti. Bu konferans, sonrasında Dünya Bankası, IMF, GATT (daha sonra Dünya Ticaret Örgütü) gibi uluslararası ekonomiyi düzenleyecek kurumları doğurmuştu. Savaş sonrası yapılacak altyapı yatırımları için kaynak sağlama, mali sorunları çözme ve ticareti kolaylaştırma yeni düzenlenecek sistemde bu örgütler vasıtasıyla mümkün olmuştu. Burada doların uluslararası ödemeler ve mali işlemlerde rezerv para olması sağlanmıştı. Bu sistem günümüze kadar iniş çıkışlarla devam etti. Ne var ki ABD dolarının küresel pozisyonu şimdilerde sert bir meydan okumayla karşı karşıya. Bunun ana nedeni ise yukarıda anlatılan

uluslararası iktisadi güç dengelerinde yaşanan tektonik değişim. ABD, satın alma gücü paritesi ile hesaplandığında dünya ekonomisinde liderliği kaptırmışken, uluslararası ticaret dengelerinde de bu ülke aleyhine yaşanan değişimle doların uluslararası ödemelerdeki vazgeçilmezliği de sorgulanır vaziyette.

Daha kovid-19 öncesinde, İngiltere Merkez Bankası Başkanı Carney, bugünün dünya ekonomisi gerçeklerini hatırlatarak neden hala doların uluslararası rezerv para birimi olduğunu sorguladı. Dolar yerine uluslararası ekonomik ilişkilerde kullanılmak üzere vatandaşı ünlü ekonomist Keynes gibi uluslararası bir para biriminin ve hatta bu sefer dijitalinin oluşturulmasını önerdi. Aslında Carney, Amerika'yı yeniden keşfetmiyor, sadece dünyada son yıllarda süren sessiz devrimi yüksek sesle dillendiriyordu. Bu sesin İngiltere'den gelmesi de tesadüfi değildi: En derinleşmiş ve çeşitlendirilmiş sermaye piyasalarından birine sahip olan İngiltere, kayda değer ölçüde dolar dışı mali işlemlere de ev sahipliği yapıyor. Örneğin, Çin dışında ilk yuan cinsi tahviller 2018 yılında İngiltere'de görücüye çıktı. Dahası yuan, Çin dışında en yüksek hacimle Londra borsalarında işlem görüyor. Öte yandan, küresel rezervlerin hala %62'si dolar, %34'ü da Euro para biriminde tutuluyor (Prasad). Diğer para birimlerinin payı görece düşük. Fakat, ulusal paralarla ticaret ve Çin yuanı gibi bazı para birimlerinin uluslararasılaşmasına yönelik çabalar, doların kullanım oranını azaltacağından özellikle dikkat çekiyor. Son zamanlarda uluslararası ticaret ve finansı dolarsızlaştırma yönünde önemli adımlar atılıyor. Ülkeler milli paralarıyla ticareti daha yüksek sesle dillendiriyor.

Bu çerçevede, 26 Mart 2018'de Çin, Uluslararası Şangay Enerji Borsasını faal hale getirerek petrolü kendi para birimi cinsinden fiyatlamaya başladı. Üstelik Çin, kendisine petrol satmak isteyen ülkelere bunun karşılığında isterlerse yuan, isterlerse altın verebileceğini taahhüt etti. 2019 sonlarında ise Rus milli petrol şirketi Rosneft (şirketin %20 ortağı İngiliz BP), petrol ürünü ihracatında dolar yerine Euro bazlı fiyatlandırma yapacağını açıkladı (Financial Times). Doların saltanatı 1970'lerden beri petrolle bağlantısına dayanmışken, kovid-19 sonrasında bilhassa o bağlantı sallanır duruma geldi. Enerji ticareti dışında, Çin birçok ülke ile 'swap' anlaşmaları yapmaya başlıyor ve ABD'nin 'SWIFT' uluslararası para transfer sistemine karşılık kendi 'CIPS' sistemini geliştiriyor. AB ülkeleri bile uluslararası ödemelerde doları kırmak için 'Instex' sisteminin hazırlıklarını yapıyor. Aynı şekilde Rusya, yaptırım tehditlerine karşı SPSF sistemini ön plana çıkarıyor. Belki bu gelişmeler henüz erken bir aşamada ama süreç geri döndürülemez gözüküyor. Meseleyi daha çetrefil yapan ise doların düşen küresel rolünden heyecan duyanların sadece Rusya ile Çin değil, ABD'nin NATO

müttefikleri İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinin de olması. Tüm bu yaşananlar 2020 itibariyle doların küresel rezerv para birimi olma statüsünün daha fazla sorgulanması sonucunu doğuruyor.

Küresel rezerv para birimi olarak doların yerine ne geçeceği ise henüz net değil. Birden fazla senaryo masada. Bunlardan biri, sadece IMF tarafından kullanılan SDR'in (özel çekim hakkı) uluslararası rezerv para birimine dönüşmesi. Üstelik bunun dijital olarak da yapılabileceği konuşuluyor. Ancak IMF'nin mevcut halinin yeniden yapılandırılması bu uğurda önkoşul çünkü şu anda tek veto yetkisine sahip ülke olarak ABD bu kurumda hala belirleyici durumda. Nitekim, IMF'nin kovid-19 nedeniyle ekonomik sorunlar yaşayan ülkelere 1 trilyon dolar eşdeğerinde kaynak ayırdığı biliniyor. Ancak IMF Başkanı Georgiyeva'nın bu kaynağın dolar yerine üye ülkelere SDR cinsinden verilmesi önerisi ABD vetosuna takılmış durumda (Tooze). Kovid-19 sonrasında uluslararası ortak para birimi ihtiyacı ortaya çıkarken sürecin IMF'li mi yoksa IMF'siz mi olacağı tartışılıyor.

Olası bir başka senaryo ise insanlığın en kadim para birimi olan altının yeniden devreye girmesi. Büyük ekonomiler arasında altın rezervlerinin orantılı dağılımı ve birçok ülke Merkez Bankalarının son zamanlarda altın stoğunu artırması bu seçeneğe yönelik bir sinyal olarak yorumlanıyor. Amerika ve Avrupa Merkez Bankalarındaki binlerce ton altına karşılık Rusya ve Çin'in resmi altın rezervi de ilk defa 2 bin tonu geçmiş bulunuyor. Ancak Çin'in resmi istatistiklerden çok daha büyük rakamlarda altın depoladığı spekülasyonu yapılıyor. Çin üzerine çalışan uzmanlar bu ülkenin son 10 yılda yüklü miktarda altını Hong Kong aracılığıyla topladığını ileri sürüyor. Nitekim Çin'in petrol ödemeleri için yuanın yanında satıcılara altın garantisi sunabilmesi de bu iddiayı doğruluyor.

Kovid-19 sonrası kağıt paraların yanında artan dijitalleşmeye paralel olarak çeşitli dijital paraların yaratılması da önemli ve yukarıda anlatılanlarla paralel bir süreç. Bunun sonucunda ulusal dijital paraların uluslararası ödemeler için kullanılması senaryosu da üzerinde düşünülmesi gereken başka bir konu. Çin'in geliştirmiş olduğu sosyal medya uygulaması WeChat bir milyarın üzerinde kullanıcıyla önce Çin'de, sonra da bu ülkenin yakın çevresinde doları dışarıda bırakan bir ödeme sistemini zaten sunuyordu. Dahası 2020'nin Mayıs ayıyla birlikte Çin'in 4 vilayetinde ulusal dijital para olarak yuanı devreye aldığı görüldü (Yeung). Çin yönetimi halihazırda ilerlemiş olduğu dijital ekonomi alanında yaptığı bu hamleyle önce ulusal parasını tamamen dijitalleştirmeyi ve sonra bunu uluslararasılaştırarak doların küresel rezerv para birimi statüsüne meydan okumayı hedefliyor. Kovid-19 sonrası artan dijital

ekonomi altyapısı, bu alanda önemli mesafe kaydetmiş olan Çin'e bu imkanı fazlasıyla sunuyor.

4. Artan Dijitalleşme

Dünya ekonomisinde dijital uygulamaların arttığı bir dönemde başını Asya ülkelerinin çektiği vizyon; kablosuz elektrik aktarımı, yapay zeka, yeni endüstri devrimi, optik-fiber altyapı, 5G kullanımı, veri merkezleri, mobil ağlar ve akıllı şehirler üzerine kurgulanıyor. Çin devletinin yönlendirmesiyle bu ülkenin büyük teknoloji şirketleri bölge ülkeleri üzerine Kuşak Yol Girişimi gibi projeler tasarlıyor. Güney Kore, Japonya ve diğer Asya ülkelerinin de dijitalleşmede Batı ülkelerinin önünde olduğu görülüyor. Nitekim kovid-19 kriziyle mücadelede bu ülkeler dijital ağ ve uygulamaların sağlık ile ekonominin farklı alanlarında yaygın kullanımıyla süreci görece daha az zararla atlattığı gözüküyor.

Yaşanan baş döndürücü gelişmeler ister istemez dijitalleşme olgusunu irdelemeyi gerektiriyor. Dijitalleşmenin altında yatan yapay zekâ, kuantum fiziği uygulamaları, yenilenebilir enerji, akıllı şehirler, yüksek hızlı trenler, robotlaşma, biyo ve nano teknolojilerin geleceği şekillendireceği anlaşılıyor. Almanya tarafından başlatılan Endüstri 4.0 tartışmaları da bu kapsamda değerlendirilirken, Çin ise bu alanda "Made in China 2025" vizyonunu ortaya koyuyor. Yeni teknoloji ürünlerin bu tarih hedefli olarak Çin malı üretimle dünyaya yaygınlaştırılması amaçlanıyor. Kovid-19 kriziyle birlikte dördüncü nesil sanayi ve teknoloji altyapısının hız kazandığı görülüyor. İnternet, sadece bir ısınma aşamasıydı; belli ki çok daha büyük ve çok daha etkileyici bir aşamaya geçiş koronavirüs sayesinde kolaylaşıyor. Robotlar yaşantımıza girdiler ve aynı anda birden fazla insanla iletişim kurabilen robotlar geliştirilerek dünya ekonomisinde yeni bir etaba geçiliyor. Yapay zekâ teknolojilerinde liderliği elinde tutan ülkeler bu sayede büyük veri bankası da oluşturabiliyor. Bu teknoloji sayesinde ülkelerin vatandaşları hakkında verileri topladığı ve devlet kontrolünün arttığı görülüyor. Bir nevi 'dijital toplama kampları' oluşuyor. Sürücüsüz araçlar, insanlardan daha güvenli yolculuk yapıyor. İnsan dilini analiz eden, anlayan ve gayet düzgün bir biçimde konuşan bilgisayarlar akıllara durgunluk veriyor. Sesle komut alan işletim sistemleri sayesinde bilgisayar ile insanlar arasındaki iletişim kolaylaşıyor. Artık doktorlardan daha hızlı bir biçimde hastalıkları saptayan sistemlerin varlığı kovid-19 sürecinde net bir şekilde görülüyor. Literatürde Kondratyef dalgalanmaları olarak bilinen kapitalist ekonomilerin ortalama her kırk beş-elli yılda yapısal krize sürüklenmesi ve bu süreçlerin ünlü ekonomist Schumpeter'in ifadesiyle yaratıcı yıkımla sonuçlanması düşünüldüğünde dünya ekonomisinde yeni dönemin şifresinin dijitalleşme olacağı şimdiden anlaşılıyor. Bütün bu anlatılanların kovid-19 ile birlikte dünyada Asya

ülkelerinin öncülük ettiği bir düzende yerleşeceği görülüyor.

Bütün bunlar olurken, Batı merkezli ekonomik sisteme alternatif olarak kurumsal düzeyde de Çin merkezli yeni bir iktisadi düzen inşa edilmeye çalışıldığı gözlemleniyor. Dünya Bankası'nın muadili olarak kurulan Asya Altyapı ve Yatırım Bankası 100 milyar dolarlık fonla devreye girmiş durumda. Bu eksende, en çarpıcı kurumlardan biri de BRICS. Bu kısaltma Batılı yatırım bankalarınca tedavüle sokulmuş olsa da giderek kurumsal bir düzeye ulaşmış durumda. BRICS özünde, dünyanın farklı coğrafyalarındaki, kendi siyasi çıkarlarını gözetken bölgesel güçlerin Batı'ya karşı koz olarak kullandıkları ama asıl olarak iktisadi dinamikler ile öne çıkan bir örgütlenme. Kendi kalkınma deneyimleri Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkeleri, piyasa köktenciliğine karşı bir hale getiriyor ve dünya ekonomisinde kurumsal çeşitlilik ve pragmatik deneyciliğin doğal savunuculuğuna dönüştürüyor. (Rodrik 2019: 256). BRICS'in en önemli ayağı yine 100 milyar dolar mukabili yatırım fonuna sahip ve merkezi Şanghay'da bulunan Yeni Kalkınma Bankası. Ana kreditor Çin haliyle BRICS'in de ana motorunu oluşturuyor. Bu banka, Destek Fonu ile üye ülkelere kendi para birimlerinde kredi verebiliyor. Böylelikle son yıllarda yaşanan gelişmelerin koronavirüs sonrası artan dijitalleşmeyle birlikte dünyayı yenilenen bir iktisadi ve siyasi sistemine götürdüğü bugünden saptanabiliyor.

Sonuç

Sonuç olarak kovid-19'un dünya ekonomisinde yarattığı kriz etkisinin yanında, aslında virüsten daha önce başlayan yapısal değişimi hızlandırdığı ve Asya-Pasifik çağının başlamasını kabul ettirdiği anlaşılıyor. Tüm parametreleri bir araya getiren jeopolitik ekonomi perspektifinden konuyu ele aldığımızda, önümüzdeki sürece iki dev ekonomi olan ABD ve Çin arasındaki zıtlaşmanın damga vuracağı tahmin ediliyor. Bu iki farklı ve dev iktisadi güç merkezinin altında Avrupa, Rusya, Brezilya ve Hindistan'ın başını çektiği çok kutuplu bir dünya iktisadi siyasi sistemi oluşuyor. Kovid-19'un dünya ekonomisinde yaratmış olduğu krizle beraber, sonuçları itibariyle ABD hegemonyasına dayalı tek kutuplu bir düzenden çok kutupluluğa geçişte uluslararası sistemdeki yapısal değişimi hızlandıran bir gelişme olarak düşünülmesi gerektiği şimdiden anlaşılıyor.

**Doç. Dr. Volkan Özdemir'in "Kovid-19'un Dünya Ekonomisine Etkileri" Konulu
Çalışması Hakkında Soru, Cevap ve Katkılar Bölümü**

Prof. Dr. Mahmut Güler: "Gelecek dönemde Kovid-19'un siyasal sonuçları olacağından bahsettiniz. Bunun devlete ilişkin yansımaları üzerinden sorgulama yapabilir miyiz? Bu alanda bir takım görüşler mevcut: Refah devleti dönemi gibi kamusallaşmanın artacağı, bir taraftan da devletlerin otoriterleşme eğilimine gireceği ve bu eğilimin devam edeceği görüşleri var. Bu hususta biz nerede/nerelerde olacağız?"

CEVAP: "Son 30 40 yıldır herkese bilim olarak ezberletilen Adam Smith'lerin, John Locke'ların, David Ricardo'ların yerine; biraz daha geçmişe giderek Friedrich List okumamız gerekecek. Yani bu süreçle birlikte ulusal ekonomi dinamikleri ön plana çıkacağını düşünüyorum. Uluslararası ticaret hacimlerinin düştüğü bu dönemde her ülke mümkün olduğu kadar kendi içerisine dönecek ve üretimini burada, yerel ölçekte yapmaya çalışacak. Bunu yaparken de ister istemez son 40 yılda yaşadığımız bütün ekonomik parametrelerin tersine döndüğünü göreceğiz. Onlardan biri de özelleştirme yerine kamulaştırmanın ön plana çıkması olacak. Çok büyük olduğu için batmayacağı söylenen bazı büyük şirketler batma noktasına geldi. Peki, bu noktada bu şirketlere devletler mi ortak olacak, yoksa bu şirketler kamulaştırılacak mı? Aralarında bankalarında olduğu bu yapılanmaların kurtarılması gerekiyor. Bu sorun, sadece bizim gibi ülkelerde değil, ABD'de özellikle çok ciddi gündemde. Bu bağlamda sorunların çözümünde, ulusal ekonomi dinamiklerinin yanı sıra; kamunun rolünün de ön plana çıkacağını düşünüyorum. Önümüzdeki dönemde Çin tipi devlet kapitalizmi ya da dijital devlet kapitalizmi gibi her taraftan takip edileceğiniz bir süreçle karşılaşabiliriz. Dijitalleşme derken devletin aslında vatandaşların bireysel özgürlük alanının her tarafına nüfuz etmesinden, 24 saat takip altında kalmaktan bahsediyoruz. Ben önümüzdeki dönemde Asya tipi, devlet kapitalizmi modelinin yaygınlaşacağını düşünüyorum.

Son 40 yılda neoliberalizm dünyanın birçok yerine yaygınlaştı. Bunun en önemli nedeni, ABD, İngiltere güçlüydü ve onlar üzerinden neoliberalizm dünyanın birçok yerine yaygınlaştı. Çünkü bu ülkelerin Dünya ekonomisindeki payları güçlüydü, özellikle SSCB'nin tasfiyesinden sonra askeri olarak daha da güçlendiler.

2 yıl önce tarihin sonu tezini ortaya atan Fukuyama bir makalesinde, Çin tipi devlet kapitalizminin, neoliberalizme bir alternatif olarak oluştuğunu belirtti. Bu kabulün ötesinde o modelin, dünyada yaygınlaşacağı bir sürece girileceği kanaatindeyim. Yani siyasi olarak otoriterleşme, liberal ekonomilerin yerine kamulaştırmanın ön plana çıkması ve uluslararası ticarete serbestliğin yerine daha çok ulusal ekonomi dinamiklerinin yer aldığı bir dünyanın oluşacağı kanaatindeyim.

Birgül Ayman Güler: “Genel manzara içinde Türkiye ve Rusya’yı karşılaştırmalı değerlendirirsek, dünya sistemindeki pozisyonları açısından nerede görüyorsunuz?”

CEVAP: “Rusya bazı konularda Çin’le geliştirmiş olduğu ilişkiler, üretim yapısı ve kendi jeopolitik zorunlulukları nedeniyle Türkiye’den farklı bir ülke. Rusya, Çin ile birlikte BRICS’te, Şangay İş birliği Örgütünde yer alıyor. Yani Rusya aslında yönünü Batıyla Çin arasında, ABD ile Çin arasında, çok kutupluluğun bir merkezi olarak tanımlayan bir ülke. Çünkü doğal kaynaklara sahip, jeopolitik olarak çok geniş bir coğrafyaya sahip ve güçlü otoriter devlet yapısı sebebiyle böyle bir potansiyeli, gücü var.

Türkiye ise 75 yıldır Batı sisteminde yer alan ve karar alma açısından sanayisini gümrük birliği ile AB’ye devretmiş ve NATO üyesi bir ülke. Türkiye, bu yeni oluşan sistemde, Rusya’yla stratejik iş birliği yaparak, ittifak değil, kendi ulus devlet modeline, özgü bir model kurabilir, bağımsızlaşma yolunda ilerleyebilir. Bunun için ilk başta iş birliği yapacağı ülke Rusya Federasyonu’dur. Türkiye’nin ne NATO ittifakı ne de başka Asyatik ittifaklar içinde yer alabileceğini düşünmüyorum. Ancak Türkiye iş birliği yapabilir. İttifak ve iş birliği uluslararası ilişkilerde farklı kavramlardır. Yalnız Rusya Federasyonu da Çin gibi bir dev karşısında, hem iktisadi hem de teknolojik olarak geride olduğu için yutulma endişesi taşıyor. Bu endişeyi taşıdığı için onlar da kendilerini daha çok dengeleyebilecek ve kendi arka bahçeleri olarak gördükleri Orta Asya ülkeleriyle daha somut iş birlikleri geliştirebilecekleri, Türkiye gibi bir aktöre ihtiyaç duyuyorlar. Bu da aslında Türkiye ile Rusya’nın önümüzdeki dönemde çıkarlarının büyük ölçüde uyduğunu gösteriyor. Bu nedenle Türkiye ve Rusya, bir tarafta ABD ve Batı dünyasına, bir tarafta da Çin’e karşı kendi konumlarını dengelemek istiyorlarsa birbirleriyle iş birliği yapmak zorundalar. Yoksa Türkiye’nin geleceği ya Batı tarafından ya da Çin tarafından yutulma olacak. Mesela Türkiye’nin ticaretine bakalım: Son 15 yıl içerisinde 100 milyarlarca dolar dış ticaret açığı verdik. Bakıldığı zaman, bu dış ticaret açığı Avrupa’dan Çin’e kayıyor. Türkiye’nin ihtiyacı korumacılık ve ulusal ekonomi dinamiklerini ön plana çıkarmak.

Jeopolitik açınsndan ise Türkiye, Batı ittifakının saldırısı altında. Böyle bir ülkenin çevresinde iş birliğı yapacağı bölgesel aktörler olabilir: İran olabilir ya da ticari aktör olabilir. Ama bir de dünya ölçeğinde bir güç odağı olması açısından Rusya var. Nitekim S-400 anlaşması bu çerçevede doğru bir anlaşma. Türkiye'nin ulus devlet olarak bu süreçte var olmasını savunuyorsak, Türkiye ve Rusya'nın stratejik iş birliğı geliştirmesinin de önemli olduğunu düşünüyorum. Fakat Türkiye'de bunun kararını verebilecek bir iktidar göremiyorum. Batı dünyasına doğrudan eklenmesi ve kurumsal olarak da bu ittifakta yer alması nedeniyle Türkiye yeni oluşan dünyada, Asya'daki aktörlere, Rusya gibi aktörlere iş birliğı açısından güven de vermiyor. Son 4 yılda belki Batı sistemi sorgulanıyor ama Türkiye Avrasya'ya kaymış da değil. Türkiye'nin Avrasya'ya kaydığı yönünde bir algı var. Hayır, Türkiye hala Gümrük Birliğı ve NATO üyesi. Türkiye'nin son yıllarda geliştirmiş olduğu jeopolitik doktrinlerin en önemli ayağı bence Doğu Akdeniz Mavi Vatan doktrini. Oradan bile Türkiye iktisadi zorlukları sebebiyle taviz verebiliyor. Ben o yüzden Türkiye'deki bu Batı sendromunun kolay kolay aşılabilirliğini düşünmüyorum. Fakat Türkiye'nin aynı 1920'lerde Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nda, 1930'larda sanayide yaptığı hamleler gibi Moskova'yla Batıyı dengelemek için stratejik iş birliğı geliştirmesi gerekiyor. Fakat bu olur mu olmaz mı bunun cevabı şu anda pek net değil”.

İlkay Tosun: “Devletin etkin rol üstlenmesi krizi aşmanın bir yolu olarak karşımızda duruyor. Ama bunu otoriterleşme olarak genellemek mümkün mü? Örneğin 1930'larda yapılan uygulamaları da otoriterleşme olarak değerlendiriyoruz bu durumda. Ama devletin etkin rol üstlendiğı sanayi hamlesi yaptığı bu dönem için başka bir isimlendirme daha doğru olmaz mı? Otoriterleşmeye alternatif olumlu içerikli, bir adlandırma kullanabilir miyiz? Bunun yerine kamucu devlet kullanımı daha doğru olabilir mi?”

CEVAP: “Genel olarak tabii o dönemi tanımlarken otoriter devlet modeli kavramını kullandım; ama bugün kavram olarak otoriterlik yerine kamuculuğı, tercih ettim. Kavramlar önemlidir ama sonuçta soru, özgürlük alanının, devlet ve vatandaş ilişkisinin ne yöne evrileceğı yönünde olduğu için bu kavramı kullandım. Dijitalleşmenin hayatın her alanına nüfuz ettiği bir yerde zaten vatandaşların özgürlükleri otomatik olarak kısıtlanıyor. Belki haklısınız evet otoriterlik yerine kamucu bir ekonomi ve kamucu bir devlet yönetimi anlayışını kastediyoruz ve kamucu kavramını kullanmak daha doğru ve tanımlayıcı olur.

Kaynakça

- Bank for International Settlements. (2019). *Statistical release: OTC derivatives statistics at end-December 2019*. 31 Mayıs 2020 tarihinde https://www.bis.org/publ/otc_hy2005.pdf adresinden alındı.
- Civelek, U. (2020). *Bu kısır oyunun son etabı uzun sürmeyebilir!* 6 Haziran 2020 tarihinde Dünya Gazetesi: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/bu-kisir-oyunun-son-etabi-uzun-surmeyebilir/471860> adresinden alındı.
- Deasi, R. (2013). *Geopolitical Economy: After US Hegemony, Globalization and Empire*. London: Pluto Press.
- Melek, F. (2020). *Ekonomik Gelişmeler ve Merkez Bankaları*. 1 Haziran 2020 tarihinde Dünya Gazetesi: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ekonomik-> adresinden alındı.
- Özdemir, V. (2019). *Yenilenen Dünya Eskimeyen Türkiye: Ekonomik Krizler Politik Çözümler*. İstanbul: Destek.
- Prasad, E. (2019). *Has the dollar lost ground as the dominant international currency?* 30 Mayıs 2020 tarihinde Brookings: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/09/DollarInGlobalFinance.final_.9.20.pdf adresinden alındı.
- Rodrik, D. (2019). *Daha Adil Daha Makul Bir Küresel Ekonomi Mümkün Mü?* (Çev. A. Pilgir ve M. Tekçe). İstanbul: Domingo.
- Russia's Rosneft switches all export contracts to euros*. (2020). 1 Haziran 2020 tarihinde Financial Times: <https://www.ft.com/content/f886658c-f65c-11e9-a79c-bc9acae3b654> adresinden alındı.
- Sabah Gazetesi. (2020). *Koronavirüs dünya borsalarını vurdu! Kayıp 28 trilyon dolar*. 27 Mayıs 2020 tarihinde Sabah: <https://www.sabah.com.tr/apara/haberler/2020/03/23/coronavirus-dunya-borsalarini-vurdu-kayip-28-trilyon-dolar> adresinden alındı.
- Soral, B. (2020). *Güç Savaşı*. 2 Haziran 2020 tarihinde Cumhuriyet: <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/bartu-soral/guc-savasi-1112528> adresinden alındı.
- Tooze, A. (2020). *"A Global Pandemic Bailout Was Coming—Until America Stopped It"*. 2 Haziran 2020 tarihinde Foreign Policy: <https://foreignpolicy.com/2020/04/17/global-pandemic-bailout-imf-world-bank-meetings-america-sdrs/> adresinden alındı.
- US oil prices turn negative as demand dries up*. (2020). 21 Nisan 2020 tarihinde BBC News: <https://www.bbc.com/news/business-52350082> adresinden alındı.
- World Economic Outlook*. (2020). International Monetary Fund: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020> adresinden alındı.
- World Trade Organization. (2020). *WTO goods barometer flashes red as COVID-19 disrupts world trade*. https://www.wto.org/english/news_e/news20_e/wtoi_19may20_e.pdf adresinden alındı.
- Yeung, K. (2020). *What is China's cryptocurrency alternative sovereign digital currency and why is it not like bitcoin?* 3 Haziran 2020 tarihinde South China Morning Post: <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3083952/what-chinas-cryptocurrency-sovereign-digital-currency-and-why> adresinden alındı.

Giriş

“Endüstri 4.0” ya da “Toplum 5.0” adı altında toplayabileceğimiz egemen yaklaşım, toplumsal yaşamın her alanında, ekonomisinde, siyasetinde ve ideolojisinde kendi “kavramlarını” oluşturmakta ve aynen dil gibi belirli bir gerçekliğin, paylaşılan ortak terimlerle algılanması ve anlaşılması için bir kavramsal çerçeve işlevi görmektedir.

“Endüstri 4.0” ya da “Toplum 5.0” teorisyenleri, içinde bulunduğumuz dönemin başlıca özelliğini şöyle özetlemektedirler: Dünya, uygarlığın yeni bir aşamasına geçiş dönemindedir. Su ve buhar gücünün kullanımı ile mekanik üretim tesislerinin kurulması Endüstri 1.0, elektrik enerjisinin kullanımı ile imalatta seri üretim mantığını doğuşu Endüstri 2.0, elektronik ve BT sistemlerinin kullanımı ile birlikte otomasyon üretime geçiş Endüstri 3.0 ve siber fiziksel sistemlerin ve yapay zekanın kullanımı ile Endüstri 4.0 süreci tanımlanmaktadır. Toplumlar da avcı toplumu, tarım toplumu, endüstri toplumu, bilgi toplumu ve süper akıllı toplum ile Toplum 5.0 olarak adlandırılmaktadır. “Endüstri 4.0” ya da “Toplum 5.0” yaklaşımı, teknolojiyi, toplumsal değişimde bir güç odağı olarak görmekte, meydana gelen değişimlerin itici gücü olarak tanımlamakta ve toplumsal değişimlerin içinde gerçekleşeceği ortamı belirleyen bir güç olarak açıklamaktadır.

Bu çalışmada yöntem olarak “Endüstri 4.0” ve “Toplum 5.0” “söylence”si kendi epistemolojileri içerisinden aktarıldıktan sonra “söylencenin reddi” ile bu söylencenin eleştirisi yapılacaktır. Bu söylence dijital kapitalizm yaklaşımı doğrultusunda reddedilecektir.

1. Endüstri 4.0 ve Toplum 5.0 Söylencesi

“Endüstri 4.0” ya da “Toplum 5.0” teorisyenlerine göre, yeni toplumun yaşamsal kaynağı tekno-bilimsel bilgidir. Bu tekno-bilimsel bilginin yüceltilmesi yaklaşımı, teknolojinin kendi rasyonalitesi olduğunu varsayarken, kendiliğinde bir gelişim öngörmektedir. Bu gelişim ise toplumsal sorunlarda teknolojinin en iyi ve objektif olması için bir yeterlilik varsayımını içermektedir. Dolayısıyla, yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve özgürlükler adına teknolojik yenilikler kendi başına bir değer kazanmaktadır.

⁹ Prof. Dr. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi.

“Endüstri 4.0” ya da “Toplum 5.0” teorisyenleri, ekonomik yapıdaki dönüşümü açıklarken, yeni bir “rönesans” çağının başladığı ve ekonomide temel yasaların kökten dönüştüğü iddiasını da taşımaktadır. İlk olarak, bilgi, bir üretim faktörü olarak ekonomik yapıyı tümüyle dönüştürmüştür. Bilginin sezgilere dayalı olmaktan çıkıp nesnel bir varlık haline gelmesiyle alınıp-satılabilecek bir mal-ürün olabileceği ve toprak, emek, sermaye ve girişim gibi üretim faktörleri arasında yerini alabileceği iddia edilmektedir. Bilgi emek ve sermayenin pabucunu dama atarak adeta yegane üretim faktörü haline gelmektedir. Tam da bu noktayla ilişkili olarak, “emek-değer” kuramı, “bilgi-değer” kuramıyla ikame edilmektedir. Dolayısıyla, yeni iletişim teknolojilerinin desteğiyle iktidarın kendini yeniden inşa etme sürecinin, kapitalizmin nihai zaferini de ilan etmeye yönelik olduğu açıktır.

“Endüstri 4.0” ya da “Toplum 5.0” teorisi, “işçi” kavramını da baş aşağı etme iddiasındadır. Bilginin bir üretim faktörü, bilgi sektörünün bir ekonomik sektör olduğu toplumsal yapıda, “beyaz yakalı çalışanlardan” bahsedilebilir ancak. Sosyal sermayesi yüksek, vasıflı ve beyaz yakalı çalışanlar, egemen yaklaşım tarafından tanınırlar. Kapitalist toplumun ağır sanayisi içinde dumanı tüten büyük fabrikaların mavi yakalı işçileri yoktur artık; ama gene de işçi denilecekse, bu toplumun kurucu unsurlarına “bilgi işçisi” denebilir ancak. Bu bilgi işçisi, yakın zamanda “altın yakalı çalışanlar” olarak da adlandırılmaya başlanmıştır. Siberterya ve kogniterya gibi kavramlar da kullanılmaktadır.

“Endüstri 4.0” ya da “Toplum 5.0” teorisinde, emek için zaman ve mekan parçalanmıştır. Emek, daha önceki dönemlerin, emeği gibi, diğer emekçilerle aynı zamanda ve mekanda bir kolektivitinin parçası değildir. Dolayısıyla, “bilgi işçisi” ya da “altın yakalı”, “yalnızdır”, “bireydir” ve ev merkezli toplum (*home-centred society*)’da elektronik ev (*electronic cottage*)’inde yaşamaktadır.

“Endüstri 4.0” ya da “Toplum 5.0” teorisine göre, bu tekno-ekonomik değişikliklere olumlu toplumsal dönüşümler eşlik etmektedir. “Sınıfsız toplum”, “yabancılaşmamış çalışma” ve “mülkiyetin dağılımı”, teknolojinin işleyişiyle başarılacaktır. Siyasi yapıdaki yeniden yapılanma, “dijital demokrasi”, “katılım” ve “yönetişim” gibi kavramlarla örülürken; yeni iletişim teknolojilerinin imkan verdiği “hız”, “ucuzluk” ve “erişilebilirlik” ile bilginin, toplumsal yaşamın her alanına yayılacağı ve toplumun büyük bir kesimi tarafından paylaşılacağı iddiası üretilmektedir. Dolayısıyla, ilerici ve demokratik bir iletişim ağı olan internet, bilginin her alana yayılmasına ve katılımın artmasıyla paylaşımın büyümesine vesile olacaktır.

“Endüstri 4.0” ya da “Toplum 5.0” teorisi, “ilerleme” ve “modernleşme” gibi kavramları sıklıkla telaffuz etmektedir. Teknolojiye nesnel ve teknik bir yorum getirirken, “bilimcilik” iddiaları da taşımaktadır. Dolayısıyla, yeni teknolojilere direnen ve/veya eleştiren yaklaşımlar, bilimsel ilerlemeyi reddeden ve “geri” kalmak isteyenler olarak adlandırılmaktadırlar. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arası “dijital bölünme”yi azaltmanın yolu, küresel enformasyon toplumunun bir parçası olmaktan geçmektedir. Yeni iletişim teknolojileri ile kuzey ve güney ülkeler arasındaki uçurum azalacak ve güney ülkeleri için daha eşit bir toplum yaratılabilecektir. Dolayısıyla, yeni iletişim teknolojileri, dünya düzeninin, soğuk savaş sonrasında ayakta kalan tek sistemin, Berlin duvarı yıkıldıktan sonra tek yaşam kültürü, kalkınma ve demokrasi modeli olarak doğallaştırılmasında etkin olan evrenselleştirici küreselleşme ideolojisinin en önemli yapı taşlarından biridir. Geri kalmışlığın faili, geleneksel ya da bilgisiz kalmaya devam eden, küreselleşmeye inat ulusal karakterde ısrar eden azgelişmiş ülkelerin kendisidir. “Toplumsal bir hastalık” olarak tanımlanan azgelişmişlik, artan enformasyon-iletişim miktarı ve akışıyla tedavi edilebilir. Dolayısıyla, toplum 5.0’a giden tren, isteyen her toplumu, parasını ödeyip, bilet almak ve yolculuk kurallarına uygun davranmak koşuluyla gelişmişler istasyonuna götürmek üzere sefere konmuş bulunmaktadır.

“Endüstri 4.0” ya da “Toplum 5.0” teorisinin, Marksizmle ilişkisi salt bir “karşıtlık” değil; “aşırma” ilişki olarak görülebilir. Egemen dil, “özgürlük” ve “devrim” gibi kavramları sıklıkla tekrar etmektedir. Marksizmle girdikleri polemige rağmen, “ilerleme”, “özgürlük” ve “devrim” gibi “tipik” Marksist kavramları öne sürmekten vazgeçemediklerini belirtmektedir. Bu kavramlar, sınıfsız bir topluma doğru ilerleyen tarihsel süreç nosyonunu korumuş ama dönüşümdeki yönlendirici güç olarak sınıf çatışmasının yerine teknolojik ilerlemeyi koymuşlardır.

“Endüstri 4.0” ya da “Toplum 5.0”, hem “sermaye ötesi” hem de “daha iyi kapitalizm” versiyonlarına sahiptir. İki görüş de, çelişkisiz, çatışmasız ya da rekabetsiz bir sermaye sentezinde birleşir. İki görüşte de öngörü aynıdır: Daha fazla teknoloji.

2. Söylencenin Reddi: Dijital Kapitalizm

Bu çalışmanın temel hareket noktası da “Endüstri 4.0” ya da “Toplum 5.0” paradigmasının yöntem, gösterge ve politika önerilerinin, “teknoloji, toplum ve emek” “gerçeğini” tahlil ederken, konunun ancak belirli bir yerden bakınca görünen yönlerini betimleyici bir tarzda ön plana çıkarmakta olduğu ve bu yeniden inşa edilmiş “gerçekliğin” esas belirleyenlerini görünmez kıldığıdır.

“Teknoloji, toplum ve emek” ilişkisinin açıklanabilmesi ve anlaşılabilmesi için dijital kapitalizm yaklaşımı önemlidir. Dijital kapitalizm yaklaşımı, “Endüstri 4.0” ya da “Toplum 5.0” tarafından “görünmez kılınan”, “göz ardı edilen” ve “yok sayılan” iktisadi, siyasi ve ideolojik mekanizmaların ve bu mekanizmaların tahayyül edilebilmesini olanaklı kılan sınıf, kapitalist üretim ilişkileri, kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası, uluslararası iş bölümü ve toplumsal cinsiyet gibi kavramların analize dahil edilmesi gerekliliğinin altını çizmektedir.

Teknolojinin, toplumsal yaşamın iktisadi, siyasi ve ideolojik alanlarında etkin bir rol oynaması, teknolojinin, her şeye kadir ve gücü her şeye yeten (*omnipotent*) olarak algılanmasını sağlayan bir eğilimi de birlikte getirmektedir. Egemen paradigma da bu eğilimi güçlendirmekte ve teknolojiyi toplumsal yaşamın baş aktörü ve belirleyicisi olarak algılamaktadır. Tüm e-paradigmalar da, bu sürecin kurucu unsurlarıdır. Bilim, teknoloji ve toplum ilişkisinin doğru bir kuramsal ve epistemolojik duruş içinde anlamlandırılması, içinden geçmekte olduğumuz sürecin doğru anlamlandırılması için de oldukça önemlidir.

Teknoloji, üretiminden tüketimine kadar olan tüm süreçlerde toplumsal ilişkiler tarafından biçimlenen bir mücadele alanıdır. Teknoloji, üretim ilişkileri içinde iki ayrı bağlamda belirlenir. İlki tasarım, ikincisi ise uygulama aşamasıdır. Tasarım aşamasını, karar verme gücünü elinde bulunduranlar ve onların ideolojisi belirler. Uygulama aşaması ise, tasarımda hiçbir etkinliğe sahip olmayan emek için, uygun ve güçlü talepler geliştirerek, değiştirip, dönüştürebileceği bir mücadele alanıdır. Dolayısıyla, teknolojik gelişme, sermayenin kendi ekonomik, politik ve ideolojik çıkarlarına göre yönlendirilmekte ve kapitalist teknoloji bu çıkarlara göre biçimlenmektedir. Dolayısıyla, teknoloji taraflıdır. Tüm teknolojik pratikler de taraflıdır. Tam da bu noktada, teknolojiyi bir mücadele alanı ve aracı olarak kavramsallaştırmak gerekir.

Dijital kapitalizmin içine gömülü emeği aramak ve bulmak için hem tarih hem de coğrafya bilgisi gerekmektedir. Tarih bilgisi bize kapitalizmin güncel bir evresinden geçmekte olduğumuzu söylüyor. Coğrafya bilgisi ise kapitalizmin birleşik ve eşitsiz gelişimi temelinde üretimin dünya üzerindeki değişimini ve dağılımını hatırlatıyor. Dolayısıyla, emek biçimlerinin, kapitalizmin uluslararası iş bölümü içerisindeki yerini ve rolünü görmemize olanak tanıyor.

Tarih ve coğrafya bilgisi ile bakarsak, dijital kapitalizmin varlığını mümkün kılan çok çeşitli emek biçimleri bulunmaktadır. Bu da dijital kapitalizmde ürünlerin, farklı işçiler tarafından farklı zaman ve farklı mekanlarda üretimlerinin sonucudur. Diğer bir deyişle sömürünün eski ve yeni biçimlerinin biraradalığı vardır. Dijital kapitalizmde, içindeki

farklılıklarla birlikte gerekli olan kolektif emek gücüdür. Bu kolektif emek gücü değer zincirleriyle var olmaktadır. Bu değer zincirleri içinde maden işçileri, donanım-montaj işçileri, bilgi işçileri ve hizmet işçileri yer alır.

Maden işçileri, dijital kapitalizmde gerekli olan madenlerin çıkarılması sürecinde yer almaktadır. Bilgisayarlar, cep telefonları, web kameraları önemli miktarda metal ve kıymetli taş parçacıkları içeriyor. Bu madenlerin önemli bir bölümü Afrika coğrafyasında bulunuyor. Dolayısıyla, bu madenlerin çıkarılması, yüksek derecede sömürülen Afrikalı işçilerin emeğine dayanmaktadır. Afrika ülkelerinde madencilik için kullanılan araçlar çoğu durumda makineler değil, canlı emek gücüdür. Madenciler ellerini, çubukları, kazmaları, kürekleri, levyeleri, kovaları ve ipleri kullanarak üretimi gerçekleştirmektedirler. Değer zincirinin bu aşamasında Demokratik Kongo Cumhuriyeti öne çıkan bir ülke konumunda bulunuyor. Bu ülke en kanlı etnik çatışmaları yaşarken, maden ocaklarında silahların gölgesinde köleleştirilmiş maden işçiliği gerçekleşiyor. Kölelik koşulları, hem madencilik işlerinde zorla çalıştırmanın olduğu, hem de madencilerin ev temizliğinde ve bar hizmetlerinde kadın kölelerin kullanıldığı farklı biçimleri de içermektedir.

Montaj işçileri, bilişim ürünlerinin imalatı ve montajında yer almaktadır. Bilgisayar imalatı ve montajında Çin önemli bir yer tutuyor. Çin’de sektör, yabancı şirketlerin egemenliği altında bulunuyor. “Foxconn intiharları” ile gündeme gelen Foxconn şirketi ise, emeğin sömürülme koşullarının en görünür olduğu şirket. Foxconn, bağlantı parçaları, kablo, kasalar, iletişim ürünleri, optik ürünler imal eden Tayvanlı bir şirkettir. Foxconn, Apple şirketinin ürünlerinin de montajını yapmaktadır. Çin’in dokuz şehrinde 15 fabrikası bulunmaktadır. Bu fabrikalarda, çoğunluğu kırsal kesimlerden gelen genç göçmen işçiler çalışıyor. Ocak ve Ağustos 2010 tarihleri arasında Foxconn’da çalışan işçilerden 17’si Foxconn binalarından atlayarak intihar ettiler. 17 ile 25 yaş arasındaydılar. Uzun çalışma saatlerine, fazla mesailere ve tekdüze çalışma ritmine dayanamadılar. Buna karşın bilişsel illüzyon öyle bir noktaya ulaşmış durumdadır ki, bugün dünyada herkes Steve Jobs’un ismini bilirken, bu 17 Çinli işçinin ismi kimse tarafından bilinmemektedir.

Dijital kapitalizmde bir başka emek biçimi ise bilgi işçileridir. Bilgi işçilerini ikiye ayırmak mümkün: Alt düzey bilgi işçileri ve üst düzey bilgi işçileri. Alt düzey bilgi işçileri, bütün yazılım yaşam döngüsünü içeren karmaşık yazılım üretiminde değil de düşük seviyede kod yazma, yazılım tasarlama ve test etme gibi süreçlerde istihdam ediliyorlar. Bu işçilerden beklenen ise merkez kapitalist ülkelerde üretilen programların basit tekrarları ve basit kodlamaları oluyor. Dünya coğrafyasında Hindistan alt düzey bilgi işçisi istihdamında öne

çıkıyor. Hindistan’da yüksek eğitim almış, İngilizcesi iyi ve düşük ücretler alan gençler alt düzey bilgi işçileri olarak emek güçlerini satıyorlar.

Dijital kapitalizmde işçi aristokrasisini ise üst düzey bilgi işçileri oluşturmaktadır. Silicon Vadisi ve Google gibi örneklerde gözlemlediğimiz bu kesim, işçi sınıfının esnek çalışan, son dönemin popüler “orta sınıf” kodlarına uyan, iyi ücretler alan ve yaratıcılıklarını kullanabilmeleri için her türlü denetimden azade olan bir bölümüne denk düşüyor.

Hizmet işçileri de dijital kapitalizm içinde yer alan emek biçimlerinden biridir. Dijital kapitalizmde bilgi ve enformasyonun dolaşımı sürecinde yer alan bu işçilerin en görünür olduğu işyerleri çağrı merkezleridir.

Dijital kapitalizmde emek tartışmalarını bir başlığı da kullanıcılarıdır. Kullanıcıların dijital sosyal ağlarda geçirdikleri zaman ve harcadıkları emeğin niteliği, alanda önemli bir tartışmadır. Kullanım emeğinin metalaşması olarak tartışılan bu durum, yalnızca bilişim alanıyla sınırlı kalmamakta, kapitalizmin günümüzdeki niteliğinden artı-değer teorilerinin geçerliliğinin sorgulanmasına kadar pek çok kilit tartışmanın kalbinde yer almaktadır. Kullanım emeği tartışmasının çerçevesi şöyle özetlenebilir: Sosyal paylaşım şirketleri, hammadde ve satın aldıkları emek güçleri ile bir şirket kurmaktadırlar. Bu şirketlerin temel kazancı reklam şirketlerinden gelen gelirlerdir. Burada şu soru ortaya çıkıyor: Bu şirketler reklam şirketlerine ne satıyorlar? Sattıkları temel şey, sosyal paylaşım sitesinin kullanıcı sayısı ve kullanıcıların sitede geçirdiği zamandır. Buradan hareketle kullanıcı emeğinin sömürüldüğü tartışması yapılmaktadır. Diğer bir deyişle, hayatın her alanına yayılan bir sömürü ilişkisinden bahsedilmektedir. Buna “Marksist esintili ama Marksist olmayan” bir tartışma denilebilir, zira kullanım emeğinin dolaşım alanında olması ve süreçte ücretlilik ilişkisinin yer almaması “kullanım emeğinin metalaşması” kavramını sorunlu kılmaktadır. Bu tartışmadaki bulanıklığa karşı daha net bir pozisyon alınması önemlidir, zira kapitalist toplumsal formasyonu diğer toplumsal formasyonlardan ayıran özellikler “muğlaklaştırıldığında”, bugünü ve geleceği gerçeğe uygun biçimde açıklama gücünü kaybeder ve “tahakküm her yerde” noktasına düşebiliriz.

Dijital kapitalizmin yukarıda özetlenen haritası, bize bu alanın günümüz kapitalizmdeki özgün konumunu da göstermektedir. Dolayısıyla söz konusu alanı bir yandan olgusal gerçekliği ile kavramak diğer yandan ise onu illüzyonlarından arındırmak, alanın mücadele eksenli ele alınabilmesi için de kritiktir. Bu çerçevede alanın ikili doğasını kavramak önemlidir.

İnternet ve sosyal ağlar, yaşamın tüm alanlarında olduğu gibi sınıf mücadelesinde ve örgütlenmede daha şimdiden “gerçek” bir yere sahiptir. İnternet, gerçek insanlar arasındaki gerçek ilişkilerin çoğalmasını ve derinleşmesini sağlamaktadır.

Genel olarak insanlığın elindeki bilimsel ve teknolojik birikim, tüm insanların zihinsel üretimini toplumsal çıkarlar için örgütleyebilmesine imkan tanıyor. Tüm insanları ilgilendiren bilginin açık ve kolay erişilebilir olması, insanların kendi kendilerini yönetmeleri konusunda, geçmişte var olmayan bir imkana da işaret ediyor. Buna karşı, kullandığımız ürünler Afrikalı, Çinli ve Hindistanlı birçok işçinin emek sömürüne, yalnızlaşmasına ve derin yoksulluk koşullarına dayanıyor.

Dolayısıyla internet çağında isyan, direniş ve ayaklanmaları kitleleştirme mücadelesini verirken, dijital kapitalizmin ikili doğasının farkında olmak ve bu “doğa”nın toplumsallığını vurgulamak daha da önemli hale geliyor. Bu ise ancak sınıf mücadelesi perspektifi ile mümkündür. Zira toplumsal muhalefet alanı ancak sınıf mücadelesi olarak örüldüğünde, “Devrim internetten yayınlanacak.”

Seçilmiş Kaynakça

- Ansal, H. (1986). "Teknolojinin Tarafıllığı ve Üretim İlişkileri". Onbirinci Tez Kitap Dizisi. s.154-172.
- Bell, D. (1974). The Coming of Post-Industrial Society. New York: Harper Colophon Books.
- Benedict, M. (1991). Cyberspace: First Steps. Cambridge: MIT Press.
- Castells, M. (2001). The Internet Galaxy. Oxford: Oxford University Press.
- Dickson, D. (1992). Alternatif Teknoloji (Çev. N. Erdoğan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Drucker, P., (1998) "From Capitalism to Knowledge Society", Neef, D. (der.) The Knowledge Economy. Butterworth: Woburn M.A., 15-21.
- Dyer-Witthford, N. (2004) SiberMarx (çev. A. Çakıroğlu), İstanbul: Aykırı Yayınları.
- Fuchs, C. (2015). Dijial Emek ve Karl Marx (Çev. T. E. Kalaycı). Ankara: NotaBene.
- Fuchs, C. (2019). Rereading Marx in the Age of Capitalism. Londra: Plüto
- Geray, H. (2003). İletişim ve Teknoloji. Ankara: Ütopya.
- Guerrin, B. (1999). Neoklasik İktisat (Çev. E. Tokdemir). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kelly, K. (1998). New Rules for the New Economy. Middlesex: Penguin.
- Lee, E. (2000) The Internet Belongs to Everyone. Labour and Society International.
- Noble, D. (1993). Progress without People: In Defence of Luddism. London: Verso.
- Smith, M.R. ve Marx, L. (1994) (der.) Does Technology Drive History? The Dilemma of Technological Determinism. Cambridge: MIT Press.
- Witthford N. D. (2004) Siber Marx (Çev. Ali Çakıroğlu). İstanbul: Aykırı Yayıncılık.

COVID-19 GÜNLERİNDE İSTİHDAM

Serhat SALİHOĞLU¹⁰

1. Salgın Öncesi Normal Dönemde İşsizlik

Salgın öncesi normal dönemde işsizlik süreğen bir haldedir ve artık ekonominin iş yaratma kapasitesinin düşük olduğu a posteriori ortada olan bir gerçekliktir, işsizlik % 10 üzerinde sabitlenmiştir. Bir başka ifadeyle işsizlik normal dönemin de normalidir.

YAYED Konuşmaları'nın ikincisini yaptığımız günlerde işsizlik konusunda (Türkiye İstatistik Kurumu) TÜİK'in Ocak 2020 verilerine ulaşmak mümkündür. Bu nedenle Ocak ayı verilerini salgın öncesinin normali olarak değerlendirmeye aldık.

Tablo 9: Geniş Tanımlı İşsizlik (Ocak 2019-Ocak 2020) (Bin)¹¹

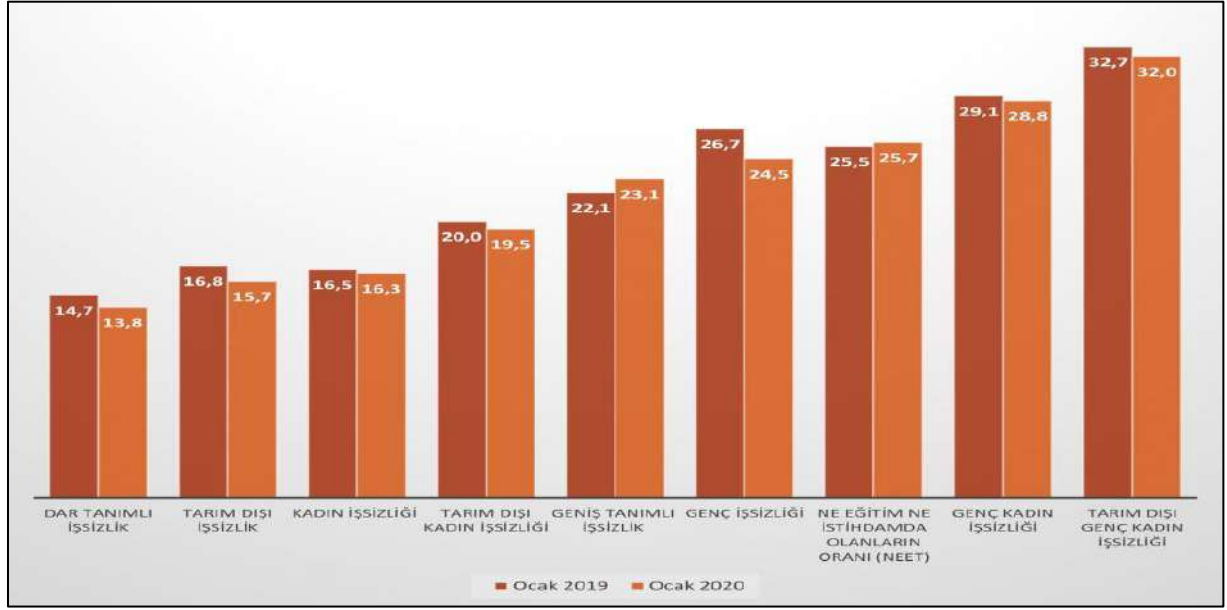
İşsizlik Türü	Ocak 2019	Ocak 2020	Fark
Dar Tanımlı İşsizler	4.668	4.362	- 306
İş Aramayıp Çalışmaya Hazır Olanların Tümü	2.311	2.786	475
a- İş Bulma Ümidi Olmayanlar	618	946	328
b- Diğer İş Aramayıp Çalışmaya Hazır Olanlar	1.693	1.840	147
Zamana Bağlı Eksik İstihdam	410	683	273
Mevsimlik Çalışanlar	163	129	-34
Toplam	7.552	7.960	408

Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi (DİSK-AR) tarafından değerlendirilen TÜİK verilerine göre “dar tanımlı işsizler” Ocak 2019-Ocak 2020 arasında 306 bin azalmıştır. DİSK-AR'a göre geniş tanımlı işsiz sayısı Ocak 2020'de 7 milyon 960 bin; oran ise % 23,1'dir. DİSK-AR dar tanımlı işsiz sayısındaki düşüşü iş bulma ümidini kaybeden ve iş aramaktan vazgeçenlerin sayısındaki artışa bağlamaktadır ki, doğrudur.

¹⁰ DİSK / Genel-İş Sendikası Genel Koordinatörü.

¹¹ TÜİK Hane Halkı İşgücü Araştırması Ocak 2020, DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 18: İşsizlik Türleri

(DİSK-AR İstihdam ve İşsizlik Görünümü Raporu, 2020)

Grafik 18'e göre tüm işsizlik türlerinde 2019'dan 2020 Ocak ayına bir düşüş söz konusudur. Bu düşüşün gerekçesi ifade edildi; verilerdeki durum TÜİK'in sergilediği bir "absürt komedi" gibidir. Absürt komedi, DİSK-AR değerlendirmesiyle sahnelenir hale gelmiştir.

2. Salgının Başlangıcında İstihdam Düzenlemeleri

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 11 Mart 2020'de pandemik bir hastalık olarak ilan edilen COVID-19, Türkiye'de 17 Mart 2020 günü ilk vefat haberini Sağlık Bakanı verdi. 20 Mart günü Sağlık Bakanlığı yayımladığı genelgeyle tüm özel ve vakıf hastaneleri de pandemi hastanesi ilan edildi.

Salgının hızla yayılması Cumhurbaşkanlığı Yönetimini önlem almaya zorladı. 19 Mart 2020'de İçişleri Bakanlığı tarafından 81 il valiliğine gönderilen "Koronavirüs Tedbirleri Genelgesi" ile 149,382 işyerinin faaliyeti ile geçici olarak durduruldu.

Kamuda istihdama ilişkin düzenleme yapılması ihtiyacı doğdu; salgının yayılma hızını düşürmek için önlemlere başvuruldu. Kamu istihdamındaki düzenlemeleri ekonomide bir anda çarkların durmasıyla başgösteren krize karşı çalışanların korunması amacıyla atılan adımlar

izledi. Başta DİSK olmak üzere sendika konfederasyonlarının işten çıkarmaların yasaklanması, işsiz kalanlara ücret ödenmesi talepleri karşılıksız kalmadı ama önlemler yetersiz bulundu.

2.1. Kamuda Düzenleme

I. 13 Mart tarihli Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Genelgesi ile hamileler, yasal süt izni kullananlar, engelli çalışanlar, yöneticiler hariç 60 yaş ve üzerinde olanlar, kronik hastalığı olanlar 16 Mart 2020'den itibaren 12 gün idari izinli sayıldı. Ayrıca, okul öncesi ve ilköğretimde çocuğı olan kadın çalışanların yıllık izin taleplerinin karşılanması ve yıllık izin hakkı olmayanlara mazeret izni verilmesine karar verildi.

II. 22 Mart 2020 Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile istihdam biçimine bakılmaksızın (işçi, memur, sözleşmeli personel, geçici-sürekli işçi ayrımı gözetmeksizin) uzaktan çalışma, dönüşümlü çalışma gibi esnek çalışma modelleri uygulanabilmesine; bu kapsamda dönüşümlü çalıştırılanlar çalışmadıkları dönemde idari izinli sayılmasına olanak sağlandı. Uzaktan, dönüşümlü ve diğer esnek çalışma yöntemiyle çalışanlar ile idari izinde sayılanlar sorumlu oldukları görevi fiilen yerine getirmiş sayılmaları, mali sosyal hak ve yardımlar ile özlük haklarının saklı tutulması kararlaştırıldı.

III. Salgın koşullarında iş yükleri ve yaşam hastalık riskleri bir anda artan sağlık çalışanlarına ek ödeme ile ücretsiz ulaşım ve konaklama olanakları sağlandı. Bu konuda toplumsal mutabakatın hızla oluştuğunu ve işleri gereğı evlerine gitmeleri sakıncalı olan sağlık çalışanlarına yönelik toplumsal sempati ve desteğın Sağlık Bakanlığının çabalarını ve düzenlemeleri kolaylaştırdığını söylemek mümkündür.

19 Mart 2020 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararı ile “Kamu Kurum ve Kuruluşlarında İşçi Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”te değışiklik yapıldı. Bu kapsamda, 2020 yılına mahsus olmak kaydıyla Sağlık Bakanlığı’na alınacak daimi işçi kadrolarına doğrudan kura ile atama yapılması istisnai bir uygulama olarak kararlaştırıldı.

2.2. İşsizliğe Karşı Önlemler

150 bine yakın küçük işyerinin faaliyetlerinin geçici olarak durdurulması ile başlayan istihdam daralmasını sanayi ve hizmetlerde şirket kapanmaları, üretim düşüşleri ve işçi çıkarmalar izledi.

İnsanlığın tanık olmadığı yeni durum en başta işçi sınıfını vurdu, iş kayıpları ile gelir kayıpları işçilerin refahı üzerinde doğrudan etki yaptı. Salgının başlamasıyla dünyada bir ekonomik daralma yaşanacağı ve işçilerin kitleler halinde işsiz kalacağı belli oldu. Cumhurbaşkanlığı Yönetimi'nin almak zorunda kaldığı önlemler, gelişmiş ekonomilerde devletlerin aldığı önlemlere benzer ama kapsam olarak çok kısıtlı oldu.

I. İşten Çıkarma Yasağı- 16 Nisan 2020'de 4857 sayılı İş Kanunu'na geçici 10. madde eklendi:

“Bu Kanunun kapsamında olup olmadığına bakılmaksızın her türlü iş veya hizmet sözleşmesi, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç ay süreyle 25 inci maddenin birinci fıkrasının (II) numaralı bendinde ve diğer kanunların ilgili hükümlerinde yer alan ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzeri sebepler dışında işveren tarafından feshedilemez. Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç aylık süreyi geçmemek üzere işveren işçiyi tamamen veya kısmen ücretsiz izne ayırabilir. Bu madde kapsamında ücretsiz izne ayrılmak, işçiye haklı nedene dayanarak sözleşmeyi fesih hakkı vermez.”

II. Ücretsiz İzin- 17 Nisan 2020'de 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununa geçici 24. madde eklendi:

“Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihte iş sözleşmesi bulunmakla birlikte 4857 sayılı Kanunun geçici 10'uncu maddesi uyarınca işveren tarafından ücretsiz izne ayrılan ve kısa çalışma ödeneğinden yararlanamayan işçiler ile 15/3/2020 tarihinden sonra 51'inci madde kapsamında iş sözleşmesi feshedilen ve bu Kanunun diğer hükümlerine göre işsizlik ödeneğinden yararlanamayan işçilere, herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşundan yaşlılık aylığı almamak kaydıyla ve 4857 sayılı Kanunun geçici 10'uncu maddesinde yer alan fesih yapılamayacak süreyi geçmemek üzere, bu süre içinde ücretsiz izinde buldukları veya işsiz kaldıkları süre kadar, Fondan günlük 39,24 Türk lirası nakdi ücret desteği verilir. Yapılan ödemelerden damga vergisi hariç herhangi bir kesinti yapılamaz.”

Ücretsiz izin uygulaması “işten çıkarma yasağı”nın doğal sonucudur. İşveren işçiyi çıkaramayacak, işçi ücretsiz izinli sayılacak buna karşılık kendisine, İşsizlik Sigortası Fonundan nakdi ücret desteği sağlanacaktır.

III. Kısa Çalışma Ödeneği- Genel ekonomik, sektörel, bölgesel kriz veya zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak en az üçte bir oranında azaltılması veya süreklilik koşulu aranmaksızın işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen en az dört hafta süreyle durdurulması hallerinde, işyerinde üç ayı aşmamak üzere sigortalılara çalışmadıkları dönem için gelir desteği sağlayan bir uygulamadır.

COVID-19 etkisiyle yapılan kısa çalışma başvurularında, son 60 gün hizmet akdine tabi olmak kaydıyla son 3 yıl içinde işçinin 450 gün prim ödemiş olması koşulu bulunmaktadır. Kısa çalışma ödeneği başvurusu işveren tarafından yapılmaktadır. Kısa çalışma döneminde işçinin genel sağlık sigortası primleri ödenmekte ancak kısa ve uzun vadeli sigorta primleri ödenmemektedir. Kısa çalışma ödeneğinin de kaynağı ücretsiz izin ücret desteği gibi İşsizlik Sigortası Fonudur.

IV. İşsizlik Sigortası Fonunda Biriktirilen Kaynağın Kullanımı

31 Mart 2020 itibarıyla İşsizlik Sigortası Fonunda biriken para 132 milyar TL civarındadır. Kısa çalışma ödeneği ödemeleri Fon harcamaları içerisinde yer almaktadır. Ücretsiz izin nakdi ödemeleri Fon harcamaları arasına bu dönemde alınmıştır.

Bu ödemelerde böylesi büyük kriz dönemlerinde bir sakınca yoktur aksine bu tür ödemelerin miktar olarak daha doyurucu ve süre açısından daha uzun olması da sendikaların başlıca talebidir.

Cumhurbaşkanlığı Yönetimi, bu süreçte kaynağı işçi sınıfının ödediği primler olan İşsizlik Sigortası Fonunu daha isabetli kararlar alarak kullanılabilirdi. Oysa bu yapılmadığı ya da yapılamadığı gibi Fon ödemeleri işsizlerin derdine deva olmamıştır. Basına yansıyan haberlere göre ise Fon'da hemen kullanılacak para da bulunmamaktadır. Şayet bu iddia doğruysa Fon kaynakları siyasi iktidarın Fon ile ilgili olmayan harcamalarına kaynak yapılmıştır. Salgın döneminde işsizlere ancak cep harçlığı verebilmesi Fon ile ilgili iddiayı güçlendirmektedir.

COVID-19 SÜRECİNDE TARIM, GIDA VE EMEK POLİTİKALARININ GELECEĞİNDE DİRENÇ NOKTALARI

Bülent GÜLÇUBUK¹²

Giriş

1990'lı yıllardan sonra yaşanan ekonomik krizler-şoklar, tarımda maalesef uluslararası politikaların ön plana çıkması ve hayvancılıkta uygulanan politikalar kırsal alanda önemli değişimlere yol açmıştır. Bu dönemden sonra kente göç daha da artmış, kırsal ve kentsel alanda işsizlik oranı yükselmiş, genç nüfus tarımdan kopmaya başlamış, topraksız veya az topraklı üreticiler kendine yeterlilikten uzaklaşmıştır. Türkiye'de gelir dağılımının bozuk olması, ekonomik dalgalanmalar ve kaynakların rasyonel kullanılamaması da özellikle görece yoksulların sayısını arttırmıştır. Özellikle son 15-20 yıldır izlenen politikalar tarımı ve tarımsal nüfusu güç koşullarda bırakmıştır.

Gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun, bütün ülkelerin ekonomilerinde tarımın özel bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Türkiye gibi, nüfusunun %20'ye yakınının istihdamı, ulusal gelir ile dışarıya katkı ve gıda güvenliği açısından tarım, halen ana sektörlerden biri olma niteliğini korumaktadır. Tarımın genel ekonomi içerisindeki önemini derecesini mutlak olarak ortaya koymak kolay değildir. İstatistik verileri tarımın ülke ekonomisindeki yeri hakkında bazı bilgiler verebilse de sosyo-ekonomik yaşamdaki rolünü belirleyecek tek bir ölçüt henüz yoktur. Bununla birlikte; ulusal gelir, nüfus ve aktif nüfus, dış ticarete katkı, tarım ürünleri üretimi, beslenme gibi unsurlar dikkate alınarak tarımın ülke ekonomisi açısından durumunun ve önemini belirlemek genel kabul görmüş bir yaklaşımdır. COVID-19 salgını ile birlikte tarımın, gıdanın hangi ülke ve/veya hangi ekonomik sistem olursa olsun stratejik önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Tarım ihmal edilemez, tamamen serbest piyasa kurallarının belirlediği arz-talep yapısını kaldıramaz. Ülkeler artık tarım ve gıda sektörlerine kendine yeterlilik, yurttaş çıkarı, sürdürülebilir tarımsal üretim ve kırsal refah temelinde bakmak zorundadır.

COVID-19 salgını tarımı, beslenmeyi, gıda güvencesini çoktan küresel gündemin ilk sıralarına oturtmuştur. Çünkü insanların en temel gereksinimi beslenme yani besin-gıda zinciridir. Salgın gösterdi ki, dünyadaki hiçbir şey insanların ve tüm canlıların beslenmesinden ve yaşamını sürdürmesinden daha önemli değildir. Bundan dolayı da salgın ile birlikte

¹² Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Tarım Ekonomisi Bölümü.

uluslararası alanda alınan ilk kararlara bakıldığında, tarım ürünlerinde ticaretin kısıtlanmasına ilişkin hükümlerin ilk sırada görülmüştür. Bunun için her ülke, her toplum bugünlerde tarımı, gıdayı, suyu kendine yeterliliği, kırsalı, kırsal kalkınmayı daha çok konuşur hale gelmiştir. Ülkeler kendine yeterli ve sağlıklı bir tarım ile birlikte gıda sistemini daha fazla önemseme durumuna gelmiştir. Bunun yanı sıra insan ve doğa duyarlı bir üretim ile kırsal yaşamı gözetim ve kolaylaştıran politik öncelikler daha fazla merkeze alınmaya başlamıştır. Bunu yapabilen ülkeler salgınlara, afetlere, iklim değişikliklerine karşı daha fazla direnç kazanmış olacaktır. İşte, bunun için politik öncelikler aynı zamanda direnç noktalarını yani sürdürülebilir üretimi, kırsal yaşamı, toprak-su-mera varlıklarını korumacı bir anlayışla kullanmayı, üretici öğütlenmesini güçlendirici nitelikte de olmalı ve toplum çıkarını ön planda tutmalıdır.

1. Tarımın ve Kırsalın Genel Görünümü

Türkiye’de tarımda izlenen plansız, sadece kaynak transferine dayalı desteklemeler ve kırsalı ihmal eden politikalar sonucu sektörün birçok sorun ile karşı karşıya kaldığı kabul gören bir olgudur. Serbest ekonomi ile değişen dünya koşullarına uyum sağlama politikaları, tarımda ülke çıkarı için yapısal bir dönüşümü sağlayamamış, beraberinde sosyo-ekonomik sorunları daha da derinleştirmiş ve tarımdan geçimini sağlayan milyonlarca nüfusu zor durumda bırakmıştır. Uygulana gelen tarım politikaları ulusal önceliklerden çok, uluslararası tercihlerin biçimlendirdiği bir uygulama alanı olmuştur.

Gelinen noktada uygulanan politikalar ile Türkiye tarımda birçok üründe kendine yeter ülke konumunu yitirmiştir. Türkiye tarımda özellikle baklagillerde, tahıllarda, yem bitkilerinde, yağlık bitkilerde dış alımcı bir ülke konumuna gelmiştir. Nüfusun önemli bir bölümü yeterli ve dengeli beslenememektedir. Kırsal alandaki yoksulluk ileri boyutlara varmakta ve kırsal yoksullar tarım politikalarından daha fazla etkilenmektedir. Bunlara bağlı olarak da tarımsal gelir giderek azalmaktadır. Kırsal alanın sosyo-ekonomik yönden kalkındırılması, çağdaş uygarlığın yarattığı tüm hizmet ve olanakların bu alanlara ulaştırılması, tarım politikalarının ülke tarımının sosyolojik ve ekonomik gerçeklerine göre belirlenmesi COVID-19 salgının yaşandığı bir süreçte çok daha fazla önem taşımaktadır. Çünkü tarım ve gıdada kendine yeterlilik her zamankinden daha fazla önemlidir.

1980’lerin ortalarına kadar bir tarım ülkesi olarak anılan Türkiye serbest piyasa ekonomisine geçişle beraber yavaş yavaş birçok üründe dışa bağımlı hale gelmiş ve yukarıda belirttiğimiz gibi, geldiğimiz noktada artık kendine yetemeyen bir hale gelmiştir. Aslında

tarımda ciddi bir potansiyelimiz var fakat bunu verimlilik, paylaşım, adil rekabet, çiftçi refahı düzeyinde kullanmada sorunlar yaşanıyor. 15-20 yıl öncesinde kendine yeterliliği biraz daha fazla olan, temel ürünlerde kendine yetebilen, daha fazla tarım toprağını işleyebilen, daha fazla nüfusa istihdam ve gelir kaynağı sağlayabilen bir tarım sektörü varken, şu anda bazı ürünlerde verimliliği artan, ürün çeşitliliği artan ama azalan bir tarım nüfusu, bazı ürünlerde mutlak dışa bağımlılık, tahıllarda ithalatın daha fazla görüldüğü, tarım nüfusu başına düşen milli gelirin (3000-3500 ABD Doları civarında) azaldığı bir hale gelinmiştir.

Türkiye'nin tarımda kendine yeterliliğini yem bitkileri temelinde alırsak ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Çünkü, yem bitkileri ekimi, üretimi hayvancılığı da doğrudan etkilemektedir. Türkiye'de 4 yılda toplam 2.179 ton yem bitkileri tohumluk ihracatına karşılık, 37.174 ton ithalat vardır. İhracattan sağlanan 4.413.307 \$'a karşılık ithalat için 75.417.030 \$ harcanmıştır. Yani, ihracatın ithalatı karşılama oranı yaklaşık %6'dır. Buradan çıkartılacak sonuç, yem bitkileri tohumluğu için ihtiyaçlar ithalat yoluyla karşılanmakta ve önemli miktarda döviz ödenmektedir. Karma yem sektörünün cirosu 2018 yılı için 7.2 milyar \$ olup, bunun 3.8 milyar \$'ı ithalat yoluyla yapılmaktadır. Özellikle mısır, yağlı tohum küspeleri ile soya fasulyesi ve küspesi ithalatı için ödenen değerler önemli seviyededir. Karma yem hammaddelerinin yıllar itibariyle ithalat miktarları ve ithalat için ödenen değerlere bakıldığında 2018 yılında 11,1 milyon ton yem hammaddesi ithal edilmiş ve bu ithalat için 3,8 milyar \$ ödenmiştir.

Ülkemiz bitkisel üretimi, hayvansal üretimin ihtiyaçlarına yetmemektedir bu nedenle yem sanayiinde kullanılan hammaddelerin büyük bir bölümü ithal edilmektedir. Örneğin ülkemizde son 5 yılda 5,5-6,5 milyon ton civarında mısır üretilmesine karşın her yıl 1,5-2 milyon ton arası mısır ithal edilmektedir. Yağlı tohumlarda ise ithalata bağımlılık daha ileri seviyededir. Ülkemizde 2017 yılında 3,9 milyon tohum yağlı tohumlu bitki üretilmekte iken, 4,4 milyon ton yağlı tohum ve küspesi ise ithal edilmektedir. Bu farkın büyük bir kısmı soya ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Buradan çıkaracağımız sonuç; eğer yem bitkilerinde kendine yeter bir ülke olamaz isek bu hayvancılığın geleceği için büyük riskleri bünyesinde barındırır. Pandemi günlerinin uzaması dış ticarete kısıtlamaların olabileceğini düşünecek olursak hem hayvancılık etkilenecek ve hem de hayvansal ürün fiyatları artacaktır. Aynı saptamalar baklagiller ve tahıllar içinde geçerlidir.

Pandemi ile birlikte ortaya çıkan bir konuyu vurgulamak önem taşımaktadır; kırsal alanlar, kırsal yerleşimler hem salgın sonrası ve hem de küreselleşme, metropolleşme eğilimleri

karşısında potansiyellerini öne çıkarabildikleri sürece kalkınmasını ekonomik, sosyal, kültürel, örgütsel, çevresel açılardan devam ettirebilmeye ve kentler karşısında da yeniden cazibe kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte kırsal alanlar, tarım ve ormancılık ile su ürünlerinin baskın ekonomik faaliyetler olduğu ama bunun yanında tarım dışı gelir ve istihdam kaynaklarının da oluştuğu, ekolojik açıdan değerli ve kentle sürekli etkileşim halinde olan alanlar olarak gelişmeye devam edecektir. Bu sürecin planlı, doğal varlıkları gözeten ve sürdürülebilir kullanan bir biçimde yürümesi gereklilik göstermektedir. Kırsaldan göçün süreklilik kazandığı, çiftçilerin yaş ortalamasının 55'e dayandığı, köy-kasaba statüsünün yasal düzenlemeyle Büyükşehirlerde ortadan kaldırıldığı, tarım topraklarının-meraların-ormanların amaç dışı kullanımının arttığı bir süreçte COVID-19 veya benzer salgınlara karşı direnç kazanabilmek daha zor hale geliyor ve toplumun belli kesimleri için de yaşamsal hale gelmektedir.

2. Tarım, Gıda ve Emek Açısından Dünyada ve Türkiye'de COVID-19

COVID-19 salgını tüm dünyada her şeyi alt üst etti. Dünya gündemi birden alt üst olmuş, öncelik tarım, gıda ve sağlık sektörüne kaymıştır. Bütün sektörler, ülkeler salgından farklı biçimlerde etkilenmektedir. Bu salgın devam ettikçe, dünya genelinde yayıldıkça, varlığını sürdürdükçe tarım ve gıda üzerindeki etkileri de daha fazla konuşulur, tartışılır, yazılır olacaktır. Çünkü insanların en temel gereksinimi beslenme ve gıda tüm ülkeleri teyakkuza geçirmiş, tarım ve kırsal kalkınma politikalarını gündemin ilk sıralarına oturtmuştur. Bundan dolayı COVID-19 salgınının hem mevcut ve hem de potansiyel etkileri tarımda ve gıdada üretimi, arz ve talebi, gıda güvencesini daha ciddi ve planlı bir biçimde ele almayı gerekmektedir. COVID-19'un başlangıcından bu yana dünyada her ne kadar gıda tedarikinde önemli sorunlar yaşanmasa da tedarik zincirlerindeki lojistik zorluklar, ülkelerin sınırlarını kapatmaları, yurtiçi hareket kısıtlamaları ve gezici işgücü sorunları eğer planlı bir biçimde çözülmezse gıda arzında bozulmalara ve gıdaya erişimde kaotik durumlara yol açabilir.

Dünyada tarımda söz sahibi olan ülkeler aynı zamanda salgından da en çok etkilenen ülkelerdir. Çin, ABD, İspanya, Rusya, İtalya, Fransa, Brezilya, İran, Hindistan dünya tarımında söz sahibi ülkelerdir. Bu ülkelerin COVID-19 salgınından etkilenme düzeyi ve salgından çıkış biçimi küresel düzeyde tarım ve gıda sistemleri ile birlikte tarım sektörünü etkileyecektir. Tarımda güçlü bu ülkelerle yoğun tarımsal ürün ticaretinde bulunan ülkeler farklı ülkelerle ticari arayışlara girebilir ve/veya kendi yeterliliklerine daha fazla ağırlık verebilirler. Büyük ihracatçı ülkeler kendi iç taleplerini güvenceye almak için kısıtlamalara gitmişlerdir ve bunun tam olarak ne zaman biteceği de bilinmiyor. Bu durum gelecek açısından tarım ve gıdada her

ülke için farklı arayışları, uygulamaları gündeme getirecektir. Süreç içinde ülkeler sorunlarla baş edebilmek için farklı uygulamalara gitmiştir. Bu önlemler arasında tarım ve gıda ürünleri arzının, dağıtımının devamlılığı, sürdürülebilir üretim, geleneksel gıdayı-yerel gıdayı özendirme, işgücü arzının sürekliliğini sağlama ve arz-talebe dayalı güncel ve güncellenebilir veri paylaşımı konuları öne çıkmaktadır.

Son 20 yılda dünyada tarımın toplam istihdamdaki payı %40,2'den %26,8'e düşmüş olsa da tarım dünya çapında halen bir milyardan fazla insana geçim kaynağı sağlamaktadır ve özellikle az gelişmiş ülkelerin çoğunluğunun en önemli gelir kaynaklarından birisini oluşturmaktadır. Bu ülkelerin çoğunda istihdamın ve Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın 3/5'ini, ¼'ünü tarım sektörü sağlıyor. Afrika'da istihdamın %49'u, Asya'da %30,5'i tarım sektöründedir (www.ilo.org). Bir diğer önemli gerçek de kadınların tarımın baş aktörü olmalarıdır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal işgücünün %41,9'unu oluşturan kadınlar için tarım önemli bir istihdam kaynağıdır. Özellikle teknoloji ile birlikte tarımda emek-yoğun işler kadınlara kalmaktadır. Bu nedenle de dünya ortalamasında kadınların tarımsal üretimdeki payı %50'yi geçmiştir. Burada bundan dolayı da “tarımın feminizasyonu” kavramı ortaya çıkmış ve kabul görmüştür. Bu durumda salgında tarım ve gıda ile ilgili sorunlar çözülürken, tedarik zincirinin sürekliliği sağlanırken, gelecek planlaması yapılırken “kadınlar” sürecin en önemli bileşeni olarak dikkate alınmalıdır.

Dünyada tarımsal istihdam azalmasına rağmen tarımda üretim artmaya devam ediyor. Tarımda üretim artıyor ama tarımdaki emek kesiminin yoksulluğu, sefaleti azalmıyor. Bu Türkiye için de geçerlidir. Dünyada tarım işçileri çalışma hayatında yoksulluğu en fazla hisseden ve derinden yaşayan çalışma gruplarının başında geliyor. Tarımdaki işçilerin tüm dünyada dörtte biri mutlak yoksulluk içindedir. Dünyayı besleyen tarım işçileri maalesef yoksulluk ve gıda güvencesizliği ile karşı karşıyadır.

Tüm dünyada insanların ve hatta bütün canlıların ortak geleceği için küresel ve ulusal gıda tedarik zincirlerinin tüm nüfus kesimleri için işleyişini sağlamak ve sürekli kılmak, gıda arzını güvence altına almak için çok önemli olacaktır ve aynı zamanda da kaygıları azaltacaktır. Üretim ve tedarik zincirinin aksaksız yürümesi, gıda güvencesi ile beslenme hakkı ve güvenliği açısından ülkelerin yaşayabileceği sorunları ortadan kaldırmaya bile önemli ölçüde azaltabilecektir. Sorun küreseldir, sorun tüm insanlığa ilişkindir, çözümler de ve yararlanmalar da insan hakları temelinde küresel olmalıdır.

Tarım-gıda sektörü tüm ülkeleri COVID-19 sürecinde ön plana alırken, yüz milyonlarca tarım işçisi ve üreticisi için çalışma güvenliği, sağlıklı beslenme ve sağlık hizmetlerine erişim açısından dezavantajlı konumlar devam ediyor. Tarım işçilerinin karşılaştığı sorunları derinlemesine ele almak ve tarımsal üretimin devamlılığını gıda güvencesi ve gıda güvenliği bağlamında iyileştirmek için küresel düzeyde acil eylem planları ve risk yönetim senaryoları hemen devreye konulmak durumundadır. Pandemi günlerinde geleceği daha iyi kurgulamak, paylaşımcı kalkınma ekonomisini inşa etmek için; tarıma-gıdaya-beslenmeye-suya-doğaya-çiftçiye-tarım emekçisine daha fazla önem ve değer vermek yaşadıklarımızdan ders çıkarmak için bir fırsattır. Bu fırsatı yakalayabilen ülkeler hem insana yakışır iş ve yaşam koşulları ile öncü konumuna gelebilecek ve hem de çevresel sürdürülebilirliği-doğa önceliğini arttırmada geleceği kurtarmış olabilecektir.

Türkiye tarımda dünyada önemli aktörlerden biridir ve potansiyel açısından avantajlı bir konumdadır. Salgından Türkiye tarımsal yönden fazla bir sorun yaşamamıştır. Salgının geç gelmesi, alınan önlemler tarım ve gıda tedarikinde fazla bir sorun yaşanmamasına katkıda bulunmuştur. Türkiye kaynaklarını, potansiyelini akılcı bir biçimde değerlendirebilirse üretim, tedarik, pazara eriştirebilme, sürdürülebilir üretim konularında sıkıntı yaşamayabilir. Dünyada Türkiye tarımda önemli bir ülke konumunu pekiştirebilir. Bu konumunu salgın gibi ortamlarda daha da güçlü kılacak önlemler almalıdır. Bu önlemler öncelikle kendine yeterlilik temelinde olmalı ve sonrasında da dünyada başta açlık, kıtlık sorunu yaşayan ülkelere paylaşım ve sürekli üretimi sağlayacak bir yaklaşımda olmalıdır.

Bu konuda önemli bir çıkarım şudur; COVID-19 salgınından dünyada en çok tarım ile uğraşanlar, kırsalda yaşayanlar ve tarım işçileri etkilenmektedir. Pandemi sürecinde en çok konuşulan konuların ilk sıralarında mevsimlik tarım işçiliği almıştır. Çünkü yüz binlerce mevsimlik tarım işçisinin hasat dönemlerindeki ülkeler arası hareketliliği, sınır kapanmaları nedeniyle her ülke açısından ciddi sorunlar getirmiştir. Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya, İspanya, ABD, Kanada başta olmak üzere yabancı mevsimlik tarım işçiliğine gereksinim duyan ülkelerin çiftçileri adeta çaresiz kalmışlardır. Örneğin, Atlas ülkeleri başta olmak üzere her yıl birçok ülkeden yaklaşık 350 bin göçmen işçi çalıştıran İtalya salgın sürecinde zorluklar yaşamıştır. Her yıl 286.000 mevsimlik göçmen tarım işçisinin meyve, sebze ve şarap işçiliğinde çalıştığı Almanya'da hükümet işgücü sorununu çözmek için başka ülkelere doğrudan uçuşlar yapmak ve sığınmacılar için de geçici çalışma izinleri vermek dâhil olmak üzere, hasat dönemleri için birçok çözüm aracını devreye koymak durumunda kalmıştır. 2.Nisan.2020'de

Avrupa Komisyonu, üye devletlere sınır ötesi seyahati kolaylaştırmak için pratik rehberlik yayınlamıştır. Rehberde gıda ve tarım sektörü çalışanları riskli gruplarda sayılmış ve özellikle mevsimlik işçilerinin salgından korunması konusunda bilgiler verilmiştir. Salgının daha fazla yayılmasını önlemek için her sektörde alınması gereken önlemler sıralanmıştır. Buradaki temel amaç için öncelikle herkes için gıda güvencesinin sağlanmasıdır.

Gelişmiş ülkeler aslında bir anlamda mevsimlik tarım işçiliği konusunda bir samimiyet testinden geçmişlerdir. Çünkü pandemiye kadar mevsimlik tarım işçiliği konusunu görmezden gelen, işçilere bin bir türlü zorluklar çıkaran, kayıtlılık durumlarına dikkat etmeyen ülkeler sıkıştıklarında neler yapabileceklerini gösterdiler. Ama üzücü olan şudur; insana yakışır iş koşullarını hayata geçirmek için COVID-19 şart mıydı? Bu olgu ülkelere daha etkili ve insana yakışır iş ve yaşam politikaları uygulama gerekliliğini, çalışma standartlarının belirlenmesi, koşulsuz ve ödünsüz uygulanması yükümlülüğünü ortaya koymaktadır.

Mevsimlik tarım işçiliği, tarımda emek kullanımı Türkiye açısından da önemli bir sorun ve konu alanıdır. Çünkü Türkiye’de yüzbinlerce yerli ve yabancı mevsimlik gezici-geçici tarım işçilerinin sorunları on yıllardır kronik hale gelmiş ve sadece bugün için değil, her zaman için çözüm beklemektedir. COVID-19 salgınının küresel düzeyde yayıldığı bu dönemde yüzbinlerce mevsimlik tarım işçisinin taşıdığı risk üst düzeydedir. Tamamına yakını kayıt dışı ve sosyal güvenlikten yoksun çalışan ve yaşayan mevsimlik tarım işçileri ülkemizin en dezavantajlı gruplarının ön sıralarında gelmektedir. Nitekim Türkiye İstatistik Kurumu 2019 yılı verilerine göre, tarımsal işgücünün (4,618 milyon) %85,3’ü kayıt dışıdır. Tarım işçileri için dezavantajları oluşturan unsurlar ise barınma koşulları, altyapı hizmetlerinden yoksunluk (elektrik, su, kanalizasyon, vd.), sağlık, çalışma koşulları, ücret miktarı ve koşulları, sağlıklı beslenme ve yemek yeme koşulları, sosyal güvenceden yoksunluk, çocukların okulu yarıda bırakmaları ve burada çalışmaları, tarımsal alanda gerçekleşen trafik ve iş kazaları ve tarım işçisi kadınların ev içi ve ev dışı rollerinin ağırlığı-zorluğudur. İşte bu koşullar altında ve COVID-19 salgını ortamında mevsimlik tarım işçileri çalışmaya devam etmekte ve ülkemizin gıda güvencesi için riskler üstlenmektedir. Şunu biliyoruz ki, Türkiye’de çalışan mevsimlik tarım işçilerinin en az beşte biri 20 yaşından küçüktür. Özellikle bunlar için ekonomik ve koruyucu önlemler alınmalı ve bu çocuklar aileleri ile birlikte mağdur duruma düşmemelidir. Burada en büyük sorumluluklar sırasıyla; tarım aracalarına, işverenlere, Ziraat Odalarına, yerel yönetimlere, mülki idarelere, sivil toplum kuruluşlarına ve işçilerin de bizzat kendilerine düşmektedir. Türkiye de mevsimlik tarım işçiliği başta olmak üzere tüm tarım emekçileri için

“insana yakışır iş” ve “sosyal koruma” politikalarını bir an önce hayata geçirmek ve her türlü önlemleri almak durumundadır.

Sonuç Yerine: Temel Çıkarım ve Direnç Noktaları

Dünyada ekonomik, siyasi, sosyal ve çevresel politikalarda meydana gelen gelişmeler karşısında, ülkeler ulusal ve uluslararası politika oluşturma ve uygulamalarında değişiklikler yapmıştır. COVID-19 sonrasında da değişiklikler çok farklı bir noktaya gelmiştir. Tarıma, kırsala yeniden bir yönelme başlamıştır. COVID-19 yerelleşme, yerel toplulukları güçlendirme, kalkınma süreçlerine tüm paydaşların katılımı gibi gelişmeleri daha çok ön plana çıkarmış, kırsal kalkınma yaklaşımlarına ve politikalarına da dolaylı veya doğrudan etki etmiştir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kırsal nüfusun yoğunluğu ve bu nüfusun halen en dezavantajlı toplumsal kesimlerden birini oluşturması bu alandaki sorunların çözümünde kırsal kalkınma politikalarını anahtar strateji haline getirmektedir. Bu strateji, bundan sonra her türlü salgını gözetken bir boyutta olmak zorundadır. Salgın sonrasında kırsal yaşamı tercih etme, özellikle kırdan kente göç etmiş olanların kırsala dönme düşüncelerinin güçlenmesi ve kırdan kente göçün artması beklenmektedir. Kırsalda iş ve yaşam şartlarının iyileştirilmesine, kırsal refaha ve doğaya duyarlı kırsal turizme ağırlık veren politikalar daha fazla kabul görecektir. Kırsal kalkınma politikalarında paradigma değişimine giderek kırsal alanların ve yerleşimlerin boşaldığı, tarımsal arazilerin işlenmediği alanları aktif hale getirecek destekler, politikalar ön plana alınmalıdır.

COVID-19 salgını ve yayılma riski ve bunun tarım sektörü ve gıda üretimi üzerinde olumsuz etkilerinin olabileceği beklentisi tüm ülkelerde endişe yaratmıştır. Bu kaygıların, endişelerin azaltılması için sürdürülebilir tarımsal üretimi destekleyen gıda tedarikini sağlayan ve işgücü arzını insana yakışır iş koşullarına uygun bir biçimde devam ettirecek politika uygulamalarına gereksinim duyulmaktadır. Burada da özellikle kırılgan, yoksul, dezavantajlı gruplara ve bu bağlamda, gıda arzının sürekliliğini sağlamada önemli bir rol oynarken, çoğu zaman gıda güvencesizliği içinde olan tarım emekçilerine özel bir hassasiyet gösterilmesi önem taşımaktadır. Tarımdaki dezavantajlılar için, mevsimlik gezici tarım işçileri için özel sosyal koruma politikalarına şiddetle gereksinim vardır. Gelir, geçim ve ürün sigortası tüm toplum kesimlerinde psikolojik güvence sağlamada önemli bir araç olacaktır.

Bundan sonrasında tarımda daha çok üretim, gıda tedariki, işleme ve tüketiciye ulaştırma ön plana çıkarken çalışanları koruyacak, kırsal yaşamı düzenleyecek, kayıt dışı

çalışmayı önleyecek, sosyal koruma uygulamalarını ve kamu hizmetlerine erişimi güçlendirecek politikalar arka planda kalmamalıdır. Aile çiftçiliği biçiminde tarımsal üretimde bulunanların ve tüm tarım işçilerinin temel sağlık hizmetlerine erişiminin sağlanması, işçi sağlığı ve güvenliği uygulamalarının takibi, virüsün yayılmasının önlenmesinde önem taşımaktadır.

Tarım ve gıda sektöründe tarım işçilerinin özel bir yeri ve konumu vardır. Hangi ekonomik gelişmişlik düzeyinde olursa olsun tarım işçileri bir yandan üretimin devamlılığını sağlamakta, diğer yandan kırsalın yoksulları olarak kendileri yaşama tutunmaya çalışmaktadır. Bu nedenle en hassasiyetle durulması gereken toplum kesimlerinin başında geliyor. Tüm tarım işçilerinin iş güvenliği ve sağlığı üzerinde özel olarak durulması gereken bir alanı oluşturuyor. İster gezici, ister geçici, ister sürekli olsun kayıtlılık durumlarına ve yasal statülerine, cinsiyetlerine bakılmaksızın her bir işçi güvenli ve sağlıklı koşullarda çalışma hakkına sahiptir. Bu hak evrensel bir hak olup, sağlanması hiçbir koşula bağlanmamalıdır.

Türkiye sahip olduğu biyolojik çeşitlilik, zengin iklim ve coğrafi koşulları, tarımsal arazi varlığı, fındık, incir, kayısı gibi ürünlerde lider olması gibi bazı niteliklerle potansiyel açısından tarımda şanslı olmasına rağmen kırsalın boşalması, tarım nüfusunun yaşlanması, üretim planlamasının eksikliği, başta çocuk işgücü olmak üzere tarım istihdamında yer alanlara yönelik İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun uygulanamaması nedeniyle de geleceğe yönelik belirsizlikler yaşamaktadır. Çünkü Türkiye'de üretime ve kaynak verimliliğine dayanmayan tarım politikaları, sürdürülebilir ve kendine yeterli üretime cevap vermemektedir. Türkiye'nin ülke genelinde tarımdan ciddi bir kopuş yaşadığını görüyoruz. Türkiye'de çiftçilerin yaş ortalaması 55'e yükselmiştir. Ayrıca genç nüfus tarımla uğraşmayı, kırsal bölgelerde yaşamayı tercih etmiyor. Bu durum gelecek açısından direnç noktalarını kırılğan hale getirebilir.

COVID-19 salgınının daha insancıl ve toplumsal ihtiyaçları konu alması ve çözüm getirmesi için politikaların, stratejilerin normatif olması gerekir. Burada insan yakışır iş, eşit ve adil yurttaşlık hakları, sosyal koruma ilkelerinden ödün vermeden sorunlara çözüm bulmak gerekir. Salgın ve krizlerin normatif öncelikler dışına çıkılıp çözüm aramak insan hakları ve hak temelli kalkınma ilkeleri açısından doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Normatif yaklaşımlar için; tarımda-kırsalda refah düzeyini yükseltmek, sürdürülebilir üretimi sağlamak, kırsalda tarım dışı istihdam alanları yaratmak, aile çiftçiliğini desteklemek, tarım işçilerinin yasal haklarını düzenleyici ve uygulamaya aktarıcı önlemlerin alınması şarttır.

Bütün canlıların ortak geleceği için COVID-19 ile birlikte görülmüştür ki tarım ve gıda tamamen serbest piyasa koşullarına bağlı arz-talep dengesine göre biçimlenmemeli, sosyal devlet anlayışı ön plana çıkmalıdır. Türkiye tarım ve kırsal kalkınma politikalarını ulusal çıkarlar ve yerli üretim, kendine yeterlilik ve dünyada açlık yaşayanlara karşı hassaslık çerçevesinde oluşturmalıdır. Ve herkesin gıda güvencesi için tarım ve gıda sistemleri gıda egemenliği, tüm girdilerde kendine yeterlilik kapsamında değişmek durumundadır.

Son söz olarak; COVID-19 salgınına karşı tarım, gıda ve emek politikalarının geleceğinde direnç noktaları oluşturmak sağın bahsedebilmede önem taşımaktadır. Her ülke kendi koşullarına göre direnç noktaları özel önem vermek ve ortak gelecek için önlemler almalıdır. Bu önlemler;

- Tarımsal üretimi teşvik etmek ve çiftçiler açısından gelir güvencesini sağlamak,
- Herkes için ödünsüz sosyal güvenlik uygulamalarını hayata geçirmek,
- Tarım emekçileri için işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerini uygulamak,
- “Sosyal koruma” politika uygulamalarını tarımda, kırsalda çalışanlar ve yaşayanlar için karşılık bulacak biçimde uygulamak,
- Yerel ve yerli tarım ve gıda tedarik değer zincirlerini sürdürülebilir tutmak.
- Gıda egemenliğini tohum, gübre, fidan, fide, vd. bütün girdiler temelinde kendine yeterlilik temelinde oluşturmak,
- Tarımsal üretimi ve pazara erişimi korumak ve artırmak için lojistiğe öncelik vermek,
- Aile çiftçiliğini koruyacak ve yaşatacak destekleme sistemini geliştirmek,
- Çevreye duyarlı ve çevreyi koruyan politikaları ödünsüz uygulamak,
- Tüm toplum kesimlerini gözetken, kapsayıcı politikaları uygulamak,
- Tarımsal üretim, iklim değişikliği, gıda tedariki gibi konularda risk yönetimini farklı senaryolara göre oluşturmak,
- Dünyada açlık sorunu yaşayan ülkeleri, toplumları gözetken paylaşımcı politikaları benimsemek,
- Kırsal yoksulların gıdaya erişimine özen göstermek,

- Gerek COVID-19 salgını sürecinde, gerekse sonrasında ortaya çıkan/çıkabilecek sorun ve fırsatlara insanların yaşamını daha kaliteli kılacak toplumcu ve ekonomik çözümler getirmek ve uygulamak,

- Tüm dünyada ekonomik, sosyal, politik ve doğal şoklara karşı dayanıklılığı artırmak için örgütlü, riskleri en aza indirebilen, beşeri ve sosyal sermayesi güçlü, iklim değişikliğine karşı dirençli bir tarımsal üretim ve kırsal kalkınma kapasitesini oluşturmak.

- Üretken-paylaşan-adil rekabeti gözeten dinamik toplumsal gelişimi oluşturmak biçiminde sıralanabilir.

Prof. Dr Bülent Gülçubuk'un. "COVID-19 Sürecinde Tarım, Gıda ve Emek Politikalarının Geleceğinde Direnç Noktaları" Konulu Çalışması Hakkında Soru, Cevap ve Katkılar Bölümü

Prof. Dr. Birgül Ayman Güler: *Dijital tarım nedir?*

CEVAP: *"Tarım Bakanlığının Dijital Tarım Projesi var. Bu proje, üreticilerin ürünlerini tüketiciye daha rahat ulaştırabilme, üreticiyle tüketiciyi buluşturabilme anlamında oluşturulan dijital bir platform. Proje kapsamında sadece tarım ürünü değil; tohum, gübre, ilaç, makine ve bunların bir şekilde pazarlanabileceği bir alt yapının hazırlığı yapılıyor. Projeye çiftçiler de dahil edilecek. Örneğin, hayvan satışlarında da bir çiftçi üç tane ineğim var diyerek sisteme giriyor, bir başkası da buna talip oluyor ve bunu sistem üzerinden alabiliyor. Fakat burada sorun şu, bunun işleyişi, Türkiye Odalar Borsalar Birliği'ne (TOBB) bırakılmış. Ancak diyelim ki satıcı ürünlerini sattı ve bazı defolar çıktı; TOBB bu durumda aradan çekiliyor. Bu noktada küçük üretici için, sözleşmeli tarım koşullarının ne şekilde belirleneceği ve bunun takipçisinin kim olacağı belirsiz. Bunun arkasında yatan asıl bir tuzak var. Biliyorsunuz CHP'li belediyeler kooperatifçiliğe çok fazla önem vermeye başladılar. DİTAP bu hareketlerin önünü kesmek için yapılan bir girişim gibi geliyor bana. Çünkü tarım kredi kooperatiflerini çok fazla ön plana çıkarıyor, arayüz olarak burada tarım kredi kooperatiflerini kullanıyor. Amaç, tarım kredi kooperatiflerinin marketlerini her yerde yaygınlaştırarak; hem belediyelerin açtıkları marketleri hem de doğrudan kalkınma kooperatiflerinin açtığı marketleri güçsüz bırakmak. Umarım bu öngörüm yanlış çıkar."*

Prof. Dr. Süheyla Suzan Alıca: *"Kadın kooperatiflerinin tarımdaki konumu nedir? Tarımsal üretim ve iklim değişikliği arasında nasıl bir ilişki kurabiliriz?"*

CEVAP: *"Türkiye'de bir konuyu tartışmaya açıyorum: Kadın kooperatifleri mi kooperatiflerde kadın mı? Bu ikisi arasında ince bir çizgi var. Birçok kadın kooperatifinin kurulmasına katkıda bulunmaya çalıştım. Ama oradaki amaç bir duyarlılık, farkındalık ve ilgi yaratmaktı. Ancak ben kooperatiflerde kadın konusunun çok daha önemli olduğunu düşünüyorum. Türkiye'de Tarım Bakanlığı'na bağlı, yaklaşık 7 bin tarımsal kalkınma kooperatifi var. Bunların 700 bin ortağı var. Bu ortakların yüzde 10'u kadın olsa, 70 bin ortak kadın olur demek. Türkiye'de yaklaşık 260 kadın kooperatifi var. Bunların toplam ortak sayısı 20 bini geçmiyor. Kooperatiflerde toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bir sorun olduğu görülüyor. Kadınların, kooperatiflerdeki etkinliğinin artırılması gerektiğini düşünüyorum. Bu kota yoluyla olabilir belki. Neden Türkiye'de kadın kooperatifleri, maalesef hijyen malzemesi üretmiyor ya da mikro*

çip üretmiyor. Hollanda'daki kadın kooperatifleri mikro çip üretiyor. Bizde kooperatifçilikte kadınlara verilen rol; ev içi rollerin kooperatife taşınmasından başka bir şey değil. . Hep birbirinin tekrarı olmaya başladı. Kadın kooperatiflerinin önemsenmesi gerekiyor. Dünyada kadın ortakların yer aldığı kooperatifler çok ön planda. Japonya'dan örnek vermek istiyorum. Japonya'da 600 tane tüketim kooperatifi var. Bunların 27 milyon ortağı var. Bu ortakların, 25 milyonunu kadınlar oluşturuyor. Dünyadaki en büyük beşinci kooperatif, Japonya'da tarımla ilgili bir kooperatif. Yıllık işlem hacmi 56 milyar dolar. Türkiye'de 7 bin tane sadece kalkınma kooperatifi, toplamda 13 bin kooperatif var. Sayının bu kadar çok olduğu bir yerde dışarıdan sanılıyor ki kooperatif uygulaması çok başarılı. Dünyada kooperatiflerin sağladığı istihdam yaklaşık 800 milyon kişi. Türkiye'de ise 70 bin kooperatifin yarattığı istihdam 100 bin kişi. Kooperatifleri işlevselliği üzerinden tekrar kurgulamamız lazım.

İkinci soruya gelecek olursak, son 30 yılda Türkiye, bütün biyolojik anlamda ürün türlerinin yaklaşık yüzde 30'unu kaybetmiş durumda. Türkiye'de yaklaşık 13 bin tane endemik bitki var diyoruz ama Türkiye'de bitkisel ürün tüketimimizin yüzde 80'i, 6 ürün üzerinden. Biyolojik çeşitliliğe sahip olmak kadar, onu korumak da çok önemli. Bu durum gelecekte önemli tehditleri beraberinde getiriyor. Örneğin, iklim değişikliği dünyayı, Türkiye'yi ve tarımı mutlaka etkiliyor. İklim değişikliği derken ben ısınmadan bahsetmiyorum. Yağış rejimindeki değişimler daha çok önemli. Şu anda Konya Ovası'nda yer altı suları yaklaşık 200-220 metreye kadar indi. Bunun temel nedenlerinden birisi iklim değişikliği. Bu günlerde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ile Ayaş'ta arazi kullanım planlamasıyla ilgili bir proje yürütüyoruz. İklim değişikliğinden kaynaklı gelir ve üretim zararının son 10 yılda en az yüzde 20-25 arttığı konusunda bulgular var. Aynı şekilde çeşitliliğin değiştiği konusunda da bulgular var. Maalesef, iklim değişikliğinden dolayı daha az sulu tarıma yönelme gözlemleniyor”.

Kayhan Kavas: Büyükşehir yasasında büyükşehir belediyelerin tarımla ilgili görevleri de var, büyükşehir belediyeleri bu konuda ne yapıyorlar? 2012 yılında 6360 sayılı Yasa'nın çıkmasından bugüne kadar tarımsal bağlamda büyükşehir belediyeleri tarafından yürütülen faaliyetler nelerdir?

CEVAP: Bir yüksek lisans öğrencim, İzmir'in Kiraz ilçesinde 6360 sayılı yasanın etkileriyle ilgili bir araştırma yaptı. Ortaya çıkan şu: Büyükşehir düzenlemesiyle birlikte yaşam maliyeti daha fazla arttı. Sayaçlar takıldı ve su, elektrik şehir şebekesi üzerinden ücretlendirilmeye başlandı. Arkasından emlak vergisi vs. bunlar alınmaya başlandı. Bu yasa çıkacağı zaman ne getirip ne götüreceğine ilişkin bir öngörüde bulunmaya çalışmıştık. Sonra ortaya çıktı ki,

ülkede sermaye üretmeyince bütün tarım alanlarını kentsel arsaya dönüştürmenin bir alt yapısı hazırlanmış oldu. Bunda da başarılı olundu. Daha sonra Tarım Bakanlığı'nın yapması gerekenleri büyükşehir belediyeleri üzerlerine aldılar. Buna da karşı çıkıyorum. Belediyeler fidan, gübre vb. dağıtıyorlar. Bu belediyenin işi değil. Bu merkezi yönetimin işidir. Belediyeler bu üreticilerin ürünlerini pazara ulaştırmaları için bir şeyler yapabilirler, kooperatifçiliği güçlendirme anlamında bir şeyler yapabilirler. 17 büyükşehir belediyesiyle yapmış olduğum bir anketin sonucuna göre 17 belediyenin içinde sadece 1 tanesi mevcut yasadan memnun. O belediye de mevcut siyasi iktidar partisinden. Gerekçesi ise, etkinlik alanının ve bütçesinin artması.

Kaynakça

- COVID-19: WTO-FAO-WHO ignore crucial link in food supply chain.* (2020). Uniting Food, Farm and Hotel Workers Worldwide : <http://www.iuf.org/w/?q=node/7517> adresinden alındı.
- Cullen, M. T. (2020). COVID-19 and the risk to food supply chains: How to respond? *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. <http://www.fao.org/3/ca8388en/CA8388EN.pdf> adresinden alındı.
- Eren, S. (2020). *Koronavirüs Salgını ve Temel Gıda Piyasaları Üzerindeki Etkileri*. İKV Değerlendirme Notu.
- FAO. (2020). Addressing the impacts of COVID-19 in food crises. *April–December 2020: FAO's component of the Global COVID-19 Humanitarian Response Plan*.
- FAO; AKÇAM. (2019). *Agricultural Livelihood And Labor Markets For Syrians Under Temporary Protection And Vulnerable Host Communities In Six Provinces Of Turkey*. Ankara: FAO Turkey.
- Food and Agriculture Organization. (2018). *The Future of Food and Agriculture: Alternative Pathways to 2050*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- Gülçubuk, B. (2020). *Covid-19 Sonrasında Tarım Politikalarının Geleceği*. İstanbul: İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü.
- Husain, A., & Sandstorm, S. (2020). *COVID-19: Potential impact on the world's poorest people: A WFP analysis of the economic and food security implications of the pandemic*. Rome: World Food Programme.
- International Labour Organization. (2020). *ILO Sectoral Brief*. Geneva: International Labour Organization.
- Q&A: COVID-19 pandemic – impact on food and agriculture.* (2020). Food and Agriculture Organization of the United Nations: <http://www.fao.org/2019-ncov/q-and-a/impact-on-food-and-agriculture/en/> adresinden alındı.

DEMOKRATİK ENERJİ PROGRAMI ÜZERİNE NOTLAR¹³

Oğuz TÜRKYILMAZ¹⁴

Giriş

Enerjiden yararlanmak modern çağın gereği ve vazgeçilmez bir insan hakkıdır. Esasen tümü toplumun ortak malı olan enerji kaynaklarının araştırılması, bulunması, değerlendirilmesinden başlayarak; üretim, iletim, dağıtım ve satışına kadar sürecin tüm aşamalarında çevreye, iklime ve doğaya olumsuz etkileri asgari düzeyde tutulmalı ve toplum yararı gözetilmelidir. Bu ölçüt, enerji ile ilgili tüm faaliyetlerde geçerli olmalıdır. Enerjinin tüm tüketicilere yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve güvenilir bir şekilde sunulması, temel enerji politikası olmak zorundadır. Bu anlayış ve yaklaşım, enerji ihtiyacının karşılanması, bir kamu hizmeti olarak yürütülmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır.

1. Neoliberal Politikaların Dünya Ölçeğinde Enerji Sektöründe Yarattığı Yıkıcı Sonuçlar

1.1. Enerji Kaynakları Üzerinde Egemenlik ve Denetim Kurmak İçin Savaşlar

Dünyada enerji kaynaklarının büyük bir bölümünü tüketen ABD ve diğer emperyalist kapitalist ülkeler kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve diğer büyük güçlerin bu “sınırlı” kaynaklara erişimini engellemek ve kontrol etmek için; tüm dünyadaki enerji kaynaklarını denetlemeyi ve ele geçirmeyi amaçlayan strateji ve politikaları yıllardır uygulamaktadır. Öte yandan Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti de bu denetimi kırma çabalarının yanı sıra emperyal amaçlarla da benzer politikaları yürütmektedir. Petrol ve gaz rezervlerinin, başta Orta Doğu olmak üzere, sınırlı coğrafyalarda (Rusya, Orta ve Güney Amerika, Hazar, Afrika, vb.) yoğunlaşmış olması, söz konusu kaynakların kontrolüne yönelik mücadele ve savaşları kızıştırmaktadır.

¹³ Bu yazı, yazarın iki editöründen biri ve bölüm yazarı olduğu; TMMOB Makina Mühendisleri Odası Türkiye Enerji Görünümü 2020 Raporunun, yazar ve Orhan Aytaç imzalı Saptamalar ve Aykırı Öneriler başlıklı Sonuç bölümünden yazar tarafından derlenmiştir.

¹⁴ Endüstri Mühendisi, TMMOB Enerji Çalışma Grubu Başkanı, oguz.turkyilmaz@mmo.org.tr, oturkyilmaz@turbomakina.com, oguzturkyilmaz@dizelturbo.com.tr.

1.2. Tekellerin Fosil Yakıt Temelli Politikaları Nedeniyle Küresel Isınmaya Yol Açan Sera Gazı Salımları Artıyor

Bugün insanlığın karşı karşıya kaldığı en ciddi tehlike, küresel iklim krizidir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'ne (IPCC) göre karbondioksit oranındaki artışın temel nedeni fosil yakıt kullanımımızdır.

Petrol, gaz ve kömür tekelleri günümüz dünyasında çok etkilidir. 2018 yılı itibarıyla birincil enerji talebi, son sekizi yılın en yükseği olan % 2,44 oranında artmıştır. Bu nedenle, dünya birincil enerji üretiminin % 81'ini oluşturan fosil yakıtlara yüksek bağımlılık ((diğerleri, nükleer % 5, geleneksel hidrolik dâhil yenilenebilir enerji kaynakları % 10, geleneksel biyokütle % 4), sürdürülen piyasa esaslı politikalarla kısa ve orta dönemde kayda değer bir azalma göstermeyecektir. Nitekim 2018'de fosil yakıt kullanımı % 2,7, enerji kaynaklı karbondioksit (CO₂) salımları % 2 artmıştır (WEO 2019).

Hava ve çevre kirliliğinin insan ve toplum yaşamına olumsuz etkilerini gidermek, iklim krizinin insan yaşamını tehdit eden kuraklık, denizlerin ısınması, yeraltı sularının azalması, orman yangınları, beklenmedik zamanlarda yüksek yağışlar, yağışların düzensiz hale gelmesi, su baskınları vb. yıkıcı zararları azaltmak, hızla yükselme eğilimindeki sıcaklık artışını 1,5 - 2 °C ile sınırlamak için, enerji üretim ve tüketiminde fosil yakıtların payını mutlaka radikal bir şekilde düşürmek gerekir.

1.3. Enerji Yoksulluğu ve Yoksunluğu

Günümüz dünyasında, bir yandan kaynaklar fütursuzca (toplumsal yaşam gereklerinin çok üzerinde) tüketilirken, diğer yandan hâlâ 3 milyar insanın evinde ellerini yıkayacağı bir lavabo, 2,9 milyar insanın yemek pişirmek için düzenli bir mutfak bulunmamakta; 1 milyara yakın insan elektrikten yararlanamamakta, yüz milyonlarca insan da yemek pişirmek için çerçöp ile bitkisel ve hayvansal atıkların yakıldığı ilkel ocakları kullanmaktadır. Bu olgular yanı sıra gelişmiş ülkelerde yaşayanlar dâhil; milyarlarca insan, alım güçlerinin yetersizliği nedeniyle mevcut imkânlarla ulaşmakta zorluk çekmektedir. Bu durum enerji yoksunluğu ile enerji yoksulluğu gibi iki farklı kavramı ortaya çıkarmaktadır.

Enerji yoksunluğunu, çağdaş enerji hizmetlerine erişim ve kullanım imkânının fiziki olarak mümkün olmaması hali olarak tanımlayabiliriz. Örneğin akarsuyun, elektriğin olmadığı yerlerde yaşayanların durumu.

Enerji yoksulluğu ise; insanların, yaşam alanlarında modern enerji hizmetlerinin veriliyor olmasına karşın, düşük gelirleri nedeniyle bu hizmetlere erişim imkânlarının sınırlı olması ve/veya mümkün olamaması durumudur.

2. Neoliberal Politikaların Türkiye Enerji Sektörüne Yansımaları

2.1. Genel Görünüm

Ülkemizde 1980'den bu yana yerleştirilmeye çalışılan piyasa ekonomisi ile sektörde kamu varlığı sınırlanmakta ve/veya yok edilmekte, genel olarak enerji, özel olarak da elektrik sektörü serbest piyasa işleyişine ve özel sermaye şirketlerine dayalı olarak yapılandırılmaktadır.

Türkiye'de de birincil enerji arzı içinde fosil % 86,4, yerli kaynakların payı ise %27,2'dir. Bugünkü iktidar döneminde birincil enerji talebi %86,4, enerji girdileri ithalatı %102,6 oranında artarken yerli enerji arzı % 62,4 artmış ve sonuçta birincil enerji arzı içindeki yerli kaynak payı % 31,7'den % 27,6'ya gerilemiştir. Enerji ham maddeleri ithalatı rekor kırarak 60 milyar dolara ulaştığı 2012'yi izleyen yıllarda biraz duraksamış, petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki düşmenin etkisiyle, 2016 yılında 27,2 milyar Dolara gerilemiş ise de 2017 yılında yeniden artmaya başlamış ve 2019 yılında ise, 41,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Gerek virüs salgını nedeni ile azalan talep, gerekse petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle, enerji hammaddeleri ithalatının 2020'de gerileyebileceği söylenebilir. Enerji maddeleri ithalatında % 35,6 payla birinci sırada yer alan Rusya Federasyonu toplam enerji arzının da % 25,6'sını sağlamaktadır.

Kamu elektrik üretim tesislerinin çok büyük bölümü özelleştirilmiştir. Elektrik üretiminde kamu payı 2018'de % 15, 2019'da % 19,5 olmuştur. Elektrik dağıtımı ve satışı tamamen özel şirketler tarafından yapılmaktadır. Plansız uygulamalar sonucu ülkede elektrik üretiminde arz fazlası oluşmuş, bunun sonucunda bazı santraller üretimi durdurmuş veya kapanmış, bir bölümü yurtdışına satılmıştır. Birkaç büyük özel sermaye grubu, elektrik üretiminin yanı sıra dağıtımını da kontrol etmektedir.

Petrolün rafinaj işlemleri iki özel şirket tarafından, ithalat, dağıtım, pazarlama ve satış işlerinin tamamı az sayıda özel şirket tarafından denetlenmektedir.

İstanbul dışında ülkenin tüm kentlerinde doğal gaz dağıtım, satış, pazarlama hizmetleri özel şirketler eliyle verilmektedir.

2.2. Kayırmalar ve Hukukun İşlevsizleştirilmesi

Toplum yararını dikkat almayan, kamusal planlamayı, denetimi ve kamusal üretimi reddeden veya işlevsizleştiren, kamu kaynaklarını özel şirketlere aktarmaya yönelik enerji politika, karar ve uygulamaları ile sadece elektrik enerjisi alanında 2018’de yaklaşık 32 milyar TL, 2019’da 40 milyar TL özel şirketlere transfer edilmiştir.

Az sayıda şirketin çıkarına hizmet eden yüksek fiyatlarla yerli kömür yakan santrallara verilen alım garantisi; belirli şartları sağlayan yerli kömür, doğal gaz, ithal-yerli karışımı kömür yakan ve hidroelektrik santrallar için oluşturulan kapasite mekanizması ile ilave ödeme yapılması gibi bedeli milyarlarca varan uygulamaların yanı sıra; amaçlarının çok dışına çıkmış olan ve yatırımcılara kâr garantisi sağlayan *Yenilenebilir Enerji Kaynakları Destekleme Mekanizması* (YEKDEM) vb. uygulamalar; elektrik maliyetlerinin ve fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bu politika ve uygulamaların mevcut haliyle sürdürülmesi, yeni zamların gerekçesi olacaktır.

2.3. Artan Fiyatlar, Yaygınlaşan Enerji Yoksulluğu

Ülkemizde enerji yoksulluğu sorunu giderek ağırlaşmaktadır. Toplam istihdamın % 34,64’ünün sosyal güvenlik sistemi dışında sigortasız ve % 60’ından fazlasının asgari ücretin altında ücretle çalıştığı günümüz Türkiye’inde, art arda gelen zamlarla aileler her ay tutarı daha fazla artan enerji, su vd. faturalarını ödemekte zorlanmakta ve ödeyemedikleri için elektriği, gazı ve suyu kesilen konut sayısı milyonlarla belirtilmektedir. 2018 Ocak-2020 Ocak döneminde TÜİK’in çarpıtılmış enflasyon oranı % 34,80, devletin resmi enflasyon oranı olarak kabul edilen yeniden değerlendirme oranı % 52,67 iken , konutlarda elektrik fiyatı %57,92, doğal gaz fiyatı %59-60 gibi daha yüksek oranlarda artmıştır. Asgari ücret artışı ise % 44,90 düzeyinde kalmıştır.

Nisan 2020 itibarıyla, hane halkı aylık ortalama elektrik ve doğal gaz harcamaları toplamı, iki çocuklu eşi çalışmayan asgari ücretlinin gelirinin İstanbul’da % 14,35’i ve Ankara’da % 15,90’u olmuştur.

2020 yılı başından itibaren dünyaya yayılan ve Mart ayından itibaren ülkemizi de sarsan Corona virüsü salgını nedeniyle kapanan/kapatılan çok sayıda işyerinin sahibi ile işini kaybeden milyonlarca çalışan da; enerji ve su faturalarını ödeyemeyecek, elektrik ve gazlarının kesilmesi ile enerji yoksulları arasına katılacaktır.

Prof. Dr. Ebru Voyvoda ve Prof. Dr. Erinç Yeldan'ın Mayıs 2020 tarihli Salgının Türkiye Ekonomisi üzerine etkilerini konu alan çalışmalarında: “Model sonuçları salgının ekonomik maliyetlerini gayri safi yurtiçi hasılda % 26.7 ve toplam işgücü istihdamında da % 22.8’lik bir kayıp olarak vermektedir. İşsizlik oranında beklenen artış, % 14 düzeyinden, % 33’e yükselmekte, işsiz sayısının da 4.7 milyon kişiden, 11.7 milyona.

7

milyona

artması beklenmektedir. İstihdamdaki bu gerilemeye koşut olarak hane halkı harcanabilir gelirlerinin de 2019’a görece olarak % 46 düşeceği tahmin edilmektedir.” denilmektedir (Voyvoda, Yeldan, 2020).

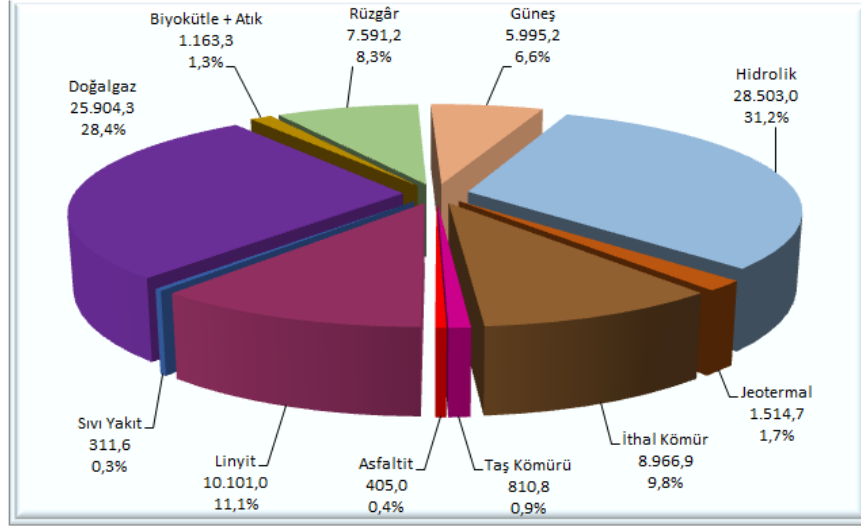
2.4. Krizdeki Enerji Sektörünün Ödemediği Krediler

2017 sonunda 637 milyon TL olan enerji sektörünün takipteki kredi miktarı, 2018 sonunda on katı olan 6 milyar 322 milyon TL’ye, 2019 sonunda ise 21,675 kat artışla 13 milyar 700 milyon TL’ye ve enerji sektörünün kullandığı 207 milyar TL tutarındaki krediler içindeki payı % 6,6’ya yükselmiştir. KPMG Türkiye Enerji ve Doğal Kaynaklar Sektör Lideri Ümit Bilirgen, bu yıl enerji sektöründe şirket birleşme (konsolidasyon) süreçlerinin hızlanmasını öngördüklerini bildirmiştir (<https://www.bloomberght.com/>, 2020).

Batık kredilerin önce yerli bir varlık yönetim şirketine, daha sonra bu alanda faaliyet gösteren yabancı şirketlere satılacağı yolunda değerlendirmeler de bulunmaktadır (<https://m.finansgundem.com/>, 2020).

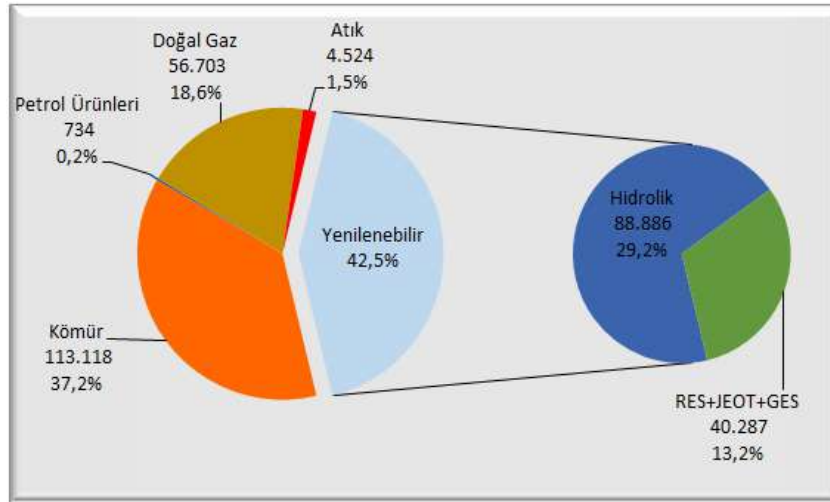
2.5. Elektrik Üretimi

Grafik 19: 2019 Sonu İtibarıyla Kurulu Gücün Kaynaklara Dağılımı (MW, %)

31 Aralık 2019 TOPLAM KURULU GÜÇ : 91.267 MW

Grafik 20: Yıl Sonu İtibarıyla 2019 Yılı Elektrik Üretiminin Kaynaklara Dağılımı (Milyon kWh, %)

TOPLAM ÜRETİM : 304.251,6 GWh

Abartılı talep tahminleri ve plansız bir şekilde yapılan yatırımlarla ihtiyacın çok üzerinde bir kurulu güç kapasitesi tesis edilmiştir. 2019'da en yüksek talep 45.324 MW iken kurulu güç puant talebin iki katını aşmış ve 91 267 MW'a ulaşmıştır. Kurulu gücün proje kapasitesinin üçte biri, güvenilir üretim kapasitesinin dördte biri, 95 - 170 GWh değerlendirilebilir kapasite atıl durumdadır.

Türkiye gibi her yedi - sekiz senede bir ciddi ekonomik krizlerle karşı karşıya kalan, kırılgan bir ekonomide, yeterli hesap yapmadan elektrik fiyatlarının hep yüksek kalacağını, TL'nin yabancı paralar karşısında hiç değer yitirmeyeceğini inanan yatırımcılar, kredi isteyen

yatırımcının yatırım yapacağı santralla ilgili bilgi, denetim ve yönetim kapasitelerini araştırmaya, yatırımın fizibilitesini incelemeye ihtiyaç duymadan “biz teminatları sağlam alalım, gerisini boş ver” deyip kredi veren bankalar, planlama söylem ve uygulamalarını yok sayarak, ihtiyaç olup olmadığına, dışa bağımlılığı arttırıp arttırmadığına bakmadan bütün yatırım başvurularına lisans veren Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), elektrik talebinin her yıl doğrusal olarak en az % 6 artacağını varsayan ve sürece müdahil olmak yerine seyirci olmayı yeğleyen enerji yönetimi, bunların hepsi kaynak israfından ve ihtiyacın çok üzerinde atıl kapasite yaratılmasından ortak ve zincirleme sorumludur. Mevcut kurulu güce ek olarak fiziki yatırım aşamasında olanlar ve yatırım öncesi süreçte olan projeler de eklendiğinde 130.000 MW’a ulaşacak bu kapasite fazlası karşısında; verimsiz, çevreyi koruyucu yatırımları yapmamış, yakacak kömürü bile olmayan özelleştirilmiş eski linyit santrallarından başlayarak verimsiz doğal gaz santralları ve diğer santrallerden maddi yapıları güçlü olmayanların üretimlerini durdurmaları, kapanmaları şaşırtıcı olmamalıdır.

Üretimdeki düşüşten ötürü sanayinin, satışlarının azalmasıyla ticari kesimin, gelirlerinin azalması nedeniyle yurttaşların, toplam ekonomik faaliyetin daralması nedeniyle ulaşım ve lojistik faaliyetlerinin ve sonuçta ülkenin enerji gereksiniminin gerilemesi de söz konusudur. Bu gelişmeler sonucu milyonlarca abone faturalarını ödeyemeyebilecek, talepteki azalmadan ötürü gelirleri sınırlanacak olan gaz ve elektrik dağıtım ve üretim şirketleri çok zora düşecek ve hizmetlerini aksatabilecektir.

Bu tabloyu toplumcu bir bakış açısı ve kamu mülkiyeti, kamusal hizmet ve toplumsal yarar esaslarını temel alan bir planlama ve toplumsal kalkınma perspektifi ile değiştirmek mümkündür. Enerji dâhil bütün alanlarda bu anlayışı dile getirmek, çaba harcamak, emekçi halktan yana tüm kişi ve kuruluşlar için ivedi bir görev ve zorunluluktur. Toplumsal yaşamın her alanından yükseltilecek bu ve benzeri yaklaşım, eleştiri ve önerilerin toplumsal, ekonomik, siyasal bilinç atmosferi oluşturmasıyla, “başka çözüm yok” diye dayatılan mevcut olumsuz durumun aşılması ve yeni yönelimlerin tarihsel olarak kendini dayatması mümkündür.

3. Demokratik Enerji Programı

Dile getirdiğimiz görüşlerle katkı koymaya çalıştığımız “*demokratik bir enerji programı oluşturma arayışları ve tartışmaları*” kuşkusuz sona ermiş bir çaba veya süreç değildir. Bu alandaki çalışmalar yalnız uzmanların saptama ve değerlendirmelerine

dayanmamalı; madenlerin, enerji santrallerinin ve muhtelif enerji tesislerinin bulunduğu yörelerde yaşanan çevresel ve toplumsal sorunları derinliğine irdelleyen çalışmalar ile yöre halkının gözlem, deneyim ve taleplerini de içermeli, ilgili tüm kesimlerce değerlendirilerek ve tartışılarak son biçimini almalıdır.

3.1 Çıkış Noktası

Demokratik enerji programı, emeğin tarihsel kazanımlarını, örgütlülüğünü ve sosyal devleti sermayenin çıkarları lehine yok eden; sağlık ve eğitim başta olmak üzere tüm kamusal hizmet alanlarını piyasa uygulamalarına açan neoliberal politikaları değiştirmeyi esas almaktadır. Emeği en yüce değer sayan, siyasal, ekonomik, sosyal yönleriyle bütünlüklü, toplumcu bir demokratikleşme siyasal programının, eşit, özgür, adil bir topluma ve bağımsız ve demokratik bir ülkeye ulaşma mücadelesinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Politika ve programlar, içeriklerinin yanı sıra oluşturulma yöntemleriyle de demokratik olmak zorundadır. Toplum yararını gözeten enerji politika ve uygulamaları, yine toplum yararını gözeten alternatif kalkınma ve sanayileşme politikaları ile birlikte düşünülmeli ve böyle bir toplumcu program, ilgili kesimlerin aktif katkılarına imkân veren demokratik katılım mekanizmalarında tartışılarak geliştirilmelidir.

Bu tartışmalarda aşağıdaki ilkeler temel alınmalı ve bunlarla sınırlı kalmamak üzere konu her yönüyle, derinliğine irdelenmelidir.

3.2. Yeni Bir Kamu Sektörü Yapısı ve Kamusal Üretim

1980 yılından sonraki bölme, küçültme, kapatma, özelleştirme uygulamalarıyla, genel olarak tüm kamu iktisadi kuruluşlarında, özel olarak enerji sektörünün petrol, doğal gaz ve elektrik alt sektörlerinde kamu kesiminin etkinliği azaltılmıştır. Bu politikalar sonucu, Petrol Ofisi'nin ve TÜPRAŞ'ın tamamı ile TPAO ve BOTAS'a bağlı şirketler özelleştirilmiş, TEK bölünmüş, elektrik üretiminde kamunun yeni yatırımlar yapması sınırlandırılmış, elektrik dağıtım şirketleri ve kamunun elektrik üretim santrallerinin büyük bir bölümü hızla özelleştirilmiştir. Bu olumsuz gidişe son verilmesi zorunludur.

Kamu kurum ve kuruluşlarının yukarıda tanımlanan kamusal işlevlerini yerine getirmeleri için yeniden düzenlenmeleri gerekir. "KİT'ler zarar eder" tekerlemesinin yarattığı kompleksten bir an önce arınılmalı ve yeni kamu iktisadi teşekkülleri sektör temelli olarak

kurulmalıdır. Elektrik ve doğal gaz üretimi, iletimi ve dağıtımı, su üretimi ve dağıtımı, büyük ölçekli madencilik projeleri, kamusal eğitim, kültür, sağlık ve spor tesisleri, kamusal ulaşım sistem ve şebekeleri, toplu konut, sosyal güvenlik, temel ihtiyaç maddelerinin temini ve diğer sosyal fayda yaratan alanlarda oluşturulacak güçlü kamusal kuruluşlar ve yapılar sayesinde kamu mülkiyetinde olan, iyi yönetilen ve denetlenen bir sistem oluşturmak mümkün olabilir.

3.3. Enerji Stratejisinin Köşe Taşları

Enerji sektörü ile ilgili stratejimiz, aşağıdaki temel öncüllere dayanmalıdır:

1. Büyüme politikalarının gözden geçirilmesi, büyüme ile birlikte adil bölüşümü ve sosyal hakları geliştirmeyi esas alan bir kalkınma anlayışının benimsenmesi, temel bilimleri, teknoloji geliştirmeyi ve nitelikli üretimi ihmal eden, ithal girdi oranları çok yüksek, teknoloji düzeyi düşük ve orta olan ürünlerin imaline-ihracına takılıp kalan anlayış ve uygulamalardan vazgeçilmesi.

2. Çok sayıda yeni elektrik tesisi kurma yerine; enerjiyi çok daha etkin, işlevsel, tutumlu ve verimli kullanan, sağlanacak tasarrufla yeni tesis ihtiyacını azaltan ve kurulacak tesisleri yenilenebilir kaynaklara ve yurtdışında üretilen ekipmanlara dayandıran düşük karbonlu, iklim krizine olumsuz etkileri asgari düzeyde olan bir politikalar manzumesine geçiş sağlanması.

3. Sanayileşme strateji ve politikalarında, yarattığı katma değer görece düşük, yoğun enerji tüketen, eski teknolojili, çevre kirliliği yaratabilen sanayi sektörleri (çimento, seramik, ark ocak esaslı demir-çelik, tekstil vb.) için karbon vergisi vb. caydırıcı önlemler uygulanması ve bunlar yerine; enerji tüketimi düşük, ithalata değil yerli üretime dayalı, ileri teknolojili sanayi dallarının örneğin elektronik, bilgisayar donanım ve yazılımı, robotik, aviyonik, lazer, telekomünikasyon, gen mühendisliği, nano-teknoloji vb. sektör ve alanlara öncelik verilmesi.

4. Geniş toplum kesimlerinin güncel gerekler ve çağdaş yaşam koşullarına uygun enerji gereksinimlerinin eksiksiz karşılanması, ancak bu gerçekleştirilirken “yeni dünya düzeni” anlayışı kapsamında sürekli pompalanan, doğal kaynakların hoyratça kullanımına ve iklim krizine yol açan; yoğun enerji tüketen düşük teknolojili sanayi tesisleri, toplumsal gereksinimlerden fazla/ gereksiz meta üretimi, geceleri ışıl ışıl parlayan kamu binaları ve AVM’ler, körüklenen özel araçla ulaşım vb. tüketim çılgınlığından uzak durulması ve enerji talep tahminlerinin abartılardan arındırılarak gerçekçi olarak yapılması.

3.4. Nelere Son Verilmeli? Neler Yapılmalı?

Akkuyu Nükleer Enerji Santrali (NES), (Trans Anadolu Doğalgaz Botu Hattı Projesi) TANAP, Türk Akımı vb. projelerde yapıldığı gibi bazı ticari sözleşmelerin, bir tür “yasal hile” ile gereği olmadığı halde Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM) onayından geçirilerek uluslararası sözleşme niteliği kazandırılması ve ulusal iç hukukun denetimi dışına çıkarılması önlenmeli; bu tür mevcut sözleşmeler ivedilikle yeniden görüşme konusu yapılarak toplum ve ülke çıkarları doğrultusunda değiştirilmelidir.

Yasal düzenlemelerde yer alan kamu yararı kavramı öznel ve piyasa güçleri lehine istismar edilen bir kavram olmaktan çıkarılmalıdır. Kamu yararı kavram ve uygulaması, özgün içeriğe uygun olarak; toplumun ve emekçi halkın yararını gözeten nesnel ve somut olarak ölçülebilir ölçütlere dayandırılmalıdır.

“Acele kamulaştırma” denilen ancak gerçek kamu yararından uzak, sermayenin enerji yatırımları için yurttaşların oturdukları evlerden, topraklarından, çevrelerinden koparılmasına, sürgün edilmesine dayanak olarak kullanılan ve temel insan haklarına aykırı olan bu düzenleme ve uygulama derhal sona erdirilmelidir.

Kullanılmayan bir hakkın hak olmadığı gerçeğinden hareketle, toplumsal adalet için; tüm idari ve adli yargı süreçlerde halkın ve demokratik kuruluşların hatalı uygulamalara yasal itiraz hakkını sınırlayan, önleyen, hatalı yoruma açık olan “doğrudan zarar görme şartı”, yüksek dava açma harçları ve çok yüksek bilirkişi ücretleri gibi tüm engeller kaldırılmalı, hak aramanın kolay ve uygulanabilir olması sağlanmalıdır.

Yerli kömür yakan santrallara piyasada oluşandan daha yüksek sabit fiyattan alım garantisi verilmesi ve fosil yakıtlı birçok büyük santrale ilave ödeme yapılmasını sağlayan Kapasite Mekanizması sona erdirilmelidir.

Yenilenebilir kaynaklara verilen ancak bugün amaç dışına çıkmış olan ve birçok büyük şirkete kamudan kaynak aktarımına dönüşen yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektriği yüksek fiyatla alım garantisi uygulaması gözden geçirilmeli ve kapsamı küçük ve desteğe gerçekten ihtiyacı olan santrallerle sınırlanmalıdır.

Doğal çevreyi ve toplumsal yaşamı olumsuz etkilediği saptanan tüm santrallerin (termik, jeotermal, hidrolik, biyokütle vb. kaynaklılar dâhil) faaliyetleri durdurulmalıdır.

Çalışanların haklarını güvence altına alarak çevreyi kirleten santrallerin üretimleri durdurulmalıdır. Filtre, baca gazı arıtma (de-sülfürizasyon, azot oksit giderme), atık su arıtma, atık kül-cüruf-alçı taşı depolama alanı vb. yatırımlarını çok ivedilikle yapmadıkları, bu sistemleri etkin ve verimli bir şekilde hizmet verir hale getirmedikleri, salımlarını devamlı erişilebilir şekilde web sitelerinde duyurmadıkları sürece söz konusu santrallerin çalışmalarına izin verilmemelidir.

3.5. Enerji Sektöründe Yeni Bir Yapılanma ve Yeni Kurumlar

Aşağıda önerilen yapılanma içinde Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'na ihtiyaç kalmayacağı için bu kurum kapatılmalıdır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı; enerji sektörüne yönelik planlama çalışmalarını, kurulmasını önerdiğimiz *Türkiye Planlama Kurumu* ile birlikte; enerji sektörünün bütün alanlarında düzenleme, denetleme, yatırım ve üretim çalışmalarını ise doğrudan kendisi yürütebilecek şekilde yapılandırılmalıdır.

3.5.1. Türkiye Planlama Kurumu

Çalışmalarında ülkenin bütünlüğünü ve toplumun yararını esas alan merkezi/ulusal ve bölgesel planların oluşumu sürecinde yerellerin özgül koşullarının ve ihtiyaçlarının, yerelde merkezden daha iyi tanımlanacağı ve belirlenebileceğini kabul eden; eşit, özgür, adil, dayanışmayı önemseyen demokratik bir toplum ve refah içinde yaşanacak bir ülkeye ulaşmak için; büyüme ile istihdamı ve adil bölüşümü kurgulayan; bölgeler arasındaki eşitsizliği ve toplumdaki gelir dağılımı arasındaki dengesizliği gidermeyi amaçlayan; temel bilimleri, teknoloji geliştirmeyi ve nitelikli üretimi temel alan bir sanayiye geliştirmeyi; eğitim, sağlık, enerji, ulaşım, konut vb. hizmetlerin kamu eli ile verilmesini öngören bir kalkınmayı gerçekleştirebilmek için oluşturulacak kamu yapılanmasının önemli bir bileşeni olarak *Türkiye Planlama Kurumu* kurulmalıdır.

İllerde de il planlama müdürlükleri ve il sınırları içindeki yerel yönetimlerin ve merkezi idarenin il düzeyindeki kurumlarının yer alacağı il planlama kurulları ve adı geçen kurumların yanı sıra ildeki emek ve meslek örgütleri, üniversiteler ve tüketici örgütlerinin katılımlarıyla il planlama danışma kurulları oluşturulmalıdır. Benzer kurgu ile başkent Ankara'da ayrıca Türkiye Planlama Danışma Kurulu da kurulmalıdır.

Bu kurgu içinde enerji politikaları, toplum yararını gözeterek biçimde ve kamusal hizmet anlayışına uygun olarak, kamusal planlama ilkeleri dâhilinde yeniden düzenlenmelidir.

İl ve ülke düzeyinde yapacağı tüm çalışmalarda geniş katılımlı demokratik mekanizmaların yaratacağı sinerjiden yararlanacak olan Türkiye Planlama Kurumu ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının (ETKB) ortak çalışmaları ile bütünleşik kaynak planlaması anlayışıyla; kısa, orta ve uzun vadeli strateji belgeleri, beş yıllık planlar, yol haritaları, eylem planları hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.

Enerji fiyatları ve tüketicilerin temin koşulları konularında söz sahibi olacak ve tüketici ve meslek örgütlerinin, sendikaların ve ilgili sektör kuruluşlarının temsil edileceği *Tüketici Konseyi* oluşturulmalıdır.

Toplumunu ilgilendiren tüm konularda bilgilerin gizli değil açık, erişilebilir, kullanılabilir olması sağlanmalı, enerjiyle ilgili tüm kurumlar şeffaflaşmalıdır.

3.5.2. Elektrik Sektörünün Yeniden Yapılandırılması

Elektrikte üretim, iletim ve dağıtım faaliyetleri arasında organik bağ vardır. Bu nedenle tüm faaliyetlerin eş zamanlı ve birbirini tamamlayan bir planlama anlayışı içinde yürütülmesi gerekmektedir.

Elektrik sektörü için kamusal planlama ve kamusal hizmet anlayışı içinde, kamu mülkiyeti ağırlıklı yeni bir yapılanma gereklidir. Bu yapıda, elektrik iletiminde kamu tekeli sürmeli, özelleşen elektrik dağıtım hizmetlerinin tekrar kamu eliyle verilmesi için özel dağıtım şirketleri kamulaştırılmalıdır. Kamusal bir planlama anlayışı, kurgusu ve uygulaması içinde işleyecek, büyük kapasiteli kamu santrallarının ciddi bir ağırlıkta olduğu bir elektrik üretim sektörü ve bu kamusal işleyişe uyma koşuluyla çalışacak, ancak sektör içinde kontrol edici paylara ulaşmaları önlenecek olan özel elektrik üretim şirketleri ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak için elektrik üreten kuruluş, işletme ve bireysel tüketicilerin de yer alacağı yeni bir yapılanma Türkiye'nin mevcut olumsuz durumundan çıkışında bir kaldıraç işlevi görebilecektir.

Türkiye Elektrik Kurumu, elektrik üretim, iletim, dağıtım hizmetlerini verecek tesislerin ve şebekelerin kurulması ve işletilmesi, enerji santrallarının, iletim ve dağıtım şebekelerinin gerek ilk tesisleri gerekse operasyon, yenileme ve genişletme çalışmaları için mühendislik ve müşavirlik hizmetleri verilmesi, santral ve şebekelerin tesis, işletme, yenileme ve genişletme çalışmalarında ihtiyaç duyulan ekipman ve aksamın bünyesinde ve/veya sektördeki kuruluşlarla birlikte üretim faaliyetlerini gerçekleştirmeye uygun bir yapıda kurulmalıdır.

İletim faaliyetleri halen KİT konumundaki kamu iletim şirketi Türkiye Elektrik İletim AŞ (TEİAŞ) tarafından yürütülmektedir. Dağıtım hizmetleri 21 adet bölgeye ayrılarak özelleştirilmiş olup özel dağıtım şirketleri eliyle yürütülmektedir. Oysa iletimdeki gibi dağıtımda da kamu tekeli olması gerekmektedir.

Bu çerçevede esas olan dağıtım şirketlerinin tekrar kamulaştırılmasıdır.

Şubat - 2020 itibarıyla Türkiye kurulu gücü 91.406 MW seviyesine ulaşmıştır ve bu gücün % 78,6'sı özel sektör kontrolündedir.

Kesinleşmemiş 2019 yılı verilerine göre 304,2 milyar kWh olan elektrik üretiminde özel sektörün payı yüzde 80,5'tir. Özellikle arz güvenliğinde kamusal ağırlığın oluşması ve dolaylı olarak piyasada oluşacak toptan elektrik enerjisi fiyatların denetleyebilmek için, üretim altyapısında da kamunun ağırlık kazanması şarttır. Kamu elindeki santrallerin özelleştirilmesi derhal durdurulmalıdır. Kamuya yükümlülüklerini yerine getirmeyen özel santrallara el konulmalıdır.

Üretimleri durdurulacak termik santrallerden dolayı arzda doğacak eksiklikler ve sağlanacak verimliliğe rağmen yeni elektrik enerjisi talebi olması halinde ihtiyacın karşılanması için;

- Büyük rüzgâr çiftlikleri,

- Çok büyük güneş enerjisi üretim sahaları,

- Planlaması yapılmış, doğal ve toplumsal çevreye zararları asgari düzeyde olacak, çevre halkının kabul ettiği ve devreye alındığında yöre halkına doğrudan ve dolaylı katkılar sağlayacak HES vb. yenilenebilir enerjiye dayalı büyük elektrik üretim tesisleri, kamu eliyle yapılmalıdır.

3.5.3. Petrol ve Doğal Gaz Sektörü

Petrol ve doğal gazın değer zincirindeki halkalarının ayrılmaz olduğunu göz önüne alarak, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi arama, üretim, rafinaj, iletim, dağıtım ve satış faaliyetleri dikey bütünleşmiş bir yapıda sürdürülmelidir.

Bu amaçla, TPAO ve BOTAS'ı da bünyesine alacak *Türkiye Petrol ve Doğal Gaz Kurumu* (TPDK) oluşturulmalıdır.

Bu kurum, yurtiçinde ve dışında petrol ve doğal gaz arama ve üretme, petrol ve doğal gaz iletim hatları tesis ve işletme, petrol rafinerileri kurma ve işletme, mühendislik ve müşavirlik hizmetleri verme, petrol ve doğal gaz teknolojileri araştırma-geliştirme çalışmaları yapma, petrol ve doğal gaz ticareti, ithalat, ihracat, toptan satış ve dağıtım, LNG terminalleri tesis ve işletme, yeraltı doğal gaz depolama tesisleri kurma ve işletme, petrol depolama tesisleri kurma ve işletme faaliyetlerini gerçekleştirmeye uygun bir yapıda kurulmalıdır.

Arz güvenliği açısından iletimde kamu tekeli sürdürülmeli; yabancı ve özel yerli şirketlerin ayrıcalıklı iletim faaliyetleri son bulmalı, yapılmış boru hatları ve tesisler BOTAS'a ve kurulduğunda da TPDK'ya devredilmelidir. İthalat ve depolamada da kamunun ciddi bir ağırlığı olması sağlanmalıdır.

İstanbul dışında, tüm ülkede özel sektör şirketleri eliyle verilen ve bazı illerin değişik ilçelerinde farklı şirketlerce sağlanan kentsel doğal gaz dağıtım hizmetleri kamulaştırılmalı ve faaliyet gösterecekleri bölgeler nesnel ölçütlerle belirlenerek, yerel yönetimlerin kuracağı ve BOTAS'ın da ortağı olabileceği kamu işletmeleri eliyle verilmelidir.

3.6. Yerel Yönetimler

3.6.1. Genel Yaklaşım

Nüfusun yüzde sekseninden fazlasının yaşadığı kentsel yerleşimlerde yerel yönetimler, önerilen demokratik enerji politika, uygulama ve yapılanmaların yerellerdeki ayağı olarak önemli işlevler üstlenmeli ve bölgelerinde yapılacak olan enerji ile ilgili planlama, tasarım ve uygulamalarda söz sahibi olmalıdır. Isınma ve ulaşımda kullanılan fosil yakıtların ve kentlerin yakınlarındaki sınai tesislerin ve santrallerin sebep olduğu hava ve çevre kirliliğinin insan ve toplum yaşamına olumsuz etkilerini azaltma yönünde çalışmalar yapmak, yerel yönetimlerin öncelikli görev ve sorumlulukları arasındadır.

Yerel yönetimler, yetki ve sorumluluk alanlarında yapılması öngörülen enerji yatırımlarına ait planlama ve fizibilite çalışmalarına destek olmalı, görüş ve önerilerini kurulması önerilen il planlama kurullarında dile getirmeli, ilgili tüm kuruluşlara bildirmeli ve yurttaşları bu konularda bilgilendirmelidir.

Yerel yönetimler, kamusal hizmetlerin piyasaya açılmasını ve özel kuruluşlardan teminini amaçlayan neoliberal politikalara ve uygulamalara karşı çıkmalı, birçok ülkede hayata geçen, hizmetlerin yeniden kamu eliyle karşılanması deneyimlerinin ışığında “yerel ortak ihtiyaçların” karşılanması için gerekli hizmetlerin kâr odaklı belediye şirketleri yerine, kamu kurumu hukukuna tabi kamusal örgütlenmeler eliyle karşılanmasının sağlanması için uğraş vermelidir.

Bu bağlamda elektrik iletim ve dağıtım şebekelerinin yatırım ve işletme faaliyetlerinin ülke ölçeğinde ve iller bazında etkin, verimli, güvenilir bir içerik ve nitelikte verilebilmesi için, merkezi bir kamu yapısı içinde örgütlenmesi, başka bir ifade ile kurulması önerilen TEK bünyesinde yürütülmesi gerekir.

Yerel yönetimler bu çerçevede;

- Elektriğin tüketiciye sunulması ile ilgili hizmetlerin (tahakkuk, faturalama, abonelik sözleşmesi gibi) il sınırları içindeki diğer yerel yönetim birimlerim de olacağı ve gerektiğinde bazı komşu illeri de kapsayacağı,

- Doğal gaz dağıtım hizmetlerinin, yerel yönetimlerin ve bugün BOTAŞ’ın, ileride ise kurulması önerilen TPDK’nın bileşeni olacağı,

- Örgütlenme, karar alma, katılım, istihdam, bütçeleme, denetim vb. mekanizmalarının kamu hukuku esaslarına göre oluşacak ve yerel yönetimleri de kapsayacak kamu iktisadi teşebbüsleri eliyle verilmesini talep etmelidir.

Yerel yönetimler, kentlerde kullanılan enerjinin önemli bir bölümünün ulaşımda tüketildiği ve fosil yakıtlara dayalı olan ulaşım araçlarının kentlerdeki hava kirliliğinin en önemli nedenlerinden biri olduğunu göz önünde bulundurmalı ve ulaşımda önceliği başta raylı sistemler olmak üzere, kamusal toplu taşımacılığa vermelidir.

3.6.2. Enerji ile İlgili Diğer Görevler

3.6.2.1. Ulusal Politikalar ve Mevzuat Hakkında Bilgi Sahibi Olmak

Yerel yönetimler, enerji sektörü ile ilgili ulusal ölçekteki politika ve uygulamalar hakkında bilgi sahibi olmalı, mevzuatın verdiği tüm yetkileri etkin biçimde kullanmalı, yetki alanlarındaki yatırımları proje, uygulama ve işletme dönemlerinde takip etmeli, merkezi

yönetim kuruluşlarıyla eşgüdüm sağlamalı, iş birliği ve iş bölümü yapmalı ve denetleme sürecinde aktif olmalıdır.

3.6.2.2. Yatırımların Yer Seçiminde Söz Hakkı

Halka en yakın yönetim birimleri olarak yerel yönetimler, enerji yatırımlarının yapılacağı yerlere izin verme konusunda söz haklarının olması ve yasal düzenlemelerde bu yönde değişiklikler yapılması için çaba harcamalıdır.

Büyükşehir belediyeleri, il planlama müdürlüklerinin bilgisi ve il planlama kurullarının desteği ile illerine ait tüm coğrafi verileri sayısal ortama taşınmalı, mevcut sınai tesisler, enerji üretim tesisleri ile olası enerji kaynak alanları bu veri tabanında işaretlenmelidir. Benzer çalışma diğer illerde yerel yönetimler tarafından aynı kurgu ile yapılmalı ve oluşturulacak bütün veri tabanları ülke ölçeğinde birleştirilmelidir.

Yerel yönetimler kurulması planlanan sanayi kuruluşları ile enerji üretim, iletim, dağıtım yatırımlarının tekil olarak değil, mevcut ve planlanan benzer tesislerle birlikte kümülatif olarak yaratacakları ve/veya doğrudan ve dolaylı olarak neden olacakları çevresel ve toplumsal etkileri kapsayacak Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporlarına vakıf olmalı, onay süreçleri ve halkın katılımı aşamasında müdahil olmalı, denetleme aşamasında da yetkili olmalıdır.

3.6.2.3. Güneş Ülkesinde Güneşten Yararlanma

Türkiye bir güneş ülkesidir. Tüm kentsel-kırsal yerleşimlerin geleceğe yönelik tasarımlarında her türlü binanın yapımıyla ilgili genel plan ve politikaların yanı sıra tüm imar düzenleme ve uygulamalarında güneşten azami ölçüde yararlanma ve güneş mimarisinin gereklerine uyma esas olmalı; güneş enerjili eko-mimari uygulamaları başlatılmalıdır. Yeni yapılan binalarda, görüntü kirliliği yaratmayacak bir şekilde güneş ısı sistemleri zorunlu hale getirilmeli, teknik gerekliliklerin sağlanması kaydıyla bu sistemlerin eski yapılarda da uygulanması özendirilmelidir. Yerel yönetimler, öncelikle kendi bina ve tesislerinin enerji ihtiyaçlarının daha sonra da kentin ve kentlinin enerji ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak:

- Güneşle ısıtma ve soğutma, bölgesel ısıtma ve soğutma, güneşle proses ısısı üretimi ve ısı depolama alanlarında örnek uygulamalar başlatmalı ve iyi örnekleri yaygınlaştırmalıdır.

- Yerel şartları, ihtiyaçları ve talepleri göz önüne alarak, çatı/açık alan güneş paneli/güneş tarlası uygulamalarıyla, lisanslı/lisanssız GES yatırımlarıyla elektrik üretimine yönelmelidir.

- Mevcut çatılardan, güneşten hem elektrik hem de ısı üretimi açısından, kent estetiğine uygun biçimde azami düzeyde yararlanılmasına imkân verecek düzenlemeler yapılmalıdır.

3.6.2.4. Diğer Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Yararlanma

Yerel yönetimler:

- İçme suyu ve atık su isale hatları üzerinde kurulacak hidroelektrik tesisleriyle lisanssız olarak elektrik üretiminin yapılabilirliğini araştırmalı.

- Sınırları içindeki jeotermal kaynakların araştırılması, bulunması ve kaynağın sıcaklığına bağlı olarak sağlık tesisi, seracılık, mekân ısıtması ve/veya elektrik üretimi için değerlendirilmesi doğrultusunda çalışmalara yönelmelidir. Görev sınırları içinde bulunan jeotermal kaynaklı tesislerin kurulma ve işletme koşulları ve deşarj uygulamalarının bilim ve tekniğin gereklerine, bu konudaki yasal düzenlemelere uygun olarak yapıldığını takip etmelidir.

Yetki alanları içindeki rüzgâr potansiyelini irdelemeli, çevre koşullarına uygun olarak değerlendirecek çalışmalara destek olmalı, toplum yararına aykırı uygulamalara yöre halkı ile birlikte geçit vermemelidir.

Kentsel katı atıkların toplanması ve ayrıştırılması sonrası kalan atıkların vahşice depolanması uygulamalarına son vermeli ve atıkların düzenli depolanarak metan gazı üretilmesi yoluyla veya diğer yöntemlerle elektrik üretiminde kullanım imkânlarını araştırmalı ve uygun çözümler geliştirmelidir.

Bölgelerindeki kırsal kesimlerde tarım, hayvancılık ve orman atıklarının toplanması ve enerji üretiminde değerlendirilmesi imkanlarını araştırmalı ve değerlendirmelidir.

3.6.2.5 Enerjiyi Verimli Kullanma.

Yerel yönetimler enerji verimliliği alanındaki uygulamalara öncelikle kendi binalarında yapacakları çalışmalarla rehber/örnek olmalı ve bu konularda mühendis odalarıyla iş birliği içinde kentlilere danışmanlık hizmeti ve teknik destek vermelidir.

3.6.2.6. Enerji Yoksullarına Destek

Yerel yönetimler devletin sosyal yardım uygulamalarının ŐeffaŐlaşmasını ve yardımlardan yararlanacakların seĀiminde görev almayı talep etmelidir. Su fiyatları asgari düzeyde tutulmalı, sayıları her gün çoğalan enerji yoksunlarına kömür dağıtmak yerine, yaşamsal ihtiyaĀlarını karşılayacak kadar su, elektrik, doğal gazın ücretsiz temin edilmesi talebini yerel yönetimler yurttaşlarla birlikte savunmalı; bu desteklerden yararlanacak enerji yoksulu birey ve ailelerin belirlenmesinde etkin olmak iĀin Āaba harcamalıdır.

Oğuz Türkyılmaz “Demokratik Enerji Programı” Konulu Çalışması Hakkında Soru, Cevap ve Katkılar Bölümü

Prof. Dr. Savaş Zafer Şahin: “Kentleşme literatüründe, sürdürülebilir kalkınma ve çevreye uygun yerleşim modelleri tartışılırken; son dönemlerde daha kompakt, aşırı yaygın olmayan yerleşim birimleri konuşulmaya başlandı. Bununla birlikte son dönemlerde kendi enerjisini üreten ve kendi enerji ihtiyacını karşılayan yerleşim birimleri de tartışılmaya başlandı. Bu durum ister istemez yerel yönetimler düzeyinde enerji politikaları üretme ve enerji yatırımları gerçekleştirme gibi meseleleri de gündeme getirmektedir. Oysa sizin verdiğiniz bilgiler ışığında enerji konusunun, belli ölçeklerde merkezi hükümetin önemli bir görev ve sorumluluk alanında olduğunu dinledik. Açıkçası enerji gibi stratejik önemde bir sektörün, ne düzeyde yerel yönetimlerin yetkisinde olması gerektiği konusunda bir ölçüye, bir cevaba ihtiyacımız var. Bu ölçüyü belirlerken de elimizdeki enerji teknolojilerinin, ihtiyaçlarının, yapmamız gereken tasarrufun birlikte değerlendirilmesi ve bu değerlendirmenin sonucunda da doğru ölçekleri tarif etmemiz gerekiyor. Bunun yanında işin siyasi boyutları da var. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan büyükşehir belediyelerinin bir dönem petrolle ilgili talepleri de enerjiyle ilgili değerlendirilmelidir. Bu yönüyle bakıldığında konu bir anlamda jeopolitik bir meseleye dönüşmektedir. Toparlamak gerekir ise sizce enerji politikasında nereye kadar merkezi yönetim nereye kadar yerel yönetim etkin olmalıdır?”

CEVAP: “Enerji üretiminin merkezi düzeyde planlaması gerekir. Ben yerel yönetimlerin bu bağlamdaki görevlerinden birinin, enerji üretim tesisleri kurmak olduğunu düşünüyorum. Yerel yönetimlerin temel görev alanı, hizmet sundukları bölgede yaşayan halkın, hak, çıkar ve menfaatlerini korumaktır. Ayrıca bölgenin ihtiyaçlarını da eksiksiz olarak merkezi idareye yansıtmak da temel görevidir. Temel görevlerinin yanı sıra yerel yönetimler, temel hizmetlerin sunumunda gereksinim duyulan enerjiye yönelik tesisleri de kurması gerekir. Bir bölgede jeotermal kaynak var ise yerel yönetimler özellikle bölgesel ısınma ve bölgede enerji üretimini sağlamak adına bu kaynakları işletebilmelidir. Türkiye’de Afyon-Sandıklı gibi bu minvalde örnekler mevcut. Seralar için de benzer faaliyetler yürütülebilir. Ya da yerel yönetimler, bölgede küçük HES’ler kurarak elektrik üretimini sağlayabilirler. Ancak belirtmek de fayda var ki; bu ülke, 83 milyon vatandaşı, 5 milyon göçmeniyle toplamda 88 milyon kişiyi barındırıyor. Bu ülke sahip olduğu 780 kilometrekare alanla, sorunları yerel düzeyde çözemez. Sorunlar, merkezi düzeyde planlanarak, çözülebilir. Başka türlü sorunları çözmek mümkün değildir.

Güneydoğu meselesine gelince, Gülten Kışanak, petrol şirketlerine yönelik eleştirisinde haklıydı. Türkiye’de petrol ruhsatlarını alıp kullanan şirketler, işlerini bitirdikten sonra (alanda çalıştığım için biliyorum) hiçbir düzenleyici, temizleyici faaliyet yapmadan, ortalıkta bütün o petrol atıkları, inşaat atıklarını bırakıp, alanı terk edip gidiyorlar. Jeotermal enerji özelinde ise yerel yönetimlerin pay alması önemli. Eğer ki bu alanda yerel yönetimler bir denetleme, düzenleme faaliyeti yürüteceklerse, onun bedelini tahsil etmesi gerekebilir. Onun dışında yerel yönetimlere, “bize petrolden hak verin gibi bir hak düşmez”; bu merkezi düzeyde yürütülecek bir iştir. Yerel yönetimler şirketlerin pisliğini temizliyorsa karşılığında bunun bedelini istemeye haklarının olduğunu düşünüyorum. Tabi konuşma her türlü yöne çekilebilir. Ben daha dar anlamda yorumlamak istedim”.

Prof. Dr. Argun Akdoğan: *“Enerji meselesine sermaye nasıl bakıyor? Dünya Bankası’na, Uluslararası Enerji Ajansı’nın çalışmalarını inceledim. Deloit’in bu kapsamda hazırladığı bir raporu var. Ayrıca Elektrik Üreticileri Derneği’nin çalışmalarına da baktım. Uluslararası ve ulusüstü bu kurumların önerileri (özellikle post korona sonrası dönem için) sizin bize önerdiğiniz gibi kamucu bir seçenekten uzak. Bu raporların yaptığı çalışmalarda, doğalgaz üretiminde çevrim santrallerinin sorunlu olduğu belirtiliyor. Ayrıca bildiğiniz gibi açık piyasa sistemine geçildiğinden bu yana elektrik borsası gibi benzer bir yapı kuruldu. Bu durum, alımı düşürmüştü. Raporlarda, borçların ertelenmesi, kredi verilmesi ya da Dünya Bankası gibi kurumlar, elektrik üretimini artırıcı önlemlerin geliştirilmesine yönelik taleplerde bulunmuşlardır. Sizin söyledikleriniz güzel ama sermaye talepleri de bu yönde. Nereye doğru gider bu durum sizce?”*

CEVAP: *“Bu mesele politik bir mücadele. Bizim belirttiğimiz hususları, bugünkü yönetimin uygulayacağını zaten düşünmüyorum. Bu bir siyasal proje, sermayenin istediklerini biz nasıl kabul etmiyorsak, sermaye de bizim isteklerimizi kabul etmeyecektir”.*

Prof. Dr. Birgül Ayman Güler: *“Biraz teknik olabilir ama aklımı karıştıran bir soru soracağım. Bu enerji konusunu ne zaman okusam, ne zaman dinlesem aynı noktaya takılıyorum: Bir enerjiden, ya da elektrik enerjisinden söz ediyorsunuz. Benim anladığım kadarıyla, enerji kaynakları dediğiniz zaman başka bir sınıflandırmadan söz ediyorsunuz. Elektrik enerjisi kaynaklarından söz edildiğinde de başka bir sınıflandırmayı tarifliyorsunuz. Yanılmıyorsam enerji kaynakları dediğimiz zaman petrol, gaz, kömür, odun, tezek gibi kaynakları kastediyoruz. Elektrik kaynağı dediğimiz zaman bu sınıflandırmaya hidroelektrik enerji girecek, ancak petrol bu kaynağın dışında kalacak, gibi algılıyorum. Bu*

sınıflandırmadan bahsederken, öyle bir izlenimim edindim. Ne zaman elektrikten, ne zaman genel olarak enerjiden bahsediyoruz? Bu kavramları karıştırdığım için net bir tanım rica ediyorum. Diğer bir sorum ise, demokratik enerji programı hakkındadır. Demokratik enerji programından kastettiğiniz, enerji programı mı elektrik enerjisi programı mı? Demokratik Enerji Programı, demokratik enerji siyaseti ve yönetimi programı ya da enerji yönetimi programı ile ilgili bence. Ama bunun içerisinde birincil kaynaklar itibariyle tercihler, neyi ne kadar esnetebileceğimiz konusunda, ister kamucu olsun, ister özek sektörcü olsun, bir panorama çizebilir mi bize? Petrol, doğalgaz, maden, su, güneş, rüzgar enerjilerinin yüzde ne kadarını kullanıyoruz? Biz kamucu yöntemler kullanacağız tamam ama bu nesnel yapıyla o kadar da oynamamız mümkün değil. Ya da radikal bir şekilde bu durumu değiştirebilir miyiz?”

CEVAP: “TMMOB Makine Mühendisleri Odası olarak 2010 yılından beri, her iki yılda bir düzenli aralıklarla “Türkiye’nin Enerji Görünümü” başlıklı kitap yayımlıyoruz. Kitap içerisinde öncelikle birincil enerji kaynaklarından bahsediyoruz. Kitap, sadece elektrik üretimini değil; bütün insanların ve toplumsal yaşamın her alanında kullanılan enerji kaynaklarını; petrolü, doğalgazı, kömürü, elektriği içeren ve bu bağlamda bilgi veren bir derleme niteliğinde. Kitapta enerji kaynakları hakkında tüm değerlendirmeler yapılmaktadır. Enerji ve elektrik birbirinden farklıdır. Birincil enerji kaynakları, yaşamın devam edebilmesi için gerekli enerji kaynaklarını içerir. Örneğin sanayinin tükettiği enerji, konutlarda ısınma için kullanılan enerji, elektrik için kullanılan enerji, ulaşımda kullanılan enerji, birincil kaynakların hepsini içermektedir. Elektrik, bu kaynaklardan sadece bir tanesidir. Sunum kapsamında da bu ayrımı yapmaya çalıştım. Sunumda ayrıca petrol ve doğalgaz kurumlarından da bahsettim. Bunlar elektriğin dışındaki örgütlenmelerdir. Yerel yönetimlerin görevlerini tanımlarken, bu yönetimlerin sadece elektrik enerjisi ile ilgili görevlerini sıralamadım; bölgelerinde yapılacak olan bütün enerji yatırımlarından bahsetmeye çalıştım. Örneğin yerel yönetimler tarafından yürütülecek, boru hattı projesi, petrol depolama tankı, doğalgaz gemilerinin yanaşma iskelesi veya bir enerji terminali gibi proje ya da herhangi bir yatırım olabilir. Biz bu sene hazırladığımız bu derleme kitabı, elektronik ortamda yayımlayacağız. Kitap içerisinde hem birincil enerji kaynakları konusunda, hem elektrik enerjisi meselesine yönelik çözüm önerilerimiz mevcut. Türkiye’de enerji denildiğinde akla elektrik enerjisi geliyor. Yalnızca elektrik değil, Türkiye’nin enerji girdileri ithalatı içindeki en büyük pay petrol kaynaklarına ait. Geçtiğimiz yılda toplam 41 milyar dolar ithalatın yüzde 24’ünü petrol, yüzde 14’ünü doğalgaz ve 3 milyar dolarını da taş kömürü oluşturuyor. 24 milyar dolarlık petrol ithalatının 2/3’ünü ulaşım sektöründe kullanıyoruz. Türkiye’deki bireysel araç sahipliğinin

özendirilmesiyle, bu pay artıyor. Ulaşımında raylı sistemlerin payı yüzde 10 civarındadır. Bu dönüşümü hızlandırmadan, enerjide tüketimi azaltmak mümkün değildir. Bunlarla ilgili önerilerimiz de kitap içerisinde mevcut.

Demokratik enerji bağlamında ise neden demokratik sözcüğünü kullanıyoruz, onu ben izah edeyim. 2015 yılında Steve Thomas isminde bir akademisyene mektup yazdım. Thomas, Avrupa'daki Public Servis International (PSI) için akademik danışmanlık yapan bir akademisyendir. Avrupa'daki sendikaların enerji alanına yönelik kullandığı kavramı sordum. Kendisi beni Sendikalar Konfederasyonunun enerji inisiyatiflerine yönlendirdi. Ooradan onların kullandığı kavramın, enerji demokrasisi kavramı olduğunu anladım. Avrupa'da birçok ülkede enerji demokrasisinden söz edilebilir, çünkü o ülkelerde demokrasi var. Maalesef bizim ülkemizde bir zamanlar küçümsediğimiz cüce demokrasi bile yok şu anda. Parlamenter sistem de ortadan kalkmış vaziyette. Büyük ölçüde sınırlanmış bir yapı söz konusu. Bu anlamda demokratik bir enerjiden kastımız, yani muhtevası itibariyle, oluşturulması itibariyle, hedeflediği kitle itibariyle demokratik olan bir enerjidir. Bunu biz ilk defa Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin kongresinde sunduk. İkinci defa 21. Yüzyıl Planlama grubunun etkinliğinde anlattık. Üçüncü defa da burada sunmaya çalışıyoruz. Bu kavram sizlerin yorumları ve geri beslemeleriyle zenginleşecek. Demokratik enerji programını sosyal medyadan da duyuracağız ve bu bağlamda görüş de isteyeceğiz. Yani demokratik enerji programı, vatandaşın da görüşlerini içerecek şekilde ortak inşa edilecek bir konu, bir faaliyete dönüşecek. Biz sadece süreci başlattık, görev ve sorumluluğu üstlendik. Bundan sonraki süreçte hep birlikte devam edeceğiz diye düşünüyorum”.

Prof. Dr. Birgül Ayman Güler: “Demokratik Enerji Programı kapsamında birincil enerji ve elektrik girdisinde bir dağılım değişikliği öngörülüyor mu?”

CEVAP: “Türkiye, petrol ihtiyacının yüzde 92'sini ithal ediyor. Bu ihtiyaçta yerli üretimin payı yüzde 8. Bu durumda yerli üretimin payını elbette artırmak lazım. Türkiye'nin bir yılda tükettiği petrolün tamamını yerli kaynaktan karşılama imkanı yok. Yılda 42 milyon ton petrol tüketiliyor. Bu kadar tüketimi karşılayacak bir üretim maalesef olası değil. Enerji bağlamında tüketimdeki en büyük pay, ulaşımaya aittir. Ulaşımı mümkün olduğu kadar raylı sisteme yönlendirirsek ve bireysel taşımacılığı özendirmek yerine toplu taşımaya ağırlık verirsek, petrolden bir tasarruf sağlayabiliriz. Doğalgazın yüzde 99'unu ithal ediyoruz. Doğalgazın yerli üretimindeki payı sadece yüzde 1. Doğalgaz için Akdeniz ve Karadeniz'de yeni kaynaklar bulunursa, yerli üretimin payı bir miktar yükselebilir. Ancak çok ciddi miktarda yükseleceğini pek olası

bulmuyorum. Doğalgazın elektrik üretiminde payı 1/5'e düşmüş durumda. Bu payı bu düzeyde tutmak veya bir miktar altına düşürmek yeterli olabilir. Türkiye'nin 81 ilinde ısınma doğalgaz ile karşılanıyor. Bu ihtiyaçtan dolayı doğalgaz ithalatını çok fazla düşürebileceğimizi zannetmiyorum. Ancak, ithal kömürün payını düşürebileceğimiz inancındayım. Bunu da yenilenebilir kaynaklarla; rüzgarla, güneşle, jeotermalle ikame etmek mümkün. Bir de enerjiyi daha verimli kullanmak için, mevcut tesisleri daha verimli hale dönüştürebiliriz. Bu hemen çözülebilecek bir iş değil. Kapsamlı ve uzun vadeli bir planlamaya ihtiyaç var. En az 2050 yılına kadar bu bağlamda kapsamlı bir plan yapmamız gerekir. Planlı bir kalkınma modeli çerçevesinde yenilenebilir kaynakların payını artıran, ithal değerli fosil kaynaklarının payını azami ölçüde düşüren bir program uygulanabilir. Bu programın içeriğini de hep birlikte tartışarak oluşturacağız”.

Kaynakça

- Bankaların batık kredileri için özel varlık yönetim şirketi kuruluyor.* (2020). 26 Şubat 2020 tarihinde [www.finansgundem.com: https://m.finansgundem.com/amp/haber/bankalarin-batik-kredileri-icin-ozel-varlik-yonetim-sirketi-kuruluyor/1471880](https://m.finansgundem.com/amp/haber/bankalarin-batik-kredileri-icin-ozel-varlik-yonetim-sirketi-kuruluyor/1471880) adresinden alındı.
- Enerji sektöründe şirket birleşme süreçlerinin hızlanmasını öngörüyoruz.* (2020). 22 Şubat 2020 tarihinde Bloomberg HT: <https://www.bloomberght.com/enerji-sektorunde-sirket-birlesme-sureclerinin-hizlanmasini-ongoruyoruz-2248855> adresinden alındı.
- Voyvoda, E., & Yeldan, A. E. (2020). *COVID-19 Salgının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ve Politika Alternatiflerinin Makroekonomik Genel Denge Analizi*. Tübitak-SOBAG.
- World Economic and Financial Surveys - World Economic Outlook Database.* (2020). International Monetary Fund: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/index.aspx> adresinden alındı.
- World Meteorological Organization. (2020). *WMO Statement on the State of the Global Climate in 2019*. Geneva: World Meteorological Organization.
- Yeryüzü Derneği. (2020). *Ana Sayfa*. BİR BUÇUK DERECE: <https://www.birbucukderece.com/> adresinden alındı.

KÜRESEL SALGIN SONRASINA İLİŞKİN DÜŞÜNCELER

Ahmet Müfit BAYRAM¹⁵

Giriş

Henüz küresel salgının boyutu, varacağı nokta konusunda yeterli veri yokken başladı, “artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” türü söylemler. Salgın adeta dilek havuzu gibi bir işlev gördü. Herkes neden rahatsızsa, neyin değişmesini istiyorsa, küresel salgın sonrası için onun değişeceğini varsaydı, ya da kırk kere söylersen olur deyişini hatırlatır şekilde olmasını diledi.

Bu yazının amacı, önemli olduğunu düşündüğüm bazı soruları sorarak çok geniş kesimler tarafından kaçınılmaz görülen, ancak içeriği konusunda netlik olmayan söz konusu “değişim” beklentisinin/talebinin gerçekte neyi/neleri ifade ettiğini belli bir sistematik çerçevesinde düşünmemizi sağlayacak bir taslak yol önerisi ortaya koyabilmek.

1. Küresel salgın neyi değiştirdi ya da değiştirecek?

Küresel salgının benim açımdan en önemli sonucu, en hızlı neoliberal küreselleşmeci dünya düzeni savunucularını ve tam karşıtı düşüncede olanları, bir şeylerin değişmesi gerektiği konusunda aynı noktaya getirmiş olması. Bu durum, çok genel olarak, herkesin yani hem bu sistemin taraftarı olanların hem de karşıtlarının, neoliberal küreselleşmeci dünya düzeninin mevcut haliyle gitmeyeceği konusunda hemfikir olduğunu gösteriyor. Ancak bu durumun yanıltıcı/kafa karıştırıcı olduğuna da şüphe yok. Bu kafa karışıklığını önlemek, küresel salgının neyi değiştirdiğini ve neyi/neleri değiştirmesi/değiştireceğini konuşabilmek için öncelikle salgın öncesi dünyanın durumunu doğru saptamak, değişim isteyenlerin pozisyonlarına bakmak gerekiyor. Bu kapsamda öncelikle sorulması ve yanıtı aranması gerektiğini düşündüğüm iki soru olduğunu düşünüyorum:

1. Korona salgını olmasaydı işler çok mu yolundaydı?
2. Korona salgını yeni olarak neye sebep oldu da her şeyin değişmesi gerektiğini söyleme noktasına geldik?

Bu iki sorunun yanıtını, yalnızca ekonomik durum/politikalar bağlamında yanıtlamak yeterli olmayacaktır. 1972 yılında yani ABD'nin doların altın standardına bağlı olması kuralını tek taraflı bir kararla kaldırmasıyla başlayan neoliberalizm döneminde devletin

¹⁵ ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde Yarı Zamanlı Öğretim Görevlisi.

örgütlenişi/işleyişinde, siyasetin yapısında, uluslararası ilişkilerde, sosyal politikalarda, vb. başlıklar açısından, ne/neler değişti? Bu değişiklikler, gerek dünya geneli, gerekse ülkemiz özeli açısından ne tür sonuçlar doğurdu? sorularının yanıtını, yukarıda saydıklarım ve onlara eklenebilecek tüm başlıklar için ayrı ayrı ortaya koymak gerekiyor.

2. Değişim konusunu hangi ölçekte ele alıp, nasıl tartışmalıyız?

Tartışma, değişimi sistem içi iyileştirmeye geçiştirmek isteyenler ve köklü değişim isteyenler olarak iki farklı kulvarda sürüyor. Sorunu tanımlamaları da, değişim senaryoları ve varılacak/varılması gereken hedef konusunda ki tercihleri de farklı. Tartışmayı birbiriyle doğrudan ilişkili üç farklı ölçekte yapmanın uygun olacağını düşünüyorum:

Birinci ölçek: Bu ölçeğin temel özelliği olaya nispeten yukarıdan bakmak, yapılacak tartışmanın felsefi, ideolojik ya da kuramsal temelini ortaya koymak olmalıdır. Sanırım, oldukça kapsamlı bir analiz gerektiren bu işi birbiriyle bağlantılı iki soru kapsamında çok genel hatlarıyla da olsa yanıtlamak uygun olacaktır diye düşünüyorum.

1. Modernizm, modern devlet, modern devletin ve sonuç olarak Vestfalya Barışı ile bağımsız ulus devletler ve farklı ekonomik kalkınma modelleri esas alınarak şekillenen dünya düzeninin despotizmin aracı haline geldiği iddiaları/eleştirisi üzerine inşa edilen neoliberal küreselleşmeci dünya düzeninin neyi değiştirdiği?

2. Modernizmin olumsuzluklarından kurtulmak amacıyla gündeme gelen/getirilen neoliberal küreselleşmeci dünya düzeninin, nasıl olup da kendisinin de değiştirilmek istenildiği bir noktaya evrildiği?

Nitekim, sadece salgın sonrası değil, son bir yılda, değişim talebini dillendiren tüm kesimlerin, tartışmayı benzer başlıklara referansla başlattıklarını söylemek mümkün. Daron Acemoğlu, James Robinsonla birlikte yazdığı son kitabı *Dar Koridor*'da tartışmayı Modernizm tartışmasıyla başlatıyor, konuyu Thomas Hobbes'un *Leviathan*'ına getiriyor. Modern devletin despotluğu eleştirisi üzerinden *Ulusların Düşüşü* kitabındaki tezlerini tekrar ediyor. Touraine'in yaklaşımı da benzer. Tartışmanın başlangıcı modernizm eleştirisi. Eleştirinin içeriği ve vardığı yer farklı da olsa başlangıç noktası aynı. Biz modernizmi eleştirirken haklıydık ancak gelinen nokta bizim beklediğimiz gibi olmadı, tüm toplumsal yapıları ve değer yargılarını tahrip etti. Ciddi bir liberal olan, 'What Money Can't Buy' (*Paranın Satın Alamayacağı Şeyler*) adlı kitabında, çok mu ileri gidildi diye soran Michael J. Sandel'in tartışmaya bakışı, Asaf Savaş Akat'ın devleti çok mu küçülttüğümüz diye sormasına benziyor.

İkinci ölçek: Bu ölçekte bakılması gereken temel çerçevenin, “Değişecekse ne/nasıl değişecek? Ve “Biz ne/nasıl değişsin istiyoruz? soruları kapsamında yapılacak tartışmalarla oluşturulmasının uygun olacağı kanısındayım. Bu kapsamda öncelikle neyin/nelerin değişmesi/dönüşmesi gerektiğini, yani yanlış olanın ne/neler olduğunu ortaya koymak, devamında bu değişimi/dönüşümü sağlamak için neyin/nelerin yapılması gerektiğini düşünmek/tartışmak, sonuç olarak da bu amaçla örgütlenmek ve uygulamak gerekiyor.

Yanlış olanın ne/neler olduğu, özellikle 2008 kriziyle başlayan ve halen devam eden kriz sayesinde oldukça kapsamlı bir şekilde ortaya çıkmış durumda. İstisnasız tüm ülkelerde iyice bozulan gelir dağılımı, kuzey-güney arasındaki uçurumun büyümesi, sosyal devletin tasfiyesinin korumasız bıraktığı sosyal kesimlerin kötüleşen durumu, vb. hemen akla gelip sayılabilecekler. Zor olan kısım, değişim/dönüşüm derken kast ettiğimiz şeyin ne olduğu. Dolayısıyla da, tam da bu nokta da;

1. “Neoliberal Küreselleşmeci politikaların sonuna mı geldik? 50 yılda, sosyal, ekonomik, idari, kültürel, etik, vb. akla gelen her boyutta yaşanan dönüşüm, bu tür bir geri dönüşe ya da yeninin kurulmasına olanak veriyor mu? Vermiyorsa ne yapmalıyız?”
2. “Neoliberal küreselleşmeci politikaların revize edilerek ya da daha insancıl bir içerik kazandırılarak devamı mı gerekiyor?” sorularını yanıtlamamız gerekiyor ki bu sorunun yanıtı, bu noktadan sonra izlenecek yolunda belirleyicisi olacaktır.

Eğer, neoliberal küreselleşmeci politikaların sonuna gelindiğini düşünüyorsak, çözmemiz gereken problem yerine neyi koyacağımız olacaktır. Hemen aklıma gelen seçenekleri şu şekilde sıralamak mümkün:

1. “Amacımız, neoliberal küreselleşmeci dünya düzeni, öncesi duruma dönmek mi? Yeniden ulus devlete, ithal ikameci ya da sosyalist politikalara dönülmesi sorunların çözümü olur mu?”
2. “Teknoloji odaklı değişimler; teknolojinin -sınai ve fikri mülkiyetin- sahibi kimdir sorusundan bağımsız olarak yapay zeka kullanımının artırılması, vb. teknoloji odaklı çözümlerin daha çok kullanılmaya başlaması neoliberal küreselleşmeci dünya düzeninin neden olduğu sosyal, çevresel, ekonomik sorunların çözümü olabilir mi?”

Bu sorulara verilecek yanıtlarla, “artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” diyenler açısından, nedenlerini/niçinlerini net olarak ifade etmek koşuluyla temel tercih noktasına ulaşmak mümkün olacaktır. Eğer “olumlu” yönde müdahil olunmazsa, her dönüşümün

otomatikman yönetimin iyilerin eline geçmesini, iyiyle sonuçlanmasını otomatik olarak sağlamayacağı ortada olduğuna göre, değişimi kaçınılmaz görenlerin yanıt bulmaları gereken son soru “peki de nasıl” olmak zorunda.

Üçüncü ve son ölçek. Ya da ne yapmalı? Nasıl yapmalı?: Bu ölçekte, öncelikle “neoliberal küreselleşmeci politikalarından zarar gören kesimler, mevcut siyasi konjonktürde değişimin öncüsü olabilir mi?” sorusuna yanıt aramak gerekiyor. Bu sorunun önemi, halihazırda neoliberal küreselleşme karşıtı politikaları savunan siyasi yapıların, değişime öncü olabilecek güçte olmamasından kaynaklanıyor. Mevcut siyasi yapılar gerek merkez gerekse çevre ülkelerde ister kendini sağ, isterse sol olarak açıklasın neoliberal küreselleşmeci yapılar tarafından esir alınmış durumda. İstisnai bir şekilde güç kazanan yapılar, ya Yunanistan’da SYRIZA olayında olduğu gibi, bir şekilde “sistem içine alınıyor”, ya da ABD’de Bernie Sanders olayında olduğu gibi bir şekilde saf dışı bırakılıyor, sistem dışına atılıyor. Sanırım yarının nasıl olacağı, küresel virüs salgını sonrasında bir şeylerin gerçekten değişip değişmeyeceği, değişimin yönünün ne olacağı, vb. bu sorunun yanıtının olumlu olmasına bağlı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: COVID-19'UN KENTLER ÜZERİNE ETKİLERİ

YAYED KONUŞMALARI

DR. ASMİN KAVAS BİLGİÇ

**COVID-19 SÜRECİNDE
DÜNYA' DA VE TÜRKİYE' DE
AKILLI KENT UYGULAMALARI**

• Akıllı Kent Tanımı
• CoVID-19 Sürecinde Dünya'da Akıllı Kentler
• CoVID-19 Sürecinde Türkiye'de Akıllı Kentler
• Genel Çıkarımlar

Tarih: 10 Haziran 2020, Çarşamba Saat: 16.00 Yer: YAYED Çalışma Grubu

YAYED KONUŞMALARI

PROF.DR. SAVAŞ ZAFER ŞAHİN

KATILIMIN GELECEĞİ: ANKARA ÖRNEĞİ

Siyasal İktidarın Dönüşümü
Katılımın İşlevi
Yerel Katılımda Yeni Modeller
Kent Konseyleri: Fırsat mı? Engel mi?

TARİH: 13 MAYIS 2020, ÇARŞAMBA - SAAT: 16.00 - YER: YAYED ÇALIŞMA GRUBU

COVID 19 SÜRECİNDE DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE AKILLI KENT UYGULAMALARI

Asmin KAVAS BİLGİÇ¹⁶

Giriş

2020 yılın en önemli gündem maddesini, tüm dünyayı etkisi altına alan yeni tip koronavirüs (COVID-19) oluşturmuştur. Toplumsal hafızalara kazınan bu dönem, sosyal, ekonomik ve çevresel davranış ve alışkanlıkların değişimine neden olacaktır. Salgının insanlar üzerinde yarattığı ve yaratacağı bu etkiler, şehircilik anlayışına da yansiyacak ve şehircilik uygulamalarında önemli değişimleri beraberinde getirecektir. İçinde yaşadığımız bu dönem ve korona sonrası (post korona) yaşayacağımız süreçlerdeki şehircilik uygulamalarında, akıllı kent sistemlerinin yaşamlarımıza daha hızlı bir şekilde etki edeceği tahmin edilmektedir.

İçinde yaşadığımız pandemi ile mücadele sürecinde geliştirilen akıllı kent uygulamaları küresel boyutta yönetişimin ve uluslararası dayanışmanın da temelini oluşturmaktadır. Nitekim aralarında Joseph Nye, Stephen Walt, John Ikenberry, Yuval Noah Harari veya Anne-Marie Slougher gibi önemli araştırma ve yazarların da yer aldığı küresel düşünürler, akıllı kent uygulamaları ile birlikte bugünün ve geleceğin dünyasını “algoritmik”, “nicel” ve “ağlaşmış” (networked) yönetim alanı olarak tariflemektedirler (Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2020: 142).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşüm COVID-19 dönemi ile birlikte, akıllı kent uygulamalarının da çeşitlenmesini sağlayacaktır. Veri-temelli, mekânsal bazlı izleme sistemleri gibi akıllı kent uygulamaları bu dönemle beraber kamu hizmetlerinin de odağına yerleşecektir. Bu bağlamda salgına yönelik önleyici tedbirlerin etkin şekilde alınmasında ve yeni nesil teknolojilerin geliştirilmesinde merkezi ve yerel düzeydeki otoritelere çok büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu çalışma, COVID-19 mücadele sürecinde ülkelerin geliştirdikleri akıllı kent uygulamalarını tartışmak ve Türkiye için genel çıkarımlarda bulunmak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma kapsamında pandemi ile mücadelede akıllı kent uygulamalarının mevcut durumu, Türkiye ve diğer ülkelerle kıyaslanarak incelenecek ve değerlendirilecektir. İçerik analizi yöntemi ile geliştirilen bu çalışma temel olarak 3 kısımdan

¹⁶ Dr. Öğretim Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

oluşmaktadır. Çalışmanın birinci kısmında akıllı kentin kavramsal çerçevesine ve akıllı kent kavramının temel bileşenlerine yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında COVID-19 ile mücadelede ülkelerin geliştirdikleri örnek akıllı kent uygulamalarına değinilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son kısmında Türkiye’deki içinde yaşadığımız pandemi ile mücadele kapsamında geliştirilen akıllı kent uygulamalarının mevcut durumuna yer verilmiş ve genel değerlendirme yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

1. Akıllı Kentin Kavramsal Çerçevesi

2000’li yıllarla beraber hızla gelişen teknoloji, kent yaşamını etkilemiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki dönüşüm, özellikle şehirlerdeki planlama anlayışı ve hizmet sunum yöntemlerinde de farklılaşmayı beraberinde getirmiştir. Akıllı kent, teknolojik kent ve bilgi kent gibi iç içe geçmiş ve benzer kullanım alanlarını barındıran yaklaşımlar, yaşanılan bu farklılaşmanın en önemli ürünlerinden birini oluşturmaktadır (Ishida, 2019: s. 1151-1152). Bu kavramlar arasında akıllı kent olgusu, “kentlerin doğa ve insan üzerinde bıraktıkları olumsuz etkilerin en aza indirilmesi, nüfus ve kentleşme baskısının kaldırılabilmesi, daha verimli ve yaşanılır kentler oluşturulması için geliştirilen yeni planlama yaklaşımlarının temel niteliklerini içinde barındıran, yeni gelişen bir kavram olarak öne çıkmıştır” (Sınmaz, 2013: s. 76).

Bilimsel yazın dünyasında özellikle son 20 yıldır popüler olan akıllı kent kavramı üzerinde, uzlaşmış bir tanım yoktur. Bu kavrama yönelik yapılan tüm tanımların ortak özelliği, kentsel nitelikli hizmetlerin sunulduğu alanlarda bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanılması olarak ifade edilmektedir (Elvan, 2017: s. 6). Bu kapsamda yapılan tanımlardan birine göre akıllı kent kavramı, her şeyden önce teknolojiyi kullanabilen, kaynak yönetimini ve hizmet kalitesini mümkün olan en üst düzeyde gerçekleştiren bir kenttir. Modern kentin önemli bir parçasını oluşturan akıllı kent yaklaşımı, bilgi ve iletişim teknolojilerini en üst düzeyde kullanarak, kentsel planlamayı ve hizmet sunma yöntemlerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Diğer bir tanıma göre akıllı kentler merkezine bireyi koyarak, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu çözümleri, katılımcılık, şeffaflık ve sürdürülebilirlik koşuluyla, paydaşları ile birlikte tasarlayan bir yaklaşımdır. Kavram aynı zamanda, kamusal hizmetlerin sunulduğu ve bu alana yönelik politikaların geliştirildiği kentler olarak tariflenmektedir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere akıllı kentin odağında insan vardır. Bu nedenle akıllı kentlerin amacı insan ihtiyaçlarından yola çıkarak; insanın içinde yaşadığı çevresel koşulları iyileştirmektir (Köseoğlu ve Demirci, 2018: s.41). Başka bir ifadeye göre akıllı kentler, iletişim (internet ağları, sensörler vs), altyapı (su, elektrik, bina vs), ulaşım araçları (metro, otobüs vs), ulaşım yolları (köprü, tünel, vs) gibi

ihtiyaç duyulan tüm kaynakları birbirleriyle uyumlu olacak biçimde etkin ve verimli sunabilen kentlerdir. Akıllı kent uygulamaları, bilgi ve iletişim teknolojilerini, yöre yaşayanlarının temel nitelikli ihtiyaçlarını gözeterek geliştiren ve kentsel ihtiyaçların karşılanmasında teknolojiyi bir araç olarak kullanmayı hedefleyen uygulamalar bütünüdür (Terzi ve Ocağcı, 2017: s.12). Tüm bu tanımlamalardan anlaşılacağı üzere akıllı kent, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak yaşam kalitesini artıran; aynı zamanda günümüz ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayan, yenilikçi bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Aynı zamanda akıllı kent kavramının, içinde yaşadığımız pandemi dönemi gibi tüm toplum yapısını etkileyecek gelişmelere bağlı olarak değişebileceğini ve gelişebileceğini söyleyebilmek de mümkündür. Akademik yazına göre akıllı kent kavramı, 1990'lı yılların ortalarında Amerikan Planlama Derneği, Amerika Birleşik Devletleri Konut ve Kentsel Gelişim Dairesi ve Henry M. Jackson Vakfı'nın iş birliğinde geliştirilen “akıllı büyüme” yaklaşımı ile ilişkilendirilmektedir (Basiri ve diğerleri, 2017: s. 72). Akıllı büyüme yaklaşımı, plansız ve düzensiz gelişen kentlere karşı bir önlem olarak gelişim göstermiştir. Akıllı büyüme yaklaşımı bilgi ve iletişim teknolojilerini temel alarak, toplu taşımaya önem veren, yürünebilir bir kent yaratmayı hedef alan planlama yaklaşımıdır. Akıllı planlamaya odaklanan bu yaklaşımın geliştirilmesinde, çevreci topluluklar, politika yapıcılar ve ulaşım planlarından etkilenilmiştir (Wey ve Hsu, 2014: s. 166). Bu bağlamda akıllı büyüme yaklaşımı bilgi ve iletişim teknolojilerini temel alarak, toplu taşıma odaklı, insan ve çevre dostu gibi ilkeleri dikkate alan bir yapı üzerinden gelişim gösterirken; akıllı kent kavramı, sürdürülebilir kalkınmanın 3 ayağını oluşturan; ekonomik, toplumsal ve ekolojik yaklaşımları bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı olarak geliştiren bir çeşit kentsel yönetim modeli olarak tariflenmektedir (Shaw, 2018: s. 30). Kavramsal olarak akıllı kent yaklaşımı ilk defa 2008 krizi ile birlikte IBM şirketi tarafından önerilmiştir (IBM Global Business Services Executive Report, 2009). 2010 yılı itibariyle Avrupa Birliği tarafından yürütülen projeleri ve eylemleri nitelendirmek için akıllı kent yaklaşımının kullanılmaya başlanması ile kavramın bilinirlik düzeyi genişlemiştir (Harrison ve Donnelly, 2011, s. 2).

Yukarıda yapılan tanımlardan da görüleceği üzere kavram çok paydaşlı, çok aktörlü ve çok boyutlu olmasının yanı sıra; gelişen teknoloji ve değişen yönetsel paradigmlar neticesinde değişim ve gelişim gösterebilmektedir. İlk başlarda iyi bir yaşam kalitesine ve sürdürülebilir bir ekonomik gelişmeye erişmek amacıyla bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısının kurulmasına dayandırılan akıllı kent yaklaşımı; daha sonraki yıllarda biraz daha geliştirilerek “ekonomik ve politik verimliliği artırmak ve sosyal, kültürel ve kentsel gelişime imkân

sağlamak için ağ altyapısını kullanan” kent olarak tanımlanmıştır. İlerleyen dönemde kavramın tanımına, “katılımcı yönetim yoluyla doğal kaynakların akıllıca yönetilmesi” ifadesi eklenmiştir. 2013 yılı ile birlikte teknolojiye paralel olarak kavram, “nesnelerin interneti” olarak görülmeye başlanmıştır (Russo ve diğerleri, 2014, s. 980-981)

2000’li yıllar itibariyle akıllı kent kavramının yaygınlık kazanması ile birlikte bu alana yönelik birçok proje geliştirilmiştir. Özellikle 2014 ve 2015 yıllarında İspanya’da yürütülen Hareketli Şehirler Projesi ile akıllı kentler için daha karmaşık modellerin üretilmesi çabasına girilmiştir. Bu proje kapsamında akıllı kent kavramına 11 boyuttan oluşan bir yaklaşım getirilmiştir. Projenin boyutları; (i) beşeri sermaye, (ii) sosyal uyum, (iii) ekonomi, (iv) kamu yönetimi, (v) yönetim, (vi) mobilite, (vii) ulaşım, (viii) çevre, (ix) şehir planlaması, (x) uluslararası marka ve (xi) teknolojiden oluşmaktadır. Akıllı kenti gerçek anlamda tanımlamak amacıyla oluşturulan tüm bu boyutlar değerlendirildiğinde; akıllı kent, ileriye dönük çalışmalarla iyi performans gösteren bir kenttir. Akıllı kent, beşeri ve sosyal sermaye yatırımlarını bilgi ve iletişim teknoloji altyapısıyla destekleyerek sürdürülebilir büyümeyi teşvik eden bir yapıdır. Akıllı kent, katılımcı yönetim yoluyla yaşam kalitesini artıran ve akıllı donanımlarla vatandaşların ihtiyaçlarını karşılayan kent olarak tanımlanmaktadır (Gascó-Hernandez, 2018: 50-57). 2012 yılında, kent ve iklim stratejisti Boyd Cohen, akıllı kentlerin bir veya birden fazla nicel göstereyle değerlendirilebileceğini ve ölçülebileceğini belirtmiştir. Ayrıca, Cohen tarafından aynı yıl içinde geliştirilen ‘akıllı şehirler çarkı’ da akıllı kent kavramının analizinde, rehber niteliği taşımaktadır. Akıllı kentin, sistemli ve doğru bir biçimde işleyebilmesi için bu çark, kendisini oluşturan 6 bileşenin (“akıllı toplum”, “akıllı yönetim”, “akıllı hareketlilik”, “akıllı yaşam”, “akıllı çevre” ve “akıllı ekonomi”) birbirleriyle etkileşim ve bağlantılı hareket etmesi gerektiği iddiasını taşımaktadır. Ayrıca akıllı şehirler çarkına göre kentlerin küresel eğilimi ve birbirleriyle entegrasyonu çok önemlidir. Şekil-8’de alt bileşenleriyle de görülebileceği üzere Cohen için her bileşen, bir diğerini doğrudan etkilemekte ve bu bileşenlerden herhangi birinin ihmal edilmesi, çarkın düzgün çalışmamasına sebep olmaktadır (Cohen, 2012).

kentsel yönetimle ilgili kararlara katılımını ifade etmektedir. Yönetişimi akıllı yapan, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sürecin en temel belirleyicisi olmasıdır. Bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde verilerin toplanması ve analiz edilmesi, kentsel yönetim sürecinin şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde yürütülmesini sağlamaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: s. 14). Çarkın ikinci bileşenini “akıllı ekonomi” başlığı oluşturmaktadır. Akıllı ekonomi, bilgi ve iletişim teknolojilerini temel alan iş modellerini kapsamaktadır. Bu bileşen, akıllı kümelenmeler ve küresel ölçekteki eko sistemler olarak da bilinen dijital işletmeler ve girişimciliğin kurulmasını amaçlamaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: s. 14). Cohen’in geliştirdiği çarkın üçüncü bileşenini “akıllı ulaşım” sistemleri oluşturmaktadır. Bu bileşen, bilgi ve iletişim teknolojileri destekli bütünleşik taşımacılık ve lojistik sistemleri kapsamaktadır. Akıllı ulaşım bileşeni, doğa dostu, temiz enerji ile çalışan sistemlere öncelik vermektedir. Bu sistem içerisinde düşük emisyonlu, tasarruflu seyahat planı tercihleri sunan yapılar ön plana çıkmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: s. 14). Çarkın dördüncü bileşeni, “akıllı toplum”dur. Bu bileşen, e-öğrenme, e-yetkinlikler, insan kaynakları, kapasite yönetimi gibi kişisel gelişimi ve yaşam boyu öğrenmeyi teşvik eden bir toplum yapısını bünyesinde barındırmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: s. 14). Cohen’in çarkının beşinci bileşenini “akıllı yaşam” oluşturmaktadır. Bu bileşen bilgi ve iletişim teknolojilerini destekleyen davranışları, tüketim alışkanlıklarını ve yaşam tarzını içermektedir. Kısacası bu bileşen, bilgi ve iletişim teknolojilerinin olanaklarını kullanarak, yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: s. 14). Çarkın altıncı ve son bileşenini “akıllı çevre” başlığı oluşturmaktadır. Bu başlık altında bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanarak, çevrenin sürdürülebilirliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Akıllı çevre, BİT (bilgi ve iletişim teknolojileri) destekli enerji şebekeleri, yenilenebilir enerji kaynakları, kirlilik kontrolü, bina ve tesislerin dönüşümü, sürdürülebilir şehir planlaması gibi akıllı çevre yönetimi sistemlerini ön plana çıkarmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: s. 14).

Akıllı Kentler Çarkı’nın tüm bileşenleri yaşam alanlarındaki temel ihtiyaçların giderilmesi, yaşam kalitesinin artırılması, kaynakların etkin ve verimli kullanılması, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, sosyal ve beşeri sermayenin güçlendirilmesi amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinden en üst düzeyde yararlanmayı hedefler. Bu hedefle, insan odaklı ve yönetim temelli bir akıllı kentler yaratılması amaçlanmaktadır.

1.2. Uluslararası Düzeyde Akıllı Kent Uygulamalarının Mevcut Durumu

Akıllı kentlere ve akıllı kent bileşenlerine yönelik yukarıda yapılan tüm tanımlar da göstermektedir ki, bu uygulamalar temel ihtiyaçlar gözetilerek dijital ve veri teknolojilerinden en üst düzeyde yararlanarak, yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir. Akıllı kent uygulamaları, daha hızlı ve düşük maliyetle, gerçek zamanlı veriler üzerinden talep modellerindeki değişimi takip etme ve çözümler sunma olanağı sağlamaktadır. Bu amaçla geliştirilen ve uygulamaya sunulan akıllı yatırımlar, özellikle son dönemlerde birçok ülke tarafından giderek daha çok önemsenmektedir. Son 10 yılda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin özellikle, akıllı toplum, akıllı ulaşım, akıllı çevre gibi alanlardaki sorunların çözümüne yönelik akıllı kent uygulamalarına öncelik verdiği görülmektedir. Bu bağlamdaki birtakım örnekler aşağıdaki gibidir:

- 1,3 milyar nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkelerinden olan Hindistan, ülke genelinde altyapı, enerji, ulaşım ve konut sorunları ile mücadele etmek amacıyla, 2012 yılında Kentsel Kalkınma Bakanlığı aracılığı ile 100 şehri kapsayan Akıllı Şehirler Misyonu'nu hayata geçirmiştir. Bu misyonun temel amacı, yerel ve bölgesel ekonominin canlandırılması hedefiyle, herkesin barınma, su, altyapı, enerji gibi temel nitelikli ihtiyaçlarının akıllı çözümler aracılığı ile karşılanmasıdır. Bu bağlamda 2015 yılında ülke genelinde akıllı kentler yarışması düzenlenmiştir. Yarışma kapsamında kentsel nitelikli hizmet alanlarına ve bu alanların temel sorunlarına yönelik en iyi çözüm önerileri sunan 100 kent belirlenmiştir. Yarışma sonucunda seçilen 100 kente projelerini hayata geçirmek amacıyla bakanlık aracılığı ile finansal destek sağlanmıştır (Ministry of Urban Development Government of India, 2015).

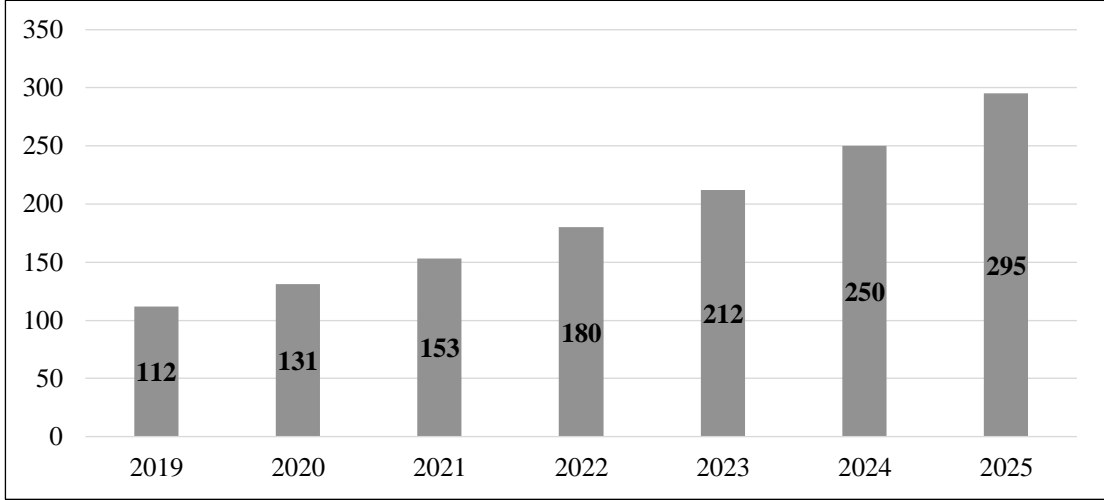
- Fransa'nın Nice kenti, akıllı dolaşım, akıllı aydınlatma, akıllı atık yönetim gibi hizmetlerinin etkin ve verimli sunulması amacıyla teknoloji sağlayıcılarıyla beraber 2013 yılında bir girişim başlatmıştır. Bu girişim neticesinde kentsel ölçekte kentin belirli noktalarında, sensörler ve ağa bağlı cihazlar yardımıyla akıllı aydınlatma sistemleri gibi temel hizmet alanları hayata geçirilerek, çeşitli ekonomik modeller geliştirilmiştir (.Cisco, 2013).

- Şikago (ABD) kenti, akıllı toplumun bir parçası olarak, şehirdeki üniversiteler bünyesinde özel sektörün finansal ve teknolojik desteğiyle, ulusal düzeyde öğrencilerin katılım sağlayacağı ortak bir ağ oluşturma, sistem tasarlama ve bakımını yapma becerilerini öğreten akıllı laboratuvarlar oluşturmuştur (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: s. 20).

- Güney Kore, yine akıllı toplum başlığı altında 2015 yılında, Busan Bilgi Yolu Projesi'ni faaliyete geçirmiştir. Proje kapsamında kent merkezinde sunulan hizmetler ve hizmetlerin genel durumu, Bulut yöntemi üzerinden, şehrin tüm paydaşlarının kullanımına sunulmuştur (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: s. 20).

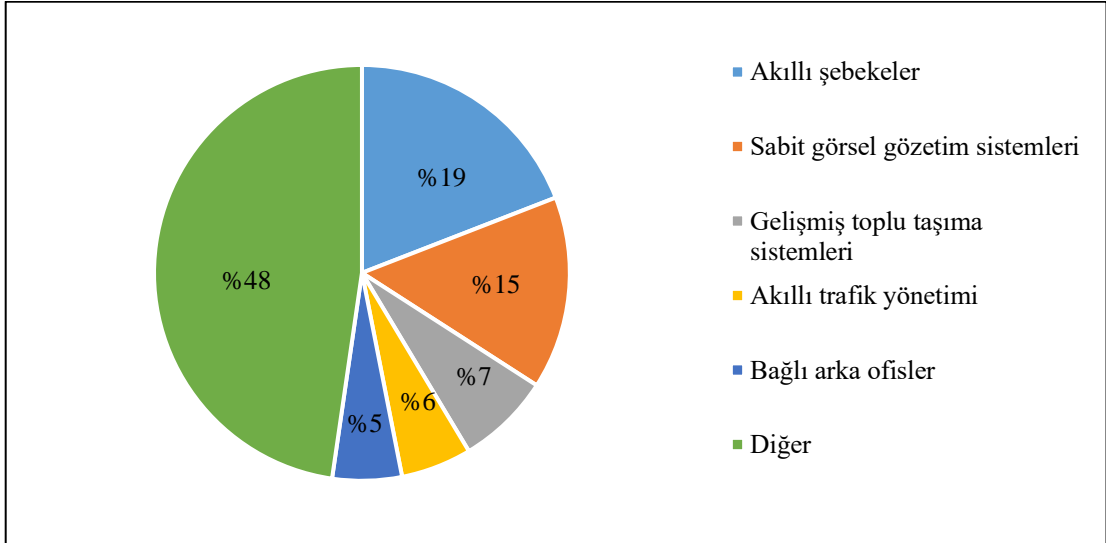
Yapılan araştırmalar, içinde bulunduğumuz ve post pandemi dönemiyle beraber ülkelerin akıllı kent uygulamalarına aktaracakları payların artacağını göstermektedir. Bu durum ABD merkezli market araştırmaları şirketi olan Uluslararası Veri Şirketi (International Data Corporation) tarafından yapılan bir araştırmayla da desteklenir niteliktedir. Araştırmaya göre küresel ölçekte akıllı kent girişimlerine yapılan harcamaların 2023 yılına kadar 189 milyar dolara ulaşacağını tahmin edilmektedir (Öztaş, 2020). Yine uluslararası düzeyde yapılan bir araştırmaya göre 2017-2020 Nisan tarihleri arasında küresel ölçekte toplam kaynakların yüzde 23'ü akıllı kent uygulamalarına aktarılmaktadır. Aynı araştırmada yapılan tahminlere göre önümüzdeki yıllarda, özellikle sağlık alanında akıllı kentlere yönelik uygulamalara aktarılacak payın artacağı tahmin edilmektedir (Jones, 2020). Benzer şekilde, Statista'nın derlediği verilere göre 2019 yılında 112 milyar dolar olan akıllı şehir girişimlerine yapılan teknoloji harcamalarının 2025'te 2 katını aşarak 295 milyar dolara ulaşacağı (Grafik-21) tahmini yapılmıştır (Statista, 2020). Yine Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD) verilerine göre pandemi sürecinin yaratmış olduğu etkilerle beraber 2030 yılına kadar, dünya genelinde akıllı kent altyapılarına en az 70 trilyon dolar yatırım yapılacağı öngörülmektedir (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD), 2020). Akıllı şehir alanında yapılan harcamaların konularına göre dağılımına bakıldığında ise en yüksek paya akıllı şebekeler ile sabit görsel gözetim sistemlerinin (güvenlik kameraları vb.) sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu alanlara yapılan harcamalar toplam akıllı şehir harcamalarının üçte biri civarındadır (Statista, 2020).

Grafik 21: Akıllı Şehir Alanında Yapılması Öngörülen Yatırımlar (milyar dolar)

Kaynak. Statista. (2020). *Smart city initiative investment worldwide in 2018-2023*. Erişim:adresi. <https://www.statista.com/statistics/884092/worldwide-spending-smart-city-initiatives/> (Erişim tarihi. 05.04.2020).

Grafik 22: Konularına Göre Akıllı Kent Harcamaları (2019.yüzde)

Kaynak. Statista. (2020). *Smart city initiative investment worldwide in 2018-2023*. Erişim:adresi. <https://www.statista.com/statistics/884092/worldwide-spending-smart-city-initiatives/> (Erişim tarihi. 05.04.2020).

Yapılan tüm araştırmalar önümüzdeki dönemde dijital altyapının, kamu sağlığı yönetimi açısından büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle sağlık alanında dijital altyapıların ve akıllı kent uygulamalarının günümüzdeki ve olası gelecek pandemi krizlerinin etkilerini azaltacak şekilde güçlendirilmesi, bu alanda yapay zeka teknolojilerinin sürece etkin bir şekilde dahil edilmesi ve ‘büyük veri’ analizleri ile hareketliliğinin ölçümü, hastalığın

yayılma hızının tespiti ve sağlık durumu kontrolü gibi konularda kullanılması açısından büyük bir önem taşımaktadır (Deloitte, 2020).

2. COVID-19 ile Mücadelede Dünya Örneklerinde Akıllı Kent Uygulamaları

2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde, hayvan pazarından bulaştığı tahmin edilen bir vürüs nedeniyle, çok sayıda hastalık olduğu duyurulmuştur. İlk olarak 12 Ocak 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından Çin'de başlayan şikayetlerin sebebinin yeni tip bir koronavirüs olduğu açıklanmış ve 11 Mart 2020 tarihinde bu salgın "COVID-19" pandemisi olarak nitelendirilebileceği değerlendirilmiştir (Türkiye Bilimler Akademisi, 2020: s. 15). Bu tarihten itibaren salgının yayılım hızı artmış ve dünya genelinde birçok ülke, salgınla mücadele kapsamında bir dizi önlemler almaya başlamıştır. Yapılan araştırmalara göre dünya genelinde salgından korunma ve kontrol önlemleri 3 boyutta ele alınmaktadır. Bunlardan ilki, (i) salgının kaynağının tespit edilmesi, (ii) hastalığın belirlenmesi, (iii) hastalığın tedavisi, (iv) izolasyon, (v) taşıyıcıların bulunması gibi mücadeleleri içeren "kaynağa yönelik alınan önlemler"dir. İkincisi; (i) dezenfeksiyon, (ii) gıda maddelerinin denetimi, (iii) sokağa çıkma yasaklarının getirilmesi, (iv) maske, eldiven gibi koruyucu ve temizlik ekipmanlarının geliştirilmesi ve kullanımının zorunlu tutulması gibi neredeyse tüm ülkeler tarafından hayata geçirilen "bulaşma yoluna yönelik alınan önlemler"dir. Önlemlerin üçüncü boyutu ise aşılama, metabolizmayı güçlendirmek için ilaç takviyesi gibi sağlam kişilere yönelik önlemlerden oluşmaktadır (Türkiye Bilimler Akademisi, 2020: s. 19).

Bulaşma yoluna yönelik alınan önlemler başlığı altında birçok ülke, yeni tip koronavirüs salgını ile mücadele kapsamında hastalığın yayılmasını engellemek adına birtakım akıllı kent uygulamaları üretmeye ve dijital çözümler sayesinde salgınla mücadelenin yöntemlerini geliştirmeye çalışmaktadırlar. Moskova'da salgınla mücadele kapsamında karantina altındaki insanları kontrol altında tutmak adına hükümetin kente yerleştirdiği 170.000 akıllı görüntüleme sistemi (Ilyushin, 2020); Apple ve Google'ın ortak çalışma kararıyla geliştirdiği pandemi takip uygulaması (Apple, 2020) ve birçok ülkede çeşitli kurum/kuruluşların kentlerde kullanıma soktuğu dezenfeksiyon robotları bu mücadelelerden yalnızca birkaçına örnektir. Bu örnekler, ülkelerin dijital altyapı ve mühendislik kabiliyetlerini gösteren ve pandemi ile mücadele kapsamında geliştirilen önemli uygulamalardır. COVID-19 kapsamında akıllı iyi uygulama örneklerinin derlendiği bu kısımda, salgınla mücadele sürecinde uluslararası düzeyde geliştirilen akıllı kent uygulamaları araştırılmıştır. Çalışma kapsamında ülkelerin geliştirdikleri akıllı kent uygulamalarının okuyucu için daha kolay anlaşılmasını sağlayabilmek adına,

çalışmanın yazarı tarafından, salgınla mücadele kapsamında alınan önlemler göz önünde bulundurularak belirli kategoriler belirlenmiştir. Bu kategoriler; (i) sosyal mesafe, (ii) hareketlilik, (iii) dezenfeksiyon, (iv) izleme ve takip, (v) eğitim hizmetleri, (vi) sosyal destek ve yardım hizmetleri ve (vii) dayanışma ve ortak fikir üretme, olarak belirlenmiştir. Bu kategoriler tespit edilirken COVID 19'un hangi yollarla bulaştığı, yetkililerin yayılmaya karşı aldığı önlemler ve COVID-19'un sosyal, ekonomik ya da çevresel etkileri dikkate alınmıştır.

I. “Sosyal Mesafe”nin Ölçülmesine İlişkin Akıllı Kent Uygulamaları

Sosyal mesafe kategorisi altındaki akıllı kent uygulamaları, COVID-19'un yayılmasını önlemek adına sosyal mesafeyi artırmayı hedefleyen uygulamaları kapsamaktadır. Bu kategori, hemen hemen birçok ülke tarafından temel alınan önlemlerin başında gelmektedir. Nitekim Massachusetts Amherst Üniversitesi'nin yapmış olduğu bir araştırmaya göre, sosyal mesafe önlemlerine uymayan bir kişi, COVID-19'u bir ayda ortalama 406 kişiye bulaştırabilmektedir. Sosyal mesafe kurallarına halkın yüzde 50'sinin uyması halinde; bir ayın sonunda hastalanacak kişi sayısının ayda 15'e düşmesi tahmin edilmektedir (Günaydın, 2020).

İçerik analizi yöntemine dayanılarak yapılan araştırma kapsamında çalışmanın sosyal mesafe kategorisi altında uluslararası kurum/kuruluşların geliştirdiği 4 farklı akıllı kent uygulamaları dikkat çekmektedir. Bu uygulamalardan ilki, Çin menşeli 'Guangzhou Gosuncn Robot' isimli bir firmanın G teknolojisiyle işlettiği ve geliştirdiği COVID-19 devriye robotlarıdır. Yüksek çözünürlüklü kameralar ve kızılötesi ısıölçer sistemlerle donatılmış polis kontrolündeki bu robotlar, kentsel mekânlarda 5 metre yarıçapındaki 10 farklı insanı tarayabilme kapasitesine sahiptirler (Weekes, 2020). Bu kategori altında yer alan başka bir akıllı kent uygulaması ise Amerikan 'Numina' firmasının geliştirdiği, yapay zekâya sahip görüntüleme sistemidir. MOBESE (Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu) temelli bu sistem sayesinde kentsel mekânlardaki yayaların hareketliliği, birbirlerine olan mesafeleri ölçülmektedir. Ayrıca merkezi ve yerel düzeydeki yetkilileri bilgilendirmek için bu ölçümleri günlük olarak takip eden ve verileri ileten bir bildirim sistemi de oluşturulmuştur (Altaweel, 2020). Yine bu başlık altında dikkat çeken diğer önemli bir uygulama, Apple ve Google'ın üzerinde birlikte çalıştıkları 'Contact Tracing App' olarak nitelendirilebilir. Söz konusu uygulama, kablosuz teknolojiye (bluetooth) dayanılarak geliştirilen, bir kişinin, uzun süre kiminle/ kimlerle temas ettiğini mobil araçlar üzerinden ölçen bir uygulamadır. Uygulama kapsamında kişinin temas halinde olduğu kişilerden biri COVID-19 hastası ise, kullanıcının akıllı telefonuna bir uyarı mesajı gitmekte ve kullanıcı konu hakkında bilgilendirilmektedir

(Apple, 2020). Son olarak ABD (Amerika Birleşik Devletleri) menşeli ‘Unacast’ isimli bir yazılım firması ise interaktif kullanıma açık olan ‘sosyal mesafe skor tahtası’ nı geliştirmiş ve Nisan ayında kullanıma açmıştır. Bu skor tahtası ya da bölge karnesi olarak da isimlendirilen yöntem, ABD’deki eyalet ve şehirlerdeki sosyal mesafe kurallarının ölçümünü yapmakta ve güncel olarak bu bölgelere A’dan F’ye kadar puan vermektedir. Böylelikle hem kişiler hem de kurumlar buldukları yerlerdeki sosyal mesafeye bağlı risk seviyesinden haberdar olmaktadır (Unacast, 2020).

II. “Hareketliliğin” Ölçülmesine İlişkin Akıllı Kent Uygulamaları

COVID-19’un etkisinin en fazla olduğu kentlerde birçok kişi günlük ihtiyaçları karşılamak, yardım almak/yardım götürmek ya da farklı sektörlerdeki işlerini devam etmek için hareket halinde olmak zorundadır. Pandeminin etkisinin hareketliliğin azaltılmasıyla en aza indirilebileceğini savunan ‘Dünya Sağlık Örgütü’, yayınladığı bilgilendirme dosyasında COVID-19 salgını sırasında yaya ve bisikletli ulaşımının tercih edilmesi gerektiğini belirtmektedir (World Health Organization, 2020).

Çalışma kapsamında uluslararası düzeyde bireysel hareketliliğin yanında; şehir içi, şehirlerarası seyahatleri en güvenli hale getirmeyi hedefleyen ve bu bağlamda hareketliliği ölçen birtakım akıllı kent uygulamaları dikkat çekmektedir. Bu uygulamalardan ilki, Google tarafından haritalar uygulaması üzerinden geliştirilen ve internet kullanıcılarına açılan ‘COVID-19 Hareketlilik Raporları’dır. Bu raporlar, “google haritalar” veri altyapısını kullanarak, ülkelerdeki insan hareketliliğinin hangi sektörlerde yoğunlaştığını (gıda, sağlık, hizmet, ulaşım ve benzeri.) tespit etmektedir. Ayrıca ölçümlerin gerçekleştirildiği yörenin ekonomik ve toplumsal hareketliliğinin istatistiksel dökümünü içeren by raporlar internet kullanıcılarıyla da düzenli aralıklarla paylaşılmaktadır (Google, 2020). Hareketliliğin ölçülmesi kapsamında diğer geliştirilen akıllı kent uygulaması ise İtalyan menşeli ‘Enel X’ ve ‘Here Technologies’ isimli 2 firmanın ortak geliştirdiği ve İtalya’daki hareketliliğin mekânsal temelli ölçümünü yapan uygulamadır. Bu 2 firma, merkezi ve yerel yönetim birimlerine veri sunmak amacıyla ulusal, bölgesel ve kentsel ölçekte vatandaşların nereden nereye ve ne kadar yol kat ettiğini gösterir eş zamanlı bir harita üretmişler ve kullanıma açmışlardır (Enel X, 2020). Bu kategori altında diğer dikkati çeken akıllı kent uygulaması ise ABD’de menşeli ‘Urban Footprint’ Planlama şirketinin tasarlamış olduğu, çevrimiçi risk haritalarıdır. Bu risk haritaları, belirli bölgelerin sosyo-demografik özelliklerinden (yaş, cinsiyet, ve benzeri), o bölgelerin toplu taşıma kullanım oranlarına; sağlık hizmet bina sayılarından, hareketliliğin daha çok

görünür olabileceği rekreasyon alanlarına, pazar, market gibi ticari faaliyetlerin gerçekleştiği birimlere kadar birçok bilgiyi barındırmaktadır. Belirtilen birçok veriyi işleyerek ve modelleyerek oluşturulan bu haritalar sayesinde, ABD’deki birçok bölgenin pandemi açısından ne kadar yüksek risk altında olduğu yetkililerce belirlenebilmektedir (Urban Footprint, 2020). Bu risk haritası, günümüzde ‘büyük veri’ kullanımının en iyi örneklerinden biri olarak COVID-19 ile mücadelede önemli bir araç olarak gösterilebilmektedir.

III. Dezenfeksiyon Çalışmaları Kapsamında Geliştirilen Akıllı Kent Uygulamaları

COVID-19, virüsü taşıyan kişilerin solunum yollarından çıkan damlacıklar yoluyla bulaşmaktadır. Dolayısıyla süreç içerisinde çok kullanıcı mekânların ve temas edilen yüzeylerin temizliğine dikkat edilmesi, salgının bulaşma riskinin azalmasında etkili yöntemlerden birisidir (Türkiye Bilimler Akademisi, 2020). Bu nedenle yüzeylerin ve mekânların hijyenlerinin sağlanmasına yönelik uygulamalar ve dezenfeksiyon çalışmaları, COVID-19’a karşı alınan akıllı kent temelli önlemleri belirleme kapsamında önem kazanmaktadır.

Yapılan araştırma kapsamında dezenfeksiyon kategorisi altında uluslararası kurum/kuruluşların geliştirdiği 2 farklı akıllı kent uygulamaları dikkat çekmektedir. Bu uygulamalardan birisi Çin’de Siemens ve Aucma firmalarının iş birliğiyle geliştirdikleri dezenfeksiyon robotlarıdır. Bu robotlar okulları, iş yerlerini, fabrikaları ve açık/kapalı kamusal mekânları günlük olarak özel dezenfektanlarla temizleyerek, Çin’de büyük bir başarı yakalamışlardır (Siemens, 2020). Bu kategori altında diğer örneklerden biri ise ABD’de bir start-up projesi olarak başlayan ‘Smart Sinks (akıllı lavabolar)’ uygulamasıdır. Uluslararası arenada okullarda, hastanelerde, iş yerlerinde, sağlık birimlerinde, restoranlarda ve her türlü kamusal alanda mikro boyutlarda el yıkama ve dezenfeksiyon istasyonları kurmayı hedefleyen genç girişimciler, yüz tanıma teknoloji sayesinde kullanıcı profili oluşturarak hijyeni artırmayı hedeflemektedirler (Soapy, 2020).

IV. “İzleme ve Takip” Sistemleri

COVID 19 ile mücadele kapsamında hiçbir sektör, sağlık sektörü kadar etkilenmemektedir. Ecza tedariklerinin bozulmasından, çalışanların sağlığına; en küçük bir hatanın felakete dönüşebilecek olmasından; halka karşı büyük sorumluluk taşımaya kadar birçok operasyonel risk taşıyan bu sektör, bu aşamada kurtarıcı bir rol üstlenmektedir. Bu

kapsamda sağlık sistemini iyileştirmeye ve salgının izleme/takibinin kolaylaştırılmasına yönelik geliştirilen akıllı kent uygulamaları, bu çalışmada önemli bir kategoriye oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında uluslararası ölçekte salgın takibine destek veren 2 adet akıllı kent uygulamaları dikkat çekmektedir. Bu uygulamalardan ilki, Mart 2020 tarihinde Oxford Üniversitesi Mühendislik Fakültesi ğretim yeleri tarafından, Avrupa Birliği lkeleri ve Birleşik Krallık için geliştirilmiş olan ‘Koronavirüs Takip Uygulaması’dır. Mobil bir uygulama olarak çalışan sistem, hasta ya da sağlıklı kişilerin güncel olarak takip edilip bilgilendirilmesini sağlamakta ve kullanıcılara düzenli olarak bilgi paylaşımında bulunmaktadır. Sistem aynı zamanda hastalarla ilgili güncel durumu, sağlık kurumlarına düzenli olarak iletmektedir (SmartCities World, 2020). Benzer işlevi gerçekleştiren bir diğer örnek ise ABD menşeli HypeLabs isimli firma ve TECH4COVID19 isimli bir organizasyonun uluslararası ölçekte hükümet yetkilileri ve hastanelerin kullanımını için ortak geliştirdikleri ‘COVIDAPP’ isimli uygulamasıdır. Bu uygulama, yeni koronavirüs ile yakın zamanda enfekte olmuş bir kişiyle temas halinde olan kullanıcıları tanımlayan, hastanelere, merkezi ve yerel düzeydeki birimlere bu yönde bilgi sunan özel bir izleme sistemidir (Hypelabs, 2020).

V. Eğitim Hizmetleri

COVID-19’un en çok etkilediği alanlardan bir diğerisi ise eğitim sektörüdür. DSÖ’nn yeni tip koronavirüsü pandemi olarak değerlendirmesinin ardından birçok ülkede eğitime ara verilmiş ve birçok ülke uzaktan eğitim sistemi üzerinden, eğitim ve ğretim faaliyetlerine devam etmiştir. Bu başlık altında en önemli akıllı kent uygulamalarından birisi ABD’de San Francisco Belediyesi tarafından kentin 25 ayrı noktasına kurulan, yüksek hızlı ve fiber altyapılı modemlerden oluşan ‘SuperSpots’ uygulamasıdır. Bu uygulama sayesinde uzaktan eğitim alan; ancak yeterli internet altyapısına sahip olmayan öğrenciler için evlerinden erişim sağlayabilecekleri ücretsiz ağ bağlantısı sunulabilmektedir (Kron4, 2020).

VI. Sosyal Destek ve Yardım Hizmetleri

COVID-19’un sosyal etkileri incelendiğinde, hiç şüphesiz en büyük tehdit hastalığın yarattığı sosyal ve psikolojik etkileridir. Türkiye Psikiyatri Derneği’nin 13 Mart 2020 tarihinde yayımladığı ‘Koronavirüs Hastalığı Salgını Sırasnda Ruh Sağlığı ve Stresle Baş Etme’ başlıklı yazısında COVID-19’un insanlar ve topluluklar üzerinde genel olarak kaygı ve korku

yaratabileceğine; çocuklar ve gençler üzerinde ise bu durumun daha çok endişeye neden olabileceğine yer verilmiştir. Bu aşamada COVID-19 ile mücadele sürecinde insanlara, moral, destek ve sosyal yardım hizmetlerinin sunulmasının, hastalığın sosyal ve psikolojik etkilerini hafifletmede önemli olacağı vurgulanmaktadır (Türkiye Psikyatri Derneği, 2020).

Sosyal destek ve yardım hizmetleri kategorisi altında birçok ülkede geliştirilen uygulamalar mevcuttur. Ancak yapılan araştırmada Avusturya ve ABD’de Austin ve Wyndham Şehir Konseylerinin ortaklaşa geliştirdiği bir proje olan ‘Online Community Hubs’ platformu, bu bağlamda en dikkat çeken, uygulamalardan birisidir. Bu platform sayesinde Austin ve Wyndham’da yaşayanlar her türlü çevrimiçi etkinlikten haberdar olabilmekte, etkinliklere ücretsiz katılım sağlayabilmekte, birbirleri ile iletişim kurarak, sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler (Wyndhamcity, 2020).

VII. Dayanışma ve Ortak Fikir Üretme

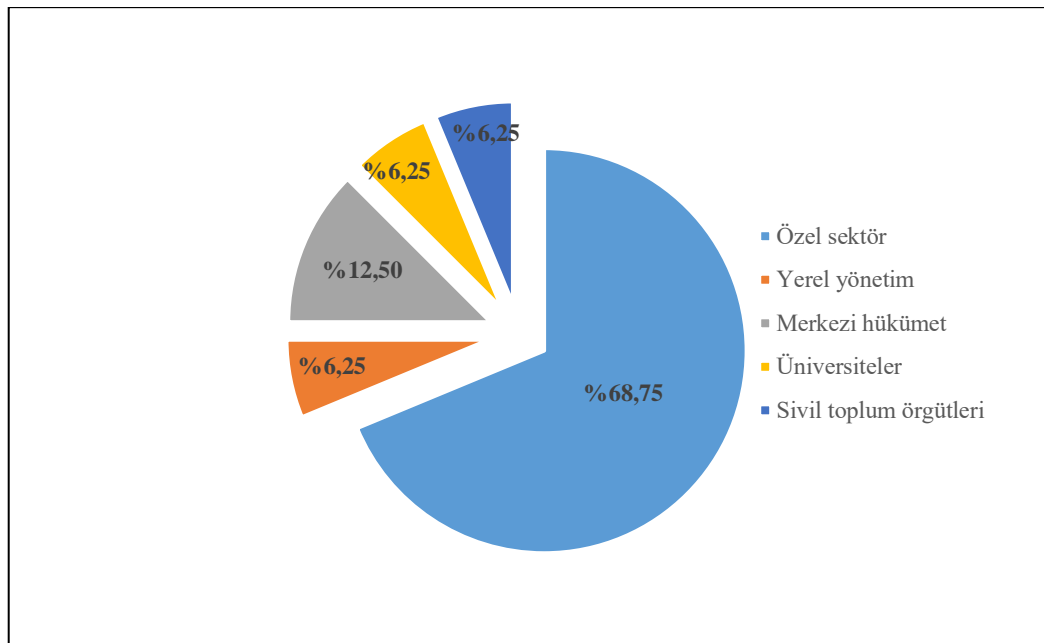
Şüphesiz yaşadığımız çağ artık bilgi çağı olarak nitelendirilebilir. Ulaşabildiğimiz bilgi miktarının niceliği bir yana, niteliği de hızla artış göstermektedir. COVID-19 ile mücadele döneminde ‘büyük veri’yi kullanabilmek, çeşitli veri tabanları oluşturmak ve bilgi kirliliği yaratmaksızın pandeminin etkilerini en aza indirmeyi hedefleyen iyi uygulamaları paylaşmak adına ortak veri havuzları oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında bu başlık altında merkezi yönetimlerin, yerel birimlerin ve özel sektörlerin kullanımına açık, iyi uygulama örneklerinin paylaşıldığı, bilinçlendirme ve farkındalık yaratma amacıyla geliştirilen tüm uygulamalara yer verilmiştir.

Çalışmada bu kategori altında dikkat çeken uygulamalardan birisi, merkezi hükümet destekli ve ABD’de menşeli ‘Şehirler Ulusal Ligi’ (The National League of Cities) ve Bloomberg Philanthropies’in birlikte geliştirdikleri ‘COVID-19 Local Action Tracker’ isimli bir platformdur. Bu platformda; (i) COVID-19 ile mücadele kapsamında ülke genelinde geliştirilen akıllı kent uygulamaları, (ii) bu alana yönelik projeler, (iii) sunulan hizmetler ve (iv) geliştirilen akıllı kent uygulamalarının altyapısını oluşturan temel veri setleri paylaşılmaktadır (National League Of Cities, 2020). Diğer bir örnek ise Dubai’de geliştirilen ‘Data Sharing’ isimli veri havuzudur. Merkezi düzeyde resmi bir kurum olan The Smart Dubai Department tarafından, gelişim aşamasında olan bu uygulamanın kullanımına yönelik ‘Data Sharing Toolkit’ isimli bir rehber hazırlanmıştır. The Smart Dubai Department tarafından üretim aşaması devam eden bu uygulamanın temel amacı, pandemi ile mücadele kapsamında

geliştirilecek olan akıllı kent uygulamaları için ihtiyaç duyulan her türlü veri paylaşımının yapılacağı, kullanıcıların veri girişi yaparak katkıda bulunabilecekleri ortak bir veri havuzu oluşturmak, olarak belirtilmiştir (The Smart Dubai Department, 2020). Yine benzer şekilde ABD’de otomotiv firması Rolce-Royce öncülüğünde ve IBM, Google Cloud, The Data City gibi büyük ölçekli firmalar iş birliğinde geliştirilen EMER²GENT isimli çevrimiçi paylaşım platformu, bu kategori altında dikkat çeken bir diğer uygulamadır. “COVID-19 sonrası iyileşme” sloganı ile geliştirilen EMER²GENT isimli bu paylaşım platformu, bünyesindeki firmaların akıllı kent uygulamalarına yönelik geliştirecekleri her türlü fikir, proje ve girişimcilik faaliyetlerini paylaştıkları çevrimiçi bir platform özelliği taşımaktadır (EMER²GENT, 2020).

Çalışmada COVID-19 ile mücadele kapsamında incelenen uluslararası akıllı kent uygulamalarının, hangi kurum/kuruluşlar tarafından geliştirildiği ve pandemi ile mücadele sürecinde hangi birimlerin rol üstlendiği önem taşımaktadır. Buna göre incelenen akıllı kent uygulamaların yüzde 68,75’inin (11 adet) özel sektör tarafından geliştirildiği gözlemlenmiştir. Bu oranı yüzde 12,50 (2 adet) ile merkezi yönetimler, yüzde 6,25 (1 adet) ile yerel yönetimler, aynı oranda üniversiteler ve sivil toplum örgütleri takip etmektedir. Buna göre çalışma kapsamında yapılan içerik analizi araştırmasına göre çeşitli bilişim ve teknoloji firmaları tarafından pandeminin yayılmasını engellemek ya da etkilerini en aza indirmek adına geliştirilen akıllı kent uygulamalarının, merkezi ve yerel düzeyde geliştirilen diğer uygulamalara göre daha çok sayıda olduğu görülmektedir.

Grafik 23: Akıllı Kent Uygulama Geliştiricilerin Dağılımı (%)

3. COVID-19 ile Mücadelede Türkiye'nin Akıllı Kent Uygulamaları

Türkiye, son dönemlerde artan teknoloji yatırımları ile COVID-19 sürecinde diğer örnek ülkeler gibi yeni nesil teknolojiler üzerinde çalışmalar yapmaktadır. Türkiye, 2019 Yılı Yatırım Programı'nda akıllı şehir yatırımlarının içinde yer aldığı kamu BİT yatırım projeleri için yaklaşık 181,293 milyon TL ödenek ayırmıştır. Türkiye'nin akıllı şehirler başlığı altındaki bu yatırımlarında; karbon ve iklim piyasalarında etkin olmak gibi öncelikli hedeflere kaynak aktardığı dikkati çekmektedir. Aynı dönemlerde Hindistan'da Ulusal Hükümet tarafından, “beş yıl içinde 100 Akıllı Şehir kurma” hedefi başlığı altında 7.5 milyar ABD Doları tahsis edilmiştir. Singapur'da “Akıllı Şehir” çalışmaları kapsamında 1,6 milyar dolar yatırım yapılmış ve Akıllı Millet Girişimi başlatılmıştır. Birleşik Krallık'ta “Akıllı Şehir” çalışmalarına 55.89 milyon ABD doları kaynak tahsis edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ise bu alana 160 milyon dolarlık fon sağlamıştır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: s. 28-30).

Türkiye'nin COVID-19 sürecinde salgınla mücadeleye ilişkin geliştirdiği akıllı kent uygulamalarına ayrıntılarına geçmeden önce, 2019 yılının Aralık ayında önümüzdeki dönemler için akıllı kent uygulamalarının gelişmesine yönelik önemli bir aksiyon alma aracı ve yol haritası niteliğinde olan ‘2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı’na değinmek gerekmektedir. Aralık ayında yayımlanan ‘2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı’na ilişkin Cumhurbaşkanlığı Genelgesi'nin Türkiye’de akıllı kentler doğrultusunda şimdiye kadar hazırlanan en kapsamlı politika belgesi olduğu söylenebilir. Genelge kapsamında; yaşanabilirlik, sürdürülebilirlik, sosyal yaşamın gelişmesi, insan hayatındaki katma değer, enerji etkinliği, kentsel hizmet kalitesinin artması gibi ihtiyaçlara ve gelecekte bunlarla ilişkili doğan sorunların akıllı kent uygulamaları gibi yenilikçi araçlarla çözülmesi gerektiği vurgulanmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019).

Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı, akıllı kentlere ilişkin strateji ve eylem planları arasında Türkiye’de ilk, dünyada ise dördüncü genelgedir. Cumhurbaşkanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı stratejik amaçları göz önünde bulundurarak bu genelgenin, tüm kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetim birimleri, özel sektör, sivil toplum kuruluşları (STK) ve üniversitelerin de dâhil olacağı ortak bir havuzda şekillenmesini ve uygulamaya geçmesi gerektiğini ifade etmiştir. Eylem planı için belirlenen bu 4 stratejik amaç ise şu şekildedir:

- Etkin akıllı şehir ekosistemi oluşturulması,
- Akıllı şehir dönüşüm kapasitesinin artırılması,

- Akıllı şehir dönüşümünde kolaylaştırıcı ve yönlendirici ortam oluşturulması,
- Şehircilik hizmetlerinde akıllı şehir dönüşümünün sağlanması şeklinde vurgulamaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: s. 41).

Eylem planının önemi, “Hayata Değer Katan Yaşanabilir ve Sürdürülebilir Şehirler” vizyonu ile ulusal düzeyde ve bütüncül bir stratejik amaçla üretilmiş olmasıdır. Bu da dünyada son dönemde dikkat çeken değişim ve dönüşüm sürecinin artık tüm Türkiye’de geçerli olacak kapsamlı bir programa dönüşmüş olması anlamına gelmektedir. Eylem Planı kapsamında toplam 40 eylemin hayata geçirilmesi planlanmaktadır. Bu eylemler arasında en dikkat çekenler; (i) her şehrin kendine özgü bir yerel strateji ve yol haritasının hazırlanması, (ii) değerlendirme modeli olarak bir akıllı şehir endeksinin oluşturulması, (iii) Akıllı Şehir Teknoloji Radarı gibi sürdürülebilirlik amaçlı takip mekanizmalarının kurulması, (iv) insan kaynağı kapasitesi ve niteliğinin artırılması, (v) akıllı şehir bileşenlerinin hem nitelik hem de nicelik açısından geliştirilmesidir. Ayrıca akıllı şehir dönüşümüne yönelik gerek kamu gerekse özel sektöre istenilen uygun ortamın oluşturulması ve gerekli teşviklerin verilmesi de diğer eylemler olarak dikkat çekmektedir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019).

Eylem planı kapsamında küresel ölçekte salgınla mücadele ve olası bir pandemi durumunda ihtiyaç duyulan akıllı kent uygulamalarına da yer verildiği dikkat çekmektedir. Plan kapsamında, salgın hastalıkların coğrafi bölgelere göre analiz edilerek dağılımının izlenmesine yönelik “Salgın Hastalıkların Coğrafi Dağılımının Takibi” uygulamaları, kronik hastalıklar ile bulaşıcı olmayan hastalıkların önlenmesi ve buna dair farkındalığın artırılmasına yönelik faaliyetler de halk sağlığı kapsamında önemli konu başlıkları olarak yer almaktadır. Genelgede, Ulusal Pandemi Planı’na da atıf yapılmıştır. Türkiye’de salgın hastalıklara yönelik olarak 2007 yılında ilk Ulusal Pandemi Planı hazırlanmış, kamuoyu ile paylaşılmıştır. Plan her yıl Sağlık Bakanlığı tarafından güncellenmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019). Hem Genelgede hem de Pandemi Planı’da Sağlık Bakanlığı tarafından geliştirilmekte olan ve coğrafi bilgi sistemleri altyapısına sahip olan sistemdeki kronik ve bulaşıcı hastalıklar gibi birçok sağlık verisinin dahil edilmesi hedeflenmektedir. Bununla birlikte, salgın hastalıklar kapsamında gerçekleştirilen çalışmalarda istenilen başarının sağlanabilmesi için yerel yönetimlerle daha fazla koordine olunması gerektiği de plan kapsamında vurgulanan diğer bir önemli ayrıntıdır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: s. 288-289).

İçinde yaşadığımız pandemi ile mücadele döneminde, akıllı kent uygulamalarına yönelik Türkiye'nin yol haritası niteliğinde olan eylem planının kapsamlı bir şekilde hazırlandığı görülmektedir. Bu plandan hareketle COVID-19 süreci ile beraber Türkiye'nin salgınla mücadelesine yönelik akıllı kent uygulamalarındaki mevcut durum incelenecek olunursa; Türkiye'nin diğer ülkelere kıyasla bu sürecin biraz gerisinde kaldığı görülmektedir. COVID-19 ile mücadele kapsamında Türkiye'de bu güne kadar geliştirilen 5 farklı akıllı kent uygulaması dikkat çekmektedir. Bu uygulamaların 2'si özel sektör, 1'i sivil toplum örgütü, 1'i Sağlık Bakanlığı 1'i de yerel yönetim tarafından geliştirilmiş ve kullanıma sunulmuştur. Buna ek olarak geliştirilen uygulamalar sosyal destek ve yardım hizmetleri, izleme/takip sistemleri, hareketliliğin ölçülmesi, dayanışma ve ortak fikir üretme gibi başlıklar altında değerlendirilmeye alınmıştır.

Sosyal destek ve yardım hizmetleri kategorisi altında Türkiye'deki iyi uygulama örneklerinden ilki 'Apsiyon Bilişim' tarafından geliştirilen 'Apsiyon Site Yönetim Yazılımı'dır. Temellerini 2009 yılında bina yöneticiliğinde dijital asistanlık misyonuyla atan uygulama, COVID-19 sürecinde "Komşum Var" özelliği ile yeniden gündeme gelmiştir. Uygulama kapsamında evden çıkamayan bölge sakinlerinin ihtiyaçları, diğer kullanıcılar tarafından gönüllü olarak karşılanabilmektedir. Mekânsal temelli çalışan ve 'sosyal destek' kategorisi kapsamında ele alınabilecek bu uygulamada ihtiyaç sahibi kullanıcıların, her türlü alışveriş ve sağlık ihtiyaçları diğer kullanıcılar tarafından karşılanmaktadır (Apsiyon, 2020).

İzleme ve takip sistemleri kategorisi kapsamında 2 temel uygulama dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki Geomatic.org'un oluşturmuş olduğu 'Koronavirüs Türkiye Haritası'dır. Bu harita Sağlık Bakanlığı'ndan aldığı verileri, coğrafi bilgi sistemleri aracılığıyla Türkiye haritası üzerine işlemekte ve verilerin tarihsel değişimini, 81 il ölçeğinde göstermektedir (Geomatic.org, 2020). Ancak bu haritayla ilgili birtakım eleştiriler mevcuttur. Özellikle haritadaki vakaların mekânsal gösterimindeki hatalar, güncel olmayan veri ve tarihlerin paylaşımı kamuoyundaki ortak endişelerden yalnızca birkaçıdır. Yine bu başlık altında değerlendirilebilecek olan diğer önemli bir akıllı kent uygulaması "Hayat Eve Sığar" uygulamasıdır. Sağlık Bakanlığı ve Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Başkanlığı iş birliğiyle yürütülen ve tüm GSM operatörlerinin operasyonel destek sağladığı 'Pandemi İzolasyon Takip Projesi', salgının zayıflatılması ve hastaların izolasyonunun denetiminde kullanılmaktadır. Bu akıllı kent uygulaması kapsamında koronavirüs testi pozitif çıkan hastaların, kendilerinin, yakınlarının ve en önemlisi toplumun sağlığı için gerekli izolasyon

kuralına uyup uymadıkları takip edilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Bunun yanı sıra, coğrafi bili sistemleri destekli özelliğiyle uygulama, kullanıcıların COVID-19 açısından riskli bölgede olup olmadığının gerçek zamanlı bilgisini de paylaşmaktadır. Bu sayede yerel düzeyde kentin hangi alanlarında (mahalle ve semtlerinde) salgının ve risk düzeyinin ne şekilde bir eğilim gösterdiği izlenebilmekte ve vatandaşlara bu konuda düzenli olarak bilgi verilmektedir. Uygulamanın yönetimi merkezi düzeyde olsa da sağladığı bilgi açısından yerel düzeyde de yönlendirici bir özelliğe sahiptir. ‘Hayat Eve Sığar’ yurtdışındaki rakiplerine kıyasla sürdürülebilir ve etkili bir potansiyele sahip bir proje olarak nitelendirilebilir.

Hareketliliğin ölçülmesi kapsamında Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, geçtiğimiz günlerde metal sektöründe faaliyet gösteren 241 şirket için geliştirdiği “MESS Safe” adlı akıllı kent uygulaması ile pandemi ile mücadeleye yeni bir standart getirmeye çalışmıştır. Bu uygulamanın temel hedefi, çalışanların sağlığı ve üretimde çalışanlar arasında sosyal mesafenin korunmasını sağlamaktır. Geliştirilen bu teknoloji, giyilebilir akıllı bir cihazdır. Giyilebilir cihaz ile uyumlu hale getirilen mobil uygulama temel olarak çalışanlar arasında sosyal mesafeyi ölçerek; birbirlerine 3 metreden daha yakın mesafede bir araya gelen bireyleri uyarmaktadır. Bu uygulamanın en temel amacı iş kazalarını en aza indirerek, iş güvenliğini sağlamaktır (Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, 2020).

Son olarak dayanışma ve ortak fikir üretme başlığı altında Mart 2020 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi başkanlığında bünyesinde uluslararası düzeyde 43 başkent belediyesini barındıran COVID-19’a Karşı Başkentliler Dayanışması” adlı bir platform kurulmuştur. Platform, “koronavirüs salgını ile mücadelede diğer dünya başkentlerinin bu süreçte kazandıkları deneyim ve birikimlerini tek bir havuzda bir araya” getirmeyi hedeflemektedir (Cumhuriyet Gazetesi, 2020). Bu dayanışma ağı üzerinden COVID-19 salgınına karşı mücadelede başkent belediyeleri, çevrimiçi platform üzerinden deneyimlerini düzenli aralıklarla paylaşmaktadır (Capital Initiatives for COVID-19, 2020).

Çalışma kapsamında COVID-19 ile mücadele sürecinde ele alınan kategoriler ve bu kategoriler altındaki ulusal ve uluslararası akıllı kent uygulamaları değerlendirildiğinde; Türkiye’nin bu alana yönelik daha çok yol alması gerektiği görülmektedir. Uluslararası örnekler incelendiğinde Türkiye’nin COVID-19 ile mücadele sürecinde önlem alanlarından olan sosyal mesafenin ölçülmesi, dezenfeksiyon çalışmaları ve eğitim hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik akıllı kent uygulamalarında sürecin gerisinde kaldığı görülmekte ve bu alana yönelik projelerin geliştirmesi gerektiği tespit edilmektedir.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

İçinde yaşadığımız pandemi süreci ile beraber akıllı kentler, yeni bilişim sistemleri ve yaklaşımlarla insan hayatına teknolojiyle değer katan, yaşam kalitesini daha da artıran, ekosisteme ve doğal kaynaklara saygılı kentler demektir. Dolayısıyla, vatandaşlar ve kentlerin yönetimi tarafından bu vizyonun kabul edilmesi ve kavranması, akıllı kent yaklaşımının başarıya ulaşması için oldukça önemlidir. Zira akıllı kentler artık bir nevi ‘nesnelerin interneti’ olarak anılmaktadır.

Akıllı kent uygulamaları, bünyesinde iş birliklerini ve sorumluluklarını da beraberinde getirmektedir. Sadece içinde yaşadığımız pandemi sürecinde değil, bundan sonraki dönemler için de akıllı kent uygulamalarının etkin bir biçimde hayata geçirilebilmesi için, insan, alt-yapı ve bilginin etkili ve koordineli bir şekilde geliştiği iş birlikleri çok önemlidir. Bu süreçte farklı finansman modelleriyle birlikte kamu - özel iş birlikleri gündeme getirilmelidir. Ayrıca içinde yaşadığımız ve gelecekte yaşanılacak olan benzeri pandemilerle mücadelede başvurulacak akıllı kent uygulamalarında istenilen başarının sağlanabilmesi için, bu alanda yerel yönetimlerle daha fazla koordine olunması gerekmektedir. Bu kapsamda benimsenen yaklaşım, Türkiye’yi yakın gelecekte bütünleşik bir akıllı kent modeliyle ön plana çıkaracaktır.

Kademeli normalleşme adımlarının uygulanmaya başladığı bu günlerde, salgınla mücadele sürecinde akıllı kent uygulamalarının özellikle yerel düzeyde tasarlanması çok önemlidir. Her kentin kendine özgü şartları ve pandemi ile mücadele koşulları birbirlerinden farklılaştığı için, kademeli normalleşme sürecinin merkezden yönetilmesi ve her yerde benzer adımların atılması yerine; yerelin kendine özgü doğası ve kendi şartlarına uygun kademeli normalleşme planlarının hazırlanması ve yerel düzeyde akıllı kent uygulamalarının hayata geçirilmesi gerekir. Bu kapsamda yerel düzeyde her bir sektör için, yerelin şartlarını dikkate alan akıllı kent uygulamalarına ihtiyaç duyulacaktır. Burada genel sürecin katılımcı bir biçimde yönetilmesi, pandemi sürecinin başarısını belirleyecektir (Özatay, ve diğerleri, 2020)

Akıllı kent uygulamalarında (sadece içinde yaşadığımız pandemi süreciyle mücadele kapsamında değil, bundan sonraki dönemler için de) başarı yakalayabilmek için şüphesiz veri odaklı teknolojilerin ve dijital altyapının modernize edilmesi, geliştirilmesi gerekmektedir. Dijital dönüşüm, temel olarak verimi ve kaliteyi artırmaya, maliyeti düşürmeye odaklanmaktadır. Dijital dönüşümün temelini veriye dayandığının unutulmaması gerekmektedir. Dijital dönüşümün amacı da şeffaf ve katılımcı bir yöntemle veriyi üreterek,

paylaşarak, karar mekanizmalarında bu veriyi ve veri analizini ön plana alarak, akıllı sistemlerin geliştirilmesinden geçmektedir.

Akıllı teknoloji altyapısına erişim koşulları düşünüldüğünde, sosyal içerme konusunda da hassasiyet gösterilerek gerekli önlemlerin alınması ve dezavantajlı grupların da sürecin dışında bırakılmamaları sağlanmalıdır (Deloitte, 2020).

Şimdiye dek ülkemizde izlenen politikalar, Dünya'daki örneklerle de kıyaslandığında, akıllı kentler olgusunun Türkiye'de oldukça yeni ve gelişmeye açık olduğu gözlemlenmektedir. Pandemi ile mücadele süreci, bilgi-işlem teknolojileri ve endüstri 4.0'la gelen tüm bileşenleri kapsayan organik bir ağ olarak düşünülmelidir. Bu yüzden, kentin içerisinde bulunan sistemlerin karşılıklı ilişkileri sonucunda sistemler arası iletişim artmalı ve nesnelerin interneti yaklaşımının geliştirilmesi gerekmektedir.

Dr. Asmin Kavas Bilgiç'in "COVID 19 sürecinde Dünya'da ve Türkiye'de Akıllı Kent Uygulamaları" Konulu Çalışması Hakkında Soru, Cevap ve Katkılar Bölümü

Prof. Dr. Argun Akdoğan: "Özel sektörün payı akıllı uygulamalar konusunda oldukça yüksek. Bu süreçte birçok işsiz, evsiz, sağlıklı altyapıya ulaşamayan insanlar, kenti kaybeden emekçi sınıfın sorunları varken, akıllı kent uygulamaları ile sermaye neyi amaçlamaktadır?"

CEVAP: "Yaptığımız araştırmalara göre özel sektörün akıllı kent uygulamalarındaki payı yüzde 70 düzeyinde. Akıllı kent uygulamaları ile beraber sermaye kentlerde yeni bir düzen yaratmaya çalışıyor. Sermayenin eline pandemi ile beraber önemli bir fırsat geçti. Krizi nasıl fırsata çevirebiliriz dediler. Kentler üzerinden bu uygulamalara yapılan yatırımlarla beraber kendi çıkarları doğrultusunda kendilerini yeniden var ettiler. Bu süreçte kentin asıl sahipleri, sermayenin odak noktasını oluşturmuyorlar. Maalesef size bir düzen yaratılıyor, o düzenin kuralları çiziliyor ve sizden de o kurallara uymanız bekleniyor".

Doç. Dr. Volkan Özdemir: "Dijital toplama kampları kullanımını bu sunum doğrulamış oldu maalesef. Ülkeler toplumlar bunun ne kadar dışında kalabilir? Bu sonuçta bir yaratıcı yıkım süreci. Yani, siz bu süreci yönetecek misiniz, yönetilecek misiniz?"

CEVAP: "Hocam çok haklısınız. Şunu da kabul etmemiz gerekir ki, artık bu uygulamaları dünyanın her yerinde görmeye başlayacağız. Uygulamaları reddetmek doğru bir yöntem değil. Bence bu sürecin yönetileni olmamak için, birlikte yönetmeyi öğrenmek gerekiyor. Bu kapsamda da halkın yerel düzeyde temsil gücü olan yerel yönetimlere önemli görevler düşüyor. Burada merkezi yönetim ya da devlet aygıtı, sermayenin çıkarlarına hizmet ediyor. O nedenle bu süreçte yerel yönetimler, vatandaşın da iradesini yansıttığı için daha önemli bir güce sahip. Maalesef yaptığımız araştırmada yerel yönetimlerin akıllı kent uygulamalarındaki payı yüzde 6. Bu payı artırmamız gerekiyor ve sürece vatandaşları dahil etmemiz gerekiyor".

Doç. Dr. Ozan Zengin: "Teknolojiye dair ne düşündüğümüz, akıllı kentler açısından önemli. Teknoloji, herkesin işini kolaylaştıran bir yenilik olarak görüp olumlu bir yönde kullanılabilir. Önemli bir kırılma noktasında yaşıyoruz. Akıllı kent uygulamaları ile başlayan bu süreç, özel sektör ve uluslararası şirketlerin yararına yönelik olarak yürütülen bir süreç. Bu teknolojik gelişmelerin önünde durmak, engel olmak rasyonel değil. Ama bunun nasıl kullanılacağına yönlendirilmesi gerekir. Şuanda öncü olan şirketler bu süreçte uygulamaları kendileri mi üretiyorlar yoksa bu şirketlerin bulunduğu ülkelerde devletler iş birliği içinde mi?"

CEVAP: “Yaptığımız araştırmadaki gözlemimden bahsetmek istiyorum. Hastalığın yaygınlaşmasını engellemek adına sosyal mesafenin takip edilmesine yönelik geliştirilen uygulamalarda devlet ve özel sektör birlikte çalışıyor. Sunumda göreceksiniz ki özellikle ABD, İngiltere’de devlet ve özel sektörün hastalığın takip edilmesine yönelik uygulamaların hayata geçirilmesinde iş birliğindedeler. Bu kapsamda geliştirilen diğer uygulamalarda maalesef tek söz şirketlere ait. Devletler bu bilgi üretimini kendileri, kontrol edemez hale gelecekler. Bu da ilerisi için yeni bir yapılanmayı beraberinde getirebilir. Örneğin Google ABD’yi ve dünyayı devletlerden daha çok yönlendirebilir bir duruma getirebilir. Bu durum başka bir egemenlik, başka bir iktidar tartışmasını da beraberinde getirir”.

Prof. Dr. Birgül Ayman Güler: “Teknolojinin gelişimi şehirle ilgili değil. Bu toplumla ve insanla ilgili bir şey. Gerçek anlamda ulusal bir mesele. Bu nedenle akıllı şehir denen şeyin şehirle ilgili olmadığı itirazını yükses sesle belirtmek gerek. Sahte akıllı şehirler, yüz yüze ilişkinin kaybolduğu ama anonimleşmenin de mümkün olmadığı bir süreç şehir. Akıllı şehirler, yalnızca takip edildiğın değil, müdahale edildiğın şehirler, köleleştğın şehirler. Buna karşı, kavrama karşı mücadele etmek gerekir. İkinci itiraz, bunun şirketlerle olmayacağı itirazında bulunmak gerekir. Şirketler çok geniş bir hareket alanına sahipler. Bu sürece müdahale edilmez ise şirketlerin yönettiğı bir kuklaya dönüşeceğiz. Bireyin ve toplumun etkili olduğu bu uygulamalarda en azından ‘devlet başa’ dememiz gerekiyor.”

Kaynakça

- Altaweel, M. (2020). *Computer Vision in the Time of the Coronavirus Outbreak*. 24 Nisan 2020 tarihinde <https://www.gislounge.com/computer-vision-in-the-time-of-coronavirus/> adresinden alındı.
- Apple. (2020). *Apple and Google partner on COVID-19 contact tracing technology*. 13 Nisan 2020 tarihinde <https://www.apple.com/newsroom/2020/04/apple-and-google-partner-on-covid-19-contact-tracing-technology/> adresinden alındı.
- Apsiyon. (2020). *"Komşum Var" Özelliği Apsiyon Mobil'de*. 13 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.apsiyon.com/mobil> adresinden alındı.
- Basiri, M., Azim, A., & Farrok, M. (2017). Smart City Solution for Sustainable Urban Development. *European Journal of Sustainable Development*, 6(1), 71-84.
- Capital Initiatives for COVID-19. (2020). *Capital Initiatives for COVID-19*. <https://www.capitalsinitiative.org/tr/2020/05/02/atina-sehrinin-covid-19a-karsi-onlemleri/> adresinden alındı.
- Cisco. (2013). 19 Şubat 2020 tarihinde The Internet of Everything for Cities: https://www.cisco.com/c/dam/en_us/solutions/industries/docs/gov/everything-for-cities.pdf adresinden alındı.
- Cohen, B. (2012). *The Smart City Wheel*. 15 Mart 2020 tarihinde <https://www.smart-circle.org/smart-city/boyd-cohen-smart-city-wheel/> adresinden alındı.
- Cumhuriyet Gazetesi. (26.05.2020). *Mansur Yavaş 43 başkenti bir araya getirdi: COVID-19'a Karşı Dünya Başkentleri Platformu*. 26 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/mansur-yavas-43-baskenti-bir-araya-getirdi-covid-19a-karsi-dunya-baskentleri-platformu-1741078> adresinden alındı.
- Eki, A. G. (30.03.2020). Kentlerin "akıllanması"na pandemi etkisi. (D. Ç. Öztaş, Röportaj Yapan)
- Elvan, L. (2017). Akıllı Şehirler Lüks Değil İhtiyaç. *İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Dergisi*, (77), 7-10.
- EMER²GENT. (2020). *What does recovery look like after COVID-19?* 18 Mayıs 2020 tarihinde <https://emer2gent.org/> adresinden alındı
- Enel X. (2020). *Mappa Di Mobilità Covid-19 Con City Analytics: Enel X.* "Mappa Di Mobilità Covid-19 Con City Analytics". 04 26, 2020 tarihinde <https://www.enelx.com/it/it/smart-city/soluzioni/soluzioni-smart/dashboard-covid-19>. adresinden alındı.
- Gascó-Hernandez, M. (2018). Building a Smart City: Lessons from Barcelona. *Communications of the ACM*, 61(4), 50-57.
- Geomatic.org. (2020). *Koronavirüs Türkiye Haritası*. 17 Nisan 2020 tarihinde <https://geomatic.org/koronavirus/17-nisan/> adresinden alındı.
- Google. (2020). *Topluluğunuzun COVID-19 Nedeniyle Nasıl Farkı Hareket Ettiğini Görün*. 15 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.google.com/covid19/mobility/> adresinden alındı
- Günaydın, E. (2020). *Araştırma: Sosyal mesafe kurallarına uyulmazsa 1 kişi Covid-19'u bir ayda 406 kişiye bulaştırabilir*. 10 Mayıs 2020 tarihinde <https://tr.euronews.com/2020/04/14/arast-rma->

- sosyal-mesafe-kurallar-na-uyulmazsa-1-kisi-covid-19-u-bir-ayda-406-kisiye-bulast adresinden alındı.
- Horrison, C., & Donnelly, I. A. (2011). *A Theory of Smart Cities*. England. 15 Nisan 2020 tarihinde <http://journals.iss.org/index.php/proceedings55th/article/view/1703/572> adresinden alındı.
- Hypelabs. (2020). *It is Possible To Contain Pandemic*. 29 Nisan 2020 tarihinde <https://www.okdetect.com/governments/> adresinden alındı.
- IBM Global Business Services Executive Report. (2009). *A vision of smarter cities: How cities can lead the way into a prosperous and sustainable future*. 15 Mart 2020 tarihinde <https://www.ibm.com/downloads/cas/2JYLM4ZA> adresinden alındı.
- Ilyushina, M. (2020). *How Russia Is Using Authoritarian Tech to Curb Coronavirus*. 5 5, 5 Mayıs 2020 tarihinde [ritarian-tech-intl/index.html](https://www.ritarian-tech-intl/index.html) adresinden alındı.
- Ishida, T. (2019). Dijital City, Smart City and Beyond. *26th International World Wide Web Conference 2017* (s. 1151-1152). Australia: International World Wide Web Conferences Steering Committee.
- Jones, K. (2020). *How the Internet of Things is Building Smarter Cities*. 23 Nisan 2020 tarihinde <https://www.visualcapitalist.com/iot-building-smarter-cities/> adresinden alındı.
- Köseoğlu, Ö. ve Demirci, Y. (2018). Akıllı Şehirler ve Yerel Sorunların Çözümünde Yenilikçi Teknolojilerin Kullanımı. *Uluslararası Politik Aratırmalar Dergisi*, 2(4), 40-57.
- Kron4. (2020). *San Francisco ups access to WiFi hotspots to support distance learning during pandemic*. 12 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.kron4.com/news/bay-area/san-francisco-to-increase-access-to-wifi-hotspots-to-support-distance-learning-during-pandemic/> adresinden alındı.
- Ministry of Urban Development Government of India. (2015). *Smart Cities Mission Statement & Guidelines*. New Delhi: Government of India Ministry of Urban Development. 13 Mayıs 2020 tarihinde [http://smartcities.gov.in/upload/uploadfiles/files/SmartCityGuidelines\(1\).pdf](http://smartcities.gov.in/upload/uploadfiles/files/SmartCityGuidelines(1).pdf) adresinden alındı.
- National League Of Cities. (2020). *Covid-19 Local Action Tracker*. 19 Mayıs 2020 tarihinde <https://covid19.nlc.org/resources/covid-19-local-action-tracker/> adresinden alındı.
- OECD. (2020). *Smart Investment in Regions and Cities*. 5 Nisan 2020 tarihinde <https://www.oecd.org/regional/smartinvestmentinregionsandcities.htm> adresinden alındı.
- Özatay, F., & Sak, G. (2020). *COVID-19 VE NORMALLEŞME*. 23 Mayıs 2020 tarihinde https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2020/notlar/covid19_ve_normallesme.pdf adresinden alındı.
- Russo, F., Rindone, C., & Panuccio, P. (2014). The Process of Smart City Definition at an EU Level. *The Sustainable City IX*, 2, 980-981.
- Shaw, A. (2018). Towards Sustainable Cities in India. Mukherjee. In J. Mukherjee (Ed.), *Sustainable Urbanization in India, Exploring Urban Change in South Asia* (p. 30). Singapore: Springer.
- Siemens. (2020). *Intelligent disinfection robots help fight the virus*. 17 Mayıs 2020 tarihinde <https://new.siemens.com/global/en/company/stories/industry/intelligentrobotics-siemens-aucma.html?linkId=30000000275739> adresinden alındı.

- Sınmaz, S. (2013). Yeni Gelişen Planlama Yaklaşımları Çerçevesinde Akıllı Yerleşme Kavramı ve Temel İlkeleri. *Megaron*, 2(8), 76-84.
- SmartCities World. (2020). *Oxford University researchers explore feasibility of coronavirus tracing app*. 23 Nisan 2020 tarihinde <https://www.smartcitiesworld.net/news/oxford-university-researchers-explore-feasibility-of-coronavirus-tracing-app-5131> adresinden alındı
- Soapy. (2020). *Your hygiene is in your hands*. 16 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.soapy.care/> adresinden alındı.
- Söylemez, A. (2018). Akıllı Kentlerde Atık Yönetimi ve Dünya'dan Akıllı Atık Yönetimi Üzerine Örnekler. *Yasama Dergisi*(37), 92.
- Statista. (2020). *Smart city initiative investment worldwide in 2018-2023*. 13 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.statista.com/statistics/884092/worldwide-spending-smart-city-initiatives/> adresinden alındı.
- Stratejik Araştırmalar Merkezi . (2020). *Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler*. Ankara: Sam Yayınları.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2019). *Akıllı Şehirler Beyaz Bülteni*. 14 Mart 2020 tarihinde https://webdosya.csb.gov.tr/db/cbs/menu/akillisehirler-kitap_20190311022214_20190313032959.pdf adresinden alındı.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2019). *2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı*. 13 Ocak 2020 tarihinde <https://www.dijitalakademi.gov.tr/wp-content/uploads/2020/01/2020-2023-ULUSAL-AKILLI-%C5%9EEH%C4%B0RLER-STRATEJ%C4%B0S%C4%B0-EYLEM-PLANI-.pdf> adresinden alındı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2019). *Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı*. 13 Ocak 2020 tarihinde <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasicihastaliklar-haberler/ulusal-pandemi-hazirlik-plani.html> adresinden alındı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020). *Hayat Eve Sığar*. 17 Mayıs 2020 tarihinde <https://hayatevesigar.saglik.gov.tr/> adresinden alındı.
- Terzi, F., & Ocakçı, M. (2017). Kentlerin Geleceği: Akıllı Kentler. *İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Dergisi*(77), 10-13.
- The Smart Dubai Department. (2020). *Data Sharing Toolkit*. 12 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.smartdubai.ae/docs/default-source/publications/data-sharing-toolkit.pdf> adresinden alındı.
- Türkiye Bilimler Akademisi. (2020). *Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu*. İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası. (2020). *MESS Safe-Yarının Teknolojisi Bugün Burada*. 25 Mayıs 2020 tarihinde https://www.mess-safe.com/?gclid=CjwKCAjwqdn1BRBREiwAEbZcR8Kp_gk0JcPanKV_YaEIG8w-2D6pJRBGwkWaM_3Lix7Nztx4WOzn8BoCGL0QAvD_BwE#utm_source=google&utm_medium=search_cpc&utm_campaign=messsafe adresinden alındı.
- Türkiye Psikiyatri Derneği. (2020). *Koronavirüs Hastalığı Salgını Sırasında Ruh Sağlığı ve Stresle Baş Etme*. 17 Nisan 2020 tarihinde <https://www.psikiyatri.org.tr/2147/koronavirus-hastaligi-salgini-sirasinda-ruh-sagligi-ve-stresle-bas-etme> adresinden alındı.

- Unacast. (2020). *Social Distancing Scoreboard*. 13 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.unacast.com/covid19/social-distancing-scoreboard> adresinden alındı.
- Urban Footprint. (2020). *Location Intelligence Platform for Smart Cities*. 13 Mayıs 2020 tarihinde <https://urbanfootprint.com/> adresinden alındı.
- Weekes, S. (2020). *How 5G-powered robots are helping China fight coronavirus*. 13 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.smartcitiesworld.net/news/how-5g-powered-robots-are-helping-china-fight-coronavirus-5154> adresinden alındı.
- Wey, W. M., & Hsu, J. (2014). New Urbanism and Smart Growth: Toward Achieving a Smart National Taipei University District. *Habitat International*, 42, 164-173.
- World Health Organization. (2020). *Covid 19 Strategic Preparedness and Responses: Monitoring and Evaluation Framework*. 23 Nisan 2020 tarihinde <https://www.who.int/publications-detail/monitoring-and-evaluation-framework> adresinden alındı.
- Wyndhamcity. (2020). *COVID 19 - Council Services*. 15 Nisan 2020 tarihinde <https://www.wyndham.vic.gov.au/COVID19> adresinden alındı.

KENT KONSEYİNİN YEREL KATILIMDAKİ ANLAMI VE İŞLEVİ: ANKARA ÖRNEĞİ¹⁷

Savaş Zafer ŞAHİN¹⁸

Giriş

Türkiye’de son otuz yılda kamu yönetiminde yaşanan dönüşümlerin üç farklı anlamıyla “katılım” süreçlerini öne çıkarmaya başladığı iddia edilmiştir. İlk olarak kamu yönetimi süreçleri iletişim ağırlıklı süreçler haline gelmektedir. İletişimin en yüzeysel biçimi olan bilgilenme ve bilgi edinme uygulamalarının yaygınlaşması bunun bir yansıması olarak görülebilirse de temel olarak hedeflenen kamu yönetiminin bütününe ve tüm sürecinin hizmet sunulmakla yükümlü bulunan yurttaşlarla iletişim içerisinde iyileştirilmesi ve dönüştürülmesidir. İkinci olarak yurttaşların katılımının sağlanmasında iletişimin salt kendi başına yeterli olmayacağı, devletin katılımı yapılandırmak için gerekli koşulları sağlamak ve yapılandırmak yükümlülüğünde olduğu kabul edilmektedir. Kent konseylerinin işleyişi, stratejik planlamada ve belli imar planı türlerinde alışıldık hale gelen katılımcı toplantılar gibi bazı uygulamalar bu yaklaşımın bir ürünü olarak kabul edilebilirler. Ancak burada da devletin kolaylaştırıcılık işlevini aşan, yukarıdan aşağı ve yaptırımcı bir tavrı belirlemesi de katılımcılığın doğasına aykırı bulunmaktadır. Katılımcı süreçler temel olarak devlet tarafından yapılandırılırsa da yurttaşların gönüllü katılımı ile gerçekleştirilmeleri ilkesel olarak kabul edilmektedir. Üçüncü olarak, katılımın karar alma süreçlerinde yer almanın dışında kamu yönetimi süreçlerinde aktif bir şekilde, gönüllülüğe dayalı olarak görev almak anlamının bulunduğu da kabul edilmektedir. Sonuçta, uygulamada bu üç farklı katılım biçiminin her birinin belli ölçülerde bir arada bulunduğu söylenebilir (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009).

Kent konseyleri, katılımın bu üç farklı anlamının bir arada gerçekleşeceği varsayılan, yerel düzeyde katılımcı kent yönetiminin sağlanmasında yarı kurumsal bir araç olarak ortaya çıkmıştır (Emrealp, 2010). Ancak, kent konseylerinin ortaya çıkmasına sebep olan yasal düzenlemelere kaynaklık eden kavram ve süreçler kent konseylerinin yapı ve işleyişine; var olan kent yönetimleri, yurttaşlar ve kent ile ilişkilerine ilişkin çelişki ve kimi zaman ikircikli nitelikler taşıdıklarından kent konseylerinin anayasal ve siyasal düzen içerisindeki konumu

¹⁷ Bu çalışmanın kuramsal kısmının hazırlanmasında, 6-7 Mayıs 2011 tarihlerinde Bursa’da gerçekleştirilen ‘Kent Konseyleri Sempozyumu’nda sunulan “Kent Konseylerinin Katılımcı Kent Yönetimine Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme: Ankara Örneği” başlıklı bildirden yararlanılmıştır.

¹⁸ *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, savaş.sahin@hbv.edu.tr*

belli ölçüde belirsizlik taşımaktadır. Bu karmaşık durum, kent konseylerinin günümüze kadar gelen macerasında, farklı yerelliklerde yaşamakta olduğu deneyimlerin ortak bir paydası olarak görünmekte ve pek çok durumda soru işaretleri oluşturmaktadır. Ancak, Türkiye’de yerel yönetimler düzeyinde elde kent konseylerinden daha gelişmiş başka bir yasal aracın da bulunmadığı açıktır.

Türkiye’de Kent konseylerinin düşünsel arka planında üç temel unsurun bulunduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi Yerel Gündem 21 çerçevesidir. Bu çerçeve özellikle Habitat II toplantısının ardından orta sınıf idealizmi ve ilişkili kent yönetimi uygulamalarında ilgi görmüştür. Küresel çevre sorunları ile ilgili bir değerlendirme süreci olarak başlayan Yerel Gündem 21 bu sorunlarla başa çıkmada yerelleşme ve yerel yurttaş katılımını temel alan bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, küresel ölçekte bir sorunun yerel parçalara bölünmüş bir yapı ile nasıl çözümleneceği, çözümlenebilecekse bile bu yerelliklerin böylesi bir kararlılığı nasıl siyasallaştıracakları ciddi bir sorun alanı oluşturmaktadır. Yerel Gündem 21 çerçevesi, yerel katılımın yerel siyasal süreçlerle nasıl ilişkileneceği sorununu en başından görmezden gelmektedir. Bu temel sorun çözümlenmeden yerel katılımın küresel soruna çare olabilmesi olası görünmemektedir. Dahası, kent konseyleri açısından bakıldığında, 1990’lardan bu yana, Yerel Gündem 21 çerçevesinde kurulan konseylerin en başından beri kent konseylerini yerel yönetim ile yerellik arasında bir geçişkenlik alanı, bir ara yüz olarak tanımladığı, bu sebeple de kent konseylerine getirilen, “yerel yönetimlerin etkisi altında olma” eleştirisinin belli ölçülerde yerel gündem 21’den kaynaklandığı iddia edilebilir.

İkinci olarak Türkiye’de 1980’li yıllardan bu yana devam eden âdem-i merkezileşme süreci sonucunda yerelde ortaya çıkan yönetim deneyiminin demokratik niteliklerine ilişkin eleştiriler karşısında kent konseyleri bir meşrulaştırma aracı olarak nitelendirilebilirler. Özellikle milyonlarca insanın yaşadığı metropoliten alanlarda karşı karşıya kalınan temsiliyet vakumunu dolduracak katılımcı uygulamaların yokluğunda kent konseyleri âdem-i merkezileşmenin olumsuz yanlarını ortadan kaldıracak bir çözüm olarak sunulmaktadır. Üçüncü olarak, kent konseyleri, 1990’ların ortalarından bu yana Türkiye’de uygulamaya konan neoliberal yapısal uyum politikalarının getirdiği mali disiplin, hesap verebilirlik ve şeffaflık söylemlerinin yerel düzeydeki aracı olarak da sunulmaktadır (Doğan, 2010). Ancak, 2010’lardan sonra tekrar başlayan ve giderek güçlenen yeniden merkezileşme sürecinin etkilerine karşı da kent konseylerinin yerelde halkın sesinin duyulmasını sağlayacak bir potansiyel taşıyıp taşımadığı da bugünlerde yeniden tartışılmaktadır. Bunun ilginç bir örneği

2019 yerel seçimlerinde tüm siyasi partilerin programlarına kent yönetimine katılım aracı olarak kent konseylerini dahil etmeleri olarak görülmektedir.

Bu çerçevede kent konseylerinin iddia edildiği gibi kentsel katılıma katkılarının varoluşsal bir gereklilik olarak ortaya çıkmayacağı, ancak belli koşullar çerçevesinde gerçekleşebileceği görülebilir. Bu koşulların bir kısmı kamu yönetimi süreçlerine katılımı, bir kısmı da yerel siyasetin doğasıyla yakında ilgilidir. Kent konseylerinin tek başına varlıklarının kentsel katılımın gerçekleşmesi için yeterli olacağını söylemek sorunlu görünmektedir. Öncelikle her kamu kurumu gibi kent konseylerinin de katılımı gerçekleştirecek kapasite, yöntem ve birikime ulaşması gerektiği söylenebilir. Diğer yandan kent konseyleri de temsili demokratik sistem içerisindeki yerel iktidar yapısından bağımsız biçimde ele alınamazlar. Her katılımcı süreç gibi yerel iktidar yapısının ve demokratik temsiliyet süreçlerinin rakibi ya da uzantısı olarak konumlanabilirler. Ya da hem katılım hem de temsiliyet içerisinde tamamen etkisiz bir konuma itilebilirler. Bu sebeple kent konseylerinin kentsel katılım süreçlerine katkılarının anlaşılabilmesi için bu koşullara ilişkin kuramsal bir çerçevenin ele alınması gerekmektedir.

Bu tür bir kuramsal çerçevenin üzerine inşa edileceği en temel unsurlar yerel siyaset ve demokrasi ile de yakından ilişkilidir. Siyasetin yerel biçimlerinin her zaman doğrudan ve kaçınılmaz olarak ‘demokratik’ olacağı yönündeki liberal savların aksine kent konseylerinin varlığı, yerel siyaset ve demokrasi ilişkisinin sorunlu yapısına işaret etmektedir. Yerel siyasal temsilde var olan eşitsiz ve kimi zaman Robert Dahl’ın deyişiyle “plutokrazi”ye varan süreçler, yerel meclislerin kamuoyu tarafından denetlenmesi ve dahası temsil mekanizmalarındaki yetersizliklerin katılımcı mekanizmalarla giderilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Bu tür bir gerekliliğin öngörülmesinde Yerel Gündem 21 gibi çevre hareketlerinden filizlenen çerçevelerin yer alması da bir yerde yerel siyasal yapıya ilişkin kapasite sorunlarının yarattığı hayal kırıklıklarına işaret etmektedir. Çevre sorunlarının giderilmesinde önceleri yerel yönetimlerin başat rol üstlenecekleri düşünülmüşken, yerel yönetimlerin demokrasi açısından yetersizlikleri katılımcı pratiklerin öne çıkarılması ihtiyacını doğurmuştur. Ancak, giderek merkezileşen ve otoriterleşen devlet yapılarının yükseldiği günümüz dünyasında ister istemez bunun yanında kent konseyleri gibi yapıların eski iktidar alanları karşısında yeni iktidar biçimlerinin ve örgütlenme türlerinin bir örneği olarak yerel özgünlüklere dayalı bir birliktelik niteliği kazanabileceği savı da giderek ilgi görmektedir.

Ancak, kent konseylerinin demokrasi ile ilişkisinin de sorunlu olduğu söylenebilir. Giderek neredeyse fetişizme varan bir anlayışla, kent konseylerinin birer yönetsel biçim olarak varlığının demokrasiye eriştiren bir araçsallığı getirdiği anlayışı yaygınlaşsa da kent konseylerinin tarihsel olarak gelişen demokratik bir yapının ancak bir aracı olabileceği söylenebilir. Kent konseylerinin araçsallığı noktası, Türkiye’de kimi kent konseylerinin yerel siyaseti demokratikleştirmek adına başarılı deneyimler üretmesi, kimi kent konseylerinin ise zaten demokratik açıdan sorunlu olan yerel siyasal süreçlerin uzantısı ve desteği haline gelmesi ile de örneklendirilebilir. Burada belki de kent konseylerinin kimi nasıl temsil ettiği, yerel yönetimler arasındaki ilişkinin çoğunlukçu değil çoğulcu pratikleri üretip üretmediği, kentte gerçekleşen yaşamsal sorun ve süreçlere müdahil olup olmadığı ve müdahil oluyorsa bunu nasıl yaptığı üzerinden yerel siyaset ve demokrasi ilişkisinin kurulması daha sağlıklı bir yaklaşım olarak benimsenebilir.

1. Kent Konseyleri, Yerel Siyasal Temsil ve Kent Yönetimine Katılımda İktidar Sorunu

Yerel siyaset ile demokrasi arasındaki ilişki çoğu zaman bir temsil meselesi olarak ele alınmıştır. Görece küçük toplulukların temsil mekanizmaları da kimi zaman “katılma” kavramı ile eşdeğer tutulmuştur. Özellikle 1980’lere kadar temsili demokratik sistemde daha etkin biçimde yerini almak ve “siyasi katılma” olarak anlaşılan katılım kavramı, 1980’lerden sonra temsili demokratik sisteme koşut olarak var olması gereken bir siyasal süreç olarak algılanmaya başlamıştır. Bu anlamıyla demokratik katılım, kamusal alanda gerçekleşmesi sebebiyle meşru, ancak var olan temsili demokratik mekanizmalara alternatif olmadan onların eksikliklerini gidermek amacıyla aşağıdan yukarıya inşa edilen yeni bir siyasal mekanizmayı ifade etmektedir. Bu mekanizma çoğu zaman 1990’lardan beri tüm dünyada “yönetişim” kavramı ile birlikte anılmaktadır.

Kent konseylerini de içinde barındıran katılımcılık söyleminin temel olarak “yönetişim” adı verilen kavram etrafında anlamlandırıldığı söylenebilir. Ancak, yönetişim yaklaşımının katılım süreçlerinin gerçekleştirilmesi açısından sorunlu yanları olduğu görülmektedir (Şahin, 2009). Genel olarak devletin hesap verebilir, katılımcı, saydam, etkin ve verimli hale dönüştürülmesi ilkeleri ile açıklanan ancak, uygulamada özelleştirme, serbestleştirme, kuralsızlaştırma ve piyasalaştırma uygulamalarıyla belirginleşen yönetişim kavramına ilişkin deneyimler, katılımın diğer temel öncelikler yanında zayıf bir öncelik alanı olduğunu, çoğunlukla kolaylıkla ihmal edilebildiğini göstermektedir (Şengül, 1999). Yine, adem-i merkezileşme değil tam tersine merkezileşme süreçlerinin güçlendiği dönemlerde ise otoriter

popülist söylemlerle katılımcılık yaklaşımının çok daha yüzeysel pratiklere indirgenebileceği görülmektedir. Ayrıca katılım süreçlerinin başarısının adanmışlık, güçlü sosyal sermaye, liderlik ve kurumsal kararlılıkla yakından ilişkili olduğu da belirtilmektedir (Ataöv, 2007; Ökten ve Şengezer, 2007).

Kent konseylerinin de bir katılım mekanizması olarak kent yönetiminde katılım süreçlerine ne denli katkıda bulunduğu değerlendirilmesi gerektiğinde bu tür bir değerlendirmenin yukarıda ifade edildiği gibi iki yönünün bulunduğu söylenebilir. Bir yandan kent konseylerinin içerisinde buldukları kentsel siyasal ortamla ilişkilerinin katılım açısından irdelenmesi gerekirken, bir yandan da kent konseylerinin uygulamalarında katılımcı yöntemleri ne derece kullanabildikleri önem kazanmaktadır. Bu iki yaklaşımın bileşkesi herhangi bir kent konseyinin kent yönetiminde katılıma ne derece katkıda bulunduğu ölçümünde kullanılabilir. Bu ölçümün sonucunda kent konseylerinin sağladığı katkının ideal modellere göre ne durumda bulunduğu da ölçülebilir.

Kent konseyleri, her ne kadar birer katılımcı mekanizma olarak tanıtılsalar da, bu mekanizmaların ne düzeyde siyasallaşacağı, siyasallaşma düzeyi sonucunda içinde bulunduğu kentin yönetimine göre nasıl konumlanacağı kent konseylerinin katılım süreçlerine katkılarını belirleyen birincil meseledir. Bu mesele kent konseylerinin içlerindeki temsil ve örgütlenme yapıları ile görünür hale gelmektedir. Hirschman'ın kavramlaştırması doğrultusunda Kent konseylerinin var olan kent yönetimleri ile üç tür ilişki içerisinde bulunabilecekleri var sayılabilir (Hirschman, 1970). Birinci olasılık kent konseyinin var olan kent yönetiminin politika ve uygulamaları karşısında kayıtsız kalması ya da varlığını devam ettirememesidir. Yerel Gündem 21 Uygulamalarının başlaması ile birlikte kurulan ancak, sonradan etkinliğini yitiren kent konseyleri bu türden kabul edilebilirler. Bu tür kent konseylerinin kâğıt üzerinde formalite gereği kurulan, sonradan varlıklarını gerçek anlamda sürdüremeyen konseyler oldukları söylenebilir. İkinci olasılık kent konseylerinin kent içerisindeki muhalif görüşlerin odağı haline gelerek bir kentsel muhalefet olarak örgütlenmesi ve tepkiselleşmesidir. Yine kentlilik bilinci yüksek bazı kentlerde kent konseylerinin yer yer kent yönetimlerinin kararları ile çatışan örgütler haline gelmesi bunun bir göstergesi olarak ele alınabilir. Üçüncü seçenek ise sadakattir. Kent konseyleri var olan kent yönetiminin doğal bir uzantısı olarak örgütlenebilir, ya da zaman içerisinde hem katılımcı kanalları meşru biçimde pasifize eden hem de var olan kent yönetimlerini meşrulaştıran birer araca dönüşebilirler. Özellikle kent konseylerine ilişkin yönetmelik değişikliklerinin gündeme geldiği 2009 yılında yapılan yerel

seçimlerde adayların aslında yasal bir araç olan kent konseylerini birer seçim programı unsuru haline getirmeleri buna örnek olarak gösterilebilir.

Kent konseylerinin bu üç seçenekten hangisine dnseeği kuşkusuz katı ayrımlara tabi olamaz. Kent yönetimine sadık bir yapısı olan herhangi bir kent konseyi kenti ilgilendiren yaşamsal konularda karşıt projelere destek verebilir ya da mevcut projeleri eleştiren bir tutum sergileyebilir. Ya da sadık gibi görünen bir kent konseyinin aktörleri zaman içerisinde siyasallaşarak kent yönetimine talip olabilirler. Benzer biçimde karşıt projelerle ortaya çıkan bir kent konseyi elde ettiği pazarlık gücü ile kent yönetimi ile organik ilişkiler kurabilir, zaman içerisinde sadık bir uzantı haline dönüşebilir, ya da pasifize olabilir. Grldğu gibi herhangi bir kent konseyinin bu üç seçeneğin bir karışımını içerdiği ve davranış biçiminin yere ve zemine göre değiştii söylenebilir. Burada kent konseylerinin ne tür bir yöne gideceği büyük oranda yerleşimin leği, yerel temsil ve katılım kültürü, yerel siyasal dinamikler gibi unsurlara bağlı olacaktır. Hatta, bu unsurlar pek çok durumda kent konseylerinin kurulmalarına engel olan bir yapıyı oluşturabilirler. Halen daha Türkiye'nin pek çok belediyesinde kent konseyi kurulmamış olmasının bu tür bir yaklaşımla ilgisi olduğu görülmektedir (elik, 2020)

Ancak, yine de kent konseylerinin var olan kent yönetimleri tarafından doğal birer “muhalefet” olarak karşılandıkları söylenebilir. Bu doğal muhalefet hali kent konseylerini kurmakla yükümlü olan belediyelerin kent konseylerinin yönetimlerine çeşitli şekillerde müdahalesini beraberinde getirmektedir. Bu müdahalelerin en belirginini kent konseylerinin yürütme kurulu, gençlik ve kadın meclisleri ile çalışma guruplarının belirlenmesinde atamaya benzer yöntemleri kullanılmasıdır. Yaygın olarak kent konseyleri başkanlarının o kent konseyini kuran belediye başkanı, başkan vekili, belediye meclis yesi ya da o yönetimin uzantısı olan eski yöneticilerden oluşması buna bir örnek olarak gösterilebilir. Benzer şekilde o kentte bulunan köklü sivil toplum örgütlerinin değil, kollamacılık ilişkisi içerisinde yeni kurulmuş hülle sivil toplum örgütleri aracılığıyla belediye bürokratlarının ve belediye meclis üyelerinin kent konseyi yönetiminde etkili yerlere yerleştirilmesi bu çabanın bir ürünü olarak gösterilebilir. Bu şekilde kent konseyleri kent yönetimlerinin birer uzantısı haline getirilmektedir. Bu şekilde kurulan kent konseyleri yerel iktidarın dönüşmesi durumunda da kötü bir intiba ile anıldığı için iktidarı ele geçiren yeni yöneticiler tarafından da çoğunlukla dikkate alınmamakta ya da srdrlmemektedirler.

Bu durumun etkileri kent konseylerinin etkinlik düzeyi ve kendilerinin katılımı ne düzeyde ielleştirebildikleri ile görünür hale gelmektedir. Kamu yönetimine katılım

modellerini gözden geçiren Bruns (2003), katılım süreçlerinin görünür hale geldiği uygulamaların birçok modelle açıklanmaya çalışıldığını anlatmıştır. Bruns'a göre bu modellerin ortak özelliği farklı modellerde katılımın neredeyse hiç olmadığı uygulamalarla, ideal olarak doğrudan halk yönetiminin sergilendiği uygulamalar arasında bir derecelendirme yapmış olmalarıdır. Yani katılımın idealize edilen halleri bir anda ortaya çıkamaz, belli bir gelişme süreci sonucunda birer deneyim alanı olurlar. Bu derecelendirme katılımın az olduğu düzeyden yüksek olduğu düzeye doğru “katılımsızlık düzeyleri”, “göstermelik katılım düzeyleri” ve “yurttaş iktidarı düzeyleri” olarak özetlenebilir. İktidarlar uyguladıkları katılımcı yaklaşımlarda kendi içinde katılımı engelleyici aldatıcı eylemlerden katılımın etkisinin azaltıldığı süreçlere, oradan da gerçek anlamda yurttaşın yetki devredildiği uygulamalara doğru yelken açarlar. Bir kurumun katılımı gösterdiği çabaya, uyguladığı yöntem ve sonuçlarına göre hangi konumda olduğu yorumlanabilir.

Kent konseylerinin kendi uygulamalarında katılımı ne düzeyde sağladıklarına ilişkin yorumlamanın ise uygulamadaki bazı temel unsurlara dayanması gerekmektedir. Burada kent konseyinin katılımı yerelin ve alt ölçeklerin sesini dinlemek üzere çabaları, olağan süreçlerde yenilikçi katılımcı teknikleri kullanımı, faaliyetleri ve etkinlik düzeyi ele alınabilir. Bu unsurların bir arada değerlendirilmesi herhangi bir kent konseyinin kent yönetimine katılım süreçlerindeki katkılarının o kent konseyinin siyasal konumuna göre ele alınabilmesini sağlayacaktır. Yerel siyaset ile demokrasi ilişkisi üzerinden kent konseylerinin kent yönetimindeki rolü değerlendirildiğinde, kent konseylerinin ancak kolektif bir eleştirel duruşu tarihsel olarak kurabildikleri ölçüde yerel demokrasinin gelişimine katkıda bulunabildikleri görülmektedir. Bu sebeple kent konseyinin var olan duruşunun ve yerel siyasal yapılarla ilişkisinin tanımlanması önemlidir.

Bu kavramsallaştırma üzerinden kent konseylerinin siyasal konumu ile uygulamaları bir arada ele alan, çapraz bir değerlendirme çerçevesi geliştirilebilir.

Tablo 10: Kent Konseylerinin Siyasal Konumlarına ve Faaliyetlerine Göre Sınıflandırılmaları

Kent Konseyinin Siyasal Konumu	Kent Konseyi Uygulamalarında Katılım Düzeyi	Kent Konseyi Örgütlenmesi	Kent Konseyi Faaliyetleri
Pasif	Katılımsızlık-Göstermelik Katılım	Bürokratik Atama-Devşirme	Düşük Düzeyde, kent yönetiminin uzantısı
Eleştirel	Yurttaş İktidarı Talebi	Bürokratik Atama-Aktif Sivil Toplum	Yüksek Düzeyde, kent yönetimi ile çatışmalı
Sadık	Göstermelik Katılım	Devşirme	Düşük-orta Düzeyde kent yönetiminin uzantısı

Görüldüğü gibi tabloda kent konseyleri için katılıma ilişkin kuramsal yaklaşım doğrultusunda bir sınıflandırma ortaya konmuştur. Pasif kent konseyleri, genellikle bürokratik atama ve var olan kent yönetimindeki siyasetçi ve bürokratlardan devşirme yolu ile oluşturulmakta, kendi uygulamalarında katılımsızlık ya da göstermelik katılım süreçlerini öne çıkarmakta, düşük düzeyde ve var olan kent yönetiminin uzantısı faaliyetlerde bulunmaktadır. Eleştirel kent konseyleri, bürokratik atama ile birlikte aktif sivil toplum katılımı ile oluşmakta, kendi uygulamalarında yurttaş iktidarı talebi ortaya konmakta, yüksek düzeyde var olan kent yönetimi ile kimi zaman çatışmalı faaliyetlerde bulunmaktadır. Sadık kent konseyleri ise ağırlıklı olarak var olan kent yönetimindeki siyasetçi ve bürokratlardan devşirme yolu ile oluşturulmakta, kendi uygulamalarında göstermelik katılımı öne çıkarmakta, düşük-orta düzeyde kent yönetiminin uzantısı faaliyetlerde bulunmaktadır.

2. Türkiye’de ve Ankara’da Kent Konseyleri Deneyiminin Geçmişi

Kent konseyleri, sürdürülebilir kalkınma, hemşehrilik hukuku, kentli hakları ve yönetişim kavramları etrafında kurumsallaşmıştır. Basitçe kentlerin ortak akılla yönetilebilmesi adına o kentin bileşenlerinden ve paydaşlarından oluşan katılımcı bir danışma kurumudur. İlk örnekleri Yerel Gündem 21 çerçevesinde ortaya çıkan kent konseyleri Türkiye’de ilk defa 2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 76. maddesinde hukuki hale gelmiştir. Kuruluş hükmünü 5393 sayılı Kanun’dan alan kent konseyleri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanmış ‘‘Kent Konseyi Yönetmeliği’’ uyarınca kurulur ve çalışırlar. Daha önce İçişleri Bakanlığı tarafından 2006 yılında çıkarılan ve 2009 yılında değiştirilen yönetmelik hükümlerine göre faaliyet gösterirler.

Kent konseyleri kanunun öngördüğü şekliyle yerel yönetimler düzeyinde kurulurlar. Türkiye’de kent konseyleri büyükşehir, il ve ilçe belediyeleri düzeyinde kurulabilmektedir. Bunun yanı sıra kent konseyleri arasında eşit ortaklık, dayanışma temelinde sürekli iletişim ve

bilgi paylaşımını hedefleyen, Türkiye Kent Konseyleri Birliği ve Türkiye Kent Konseyi Platformu olarak iki resmi olmayan üst birlik bulunmaktadır. Tanım ve yasal çerçeve gereği kent konseyleri belediyelerin organı, şubesi ya da faaliyet birimi değildir. Kent konseyleri kuruldukları belediye düzeyinde “danışma ve tavsiye” kuruluşlarıdır. İçerisinde barındırdığı kent unsurlarının çeşitliliği bakımından belediyenin sunduğu hizmetlere ilişkin yol gösterici ve iyileştirici nitelikte çalışmalar yürütürler. Yasal tanım gereği, katılımcılık temelinde kurulan, tüzel kişiliği bulunmayan kent konseyleri, Türkiye’deki anayasal yapı içerisinde de oldukça farklı ve yenilikçi bir yapıdır. Bu sebeple, mevzuat düzenlemelerinden çok, mevzuatta belirlenmiş ilkelere uygun olarak her yerel yönetim düzeyinde o yerleşimin özgün doğasına uygun bir yapılanmanın oluşabileceği düşünülmektedir. Kent konseylerinin yaklaşık otuz yıllık deneyimi bu yargıyı doğrulamaktadır.

Kent konseylerinin kuruluş ve işleyişi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan “Kent Konseyi Yönetmeliği” uyarınca gerçekleşmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesi ile birlikte kent konseylerine ilişkin iş ve işlemleri yürütmekte olan İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü’nün “Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü” adı altında Çevre ve Şehircilik Bakanlığına devredilmesi sonrasında kent konseylerine ilişkin yönetmelik konusundaki yetkiler de bu Bakanlığa devredilmiştir. İlgili yönetmelikte belediye teşkilatı olan yerlerde, yerel seçimleri takip eden 3 ay içerisinde kent konseyinin oluşturulacağı belirtilmiştir. Kent konseylerinin kurulması Belediye Kanunu’nda belirtilmesine rağmen, kurulamaması konusunda yaptırımın ne olacağı konusunda belirsizlik söz konusudur. Bu sebeple halen yaklaşık 1400 belediye bulunan Türkiye’de kent konseylerinin sayısı bugüne kadar en fazla 400 civarına çıkabilmiştir.

Kent konseyleri, ilk olarak yerel seçimler neticesinde seçilmiş belediye başkanının çağrısı ile toplanmaktadır. Bu çağrıyla toplanan kent konseyi genel kurulu, yine yönetmeliğin öngördüğü üyelere oluşur. Bu üyeler arasından üç kişiden az olmamak üzere bir divan kurulu oluşturulur. Divan kurulu oluşturulduktan sonra, kent konseyinin organlarından olan yürütme kurulu ve kent konseyi başkanı seçilir. Kent konseyleri yerel seçimlerden sonra öncelikle 2, daha sonra 3 yıl olmak üzere bir sonraki yerel seçimlere kadar görev yaparlar. Yeni yerel seçim neticesinde öngörülen hükümler dairesinde yeniden oluşturulurlar. İlk kuruluş sürecini tamamlamış kent konseyleri daha sonra kendi çağrılarını yaparak çalışmalarını sürdürürler.

Ankara, kent yönetimine katılım ve kent konseyleri süreçleri açısından ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Yerel Gündem 21 ve benzeri çerçevelerin kabul edildiği Ulusal Meclisin

Başkenti olmasına, bu ilkelerin üzerinde derinlemesine çalışmaların gerçekleştirildiği çeşitli sivil toplum kuruluşlarının bulunmasına, eğitim düzeyinin yüksekliğine ve daha birçok diğer unsura rağmen Ankara Kentinde özellikle son yirmi yıldır katılımcı uygulamalar belirgin düzeyde gelişmemiştir. Son yıllarda kentte sosyo-ekonomik ayrışma ve kutuplaşmanın tırmanması karşısında yetersiz kalan yerel temsiliyet kanallarının eksikliklerini giderecek katılımcı mekanizmalar ortaya çıkmamıştır. Ankara Kentinde önemli bir temsiliyet-katılım vakumu varlığını sürdürmektedir (Şahin, 2010). Kent konseylerinin bu durum karşısında önemli bir katılım kanalı oluşturacağı düşünülebilirse de durum böyle olmamıştır. Kent Konseyleri Yönetmeliğinin ilk çıkarıldığı 2006 öncesinde cılız birkaç Yerel Gündem 21 denemesi olmuş ve Yerel Gündem 21 Temsilcilikleri açılmıştır. Kentte bulunan sivil toplum kuruluşları Yerel Gündem 21 ile dolaylı olarak ilişkili iki gayri resmi “kent konseyi” kurma etkinliğinde bulunmuşlarsa da bu etkinlikler kurumsallaşamamıştır. Kent yönetimlerinin çeşitli uygulamalarına muhalif olan ve daha çok TMMOB’a bağlı meslek odaları ve sendikalar öncülüğünde kurulan “Ankaram Platformu” türü sivil toplum oluşumları da bu anlamda kurumsallaşamamışlardır.

Ankara’da ilk kent konseyleri Kent Konseyleri Yönetmeliğinin yürürlüğe girmesinden sonra gerçek anlamda kurulmuşlardır. Ancak, bu kent konseylerinin ciddi bir etkinliğinin ve ağırlığının olmadığı görülmektedir. 2009 yılında Kent Konseyleri Yönetmeliğinde yapılan değişiklikten sonra, yerel seçimlerle birlikte kent konseyleri adayların programlarının bir parçası haline gelmiş. Kent konseylerinin sayısı artmıştır. 2010 yılında Ankara İlinde bulunan 46 Belediyeden 19’unda kent konseyi bulunmaktadır. On yıl sonra, 6360 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile belediye sayısı Ankara’da 25’e inmiş, bu sayı içerisinde de kent konseyi faal belediye sayısı da 8 ile sınırlı kalmıştır. Bu durum Ankara’da kent konseylerinin durumu konusunda geçen zaman zarfında önemli bir gelişme olmadığını göstermektedir. Kent konseylerinin büyük bir kısmının büyükşehir belediyesi sınırları içerisindeki ilçe belediyeleri tarafından kurulduğu görülmektedir. Büyükşehir sınırları dışındaki bazı ilçe belediyelerinde de kent konseyleri kurulmuştur. Bu kent konseylerinin büyük bir kısmı 2009 yılında yapılan Kent Konseyleri Yönetmeliği uyarınca kurulmuştur. Aralarında Yerel Gündem 21 ile ilişkili olanlar varsa dahi bu ilişki çok zayıftır.

Geçmişten bugüne Ankara’da bulunan kent konseylerinin büyük bir kısmının başkanlıklarını belediye başkanlarının, başkan vekillerinin, başkan yardımcılarının ve belediye meclisi üyelerinin yaptığı görülmektedir. Kent konseylerinin özerklikleri açısından ciddi soru

işaretleri oluşturan bu durum kamuoyuna yapılan basın bildirimlerinde belediye ve kent konseyi arasındaki iş birliği olarak sunulmuş, birçok açıklamada kent konseyinin belediyelerin “yeni fikirler” ve “yenilikler” bulması için bir araç olarak tanıtılmıştır. Kent konseylerinin belediyelerin birer aracı gibi sunulduğu bu yaklaşım kent konseylerinin kuruluş amacı ile bağdaşmamaktadır. Benzer bir durumun kent konseylerinin yürütme kurullarında, kadın ve gençlik meclislerinde, çalışma guruplarında da gözlenmektedir. Kent konseylerinin çoğunluğunda bu organların çoğunluk yönetiminin belediyenin yönetiminden, ya da belediye yönetimine yakın kişiler tarafından kurulan hülle sivil toplum örgütlerinden oluştuğu görülmektedir. Kent konseyi faaliyetlerinde katılımın bu anlamda darlığı etkili olmaktadır. Birçok kent konseyinde çalışma guruplarının kâğıt üzerinde kaldığı ve çalışmadığı görülmektedir.

Ankara’daki kent konseylerinin belediye faaliyetlerinden bağımsız faaliyet düzeyinin genel olarak düşük olduğu görülmektedir. Özellikle büyükşehir belediye sınırları içerisindeki büyük ilçe belediyelerinde faaliyet düzeyi kısıtlı oranda yükselmekle birlikte genel ortalama referans kent konseylerine göre düşüktür. Çalışma guruplarının etkinliğinin neredeyse tüm kent konseylerinde düşük olduğu görülmektedir. Çalışma guruplarının etkinlik düzeyinin düşüklüğü kent konseylerinin örgütlenme biçimi ile ilişkili olduğu kadar, kent konseylerinin çoğunluğunun 2009 sonrası kurulmuş olmasının da etkili olduğu düşünülebilir.

Yine neredeyse tüm kent konseylerinden semt ya da mahalle düzeyinde bir örgütlenme oluşturma çabasının bulunmadığı görülmektedir. Benzer şekilde kent konseylerinin kendi iç uygulamalarında ve faaliyetlerinde katılımcı yöntemleri uygulama düzeylerinin çok düşük olduğu, katılımcılık kapasitesinin düşüklüğü gözlenmektedir. Görüldüğü üzere Ankara’da bulunan kent konseylerinin siyasal konumlanmaları sebebiyle etkinlik düzeyleri kısıtlı kalmış, kent konseyleri deneyiminin yerel düzeyde katılımcı kent yönetimine katkısının düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Ankara’daki kent konseylerinin belediyelerin doğal birer uzantısı gibi algılanmaları ve yapılandırılmış olmaları bu durumun birincil sebebi olarak gösterilebilir.

Bu anlamda incelenen örnekler arasında Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından 2014 yılında kurulan Ankara Kent Konseyi çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır. Yürütme Kurulu Üyelerinin çoğunluğu Büyükşehir Belediyesi bürokrat ve meclis üyelerinden, hülle yöntemi ile kurulan sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinden oluşmaktadır. Yürütme Kurulunun bir üyesi sadık kent konseyliği kavramını çağrıştıracak derecede ilginçtir. Kent konseyinin yürütme kurulu üyesi olan Seyfi Saltoğlu Ankara Büyükşehir Belediye Meclisinde yirmi dört

yıl meclis üyeliği yapmış, bu sürenin büyük bir kısmında İmar, Bayındırlık ve İsimlendirme Komisyonu Başkanlığı ve Belediye Başkan vekilliği yapmıştır. Ankara Kentinde özellikle kendi yaşadığı caddeye ismini vermeye çalışması olayları ile sıklıkla gündeme gelmiştir. Bu çabaları sonucunda bulunduğu bölgedeki yurttaşlarla yargı süreçlerine konu olmuştur. Bunun dışında özellikle imar planlama süreçlerinde gizli askı ve yolsuzluk süreçleri ile eleştirilen Saltoğlu tam anlamıyla katılımcılık karşıtı belediyecilik yönetimi ile özdeşleşmiş bir kişidir. Böyle bir kişinin kent konseyinde yürütme kurulu üyesi olması çok çarpıcıdır.

Yapılan alan araştırması sonucunda geçmişte Ankara’da bulunan kent konseylerinin büyük bir çoğunluğunun “pasif” ya da “sadık” olarak adlandırılabilir kent konseyleri oldukları, bu durumun kent konseylerinin beklenen faaliyet düzeyine ulaşamamasına sebep olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda Ankara’da kent konseylerinin katılımcı kent yönetiminin oluşumuna katkılarının çok düşük olduğu, hatta yer yer katılımcı kent yönetiminin oluşumunda bir engel konumunda oldukları söylenebilir.

Yine Ankara’da bulunan kent konseylerinin yerel kaynakların dağıtımını, imar planlarının yapımı, kentsel yaşam kalitesi ve kentsel hizmetlerin sunum kalitesi gibi yaşamsal kentsel konularla ilgili olarak yaptıkları çalışmaların azlığı göze çarpmaktadır. Ankara’da bulunan kent konseyleri bu anlamda daha çok var olan yerel meclislerin asıl karar alma yetki alanlarına girmekten uzak durmakta, daha çok kültürel etkinlikler gibi görece sorunsuz alanlarla kendilerini sınırlamaktadırlar. Oysaki Türkiye’de, Bursa ve Çanakkale Kent Konseyi örneklerinde de görüldüğü gibi, kentlerin geleceğini şekillendirecek olan çevre düzeni planları gibi üst ölçekli planların kent konseyinde tartışıldıktan sonra belediye meclisine getirildiği ileri uygulamalara da rastlanabilmektedir.

Burada özellikle kent konseylerinin yerel siyaset açısından önemli konuları gündemlerine almalarına elverecek bir yapılanma içerisine girip girmedikleri, daha da önemlisi bu yapılanma içerisinde karar alıcıların farklı çıkar guruplarının taleplerini dile getirmelerine olanak tanıyan bir dinamiğin üretilip üretilmediği de önem kazanmaktadır. Buradan sadık ya da pasif kent konseylerinin yerel demokrasinin güçlenmesine ve zenginleşmesine katkılarının da görece düşük olacağını, önemli olanın eleştirel kent konseylerinin oluşumunun önünü açmak olduğunu söylemek önemli görünmektedir. Temsili demokratik bir yapı içerisinde, seçimle göreve gelenlerin kendi iktidar alanlarını seçim olmaksızın genişletmek için kent konseylerini araçsallaştırmaları yerine, kent konseylerinin eleştirel bir dinamik geliştirmesi, yerel siyaset ve demokrasinin gelişmesi için önemli olanaklar sunma potansiyeline sahiptir.

3. 2019 Yerel Seçimleri Sonrasında Ankara Kent Konseyi Deneyimi

Başkent Ankara’da daha önce de büyükşehir ölçeğinde kent konseyi kurma girişimleri olmuştur. 2009 ve 2014 yıllarında yerel seçimlerden sonra daha önce ya da o dönemde belediyede görev almış insanların etkili olduğu kent konseyleri oluşturulmuştur. Ancak, geçmişte kurulmuş bu kent konseylerinin yeterli tanınırlığa ve yaygın etkiye erişemediği görülmektedir. Ancak, 2019 yerel seçimleri Türkiye’de iki anlamda Ankara’da kent konseyleri için yeni bir umut doğurmuştur. Birinci olarak siyasi partilerin seçim beyannamelerinde istisnasız katılımcılığa ve kent konseylerine önemli bir yer ayırmışlardır. İkinci olarak da 30 büyükşehir belediyesinin Ankara ve İstanbul’un da aralarında bulunduğu 11’inin muhalefet tarafından kazanılması, yerel yönetimler düzeyinde meşruiyet kazanmak için yeni ve rekabetçi bir ortam oluşturmuştur.

2019 yerel seçimlerinden sonra Ankara Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı tarafından katılımcılık, şeffaflık ve ortak aklın güçlü bir şekilde gündeme getirilmesi ile birlikte kent konseyinin bu amaçlara erişimde anahtar rolü düşünülerek Ankara Kent Konseyinin yeni ve çağdaş yaklaşımlara uygun bir anlayışla canlandırılması gündeme gelmiştir. Ankara Kent Konseyi bu kapsamda ilk genel kurulunu 29 Haziran 2019 tarihinde yaparak çalışmalarına başlamıştır. Genel kurul için açık bir çağrı yapılarak mevzuat gereği kent konseyi genel kuruluna katılma hakkı bulunan üniversiteler, valilik, muhtarlar, siyasi partiler, dernekler ve vakıflar, sendikalar, meslek odaları ve esnaf odaları davet edilmiştir. 270 kurum ve kuruluşun katıldığı genel kurulda kent konseyi başkanı ve 21 üyeli yürütme kurulu seçilmiştir. Geçen bir yıllık sürede kuruluş ve kurumsallaşma aşamasını büyük ölçüde tamamlayan Ankara Kent Konseyi kapsayıcı yönetim anlayışına göre kapısını tüm kentlilere ve kentin paydaşlarına açmış, bunun sonucunda 500’e yakın üyesi, 23 çalışma grubu ve 3 meclisi ile Başkent Ankara’da katılımcı demokrasi ve kentsel diplomasi adına önemli bir mesafe almıştır. Başkent Ankara örneğinde bu ölçekte bir kent konseyi deneyimi daha önce yaşanmamıştır. Her ne kadar kuruluş süreci sorunsuz olmasa da Ankara bu deneyimle birlikte Başkent ölçeğinde kent konseyi konusunda önemli bir farkındalığa sahip olmaya başlamıştır.

Kent konseylerinin üç temel görevi bulunmaktadır. Bunlar, kentin sürdürülebilir kalkınma sürecinde ve hemşerilik hukukunu ilgilendiren konularda katılımcı bir yaklaşımla ortak akıl oluşturmak, katılımcı şeffaf ve hesap verebilir yerel yönetim sürecinin gerçekleşmesine katkıda bulunmak ve kentin kamusal niteliğinin korunması için katılım ve müzakere süreçlerinin altyapısını kurmak olarak özetlenebilir. Ankara Kent Konseyinde kent

konseyi başkanı ve yürütme kurulunun temel olarak görevleri, kent konseyi çalışmalarına katılan tüm kurum ve kuruluşlarının ortak akıl oluşturmaya yönelik çalışmalarına sekreteryaya ve kolaylaştırıcılık yapmak, kent konseyi bileşenlerinin öncelikleriyle ilgili olarak yerel yönetimlerle ilişki kurulmasını kolaylaştırmak ve kurumsal iş birliklerini desteklemek olarak belirlenmiştir. Bu sebeple kent konseyinin bütçesi, tüzel kişiliği, makamı ve mevkisi bulunmayan, tamamen gönüllülük temelinde çalışmalarını yürüten, gücünü katılımcılığa dayalı etkisinden alan yeni nesil bir örgüt olduğu sürekli olarak vurgulanmaktadır. Bu tür bir örgütlenme, herkes için yaşanabilir ve sürdürülebilir bir kentsel yaşamın oluşturulmasında kentlilerle birlikte çaba harcayan bir umut kaynağı olma potansiyelini taşımaktadır.

Kent konseyi içerisinde kentin ortak aklını oluşturacak, kentin öncelikleri konusunda kamusal bir farkındalık yaratacak çalışmaları esas olarak çalışma grupları ve meclisler adı verilen yapılar yürütmektedir. Bu yapıların uzmanlık bilgisi ve teknik birikimle oluşturacakları çalışmalar aracılığıyla tavsiye kararları oluşturabilmekte ve belediye meclisine iletilebilmektedir. Bu tavsiye kararlarının ilk meclis toplantısında gündeme alınması yasal bir zorunluluktur. Kuruluşunun ardından Ankara Kent Konseyi Ankara Büyükşehir Belediye Meclisine bisiklet ve iklim eylem planları, sıfır atık, tarım envanteri, yeşil alanlar ve Atatürk'ün Ankara'ya gelişinin 100. Yılı ile başlayan Cumhuriyetimizin kuruluşuna ilişkin önemli yıldönümlerinde etkinlikler yapılması konularında tavsiye kararları iletmiş, bu kararlar Ankara Büyükşehir Belediye Meclisin oybirliği ile onaylanmıştır.

Bir yıl içerisinde üç genel kurul yapan Ankara Kent Konseyi, Başkent Ankara'da bir kentsel katılım platformu olarak kentlilerin aidiyet ve sahiplenme duygudaşlıklarının geliştirilmesi, diyalog ve hoşgörünün yaygınlaştırılması için önemli bir başlangıç yapmıştır. Özellikle 2020 Mart ayından itibaren etkili olan COVID-19 salgını sürecinde de tüm bileşenleri ile birlikte dayanışmanın kent sathında yaygınlaştırılması için çaba harcamıştır. Salgında, Ankara Kent Konseyi bileşenlerinin 65 yaş üstü yurttaşlara, ihtiyaç sahibi toplum kesimlerinde destek konusundaki yenilikçi katkıları kent konseyinin önemini anlaşılmasında önemli bir aşama oluşturmuştur. Kent konseyi, kent yönetiminin katılımcı hale getirilmesi amacına yönelik olarak çalışmalarını sürdürmeyi, çok uzun bir süredir bu konuda geride kalan Ankara kentinde, iş birliği, eşgüdüm ve müzakere temelinde katılımcı yönetim yaklaşımlarının geliştirilmesi konusunda çalışmayı hedeflemektedir. Kent konseyinin kurumsal paydaşların ötesinde kentli, apartman, site, sokak, mahalle ve semt düzeyinden başlayarak aşağıdan yukarıya inşa edilecek bir katılımcı sürecin kurulması için çaba göstermesi gerekliliği konsey

çalışmalarında sıklıkla dile getirilmektedir. Henüz emekleme aşamasında olan Ankara Kent Konseyinin, 2019 yerel seçimleri sonrasında daha önceki deneyimlerden farklı bir katılımcılık pratiğini sürdürülebilir kılıp kılamayacağını zaman gösterecektir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de kent konseylerinin yerel siyasetin daha demokratik hale gelmesinde katılımcı kent yönetimine katkıları ele alındığında bu katkıların kent konseylerinin siyasal konumları ile doğrudan ilişkili oldukları görülmektedir. Bu çalışmada bu siyasal konum pasif, eleştirel ve sadık olarak sınıflandırılmıştır. Bu siyasal konumlandırma kent konseylerinin mevzuat ile düzenlenmesi sonucunda ortaya çıkan yapının da bir ürünüdür. Türkiye’de başarılı kent konseyi uygulamalarına bakıldığında ise bunların çoğunlukla bu mevzuat düzenlemesinden çok önceleri Yerel Gündem 21 çerçevesinde ortaya çıktığı görülmektedir. Var olan mevzuat kent konseylerinin belediye yönetimlerinin bir uzantısı olması sonucunu doğurmaktadır. Uzun bir süredir belediye meclislerinin yerel temsil açısından ciddi bir sorun alanı olduğu düşünülürse kent konseylerinin de bu yapının bir uzantısı haline gelmesi yerel temsil ve katılım vakumunu daha da sorunlu hale getirmektedir.

Bu sorunun çözümü için kent konseylerinin gerçek anlamda özerkleştirilmesi için gerekli mevzuat düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu mevzuat düzenlemesinin amacı bütünsel, sürekli, tüm ölçekleri kapsayan, gönüllülüğe dayalı ve belediyelerin sadece kolaylaştırıcılığını yaptığı bir katılım sürecini gerçekleştirmek olmalıdır. Belediyelerin doğrudan destekçisi ve uzantısı olmaktan çok belediyelerin uygulamalarındaki katılımcılığı gerektiğinde denetleyen, yurttaş katılımı için kapasite oluşturan ve katılımcı yöntemleri yaygınlaştıran kent konseyleri oluşturulmalıdır. Her şeyden öte, kent konseylerinin oluşumunda belediye başkanlarının ve mevcut belediye yönetimi temsilcilerinin, belediye bürokratlarının, hülle sivil toplum örgütlerinin kullanılmasının önüne geçilmeli, kent konseylerinin kendi içlerinde oluşumu paydaş analizinden başlayan ve sağlıklı sivil toplum temsiline, belli ölçüde yurttaşların doğrudan temsiline dayanan gelişmiş bir yöntemle oluşumuna ilişkin bir yasal altyapı oluşturulmalıdır. Bu yazıda önceki ve sonraki deneyimleri dile getirilen Ankara örneği bunun yapılabileceğine ilişkin ilginç bir laboratuvar niteliği taşımaktadır.

Yerel siyasetin demokratikleştirilmesinde devlet eliyle gereğinden fazla yapılandırılmış yaklaşımlarla katılımın arttırılmasının denenmesi yerine, yerel aidiyet ve sahiplenme temelli

çoğulcu yaklaşımların eleştirel katkılarına açık deneyim alanlarının oluşturulması gerekmektedir. İhtiyacımız olan yerel temsilin etki alanını genişletmek değil, yerel temsil mekanizmalarını denetleyecek kamuoyu denetimini bu tür deneyim alanları ile var etmektir. Aksi takdirde yerel siyasetin demokratikleşmesi değil, genişleyerek var olan demokratik pratikleri de yutması söz konusu olabilecektir.

Prof. Dr. Savaş Zafer Şahin'in "Kent Konseyinin Yerel Katılımdaki Anlamı ve İşlevi: Ankara Örneği" Konulu Çalışması Hakkında Soru, Cevap ve Katkılar Bölümü

Prof. Dr. Argun Akdoğan: "Kent konseyleri baskı gruplarını mı çıkar gruplarını mı temsil eder? Bu kapsamda belediye meclisi kimi, kent konseyi kimi temsil eder?"

CEVAP: "Belediye meclislerinin yapısının şöyle olduğunu görüyoruz: Hiçbirimiz bizi temsil eden ilçe belediyesi meclis üyesini tanımıyoruz. Yani biz partilere oy veriyoruz, partiler de ilçe belediye meclisleri üyelerini, dolayısıyla da büyükşehir belediye meclisi üyelerini belirliyorlar. Kapalı kutu bir çıkar devresi var. Burada belediye meclislerindeki temsiliyetin sorgulanır yani, bahsettiğim bu durum oluyor ister istemez.

Ben şuna inanıyorum, Türkiye'de kentlerde belediye meclisleri üzerinden bireysel çıkar takibinin çok ciddi kısıtlılıklara tabi olacağı bir döneme girdiğimizi düşünüyorum. Burada yerel politikaların nerede tartışıldığı, belediyelere gerçek yön verecek şey olacaktır. Yani bir iklim eylem planını yapıyor olmak, bunu o kentteki paydaşlarla ya da bileşenlerle bir arada tartışıyor olabilmek, bir imar planı değişikliğini tartışmaktan çok daha etkili hale gelebilir. Tabii bunun şartlarını, koşullarını hep birlikte tartışmamız gerekiyor. Yoksa bir şirkete ihale edersin, o şirket alır bir kitap olarak iklim eylem planını hazırlar, sana da verir, al sana iklim eylem planı. İstedikimiz bu mu? Bu da değil bence. Yani kente ilişkin gerçek sorunlar varsa bu sorunların bir tartışmaya açılması, o tartışma kapsamında bütün çıkarları belirleyecek kısıtların da üretilmesi gerekebilir. Arada böyle bir ilişki olduğunu görmek lazım".

Prof. Dr. Birgül Ayman Güler: "Kent konseyleri neyin ihtiyacı olarak doğmuştur? Şu andaki mevcut haliyle bizim ihtiyaçlarımıza yönelik bir yapılanma olarak görünmüyor. Kentlerimizin büyük ve ortak sorunları var. Bu sorunların başında, bana göre, kentteki yoksulluk ve eşitsizlik gelmektedir. Kendi ihtiyaçlarımız ve amaçlarımıza göre kent konseyleri yeniden nasıl kurgulanabilir?"

CEVAP: "Kent konseylerini biraz olsun bağımsız hale getirmek istiyorsak; bu konseyleri, yerel yönetim senkronunun dışına çıkarmamız gerekir. Yani kent konseylerinin, yerel yönetim seçim döngüsünün dışında var olan bir yapıya dönüşmesi önemlidir. Bu yapının kente ilişkin genel tartışmaları yapması lazım. Mesela bu yapılarda yoksulluğun, iklim meselesinin tartışılması gerekir. Doğru konuşmak gerekirse beş yıllık bir süre için seçilen bir belediye meclisi, iklim meselesini bir sorun olarak görmüyor. Zaten görev süresi içinde buna çözüm bulamayacağını düşünüyor. Ama döngünün dışına çıkılırsa, daha uzun bir tartışma süreci olacak, yoksulluğu

da kente ilişkin benzeri sorunlara da daha dikkatli yaklaşacaklardır. Kısacası, genelleştirilmiş bir tartışma yapabilen bir yapı kurabilirsek, o zaman birimlerdeki inisiyatifler de bizim için önemli olacak ve farklılıkları görebilecek duruma geleceğiz. O noktada Çinçin’de birilerinin örgütlenmesi için de bir yol açacağız. Bahçelievler’de kendiliğinden örgütlenmiş bir yapıyı da biz belki bütün büyük çerçeve içerisinde uyumlaştırmaya çalışacağız. Bu yapıların parça parça olmalarından ziyade; bir bütünün içinde anlamlı bir yapı haline dönüşmelerini sağlayacağız”.

Doç. Dr. Ozan Zengin: “Kent konseylerinin almış oldukları kararların yerel yönetimlerdeki karşılığı nedir? Alınan kararlar yerel yönetimler tarafından ne oranda uygulanmaktadır?”

CEVAP: “Dürüst olmak gerekirse bence bu etkinliğin gerçek test edileceği zaman, kent konseyinin belediyenin hoşuna gitmeyeceği bir konuyu belediye meclisine önerdiği zaman olacaktır. Bunu söylemiş olmakla birlikte bizim yaşadığımız deneyimi de aktarmak isterim. Ankara Kent Konseyi’nde (AKK) biz deneysel olarak bazı işler yaptık. Yani mevcut kent konseylerinin uygulamalarından farklı birtakım uygulamaları hayata geçirdik. AKK’de 25 kişilik bir yürütme kurulu var. Bu 25 kişilik yürütme kurulunda TMMOB’un odalarından, sendikalara, iş insanı örgütlerinden, belediye meclisindeki grupların temsilcilerine kadar herkes var. Şu an AKK yürütme kurulunda belediye meclisindeki dört partinin de temsilcisi var. Bu şöyle bir durum yarattı: AKK’nin çalışma grubu ve meclislerinde tartışılan ve tavsiye kararına dönüşmesi istenen çeşitli konular (bisiklet eylem planı, çevre eylem planı gibi doğrudan ihtiyaca yönelik altı adet konu), tavsiye kararına dönüştürülerek ve genel kurul kararına bağlanarak Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi’ne iletildi. AKK’nin gönderdiği tavsiye kararlarının tamamı da Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi’nde oy birliği ile kabul edildi. Ancak gördük ki Meclis, AKK’nin yazdığı raporu tartışmamış, doğrudan kabul etmiş ve çıkan sonucu olduğu gibi komisyon raporu haline getirmiş”.

Kaynakça

- Ataöv, A. (2007). Planlamada Sosyal Bilimcinin Değişen Rolü: Toplumdan Biri Olmak. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 24(1).
- Bruns, B. (2003). Water Tenure Reform: Developing an Extended Ladder of Participation. *The Regional Center for Social Science and Sustainable Development*. Chiang Mai.
- Çelik, A. (2020). *Türkiye'de kent konseylerinin kurulmasında karşılaşılan engeller: İç Batı Anadolu Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Atılım Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.
- Demiralp, A. E. (2010). Kent Konseylerini Kent Hakkı Açısından Yeniden Düşünmek. *Eğitim Bilim Toplum*(25).
- Emrealp, S. (2010). *Türkiye'nin Katılımcı-Demokratik Yerel Yönetişim Modeli Olarak Dünyaya Armağanı: Kent Konseyleri*. İstanbul: UCLG-MEWA Yayını. <https://kentkonseyi.umraniye.bel.tr/userfiles/files/kentkonseyi/kent-konseyleri-kilavuzu.pdf> adresinden alındı
- Hirschman, A. O. (1972). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ökten, A. N., & Şengezer, B. (2007). Yarışmacı-Katılımcı Planlama Söyleminin Uygulamadaki Yansımaları: Eleştirel Bir Bakış. *Megaron YTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2(1).
- Şahin, S. Z. (2009). Katılımcı Stratejik Planlamanın Yerel Kalkınma Çerçevesine Katkıları: Ankara Stratejik Planlama Süreci Örneği. *9. Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu*.
- Şahin, S. Z. (2010). Politics of Urban Planning in Ankara between 1985-2005, basılmamış doktora tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Şengül, T. (1999). Yerel Yönetim Kuramları: Yönetimden Yönetişime. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 8(3).
- T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı. (2009). *Yerel Yönetimler, Katılımcılık ve Kentsel Yönetim*. Ankara: T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Kentleşme Şurası Komisyonu.

SON SÖZ: RASYONEL VE İRRASYONEL POLİTİKALAR GERİLİMİNDE TÜRKİYE’DE PANDEMİ

Akif Argun AKDOĞAN¹⁹

Popülist siyasi iktidarların kendilerine münhasır, savruk ve her an değişebilir nitelikteki politikalara dair haberlerin televizyon, bilgisayar ve cep telefonlarının ekranlara aralıksız aktığı ‘sosyal medya’ çağında artık birçok konu çoğumuza şaşırtıcı gelmemekte, gelse bile bu konular birkaç saat sonra daha da ‘şok edici’ yeni haberlerle yerini bırakmaktadır. Gündemimizi meşgul eden konuları hatırlama süremiz genellikle birkaç saati, olsa olsa birkaç günü geçmemektedir. Hem kamu politikası hem de halkla ilişkiler alanında gündem belirleme çalışmalarının öncülerinden Downs (1972: 39) toplumsal ilginin yöneldiği birçok konuya olan halkın ilgisinin kısa bir süre sonra ortadan kalktığını öncü nitelikteki makalesinde ortaya koymuştur. Bir politika konusunun insanların gündelik yaşamlarında yarattığı problem ya da sıkıntının etkisi ne kadar uzun sürerse gündemde kalma olasılığı da o kadar artmaktadır. Downs bu çerçevede insan yaşamı üzerindeki derin ve kalıcı etkileri nedeniyle deprem, kasırga, vb. doğal afetlerin gündemde kalma potansiyelinin daha fazla olduğunu ileri sürer.

COVID-19 virüsü akademik çalışmalarda sıklıkla kullanılan bu kuramın geçerlilik ve tutarlılığını ekonomi, sosyoloji, kent çalışmaları, halk sağlığı, vb. birçok alanda zayıflatmış gözükmemektedir. Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıktığı Kasım ayı ortasında bu yana pandemi ile ilgili haberler dünyadaki tüm basılı ve görsel basın kuruluşlarınca büyük bir ilgi ve dikkatle izlenmeye devam etmekte, hemen hemen her gün konuyla ilgili yeni haberler ve köşe yazıları yayımlanmaktadır. Pandemi kontrol altına alan ve hatta hiçbir yeni vakanın rastlanmadığı ülkelerde bile ikinci salgın dalgasının yayılma olasılığı (ve hatta bazı ülkelerde bu olgunun gerçekleşmesi) halkın tedirginliğini artırmaktadır. Kasırga, deprem, vb. afetlerin aksine gündemimizi bu kadar meşgul eden virüsün varlığını hissedememiz ve göremememiz belki de bu virüsü bu kadar gündemde tutup bu kitapta yer alan birçok alanda yeni kamu politikası arayışlarına neden olan özelliğidir. Virüsün bulaştığı hastaların birçoğu virüse nasıl ve nerede yakalandıklarını bilememektedir. Tehlikenin görünür olmaması, virüse yakalananların bu süreci sevdiklerinden yalıtılmış bir şekilde tek başlarına geçirmek zorunda oluşlarıyla birlikte olası ölüm şekli pandemiye sürekli olarak gündemde tutmaktadır.

¹⁹ Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

Her ne kadar herhangi bir toplumsal probleme yönelik politikaların tasarlanarak uygulanabilmesinin ilk koşulu gündeme alınması ise de bir problemin gündemde olması probleme yönelik idari makamların ya da siyasi iktidarı elinde tutanların bu problemin ortadan kaldırmaya ya da olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik kamu politikası geliştirmeye istekli oldukları anlamına gelmez. Herhangi bir olay, olgu ya da konu problem olarak kabul edilmediği sürece politika üretilmez. Pandeminin başlangıç döneminde ABD, İsveç, İngiltere ve Brezilya gibi ülkelerde COVID-19 bir problem olarak tanımlanmadı. Türkiye’de de kamuoyunda söz sahibi bazı doktorlar Türk geninin COVID-19’a karşı bağışık olacağını ya da kelle paça çorbası içilerek hastalıktan korunabileceği gibi savlarla pandeminin sorun oluşturmayacağını iddia ettiler. Ancak, Türkiye’de bilim kurulu oluşturularak alınacak önlemler ve politikalar belirlenmeye başladı. Esasında Kuş Gribinin olumsuz etkileri ile karşılaşan bir ülke olarak Türkiye Dünya Sağlık Teşkilatının 1999 yılında yayınladığı “Pandemi Hazırlık Rehberi” çerçevesinde eylem planlarını hazırlamıştı. Çok sayıda akademisyenin katkılarıyla 2005 yılında hazırlanan Pandemi Ulusal Eylem Planı çerçevesinde il, ilçe ve hatta hastanelerin planları yapılarak bu planların uygulamasıyla ilgili tatbikatlar yapılmıştı.

2019 yılında bu plan yenilendi (grip.gov.tr, 2019). Dolayısıyla pandemiye karşı Türkiye’de DSÖ tarafından belirlenen standartlara uygun bir hazırlık yapılarak rasyonel bir karar alım süreci işletildi. Plana, Sağlık Bakanlığı’nın konuyla ilgili Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü, Kamu Hastaneleri gibi genel müdürlükleri ile yedi farklı il müdürlüğünün yanı sıra Adalet, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet, Enerji, Gençlik ve Spor, İçişleri, Maliye, Milli Eğitim, Milli Savunma, Tarım, Ulaştırma Bakanlıkların yanı sıra Afet ve Acil Durum Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Kızılay ve Yüksek Öğretim Kurumunun da katkı vermesi katılımcılık ve bütüncül planlama açısından olumlu gözükse de Sağlık Bakanlığı dışındaki kurumların olası bir pandemi sırasında geliştireceği politikalar muğlak olarak belirlendiği söylenebilir. Örneğin İçişleri Bakanlığının olası bir pandemi dönemindeki eylemleri arasında valilik ve yerel yönetimlerin görevlerinin koordine edilmesi, izolasyon gibi uygulamaların gerçekleştirilmesinde güvenlik desteği sağlanması, kamu düzenini bozabilecek, hizmetin yapılışını ve sürdürülmesini engelleyebilecek faaliyetlere mâni olunması olması gibi Bakanlık görev tanımında bulunan faaliyetler yer almaktadır. Oysa her bir kamu kurumu kendi görev ve sorumluluk alanında olası bir pandemide yapılması gerekenlerle ilgili eylem planları raporları hazırlaması düşünülebilirdi.

COVID-19 sürecinde eylem planı öngörüldüğü gibi uygulanamaması bir başka politika sorunudur. Hazırlanan planda pandemi sırasında hazırlık sürecine katkı veren tüm kurumların bir araya gelerek Ulusal Koordinasyon Kurulu yapısı altında birlikte çalışması öngörülmektedir. Oysa, COVID-19 sürecinde bu kurul 21 Nisan ve 2 Haziran olmak üzere yalnızca iki kez toplanabilmiştir. Kurulun hangi konuları görüştüğü, ne tür önerilerde bulunduğu ve bunlardan hangilerinin uygulamaya geçirildiği ise belirsizdir. Öte yandan Sağlık Bakanlığının COVID-19 sürecin başlar başlamaz gelen verileri analiz ederek yönetim algoritmalarının hızlı bir şekilde oluşturması ve bunları kamuoyu ile paylaşması sürecin başlangıcında politikalara yönelik güveni artırmıştır. Öngörülemeyen durumlara karşı simülasyonlar ve eylem planları hazırlanarak tatbikatlar yapılması olumlu olmakla birlikte Türkiye Tabipler Birliği raporunda yapılan tüm hazırlıklara rağmen COVID-19 pandemisinde daha önceki salgınlarda yaşanan birçok sorunun tekrarladığı eleştirisi yer almaktadır (ttb.gov.tr, 2020).²⁰ Birçok kişinin yakından takip ettiği hastalığın yayılma durumuyla ilgili bilgi veren Sağlık Bakanlığının günlük yayınladığı turkuaz renkli tablolar, pandemi Türkiye’de yaygınlık kazandıktan ancak bir ay kadar sonra yayınlanmaya başlanmış, son dönemlerde entübe hasta sayısı gibi veriler tablodan çıkarılmıştır. Hangi illerde virüsün bulaştığı kişi sayısının daha fazla olduğu ise keyfi olarak bazen valiler, bazen Bakan tarafından açıklanmaktadır. Valiler tarafından açıklanan sayılar ile Bakan tarafından açıklanan sayıların kimi zaman uyuşmaması kamuoyunun güvenini azaltmaktadır.

Pandeminin gündeme alınması ve öncesinde yapılan karar alma sürecindeki eksiklik ve hataları daha da ağırlaştıran ve kamuoyunun siyasi iktidara ve idari sisteme güvenini sarsan birincil faktörlerden biri de uygulama aşamasında yeterli hazırlık ve araştırma yapılmadan ve veriye dayanmadan alınan kararlardır. Örneğin maske takılmasının pandemiye önlemede etkili bir yöntem olduğu ortaya çıkınca Cumhurbaşkanı Erdoğan maske satışının yasaklandığını, isteyen herkese ücretsiz maske gönderileceğini açıkladı. İlk önce taleplerin e-devlet üzerinden alınarak PTT aracılığıyla ulaştırılacağı duyuruldu. Maske gönderimi çok gecikmeye başlayınca telefonlarına mesaj gelen vatandaşların eczaneye başvurmaları istendi. Bu yeni politika da maskelerin hızlı ve sistematik bir şekilde dağıtılmasını sağlayamayınca kamu personelinin kendi çalıştıkları kurumlardan maske temin etmeleri istendi. Bu son açıklamadan bir hafta sonra maske satışı üst fiyat belirlenerek serbest bırakıldı.

²⁰ Pandeminin başlangıcından bu yana Türkiye Tabipler Birliği aylık raporlar yayınlamaktadır.

Bu örnekler olaylar göstermektedir ki yalnızca Türkiye’de değil, neoliberal popülist liderlerin iktidarda olduğu ülkelerde pandemi döneminde konu ile ilgili taraflarının görüşleri alınarak, bilimsel yöntemlerle elde edilmiş verilerin kullanıldığı, farklı çözüm önerileri içerisinde en optimal olanın gerekçelendirilerek seçildiği politikalar ile konuyla ilgili kamu kurumları dahil hiçbir ilgili tarafa danışılmadan, herhangi bir veriye ya da kanıta dayanmayan sezgisel ve doğaçlama olarak yürürlüğe konulan politikaların saatler içinde değiştiği ya da uygulamadan kalktığı birbirine taban tabana zıt iki politika sürecinin eşzamanlı yürütülmesine tanık olmaktadır. Bu kitaptaki bölümlerde rasyonel ve irrasyonel nitelikteki politikaların eşzamanlı yürütülmesine dair örnekler yer almaktadır. Bilimsel bilginin yetersiz olduğu ancak insan sağlığı üzerinde hastalık atlatıldığında bile yıkıcı etkileri olan bu virüsün gündemde kalmasını sağlayan özelliğini Trump, Bolsarono ve Macron gibi popülist liderler halkın korku ve tedirginliği beslemek amacıyla kullandılar. Örneğin Trump uzun süreden beri gündeme getirdiği göç politikalarını değiştirmek için virüsü bir bahane olarak kullandı.

Öte yandan neoliberal popülizmin ötekileştirici, baskıcı ve yabancılaştırıcı politikaları Arundhati Roy’un ifadesiyle başka bir dünyayı hayal ederek çok az bir yükte rahatça yürüebileceğimiz yeni bir dünyaya açılan kapıyı da araladı (Roy, 2020). Pandeminin ekonomiden tarıma, sağlıktan emek ilişkilerine kadar yarattığı sorunların tedrici politikalarla çözülmesinin mümkün olmaması var olan tüm amaç, süreç ve yapıların yeniden düşünülerek ele alınması için iyi bir fırsat yarattı. Veri temelli, kanıta dayalı, ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerin politika yapımında dikkate alındığı bilimsel yöntemlerle politika yapımına özellikle son dönemlerde pek sık rastlanmayan Türkiye gibi ülkelerde bile bilimsel veriye hem iktidar hem halk tarafından önem verilmeye başlandı. Cumhurbaşkanının Milli Eğitim Bakanı ile sanal ortamda yaptığı toplantıda bakanın okulların açılma tarihi ile sorusuna Cumhurbaşkanının Sağlık Bakanlığının Bilim Kurulunun görüşüne göre hareket edilmesi talimatı vermesi buna bir örnek olarak verilebilir. Öte yandan piknik alanları, plajlar gibi virüsün bulaşma riskinin daha düşük olan açık havadaki kamusal alanlar yasaklanırken bulaşma riskinin yüksek olduğu alışveriş merkezlerinin açılması ya da 65 yaş üstü vatandaşların saat 20:00’den sonra sokağa çıkma yasağı getirilmesi gibi bilim, akıl ve mantık ile açıklanamayacak kuralların getirilmesi bu durumun yeni bir politika oluşturma yönteminin benimsendiği gibi bir sonuca varılmaması gerektiğini de göstermektedir. Öyleyse, COVID-19 bazı kuramcıların ileri sürdüğü gibi bir gerçeklik sonrası (post-truth) ya da rasyonelite sonrası (post-rational) bir çağda mı yaşadığımızı göstermektedir (Mcintyre: 2018; Kalpokas: 2019) yoksa bu çelişkili politikaların dayandığı bir gerçeklik ve rasyonellik bulunmakta mıdır?

En azından bu kitapta yer alan makalelerde ortaya konduğu gibi yürürlüğe konulan politikaların birçoğunda iktidarın inşaata ve turizme dayalı büyüme stratejisine uyan verilerin ve politikaların seçildiğini ya da bu gerçeklikle çelişen verilerin çarpıtıldığı ve uygulanabilecek alternatif politikalara kayıtsız kalındığı ileri sürülebilir. AKP iktidarı iktisadi olarak uygun seçenekler sunan COVID-19 politikalarını uygularken riskten kaçınmakta ancak özellikle senelerdir iktidarını üzerine kurduğu inşaat, turizm ve ticaret gibi sektörlerin olası kaybı söz konusu olduğunda halkın sağlığı üzerine riske girmeyi tercih etmektedir. Siyasi iktidarın risk algılaması ile politika aktörleri arasındaki uzlaşma düzeyi değişkenleri çerçevesinde ne tür politikalar yürütüldüğünü açıklayan Beklenti (Prospect) Kuramı rasyonel ve irrasyonel politikalar arasındaki gerilimin nasıl yürütüldüğünün analiz edilmesi için açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır (Vis: 2011).

Tablo 11: COVID-19'a İlişkin Politikalara Yönelik Risk Algısı

Beklenti Kuramı		Risk Algısı	
		Düşük	Yüksek
Politika Aktörleri arasındaki uzlaşma düzeyi	Güçlü	1) Kanıt-temelli politikalar	2) Toplumsal olarak kabul edilmiş politikalar
	Zayıf	3) Paternalist politikalar ya da suçlama	4) Zorlayıcı politikalar (Teknik irrasyonelite düzeyine gelme olasılığı yüksek)

COVID-19'a yönelik olarak Türkiye'de gündeme getirilen ve yürürlüğe konulan politikalar çerçevesinde bu kuramın geçerliliği tartışılabilir. Yukarıda kavramsal çerçeve politika aktörleri arasındaki uzlaşma düzeyi ile risk algısı olmak üzere iki değişkenin düzeyi çerçevesinde siyasi iktidarın uygulama olasılığının arttığı politika türlerini belirlemektedir.

İlk olarak politika aktörleri arasındaki uzlaşma düzeyinin güçlü, risk algısının düşük olduğu durumlarda kanıt-temelli politikaların uygulanma olasılığı artmaktadır.²¹ İlk, orta ve yüksek öğretim kurumlarının kapatılarak uzaktan eğitime geçilmesi kanıt-temelli politikalara örnek verilebilir. Veliler, eğitimle ilgili sendikalar, öğrenciler ile öğretmen ve öğretim üyelerinin birçoğu virüsün bulaşma riskinin yüksek olduğu kapalı ortamlarda bulunmak istememektedirler. Siyasi iktidar açısından okulların kapatılarak uzaktan eğitime geçilmesinin siyasi, idari ya da mali bir götürüsü bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu tür politikalarda araştırma

²¹ Bu tabloda risk algısı Covid-19'un halk sağlığı üzerinde yarattığı risk algısını değil, belli bir politikayı uygulamanın siyasi iktidar üzerinde yaratacağı risk algısını göstermektedir.

sonuçlarına dayanan, veri temelli, ilgili sosyal paydaşlar ile dayanışma içerisinde politikalar yürütülme olasılığı artmaktadır.

Toplumsal olarak kabul edilmiş politikalara ise il dışına çıkma yasakları ve kapalı ortamlarda maske takılma zorunluluğu getirilmesi örnek verilebilir. Bilim Kurulu üyeleri de dahil olmak üzere konunun uzmanları insan hareketliliğini kısıtlamanın ve kapalı ortamlarda maske takılmasının pandemiyi yayılmasını yavaşlatmada iki önemli unsur olduğu konusunda hem fikirdir. Siyasi iktidar açısından ise il dışına çıkma sınırlaması getirmenin ticaret, sanayi, ulaşım, vb. birçok sektör açısından olumsuz sonuçlar doğurma ve bu sonuçların ekonomik kalkınmaya zarar verme ve dolayısıyla iktidar partilerinin toplumsal desteğini azaltma riski bulunmaktadır. Almanya ve ABD gibi ülkelerin aksine Türkiye’de il dışına seyahatin yasaklanması ya da maske takılmasının zorunlu hale getirilmesine karşı herhangi bir toplumsal protesto hareketi olmamıştır. Her ne kadar bu durumun Türkiye’de son yıllarda toplantı ve gösteri yürüyüşü gibi demokratik hakların Anayasa ile teminat altında olmasına rağmen fiilen kullanılmasına birçok engel çıkarılması ile açıklamak mümkün olsa da Türkiye’nin yakın tarihinde en son örneği 15 Temmuz sonrasında olmak üzere belli periyotlarla getirilen hürriyeti kısıtlayıcı uygulamalara belli bir ölçüde toplumsal desteğin var olduğu söylenebilir.²²

Politika aktörleri arasındaki uzlaşma düzeyinin ve siyasi iktidarın risk algılamasının düşük olduğu konularda ise paternalist politikalar ya da sorunlar için başkalarını suçlama davranışı gözlemlenmektedir. İş Kanuna eklenen geçici bir madde ile 17 Nisan tarihinden itibaren istisnai birkaç durum dışında iş sözleşmelerinin feshedilmesinin üç ay süre ile yasaklanması ve bu yasağın bir ay daha uzatılması paternalist politikalara örnek olarak verilebilir. Öte yandan onayı alınmadan izne çıkarılan işçilere yapılan ödemenin günlük 39 TL gibi son derece düşük bir düzeyde olması ve düzenleme sonrasında işverenin tek tarafı olarak iş feshinde bulunabilmesi paternalist politikaların işçi değil, işveren lehine olduğunu göstermektedir. AKP iktidarının bu durumda başvurduğu bir başka yöntem ise başkalarını suçlamaktır. COVID-19 konusunda açıklamalar yapan Türk Tabipler Birliği ve bu alanda uzman tıp doktorları yalnızca suçlamalarla karşılaşmamakta haklarında soruşturmalar ve davalar açılmaktadır (Sözcü, 2020). “Koronavirüs Sürecinde Medya Söylemleri” başlıklı SETA Raporunda “Türkiye’deki bazı muhalif figürlerin söylemlerinin medyaya nasıl yansıdığı”

²² Ipsos’un 29 Haziran 2020 tarihinde yayınladığı “Coronavirüs Salgını ve Toplum Araştırması” sonuçlarına göre salgınla mücadele kapsamında 45 ilde maske takma zorunluluğu getirilmesini katılımcıların %90’ı doğru bulmaktadır. <https://www.ipsos.com/tr-tr/koronavirus-salgini-kamuoyu-arastirmasi-12-donem-endise-duzeyi-maske-kullanim-davranislari-ve-yks>

raporlanarak ifşaa edilmekte, muhalif tüm gruplara her an gözetim altında oldukları ve suçlanabilecekleri hatırlatılmaktadır (SETAV, 2020).

Son olarak politika aktörleri arasındaki uzlaşma düzeyinin düşük, siyasi irade açısından da risk algısının yüksek olduğu durumlarda uygulanan zorlayıcı ve teknik rasyonalitenin düşük olduğu politikalar bulunmaktadır. Kamu politikası iktidarın uyguladığı kadar uygulamadığı politikalar olarak ele alındığında İtalya'dakine benzer bir şekilde stratejik nitelikteki hariç fabrikaların kapatılmaması örnek olarak verilebilir. COVID-19'dan önce de daralan ve pandemiyle beraber iyice zora giren üretim ve ihracatın daha da aksamaması için belediyeye ait şehir içi ya da seyahat şirketlerine ait otobüslerde yolcu sınırlamasına gidilirken fabrikalarda ya da tarlalarda çalışan işçiler sabah ve akşam dopdolu otobüslerle taşınmaya, bir arada çalışmaya ve yemek yemeye devam etmektedirler. Sonuç olarak birçok fabrikada işçilerde COVID-19 vakaları hızla artış göstermiş ancak üretime ara verilmesi yerine benzerleri Çin gibi ülkelerde görülen “kapalı devre çalışma” adı altında işçiler zorunlu olarak üretim tesislerinde tutulmaya zorlanmışlardır.²³

Farklı nitelikteki politikalar bir kamu politikası oluşturma biçiminden diğerine geçişkenlik gösterebilmekte ya da iktidarın risk algısı zamanla değişebilmektedir. Örneğin virüsün bulaşma riskine karşı camiiler belli bir süre ibadete kapatılmış ancak daha sonra on binlerce kişinin katılımıyla Ayasofya camii olarak açılmıştır. Teknik rasyonalite ile siyasi iradenin rasyonalitesi risk algısına göre değişmekte ve politika seçeneklerini sürekli yeniden değerlendirilmektedir. Ekonomik büyüme modeli çıkmaza giren ve rant dağıtımında zorluklar yaşayan siyasi iktidar, kendisini destekleyen toplumsal grupları mobilize etmek için duygusal ve sembolik nitelikte politikaları yürürlüğe koymayı tercih etmektedir. Ancak tanım gereği bu politikaların halkın sağlığını önceleyen ya da pandeminin yayılmasını engelleyen özellikleri bulunmamakta ve bu nedenle teknik anlamda rasyonellik içermemektedir. COVID-19 ile yeniden gündeme gelen Veba romanında Camus (1997:244) “İnsanın veba ve yaşam oyunundan elde edeceği tek şey bilgi ve bellek” olduğunu söyler. Ekonomiden şehir planlamaya, çalışma yaşamından tarıma birçok alanda COVID-19 ile birlikte değişen bilgi birikiminin rasyonel politikalarla uygulamaya koyan ülkelerin belleklerde başarılı olarak iz bırakması daha olasıdır.

²³ Bu sistemin hukuka aykırılıkları ile ilgili bkz. <https://www.evrensel.net/haber/410465/9-maddede-kapali-calisma-sistemi-karari-alan-dardanel-fabrikasindaki-hukuksuzluklar>

Kaynakça

- Camus, A. (1997). Veba. (N. T. Öztokat, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Downs, A. (1972). "Up and Down with Ecology – The 'Issue-Attention Cycle". The Environment As Problem: I, 28, 38-50.
- Evrensel, (2020), 19 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/410465/9-maddede-kapali-calisma-sistemi-karari-alan-dardanel-fabrikasindaki-hukuksuzluklar> adresinden alındı.
- Ipsos, (2020), 19 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.ipsos.com/tr-tr/koronavirus-salgini-kamuoyu-arastirmasi-12-donem-endise-duzeyi-maske-kullanım-davranislari-ve-yks> adresinden alındı.
- Kalpokas, I. (2019). A Political Theory of Post-Truth. Cham: Palgrave Pivot.
- Mcintyre, L. (2018). Post-Truth. Cambridge: MIT Press.
- Roy, Arundhat, (2020), "The Pandemic Is A Portal", 18 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.ft.com/content/10d8f5e8-74eb-11ea-95fe-fcd274e920ca> adresinden alındı.
- Sağlık Bakanlığı, (2020), 19 Ağustos 2020 tarihinde https://www.grip.gov.tr/depo/saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf adresinden alındı.
- SETAV, (2020), 19 Ağustos 2020 tarihinde <https://setav.org/assets/uploads/2020/07/A322.pdf> adresinden alındı.
- Sözcü, (2020), 19 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2020/saglik/bilim-insanlarina-corona-sorusturmaları-suruyor-5965806/> adresinden alındı.
- TTB, (2020), 19 Ağustos 2020 tarihinde https://www.ttb.org.tr/yayın_goster.php?Guid=97fd6bfa-c287-11ea-9489-8d3047d5562f# adresinden alındı.
- Vis, B. (2011). Prospect Theory and Political Decision Making. Political Studies Review, 9(3), 334-343.

ÖZGEÇMİŞLER

Dr. Asmin KAVAS BİLGİÇ

Asmin Kavas Bilgiç, 2008 yılında Bilkent Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nden mezun oldu. 2011 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalında, “Türkiye'de Gönüllü Çevre Örgütleri” başlıklı tezi ile yüksek lisans derecesi aldı. Ardından 2012 yılında aynı üniversitede doktora başladı ve “Belediye Hizmetleri ve Seçmen Davranışı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Ankara Yenimahalle ve Altındağ İlçe Belediyeleri Örneği” başlıklı tezi ile doktora tez çalışmasını 19 Haziran 2017 tarihinde tamamladı ve Doktor unvanını aldı. Asmin Kavas Bilgiç, 2008-2015 yılları arasında planlama, kentsel tasarım, yerel yönetim, yönetişim, stratejik planlama temaları altında birçok ulusal ve uluslararası projelerde görev aldı. Kavas Bilgiç, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Merkezi'nde (TEPAV) 2015-2019 yılları arasında, Şehir ve Bölge Çalışmaları Programlarında Politika Analisti olarak görev yaptı. 2019 Eylül ayından itibaren Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kent ve Çevre Sorunları Anabilim dalı Dr. Öğretim Üyesi olarak görevine devam etmektedir.

Erol Uğraş ÖÇAL

2012 yılında Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünden ve çift anadal programı kapsamında girdiği Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesine araştırma görevlisi olarak atandı. 2013 yılında kadrosu Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aktarılarak lisans üstü eğitimine başladı. 2016 yılında yüksek lisans programından mezun olarak doktora eğitimine başladı. Halen doktora eğitimine devam etmektedir.

Prof. Dr. A. Argun AKDOĞAN

Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkileri Bölümünde lisans derecesini tamamlamayan yazar ilk yüksek lisansını İngiltere'de Bradford Üniversitesi'nde uzlaşmazlık çözümü, ikinci yüksek lisansını Hollanda'da Erasmus Üniversitesi Sosyal Çalışmalar Enstitüsü'nde kamu politikası ve yönetimi alanında yaptı. Doktorasını 2001 yılında ODTÜ

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünden aldı. Akdoğan, 1995-2018 yılları arasında Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde çalıştı. 2018'den bu yana Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesidir.

Ahmet Müfit BAYRAM

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü mezunu olan Bayram, 40 yıla yaklaşan mesleki çalışmalarını, çeşitli kamu kuruluşlarında uzman, danışman ve çeşitli düzeylerde yönetici olarak sürdürmüştür. 2020 yılı başında Mersin Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreterliği görevinden istifa ederek, emekli olmuştur. Profesyonel iş yaşamı dışında, 2009 yılından itibaren yaklaşık 10 yıldır, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde Yarı Zamanlı Öğretim Görevlisi olarak görev yapan Bayram'ın ağırlıklı olarak planlama ve ekonomi alanlarında çok sayıda yayınlanmış makalesi bulunmaktadır. 2009 yılından bu yana Odatv isimli internet sitesinde, 2016 yılından bu yana ise Dağarcık Türkiye isimli internet sitelerinde düzenli olarak yazıları yayınlanmaktadır.

Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü'nden mezun oldu. Halen, aynı Bölümde “Prof. Dr.” olarak görev yapmaktadır. Kırsal Kalkınma, Tarımsal Kalkınma, Kırsal Sosyoloji, Tarım Politikası, Tarımda-Kırsalda İnsan Kaynakları Politikaları, Girişimcilik konularında çalışmalarda bulunmakta ve dersler vermektedir. Birçok ülkede uzmanlık alanına giren konular ile ilgili çalışmalarda bulundu, bazı eğitim programlarına katıldı ve ulusal-uluslararası çok sayıda çalışmada yer aldı. 30'dan fazla ülkede çalışma konuları ile ilgili ziyaretlerde, bilimsel etkinliklerde bulundu. 2002-2009 yılları arasında Birleşmiş Milletler Küresel Çevre Formu Türkiye Yürütme komitesi üyeliği yaptı. Kısa adı AKÇAM olan “Ankara Üniversitesi Kalkınma Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi” Müdürlüğü görevini sürdürmektedir. Uluslararası Tarım Ekonomisi Derneği, Dünya Kırsal Sosyoloji Derneği ve Avrupa Sosyoloji Derneği üyesidir. Prof. Gülçubuk'un, çalışma alanına giren konulara ilişkin olarak makale, bildiri, kitap, proje vd. biçiminde 220'den fazla eseri vardır. Birçok il ve ilçenin gelişme planını hazırladı. 10. ve 11. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 3. Tarım ve Orman Şurasında Kırsal Kalkınma Komisyon Başkanlığını yaptı.

Filiz AYDIN KOÇ

Lisans eğitimini Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi, İstatistik Bölümü'nde, yüksek lisans eğitimini; Ahmet Yesevi Üniversitesi Ekonomi Fakültesi, Yerel Yönetimler Bölümü'nde tamamladı. Halen Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kamu Yönetimi Bölümü'nde Doktora eğitimini sürdürmektedir. “2010-2014 Yılları Karşılaştırmalı Seçim Analizleri” adında yayınlanmış bir kitabı ile ulusal gazete, dergi, çevrimiçi platformlar ve benzeri mecralarda yayınlanmış birçok analiz, inceleme ve değerlendirme yazıları bulunmaktadır. Ayrıca ulusal ve uluslararası olmak üzere, kamuoyu araştırmaları, sosyal araştırmalar ve hane halkı araştırmaları gibi birçok farklı içerikteki (sosyal yardım, afet, kadına yönelik şiddet, engelli, etki değerlendirmesi, eğitim, çevre, sağlık, seçmen davranışı vb.) bilimsel araştırma projelerinde yürütücü ve koordinatör olarak görev yapmıştır.

Doç. Dr. Volkan ÖZDEMİR

Özdemir, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olduktan sonra, İsveç Uppsala Üniversitesi'nden yüksek lisans derecesini almıştır. 2013 yılında Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler (MGIMO) Üniversitesi'nde ekonomi alanında yapmış olduğu doktorasını tamamlamıştır. Türkiye'de çeşitli kamu kurumlarında çalışmıştır. Hâlihazırda ATA Platform (Asya-Türkiye-Avrupa) Direktörlüğünü yürüten Özdemir'in Türkçe, Rusça ve İngilizce jeopolitik ekonomi, siyasal iktisat, enerji güvenliği ve Avrasya çalışmaları üzerine yayımlanmış çok sayıda kitap ve makalesi bulunmaktadır.

Prof. Dr. Gamze YÜCESAN ÖZDEMİR

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, University of Reading ve University of Sussex'de öğrenim gördü. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyesidir. Emek çalışmaları olarak adlandırılacak bir alanda çalışmalar yapmaktadır. Bu alanda kitapları, sosyal bilim dergilerinde ve derleme kitaplarda makaleleri bulunmaktadır. Ayrıca birçok sendikanın dergi ve yayınlarında yazıları yer almaktadır. Monthly Review Türkiye ve Genel-İş Emek Araştırma Dergisi editörüdür.

İsmail Serhat SALİHOĞLU

Salihoğlu, 1960 Sinop'ta doğmuş, 1984'te ODTÜ İktisadi ve İdari İlimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nü bitirmiştir. 1992 yılında DİSK 'te çalışmaya başlayana

kadar bankacılık, yayıncılık ve aktif siyasetle uğraşmıştır. Salihoğlu, DİSK Ankara Merkez Temsilciliği'nde uzman olarak başladığı sendikal çalışmalarına, 1993 yılından itibaren DİSK/Genel-İş'te Genel Koordinatör olarak sürdürmektedir. Salihoğlu, 2004 yılında kurulan YAYED'in kısa bir dönemi haricinde Genel Sekreterlik sorumluluğunu üstlenmektedir.

Prof. Dr. Ahmet SALTİK

Hacettepe, İstanbul ve Londra Tıp Fakültelerinde okudu; 1977'de tıp doktoru, 1981'de Halk Sağlığı Uzmanı oldu. ABD ve İngiltere'de eğitim aldı. Cüzzam Hastanesi Başhekimliği, işyeri hekimlikleri, Halk Sağlığı Bölge Lab. Müdürlüğü yaptı. Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalını kurdu, 16 yıl yönetti. (1988-2004) 4 yıl Türk Tabipleri Birliği Yüksek Onur Kurulu Üyeliği yaptı. (1992-1996) 1990'da doçent, 1996'da Profesör oldu. Eğitim-İş sendikası üyesi oldu. Atatürkçü Düşünce Derneği Genel Başkan Yardımcılığı yaptı. (2004-2006) Yurtiçi ve dışında yüzlerce noktada 1620'yi aşkın aydınlanma konferansı verdi, radyo-TV konuşmaları yaptı. Ahmet Saltık ismi, Google'da 120 bini aşkın kez site edildi. 770'i aşkın aydınlanma makalesi yazdı. Uzmanlık alanında toplam 315 bilimsel ürünü, kitap bölümleri, kitap çevirisi vardır. 2004'ten beri Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı öğretim üyesidir. Çalışmalarını www.ahmetsaltik.net adresli sitesinde yayınlamaktadır. Türkiye'de tek Tıbbiyeli ve Mülkiyeli. Anayasa Hukuku PhD (Doktora) eğitimi alan doktordur.

Prof. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN

ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden mezun olduktan sonra Ankara Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Ankara İl Özel İdaresinde şehir plancısı ve proje yöneticisi olarak çalıştı, birçok önemli projede yer aldı. Dâhil olduğu ve yönettiği projelerle şehir planlama, kentsel tasarım ve yönetim alanlarında uluslararası ve ulusal ödüller aldı. İngiltere The University of Kent'te ve ODTÜ'de yerel siyaset ve yerel yönetimler konuları üzerine iki yüksek lisans çalışması yaptıktan sonra doktora tezini Ankara kentinde kent planlama siyaset ilişkisi ve enformel çıkar ağları üzerine yazdı. TMMOB Şehir Plancıları Odasında Ankara Şube Yönetim Kurulu Üyesi, Yönetim Kurulu Başkanı, Onur Kurulu Üyesi, ODTÜ Mezunlar Derneği üyesi olarak kentsel mücadele süreçlerinde ve sivil toplum faaliyetlerinde aktif biçimde yer aldı. Halen Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinde tam zamanlı akademisyen olarak çalışmalarını sürdürmektedir. 11. Kalkınma Planı, Türkiye E-devlet stratejisi, Şehircilik Şurası gibi ulusal kamu politikası süreçlerinde, sürdürülebilir kentleşme konusunda uluslararası projelerde ciddi katkıları bulunmaktadır. Kent planlama

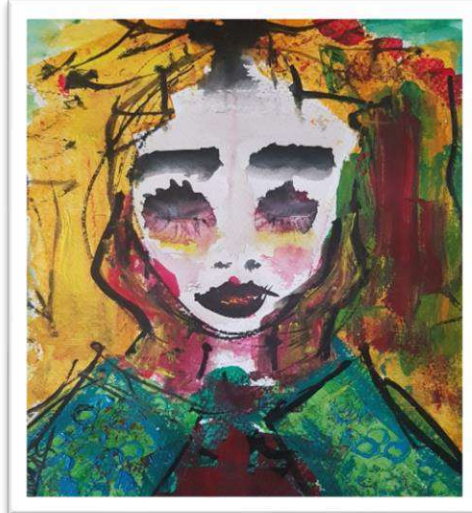
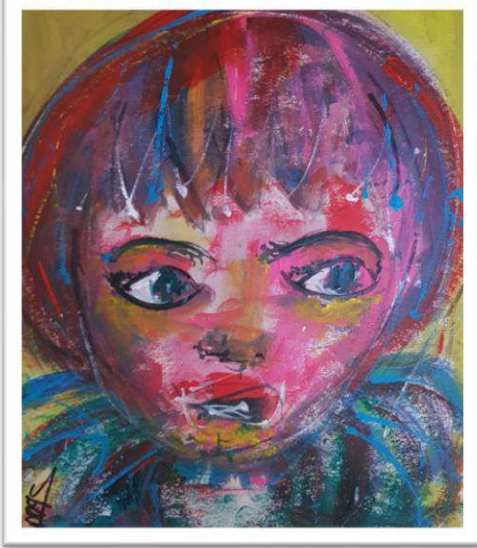
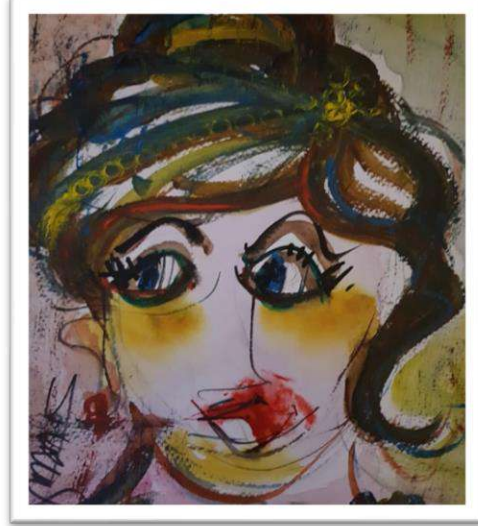
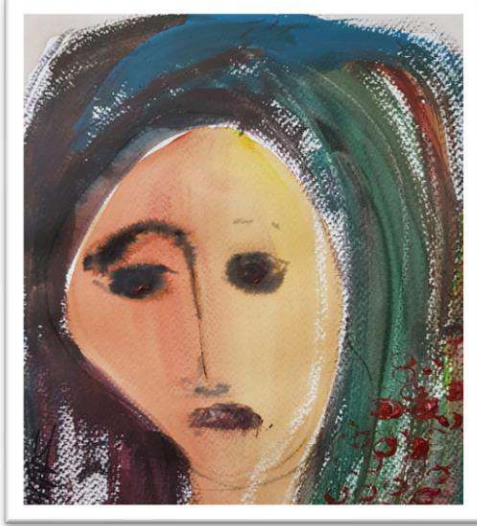
alanında uluslararası ve ulusal yarışmalarda alınmış ödülleri bulunmaktadır. İlgi alanları içinde kamu yönetiminde yeniden yapılanma, kentsel siyaset, yerel yönetimler, kent planlama, stratejik planlama, katılımcı planlama, kent konseyleri, kentsel dönüşüm, e-devlet ve koruma planlaması, yaratıcılık ve yenilikçilik yer almaktadır. İlgi alanlarında yayımlanmış birçok akademik çalışması bulunmaktadır. Edebiyat ve Klasik Türk Müziği ile yakından ilgilenmektedir. Ayrıca, kente ilişkin duyarlılığını, ödül almış ve yayımlanmış öyküleriyle daha geniş kitlelerle paylaşmaya çalışmaktadır. 2019 yılından bu yana Ankara Kent Konseyi Başkan Yardımcılığı görevini de yerine getirmektedir.

Oğuz TÜRKYILMAZ

Türkyılmaz, 1973 yılında ODTÜ Endüstri Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. Etibank'ta, TMMOB Makina Mühendisleri Odası'nda, TMMOB'da ve Demokrat Gazetesi'nde mühendis ve yönetici olarak çalıştı. Halen müşavirlik yapıyor ve enerji politikaları alanında çalışıyor. Doğal Gaz, Mühendis ve Makina, Ekonomik Forum, Elektrik Mühendisliği, EMO Enerji, Cumhuriyet Enerji Eki, Çevre Mühendisleri Odası, ODTÜ Mezunlar Derneği, ESM, Insight Turkey, Perspectives dergilerinde, Birgün gazetesinde, SBF KAYAUM Planlama Kurultayları kitaplarında yazı ve bildirileri yayınlandı. Hazırlık çalışmalarını üstlendiği, yazarı olduğu ve editörlüğünü yaptığı doğal gaz ve enerji konulu çok sayıda rapor TMMOB Makina Mühendisleri Odası'na yayınlandı. Ulusal ve uluslararası ölçekte çok sayıda bilimsel ve teknik kongreye çağrılı konuşmacı ve bildiri sahibi olarak katıldı, panelist ve oturum yöneticisi olarak görev yaptı. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın etkinlik ve projelerinde görev aldı. Birçok radyo ve TV programına katıldı. Halen, TMMOB Makina Mühendisleri Odası Üyesi-Enerji Çalışma Grubu Başkanı ve ODTÜ Mezunlar Derneği Enerji Komisyonu Üyesi olarak görev yapmaktadır

EK 1: 'KARANTİNA KADINLARI' KOLEKSİYONUNDAN SEÇMELER

Zerrin Yeşeren Kavas'ın, YAYED Çalışma Grubuna online olarak sergilediği, "Karantina Kadınları" ismini taşıyan çalışmasından bizler için seçtiği resimler:

EK 2: YAYED ÇALIŞMA GRUBU ZOOM TOPLANTILARINDAN BİR GÖRSEL

Hazar	94
hesap verebilirlik	152
hız	7, 8,
61, 68	
hidroksiklorokin	5
Hindistan	24, 56, 61, 62, 71, 83, 129, 139
Hispanik	17
hizmet işçileri	72
hücre içi parazit	2

I

ICD	3, 20
ICD X	3
ICD-10	3
IHME (Sağlık Metrikleri ve Değerlendirme Enstitüsü)	40
Imperial College London	41, 47
İran	56
İçişleri Bakanlığı	76, 158, 159
İklim Değişikliği Paneli	94
ilerleme	68, 69
iletişim	68
illere göre vaka	IV, 30
illüzyon	71
İndian	17
İngiltere	7, 16, 17, 31, 33, 58, 59, 63, 85, 145, 171, 178, 179, 181
insan hakları	84, 88
insan sağlığı	173
insana yakışır iş	85, 86, 87
İnternet	72
İspanya	12, 33, 83, 85, 126
İspanyol Gribi	26
istihdam	I, 71, 77, 82, 83, 84, 88, 91, 108
İsveç	7, 17, 24, 171, 182
isyan	73
işçi	68, 71, 77, 78, 79, 85, 87, 88, 89, 175
işsiz	75, 76, 77, 78, 98, 145
işsizlik	75, 76, 78, 80
İşsizlik Sigortası Fonu	79
İtalya	12, 17, 31, 33, 41, 83, 85, 134, 175

J

Jeopolitik	51, 52, 65
jeopolitik ekonomi	52, 62, 182
John Hopkins Üniversitesi	39

K

Kalkınma	61, 91, 129, 130, 169, 179, 181
kamu hizmeti	94
kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu	18
kamu mülkiyeti	100, 105
kamu politikası	170, 171, 176, 178, 181
kamu yararı	102
kamu yönetimi	126, 151, 153
Kanada	25, 41, 85
kapitalizm	67, 69, 72
karantina	I, 51, 57, 132
katılım	68, 101, 108, 129, 137, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 164, 165
katılımcı demokrasi	163
katılımsızlık	157
kent	109, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142,

143, 145, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 181	
kent yönetimi	151, 152, 156, 158
Kısa Çalışma Ödeneği	78
kısıtlayıcı tedbirler	52
kitle bağıışıklığı	5
kitleselleştirme	73
kondratyef dalgalanmaları	61
Koronavirüs Tedbirleri Genelgesi	76
kölelik	71
köy	83
kredi	53, 61, 90, 98, 99, 112
kriz	53, 54, 56, 62, 78, 79, 119
kullanım emeği	72
kuzey ve güney ülkeler	69
küresel ısınmaya	94
küresel iklim krizi	94
küresel salgın	III, 117
küreselleşme	53, 56, 57, 69, 82, 120
küreselleşme	117, 118, 119, 120

M

M. Thatcher	16
maden işçileri	70
mahalle	142, 161, 165
Marksizm	69
maske	24, 28, 132, 172, 174
meclis	160
memur	77
merkezi planlama	16
MERS	2, 4, 21, 25
metalaşma	72
mevsimlik tarım işçisi	85
modern devlet	118
modernleşme	68
muhalefet	155, 156, 163
mutasyon	2
mücadele	22, 23, 29, 43, 44, 46, 70, 72, 94, 112, 123, 129, 132, 135, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 181
mülkiyetin dağılımı	68

N

neoliberal	51, 100, 107, 117, 118, 119, 120, 152, 172, 173
neo-liberal politikalar	16
Norveç	24, 25

O

Obama Care	17
OECD	IV, 16, 34, 35, 36, 43, 48, 130, 148
OMDNA	42
omnipotent	70
orta sınıf	71, 152
ölüm oranı	5, 25, 33
özgürlük	63, 65, 69

P

Pandemi Hazırlık Rehberi	171
pasif	155
paydaş	165
PCR	3, 4, 6, 12, 15, 18
PCR testi	3

piyasa 61, 80, 81, 88, 95, 96, 100, 102, 112
planlama 28, 99, 100, 103, 104, 105, 107, 108, 124, 125,
162, 171, 178, 179, 181
politika aktörleri 174, 175
Prof. Dr. Cemil Taşçıoğlu 3
Public Health Ontario IV, 41

R

R0 değeri 23, 24, 25
reel üretim 53
Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü 17
RNA 2
Robert Koch Enstitüsü 17
Rusya 12, 24, 56, 59, 60, 62, 64, 65, 83, 94, 96

S

sadık 156, 158
Sağlık Bakanı 11, 25, 34, 76
Sağlık Bakanlığı 3, 5, 16, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 48, 76,
77, 140, 141, 149, 171
sağlık güvencesi 17
sağlık kapasitesi 29
sağlık sektörü 16, 135
sahiplenme 164, 166
sanal finans 53
sanayileşme 101
SARS 2, 4, 21, 23, 25, 49
Schumpeter 61
semt 161, 165
sermaye 54, 57, 58, 68, 69, 92, 96, 112, 126, 145, 154
sınıf 3, 69, 72, 73
sınıf mücadelesi 73
sınıfsız toplum 68
Silicon Vadisi 71
sivil toplum 29, 86, 127, 138, 139, 141, 156, 160, 161,
162, 165, 181
sivil toplum kuruluşları 139
sosyal devlet 17, 89
sosyal güvence 17
sosyal koruma 86, 87, 88
sosyal medya 60, 170
sosyal mesafe 24, 41, 133
sosyalist 16, 119
sömürü 72
sözleşme 3, 102
sözleşmeli personel 77
STK 139
şeffaflık 124, 127, 152, 163

T

tabut 19
tarım işçisi 84, 85, 86
tavsiye kararı 168
teknolojik bilgi 67
teknoloji 60, 61, 69, 70, 84, 101, 102, 104, 119, 124, 125,
126, 127, 129, 130, 135, 138, 139, 142, 144
toplum 5.0 67, 68, 69
toplum yararı 27, 94
toplumsal cinsiyet 69, 90
tüketim 91, 102, 128

türev işlemler 53
Türk Tabipleri Birliği (TTB) 17, 18, 22, 179
Türkiye IV, 3, 4, 5, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 22,
23, 24, 25, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 42,
43, 44, 47, 48, 64, 65, 66, 75, 76, 80, 81, 82, 83, 84,
85, 86, 88, 89, 90, 91, 95, 96, 97, 98, 99, 102, 103,
104, 105, 106, 109, 111, 112, 113, 114, 116, 122, 123,
132, 136, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 149,
151, 152, 154, 156, 158, 159, 162, 163, 165, 167, 169,
171, 172, 173, 174, 175, 178, 179, 180, 181, 182
Türkiye Planlama Kurumu 103, 104

U

ucuzluk 68
ultraviyole 18
Ulusal Koordinasyon Kurulu 172
uluslararası iş bölümü 69, 70
Uluslararası Ödemeler Bankası 53
Uluslararası Para Fonu (IMF) 52
Uluslararası Sağlık Tüzüğü 18
uluslararası sistem 52, 56
uluslararası ticaret 51
Umumi Hıfzıssıhha Yasası 18
uzaktan çalışma 77
ücretsiz İzin 78
üretim ilişkileri 74
üst düzey bilgi işçileri 71

V

vaka sayısı 24
vantilatör 2
veba 18, 176, 177

W

Wuhan 21, 48, 132, 170

Y

yabancılaşmamış çalışma 68
yapay zeka 39, 60, 119, 122, 131
yaşam kalitesi 128, 162
yatırım 53, 61, 99, 104, 107, 113, 130, 139
yazılım 71, 134
yeni dünya düzeni 54, 102
yenilenebilir enerji 60, 95, 103, 128
Yerel Gündem 21 152, 153, 155, 158, 160, 161, 165
yerel politika 167
yerel seçim 159, 160
yerel siyaset 153, 154, 162, 166, 181
yerel yönetimler 29, 44, 107, 108, 109, 110, 111, 112,
113, 138, 145, 152, 154, 159, 163, 168, 181
yoksul 17, 87
yoksulluk 73, 81, 84, 167
yönetişim 68, 123, 125, 126, 127, 128, 154, 158, 164, 178
yürütme kurulu 159

Z

zatürre 2

MEMLEKET YAYINLARI

